ANTONIUS BYNÆUS,

DE

CALCEIS HEBRÆORUM,

SIVE

ANTIQUITATES HEBRAICÆ VINDICATÆ.

NEC NON,

ELENCTICO-CRITICE EVENTILATÆ,

HEBRÆORUM DOCTRINIS RABBINICO-MOSAICIS, ÆQUE ÆGYPTIACIS MONUMENTIS,

AC SCRIPTIS

ANTIQUISSIMORUM SAMARITANORUM, CHALDÆORUM, ARABUM, SYRORUM, GRÆCORUM,

ANTITHETICO-DOGMATICE, CONFIRMATÆ;

EX REQUISITA LINGUARUM ORIENTALIUM PURITATE LITERATO ORBI, OFFICIOSISSIME,

DICATÆ.

QUIBUS CONTINENTUR VARIA SACRA,

Præſertim, Quæ pertinent ad Hebræorum Calceamenta, & Nudipedalia, Religioſiſſimamque Pedum nuditatem, rigidiſſime, divinitus, mandatam;

SIMUL, ET CURATISSIMIS INDICIBUS, FIGURISQUE ILLUSTRATAM.

ACCESSIT

Ejuſdem Viri oratio, de iis, quæ vidit, per inſomnia, veros, imitantia, caſus.

LUGDUNI BATAVORUM,

Apud JOH: ARN: LANGERAK. 1724.

Digitized by Google

Digitized by Google

VIRO. ILLUSTRISSIMO.
ET. GENEROSISSIMO.

FREDERICO. ADRIANO.
BARONI. DE REEDE.

RENSWOUDAE. EMMICHUSAE. ET. BORNWALLII. DOMINO. INTER. ILLUSTRES. AC. PRAEPOTENTES. TRAJECTINAE. PROVINCIAE. ORDINES. EX. EQUESTRI. DIGNITATE. ADSCRIPTO. ATQUE. AD. CONSESSUM. FOEDERATI. BELGII. QUI. CONSILIUM. STATUS. DICITUR. DELEGATO.

ANTONIUS BYNAEUS.

S. P. D.

Mirifica cum animi mei & jucundiſſima jactatione recordor illius temporis, recordor autem ſaepiſſime, quo ſub ductu Viri optimi, atque inter prima ſeculi ornamenta numerandi, Johannis Georgii Graevii,

Digitized by Google

operam litteris humanioribus dabamus. Earum amore flagrabamus ardentiſſime, cum pulchritudo ſingularis noſtram mentem admirabili quodam ſui deſiderio incendiſſet. Faciebant haec ſtudia communia, hic communis ardor, ut magna inter nos eſſet animorum conjunctio. Suſpiciebam ego Tuum ingenium, laudabam diligentiam, atque in quantum Virum, loco tam illuſtri ſatus, creſceres, ac quam praeclara ſibi univerſa Patria noſtra poſſet de Te polliceri, colligebam non difficulter. Tu ea mihi praeſtabas omnia, quae proficiſci ab animo benevolo atque amante ſolent. Neque cum tempore refrixit iſte Tuus erga me amor, quamvis disjunctus à Te magno locorum intervallo ſim, Tuque, pro ſplendore natalium, Tuiſque meritis, evectus ſis ad dignitates maximas, ampliſſimaſque. Nullum enim officii, aut ſtudii genus, quod quidem ad meam, ſive utilitatem, ſive laudem pertineat, quotieſcunque occaſio eſt, praetermittis. Hanc propenſam Tuam erga me voluntatem, ſi plurimi apud me, & eſſe, & ſemper fore, non ſignificarem, flagitium me cenſerem committere, expiandum nunquam. Id alia re me nunc poſſe conſequi non video, niſi ut mittam ad Te muneri hos li-

bel-

Digitized by Google

bellos, teſtes atque praedes perpetui cultus, & obſervantiae erga Te meae. Parvum munus, fateor. Non ingratum tamen Tibi futurum confido, quem etiamnum amoenioribus his litteris inſigniter oblectari, atque ea eſſe eruditione ſcio, ut ſi quid à me dictum eſt, quod antiquitatem, & nobilium Auctorum monumenta illuſtret, bene de eo judicare poſſis ac praeclare. Vale Vir Illuſtriſſime, Generoſiſſimeque.

Digitized by Google

AD LECTOREM BENEVOLUM

PRAEFATIO.

CALCEUM, *immundiſſimam pedum tutelam, ſumma totius orbis ingenia non indignum judicarunt, quem magna diligentia deſcriberent, qualis apud Graecos & Romanos fuerit. Praeter ea quae paſſim monuerunt Adrianus Turnebus, Juſtus Lipſius, & complures alii, qui doctrina prae caeteris floruerunt, in eo multum ſtudii operaeque poſuerunt viri elegantiſſimi & pereruditi Benedictus Balduinus, Albertus Rubenius, &, qui Caligam peculiari diſſertatione aſſeruit, Julius Nigronus. Ipſi literarum principes Iſaacus Caſaubonus, Claudius Salmaſius, Octavius Ferrarius, de Graecorum & Romanorum calceis multa docuerunt, plura praeſtituri, niſi inevitabili fatorum lege Reipublicae literariae erepti fuiſſent. Si induſtriam*

Digitized by Google

ſtriam ſuam in calceis Hebraeorum aeque exercuiſſent homines maximi, quorum merita erga ſacram literaturam nulla tacebit aetas, ſuperſedere potuiſſem hoc labore. Monuerunt quidem varia viri eximii, tum qui perpetuos in Sacrum Codicem commentarios, aut in partes ejus aliquos congeſſerunt, tum qui alia praeclara monumenta ediderunt in lucem. Sed nemo, quod quidem ego ſciam, hanc materiam cum cura tractavit & ſingulari volumine complexus eſt: & omnes illi non tantum plurima poſterorum diligentiae reliquerunt, uti multa adhuc latent in divinae ſapientiae arcanis abſtruſa atque abdita, quae eliciet & evocabit in lucem, qui iis inveſtigandis ſuum ſtudium dederit, verum etiam ſaepiſſime errarunt, uti nemo tam propitia Minerva natus eſt, ut nunquam dormitet, quod profecto neque cuiquam unquam contigit, & majus eſt quam ut convenire in humanam fragilitatem queat. Quare id argumentum, ante hos duodecim annos, occupavi ego, & paulo plenius ac uberius pertractavi, ut multa ſacrarum litterarum loca, obſcura, atque tenebricoſa, & nondum ſatis intellecta, ex Hebraeorum & aliarum gentium antiquis monumentis aliqua luce perfunderem, &, depulſa tetra caligine, & denſiſſimis nebulis,

red-

Digitized by Google

redderem quam clariſſima. Conſtat enim, ſine hoc literarum & antiquitatis inſtrumento, ne milleſimam quidem partem ſacrorum voluminum poſſe intelligi, & eum, qui non inſtructus hac face in Prophetarum & Apoſtolorum ſcriptis recte enarrandis ſe verſari poſſe perſuaſum habet, non minus falli, ac qui in terra Cimmeriorum, perpetua nocte merſa, nullo praelucente, ſine ceſpitatione & ſine errore incedere ſe poſſe exiſtimat: cum loca innumera nihil magis intricata & difficilia reddat, quam vetuſtorum rituum ac morum, praecipue Judaicorum, ignorantia; quae nemo, licet ingenii divinitate omnes antecellat, & caeteras diſciplinas non ignoret, ſine eorum cognitione & penitiori notitia unquam explicabit. Hoc opuſculum, quod novis indies acceſſionibus crevit, limatius nunc do, curis ſecundis.

Vale.

AN-

Digitized by Google

INDEX
CAPITUM.
LIBRI PRIMI
CAPUT PRIMUM.

I. CAlceum, pedum tutelam, neceſſitas invenit. *pag.* 1. 2. II. Balduini opinio, Adamum primum Sutorem, imo ipſum Deum, fuiſſe, proponitur. 2. 3. III. Ab ea, licet ingenioſa, diſſenſum. 3. 4. IV. Calceis homines non diu caruerunt, cum Abrahami aevo jam vulgaris fuerit eorum uſus. 5. V. Veteres non ſemper, uti nos hodie, calceati. 5. 6. 7. VI. Samuel Bochartus ἀνυποδησίαν etiam inter Hebraeos uſitatam fuiſſe conjicit. 7. 8. VII. Hebraeos non niſi ob religionem, aut certum ritum, nudipedes, alias calceatos fuiſſe, prolixe oſtenditur, ac loca Jeſ. xi. 15. & xx. 2. 3. 4. explicantur. 8. 9. 10. 11. VIII. An JESUS calceatus, an diſcalceatus, inceſſerit, diverſae ſententiae. 12. IX. JESUM, ex more gentis, calceatum fuiſſe evidenter probatur. 13.

CAPUT SECUNDUM.

I. CAlcei olim ex varia materia confecti, Hebraeorum autem ex pellibus videri. 14. II. Multarum gentium veſtimenta pellicea. 14. 15. III. Calcei ex pellibus & corio apud omnes gentes. 15. 16. IV. Apud Graecos Phaecaſia, τροχάδες, ἀρβυλίδες. 16. V. Apud Romanos perones, calcei ſenatorii, caligae, Imperatorum zanchae. 17. 18. 19. VI. Apud Hebraeos veſtes pelliceae in frequenti uſu, adeoque & calcei ex corio. Locus Joſ. ix. 5. expoſitus. 20. 21. 22. 23. 24. VII. Hebraeorum calcei vili pretio conſtiterunt. Loca Amos ii. 6. & viii. 6. illuſtrantur. 24. 25. 26. VIII. Coriarii urbium ambitu excluſi, atque inde loco Act. x. 5. lux facta. 26. 27.

CAPUT TERTIUM.

I. CAlcei ex variis animalium pellibus olim confecti. 28. 29. II. תחש, apud Ezechielem cap. xvi. vers 10. de *taxi*, vel *taxonis*, pellibus multi exponunt. 29. 30. III. תחש, male

Digitized by Google

pro *taxo* ſumitur, cum incertum ſit an veteres ex taxi pellibus calceos geſtarint, & calcei taxei fuerint admodum viles. 30. 31. IV. Interpretes antiqui תחש coloris nomen volunt. 31. V. Non eſt color niger, cum mulieres olim nigros calceos non geſtarint. 32. VI. Neque caeruleus, ut Hieronymus, & alii, *ὑάκινθον* interpretantur. 32. 33. 34. VII. Sed purpureus, vel hyſginus, juxta Bochartum. 34. VIII. Aut potius is ipſe color, quem לכא *lacca* Talmudici vocant. 34. 35. 36. IX. Calcei rubri, ſive coccinei, magno loco habiti. 36. X. Albanorum, & Romanorum Regum geſtamen. Locus Dionis de calceatu Caeſaris, à Ferrario & Salmaſio tentatus, emendatur. 36. 37. 38. XI. Calcei mullei, qui rubri fuerunt, ab iis qui curulem geſſerant magiſtratum, & triumphantibus ſumpti. 38. 39. XII. Imperatorum Conſtantinopolitanorum proprii calcei rubri, ſive coccinei. 39. 40. XIII. In ornatu Pontificum rubea ſandalia. 41. XIV. Mulieres olim rubros calceos geſtarunt. 41. 42. XV. Judaeorum magnates in feſtis ſolennibus iis uſi, atque in Oriente virgines nobiliores. 42. XVI. Locus Cant. VII. 1. nondum ſatis explicatus, illuſtratur. 43. 44. 45. XVII. In locum Judith. X. 3. & XVI. 12. conjectura. 46.

CAPUT QUARTUM.

I. LOcus Deut. XXXIII. 25. ברזל ונחשת מנעלך, *Ferrum & aes calceus tuus*, nondum à quoquam recte expoſitus. 47. II. Arabica verſio, & aliorum interpretamenta propoſita. 48. III. Eadem rejecta propter rationem non unam. 49. IV. Verſio Samaritani interpretis, quem Andraeas Maſius ſequitur. 49. 50. V. Error Samaritani interpretis, & Andraeae Maſii. 50. 51. VI. Vulgatiſſima interpretum expoſitio. 51. VII. Omnium lapſus. 51. 52. 53. 54. VIII. Johannis Cocceji ſententia. 54. IX. A viro magno diſſenſum. 55. 56. X. Noſtra quondam de hoc loco opinio. 56. 57. XI. Nova expoſitio noſtra. 57. 58. XII. Verba ſequentia וכימך דבאך explicata. 58. 59. XIII. Ex Curtio mendum ſublatum, & NICOLAI HEINSII encomium. 59. 60. 61.

CAPUT QUINTUM.

I. PAuli monitum, quo Chriſtianos calceari vult *ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης*. Eph. VI. 15. propoſitum. 61. 62. II. Inter arma, quibus inſtructum hominem Chriſtianum vult Apoſtolus, optime calceorum mentionem fieri, ut muniti ſint pedes, oſtenditur, & locus 1 Reg. II. 5. illuſtratur. 62. 63. 64. III. Communis

munis opinio *ἑτοιμασίαν praeparationem*, *promptitudinem*, notare, & Vatabli, Grotii, Cocceji, Zegeri, Belgarum diverſae interpretationes. 64. 65. IV. Ab omnibus diſſenſum. 66. 67. 68. V. Noſtra opinio *ἑτοιμασίαν* neque *praeparationem*, neque *promptitudinem* hic ſignificare, ſed, ad exemplum Graecorum interpretum, *baſin*, *fundamentum*. 69. 70. 71. VI. Pauli mens genuina. 71. 72. VII. Stephani Gauſſeni, Alexandri Mori, Pauli Colomeſii, & Petri Launaji, ex parte conſenſus. 72. 73. 74. 75. VIII. Cur Euangelium vocetur *εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης*, *Euangelium pacis?* 75. 76.

Caput Sextum.

I. Varia olim & multiplex calceorum forma. 77. II. Apud Hebraeos qualis fuerit incertum. 78. III. Soleae antiquiſſimum calceamenti genus. 78. 79. 80. IV. Hebraei olim ſoleis muniverunt pedes, ac vox Hebraea נעל *Soleam* ſignificat. 80. V. Ita reddunt veteres interpretes, Chaldaei, Graeci, Latini. 80. 81. 82. 83. VI. Mos Hebraeorum pedes hoſpitum lavandi inde natus quod ſoleis uterentur. 83. 84. 85. VII. Calceos cavos uſitatos fuiſſe fruſtra concluditur ex calceis Gibeonitarum. 85. 86. VIII. Ex eo quoque quod apud Hebraeos in uſu fuerint calcei rubri, ſive coccinei. 86. 87. 88. 89. 90. IX. Calceos cavos apud Hebraeos uſitatos ex eo quod *ὑποδήματα* tanquam à *σανδαλίοις* diſtincta in Euangelica Hiſtoria memorantur, colligunt Salmaſius, Balduinus, Lichtfotus. 90. 91. 92. X. Nullo diſcrimine *ὑποδήματα*, & *σανδάλια*, uſurpari oſtenditur, ac quaenam genuina ſit Matthaeum cum Marco conciliandi ratio. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98.

Caput Septimum.

I. Soleae habenis teretibus vinctae apud Romanos, Graecos, Hebraeos. 99. II. Corrigiam Hebraei eleganter שרוך vocant, & Graeci LXX *σφαιρωτῆρας*. 99. 100. 101. 102. 103. III. Verbum משרכת Jer. 11. 23. obſcurum, atque interpretum expoſitiones rejectae. 103. 104. 105. 106. IV. Noſtra verbi משרכת, & totius loci expoſitio. 106. 107. 108. V. Olim corrigiae ex corio, & non magni pretii fuerunt, indeque Abrahami dictum Gen. XIV. 23. illuſtratur. 108. 109. VI. Locus Jeſ. v. 27. ab interpretibus male acceptus, & noſtra explicatio. 109. 110. 111. 112. VII. Error Balduini, & Gloſſae Ordinariae. 113. VIII. Vincula

Digitized by Google

cula calceorum, ſive corrigias ſolvere, viliſſimum miniſterium apud Graecos, Romanos, Hebraeos, habitum, & Johannis Baptiſtae dictum, οὗ οὐκ εἰμί ἱκανὸς λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ, exponitur. 113. 114. 115. 116.

Caput Octavum.

I. Calceus licet immundiſſima pedum tutela ſit, in eo tamen magnus olim luxus, praecipue foeminarum, fuit. 117. II. Hebraeorum mulieres iis luxuriaſſe multi obſervant ex Jeſ. III. 18. 118. III. Multa & diverſa vocis עכסים interpretamenta. 118. 119. IV. עכסים ornamentum ſimile compedi. 119. 120. 121. V. Compedes aureas in pedibus, itidem ut armillas in brachiis, olim foeminae geſtarunt, non in Oriente tantum, ſed apud Graecos etiam, ac Romanos. 121. 122. 123. 124. VI. Locus Jeſ. III. 16. exponitur. 124. 125. VII. Petronii Satyricon quatuor locis emendatum. 125. 126. 127. 128.

Caput Nonum.

I. Lunula Patritii calcei apud Romanos ornamentum. 129. II. Hebraeorum foeminas lunulis calceos ornaſſe, conjicit Balduinus ex Jeſ. III. 18. *ibid.* III. Error Balduini, & Vulgati interpretis. 130. IV. Frequens in Oriente Lunularum uſus vetuſtiſſimis temporibus, ex Lunae cultu ortus. 130. 131. 132. V. Lunulae, non calceorum, ſed colli ornamentum. 132. 133. VI. Multorum circa formam lunularum error. 133. 134. 135. VII. Nomen מני, *Meni*, Jeſ. LXV. 11. obſcurum. 136. 137. VIII. A מנה, *numerare*, Lunam notat, quia per Lunas annos, & menſes, veteres numerarunt. 137. 138. IX. Arabum idolum Menath *Luna*. 138. 139. X. Graecis *Luna* Μήνη. 140. 141. 142. 143. XI. Dea *Mana* apud Romanos. 143. 144. XII. מני, *Meni*, idem numen cum eo, quod Μὴν à Graecis dicitur, adeoque *Luna*. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. XIII. LXX. interpretum verſio, non intellecta, explicatur. 152. 153. XIV. Ritus vetuſtiſſimus AEgyptiorum. 153. 154.

Digitized by Google

L I B R I S E C U N D I

C A P U T P R I M U M.

I. CUr Paſcha comedendum calceatis pedibus, Exod. XII. 11. variae ſententiae. 155. 156. II. Refellitur prima, quae vult viatorum calceos, à vulgaribus diſtinctos, praecipi. 156. III. Secunda, quae alludi putat ad morem veterum, qui coenabant diſcalceati, proponitur. 156. 157. IV. Ab ea diſſenſum. 157. 158. V. Samuelis Bocharti conjectura. 158. 159. VI. Rejicitur non uno argumento. 159. 160. VII. Genuina inſtituti illius ratio. 160. 161. 162. VIII. Is ritus imperatus tantum pro illo tempore in AEgypto fuit, ac Chriſtus, more aevi ſui, ſine calceis accumbere ſolitus, eum non obſervavit. 162. 163. 164. 165.

C A P U T S E C U N D U M.

I. REligio nudis pedibus templa intrandi apud varias gentes. 165. 166. II. Obtinuit etiam apud Hebraeos. 166. 167. III. Moſes, & Joſua, cur juſſi calceos exuere? Exod. III. 5. & Joſ. V. 15. 167. 168. IV. De Moſis calceis lepida commenta. 168. 169. V. Unde apud Hebraeos circa loca ſacra religio manavit, ut ea calceatum intrare ducerent nefas. 169. 170.

C A P U T T E R T I U M.

I. GEntilium ſacerdotes, licet aliquando diſcalceati, tamen ut plurimum calceati rem divinam fecerunt. 170. 171. II. Sacerdotes Hebraeorum non niſi nudipedes ſacra peregiſſe, ex lege de ſacris veſtibus Exod. XXVIII. in qua calcei non memorantur, oſtenditur. 171. 172. III. Idem ex eo confirmatur, quod Sacerdotes pluribus veſtibus non induebantur, quam Deus praeceperat. 172. 173. IV. Pariter evincitur ex eorum lotionibus in atrio. 173. 174. V. Genuina illius inſtituti ratio. 174. 175. 176. 177. VI. Sculptorum, à quibus Aaron cum calceis exhibetur in tabulis quibuſdam, & Plutarchi error, qui Pontificem Hebraeorum Κοθόρνοις ſacra feciſſe tradit, refellitur. 177. 178. 179.

Digitized by Google

Caput Quartum.

I. Varia humilis coram Deo animi indicia apud veteres Hebraeos. 179. II. Inceſſiſſe nudipedes, ut animum coram Deo humilem oſtenderent & abjectum, male colligitur ex exemplo Achabi 1 Reg. XXI. 27. 180. 181 III. Judaei in feſto expiationis nudipedes. 181. 182. 183. IV. Etiam in Tiſcha Be-Ab. 183. V. Nudipedalium origo non ex Judaeorum jejuniis & *γυμνοποδίᾳ* petenda. 183. 184. 185. VI. Vota nudis pedibus ſoluta. 185. VII. Juvenalis locus explicatur, atque ipſius & aliorum error oſtenditur. 186. 187. 188. 189. 190.

Caput Quintum.

I. Luctus & dolor variis ſignis proditus. 190. 191. II. Hebraei in luctu inceſſerunt nudis pedibus. 191. 192. III. In loco Mich. 1. 8. duplex peccatum Graecorum interpretum. 192. 193. IV. Calceis captivos ſpoliare veteres ſoliti. 193. 194. V. Obſcurum locum Jer. 11. 25. male quidam ex hac conſuetudine exponunt. 194. 195. VI. Noſtra illius loci explicatio. 195. 196. 197. 198. VII. Ob luctum mortui nudis pedibus inceſſerunt Hebraei. 198. 199. VIII. de eodem ritu ex Maimonide plura. 199. 200. IX. Ex Suetonio, morem fuiſſe apud Romanos, ut in funeribus eſſent diſcalceati, obſervarunt quidam non recte. 200. 201. 202. 203.

Caput Sextum.

I. Lex apud Hebraeos ſingularis, qua frater uxorem fratris, ſine liberis mortui, ducere jubebatur, ut ſemen fratri ſuſcitaret, Deut. XXV. 5. 6. 203. 204. II. In ea mirandum, quod qui id recuſabat, à vidua conſpuebatur, & calceus ipſi extrahebatur. vers. 7. 8. 9. 10. 204. 205. III. Balduini ratio, cur calceus potiſſimum adhibitus examinatur. 205. 206. IV. Noſtra opinio. 206. 207. V. Balduini circa hunc ritum lapſus. 208. VI. Error Thomae Dempſteri, & Cypriani. 208. 209.

Caput Septimum.

I. Apud Hebraeos non niſi aliqua formula, ſive cerimonia adhibita, fiebant contractus. 210. II. Antiquiſſimus ritus Ruth. IV. 7. 210. 211. III. Calceum exuere Rabbini tradunt fuiſſe for-

ormulam traditionis, ſive acquirendi dominii. 211. 212. IV. Flavius Joſephus ad legem de leviratu refert. 212. 213. V. Non ſunum Joſephi erratum detegitur. 213. 214. VI. Etiam alii cum lege de calceo leviro extrahendo confundunt, eorumque ſententia ex Abarbanele refutatur. 215. 216. VII. Nihil in hoc ritu eſſe quod cum lege in Deuteromomio conveniat variis rationibus oſtenditur, & Hugonis Grotii argumentis fit ſatis. 216. 217. 218. 219. VIII. Objectio non contemnenda, qua ratione Rutha ducenda eſſet, ſi non ex jure de leviratu haec agerentur, ſolvitur. 220. IX. Ex redemptionis jure id fieri prolixe demonſtratur. 220. 221. 222. X. Diſſenſus interpretum quiſnam calceum extraxerit, an vindex, an Booſus. 223. XI. Qui jure ſuo cedebat calceum exuiſſe, adeoque vindicem, multis adſtruitur. 224. 225. 226.

Caput Octavum.

I. DE loco Pſ. LX. 10. & CVIII. 10. variae interpretum ſententiae. 227. II. Molleri, & Junii expoſitio. 227. 228. III. Ab ea receſſum. 228. 229. IV. Vatabli, Balduini, & aliorum explicatio. 229. V. Omnium error. 230. 231. VI. Alia Balduini expoſitio. 231. 232. VII. Quae pariter non probatur. 232. 233. VIII. Buceri, & Arnoldi Botii ſententia. 233. IX. Confutata. 233. 234. X. Hugonis Grotii, Johannis Cocceji, & Thomae Gatakeri opinio. 234. XI. Noſtra ſententia. 235. 236 237.

Caput Nonum.

I. HEbraeae genti, cum in Arabiae deſertis obambularet, de victu, & veſtitu, proſpexit Deus, Deut. VIII. 2. 3. & Neh. IX. 20. 21. 238. II. Quorundam interpretum de iis locis ſententia. 239. III. Aliorum, & noſtra opinio. 240. IV. Singulare Dei beneficium Deut. XXIX. 5. circa veſtes, & calceos Hebraeorum. 240. 141. V. Communis ſententia calceos, quibus ex AEgypto diſceſſerant Judaei, per annos quadraginta integros ſervatos. 241. 242. VI. Ab ea diſſenſum. 242. 243. 244. 245. 246. VII. Viri docti opinio probatur, qui hoc beneficium ſitum putat in admirabili Dei providentia, qua Hebraeis de calceis proſpexit, ut ubi veteres defeciſſent, haberent novos. 246. 247. VIII. Moſis

Digitized by Google

ſis verba in hanc ſententiam expoſita, & locus Jeſ. XLVIII. 22. explicatus. 247. 248. 249. IX. Varia divinae providentiae circa veſtes & calceos documenta. 249. 250.

Caput Decimum.

I. Miraculum ſingulare Dan. III. 21. 27. quo Deus, in ardenti fornace, veſtes trium virorum ſervavit illaeſas. 251. 252. II. Voces סרבלין, פטישין, כרבלין, & לבושין, multi interpretes ita exponunt, ut nullam mentionem faciant calceorum, alii vero calceos agnoſcunt, ſed ſunt in multiplici differentia circa vocem, quae calceos notaret. 252. 253. 254. III. Noſtra ſententia. 254. IV. סרבלין eſt veſtis exterior, fluxa, & talaris, qualis ſtola matronarum, non *femoralia*, vel *tibialia*. 255. 256. 257. 258. 259. 260. V. פטיש *calceus* eſt, non *bracca*. 260. 261. 262. VI. כרבלה *tiara*, ut Graecum *Κυρβασία*, ornamentum capitis, inſtar criſtae galli. 262. 263. 264. VII. לבוש veſtimenta interiora. 264. 265. VIII. Operis concluſio. 265. 266. 267.

Digitized by Google

Digitized by Google

A D
ANTONIUM BYNÆUM
Suum de Hebræorum Calceis Librum denuo
evulgantem Jocus.

ERgo tuam rurſus nobis aperire tabernam
Intentus pergis pellibus & caligis,
Exemploq; Polymnidæ, inexhauſtoq; labore
Nobilitas hoc tam vile miniſterium.
Ac facis ut poſthac ſecuro jam ſua curti
Obſervent Reges Sabbata feſta pede,
Adſtringiſque ſuo pulcras munimine plantas,
Quas Euangelium Pacis obire juvat,
Curtius & per te, per te emundatior exit
Arbiter, & quos nunc longa referre mora eſt.
O ſapiens multum, O multum jucunde BYNÆE!
Ut juvat hæc omnes nos tua ſedulitas!
Æmylii tuus, affirmem, non urſerit ulla
Parte licet teneros Calceus iſte pedes.
Alphenuſque tibi veteris veſtigia formæ
Agnoſcens in eo plaudat utraque manu,
Batto autem per eum ſiculis in montibus omne
Quod calcat roſa fit, ſit roſa & aſpalathus.
De quo quid pater & Chryſippus ſenſerit, audi,
Exoriens oris nuper ab Elyſiis:
Heſtronus, mento quæ plurima præpendebat,

*** *De-*

Digitized by Google

Demulcens barbam terque quaterque ſuam,
Verborum ingenti cum majeſtate jubebat,
Solum Criſpinum tetricus iſte ſuum
Eſſe bonum Regem, aut vellet quodcunque modeſtus,
Denique ſutorem, ſi velit, eſſe bonum,
Verum hodie, poſtquam (crepidas etenim ſibi nullas
Imprudens unquam fecerat, aut ſoleas)
Nudipedem nimium penetrans tua ſauciat illum
Ah quantis quantum ſubula vulneribus!
Me miſerum, jam exile ſonans ac flebile, campoſque
Hinc iterum properans, inquit, ad Elyſios,
Laudis enim ſolus quod inane mihique meiſque
Captavi, & verbis hactenus adſerui,
Doctorum totâ nunc ſuffragante coronâ
Hoc iſti ſolidum Calceus ipſe dedit!

Lutgeri Veroſimilis.

AN-

Digitized by Google

ANTONII BYNAEI

de

CALCEIS HEBRAEORUM

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

I. *Calceum, pedum tutelam, neceſſitas invenit.* II. *Balduini opinio, Adamum primum ſutorem, imo ipſum Deum, fuiſſe, proponitur.* III. *Ab ea, licet ingenioſa, diſſenſum.* IV. *Calceis homines non diu caruerunt, cum Abrahami aevo jam vulgaris fuerit eorum uſus.* V. *Veteres non ſemper, uti nos hodie, calceati.* VI. *Samuel Bochartus* ἀνυποδησίαν *etiam inter Hebraeos uſitatam fuiſſe conjicit.* VII. *Hebraeos non niſi ob religionem, aut certum ritum, nudipedes, alias calceatos fuiſſe, pluribus oſtenditur, ac loca Ieſ.* XI. 15. *&* XX. 2. 3. 4. *explicantur.* VIII. *An* JESUS *calceatus an diſcalceatus inceſſerit diverſae ſententiae.* IX. JESUM, *ex more gentis, calceatum fuiſſe evidenter probatur.*

I.

HOminem, caeteris omnibus ſanctius animal, teneris atque mollibus plantis naſci videmus, cum alia bruta, vel ungulis, vel dura cute, munierit, natura. Hinc multis magniſque incommodis hominem premi neceſſe eſt, ſi nudis plantis paſſim incedat. Nam

A à la-

à lapillis, undique jacentibus, atque aliis aſperitatibus, non ſolum ipſi periculum eſt, verum etiam à tribulis, atque ſpinis, quas terra, poſt peccatum, ab ipſis primis parentibus admiſſum, diris devota, juſto irati Numinis judicio, producit. Invenit haec neceſſitas pedum tutelam, qua plantae defendi poſſent à lapillorum atque ſpinarum injuria. Etenim, quod *generi animantium omni eſt à natura tributum, ut ſe, vitam, corpuſque tueatur, declinetque ea, quae nocitura videantur, omniaque, quaecumque ad vivendum ſunt neceſſaria, anquirat, & paret*, ut ſcriptum
Cic. de Officiis lib. 1. cap. 4. optime à Marco Tullio eſt, id in humano genere praecipue cernitur, quod, uti particeps rationis eſt, & videt totius vitae curſum, ad eamque degendam praeparat res neceſſarias, etiam de calceis ſibi proſpexit, ne tribulis atque ſpinis pedum plantae lancinarentur.
Theocrit. Idyll. IV, vers. 56. Battum, in Theocriti paſtoribus, Corydon amicus monet:

Εἰς ὄρος ὄκχ᾽ ἕρπεις, μὴ ἀνάλιπος ἔρχεο, Βάττε.
Ἐν γὰρ ὄρει ῥάμνοι τε καὶ ἀσπάλαθοι κομόωντι.

In monte cum ambulas, ne diſcalceatus eas, Batte:
Jalkut in Leg. fol. 179. 1. *in monte enim rubi atque tribuli virent.* Scitum etiam apud Thalmudicos eſt proverbium: עד דסנדלא ברגלך דרוס כובא *dum calceus eſt in pede tua conculca ſpinas.*

II. Hoc inventum cui debeatur, non adeo certum atque exploratum eſt; imo, ſi veterum monumenta
Bald. de Calc. Ant. cap. 1. conſulimus, penitus incognitum. Benedictus Balduinus Ambianus, qui librum eruditum & elegantem ſcripſit de Calceo Antiquo, putat *nihilominus lucem aliquam* poſſe nos *aſſequi, ſi conjecturam ducem ſequi velimus, quae, licet in multis plerumque fallax, nos in-*

indubio pede ad Adami protoparentis noſtri tempora deducet. Conjicit videlicet, cum *poſt admiſſum ab ipſo primo parente peccatum, juſtus peccati vindex Deus, in eum verba illa efficaci voce diſtringeret:* Gen. III.
Maledicta terra ſpinas & tribulos germinabit tibi: 18. 19.
non videri paſſum Adamum teneras pedum plantas ſpinis & tribulis miſere lancinari, diffindi, diſcerpique nullo ſuppetente remedio: ſed eam mentem, quae illi primum, poſt vetiti fructus eſum, conſuendorum è ficuum foliis perizomatum rationem ſuggeſſerat, quo pudendorum velaret turpitudinem, etiam illam artem edocuiſſe, qua ſibi uxorique ſuae calceos, è caeſorum animalium pellibus, apte commodeque conſarcinaret: praeſertim *cum ipſe Deus exemplo praeiret, qui* Fecit Gen. III. 21.
Adae & uxori ejus tunicas pelliceas, & induit eos, *uti inquit in ſacra pagina Moſes: unde Adamus, hoc edoctus exemplo, eadem ratione, pedum nuditati conſuluit.* Quin *Deum ipſum mavult primum & proprium calceorum authorem agnoſcere, qui ſicut Adamo atque uxori ejus tunicas pelliceas fecit, cum nuditati ipſorum voluerit eſſe conſultum, ut non eſt parcus, aut imprudens, aut invidus, aut inops bonorum largitor, ita etiam cenſendus eſt illi calceos eadem ratione conſuiſſe, quo in neceſſariis ad vitam comparandis, minaces ſpinarum tribulorumque aculeos tutius evitaret.*

III. Haec ingenioſe quidem doctiſſimus Balduinus conjecit: Non tamen ſolida mihi videtur ipſius ratio. Adamum, ut nudidati conſuleret, folia ficuum conſuiſſe, Deumque tunicas feciſſe pelliceas, & ipſi, & ejus uxori, indubium plane eſt, quae prima veſtium origo fuit. Exinde vero nec hoc concludi poteſt, eandem mentem Adamo dictaſſe calceos conſarcinare,

Digitized by Google

quae ipſum docuit tegendae nuditati folia conſuere, praeſertim cum ipſe Deus ſuo praeiret exemplo, tunicas ipſi parans pelliceas; nec illud, eadem ratione Deum Adamo calceos conſuiſſe, ut evitaret ſpinarum tribulorumque aculeos, qua ipſi proſpexit de tunicis pelliceis, ne gravior aëris inclementia foret nocumento. Alia enim veſtium, alia calceorum eſt ratio. Veſtes erant Adamo & uxori ipſius neceſſariae, non tam ut miſera corpora, jam ob peccatum mille calamitatibus obnoxia, ab aeſtu, atque frigore, & aliis tempeſtatum injuriis, defenderentur; quae ratio datur a doctiſſimo Balduino, quam ut nuditas, jam pudenda, tegeretur. Haec neceſſitas in calceis non fuit. Videmus enim politiores populos non tantum habuiſſe, atque etiamnum habere, veſtium uſum, verum etiam nullam gentem tam feram, tamque barbaram, unquam repertam eſſe, quae non ſpeciem aliquam veſtimentorum habuerit, ſed in calceis idem non obſervamus. Etenim, non barbaros modo, atque ab omni cultu & humanitate alienos, verum etiam ipſos cultiores populos, non dedecori putaſſe nudis pedibus incedere, licet ſine veſtibus prodire in publicum magno duxiſſent probro, mox oſtendetur prolixe. Alterum enim apud omnes inhoneſtum prorſus, non item alterum eſt. Illi ipſi, qui ſummum ſcelus putaſſent aliquem in publico nudum conſpici: (*Flagitii enim principium eſt, nudare inter cives corpora*, ut verè Cicero dixit) minime credebant turpe, ſi quis incederet pedibus nudis. Quare ex eo, quod Adamus folia ficuum conſuit, ac Deus tunicas ipſi fecit pelliceas, confici non poteſt, aut Adamum calceos conſarcinaſſe, aut Deum ipſi de calceis proſpexiſſe, cum longe diverſa ſit utriuſque ratio, ac non tam neceſſitas, quam ipſa honeſtas, hominem certis quibuſdam ve-

Cic. Tuſc. Quaeſt. lib. IV.

Digitized by Google

veſtimentis voluerit obtegi.

IV. Licet autem obſcura non tantum, ſed etiam ncognita ſit calceorum origo, priſcos tamen mortales non diu caruiſſe quadam pedum tutela, certiſſimum videtur. Etenim neceſſitas, ut pedum plantas, molles illas atque teneras, defenderent, id facile effecit, ut aliquod invenirent calceorum genus. Sane antiquiſſimum fuiſſe calceamentorum uſum, & jam vulgarem Abrahami aevo, oſtendit ipſius ad regem Sodomaeorum reſponſum, quo ſe ex omnibus, quae illius erant, non accepturum dicit מחוט עד שרוך נעל *à filo uſque ad corrigiam calceamenti.* Παροιμιώδης *enim* (Gen. XIV. 13.) haec loquendi ratio, qua pro re vili, ac fere nihili שרוך נעלי *calceamenti corrigiam*, uſurpat, nata non fuiſſet, ſi non vulgaris ac diu cognitus foret calceorum uſus. Quo dicto nullum vetuſtius, de calceorum inter antiquos uſu, monumentum reperitur.

V. Tam vetuſtus quamvis fuerit calceorum uſus, plurimi tamen olim nudipedes inceſſerum. Priſcis enim temporibus, non ſemper veteres, uti nos hodie, calceati fuerunt, ſed magnus fuit τῆς ἀνυποδησίας uſus. Nudis pedibus incedebant non barbaræ modo gentes, verum etiam populi, qui nihil, niſi quod honeſtum & decorum eſſet, expetebant, ac inter ipſos clariſſimi quique. Spartanorum juvenes, ex lege Lycurgi, nudis pedibus inceſſiſſe, ex Xenophonte, atque Plutarcho, conſtat. Quo facit Ageſilai memorandum exemplum, quod memoriae prodidit Aelianus, qui, jam ſenex, ſine calceis in publicum prodibat, ut ex eo diſcerent juvenes illi legi parere. Apud Athenienſes, qui eſſent paulo in ratione victus adſtrictiores, non niſi

(*Xenoph. de Polit. Laced. Plut. in vita Lyc. Aelianus Var. Hiſt. lib. VII. Cap. 13.*)

niſi tempore neceſſario, ad vitandum vel frigus, vel itinerum aſperitates, calceis utebantur. De Phocione, claro imperatore, & Lycurgo Rhetore, id refert Plutarchus. Idem feciſſe Cynicos Philoſophos, atque Pythagoreos, Theſeum etiam, ac Socratem, quem eo nomine Ariſtophanes traduxit; itemque Amipſias apud Diogenem Laertium, qui dicit, quod τουτὶ τὸ κακὸν σκυτοτόμων κατ' ἐπήρειαν γεγένηται, *iſtud malum ſecum ferat ſutorum damnum*, jam dudum obſervarunt viri maximi Claudius Salmaſius, & Octavius Ferrarius, ac prolixe docuit Johannes Schefferus, in docto & pereleganti libro, quem de natura & conſtitutione Philoſophiae Italicae conſcripſit. Quod mirum magis, non tantum nudis pedibus Cretenſium pueri venatum iverunt, quomodo deſcribuntur apud Nicolaum Damaſcenum, haud aliter ac id venatoribus praecipit Oppianus, verum etiam ipſae virgines, delicatiores plerumque & teneriores, aliquando nudipedes inceſſerunt, ut de Cyrenaïcis virginibus apud Callimachum, Antigone apud Zophoclem, itemque puella illa apud Oppianum, quae veris tempore per montes oberrans flores quaerebat, obſervat vir ſummus Samuel Bochartus. Apud Romanos non modo ſervi, qui quidem pro more *nec colobia, nec calceos habebant*, uti Servius docet, verum etiam ipſi Senatores initio naſcentis Reipublicae nudis pedibus iverunt, ut ex veteri Juvenalis Scholiaſte diſcimus. Nota eſt Catonis ἀνυποδησία, quem ſaepe diſcalceatum prodire conſueviſſe Plutarchus affirmat, itemque Horatius. Neronem idem factitaſſe Suetonius eſt auctor. Inter primos Chriſtianos plurimos calceis uſos non fuiſſe ex Luciano poteſt colligi. Neque deſunt ex antiquis eccleſiae doctoribus, qui putant viro maxime convenire ut ſit diſcalceatus. Ita judicat Cle-

Plut. in vita Phocion. & Lycurgi.
Ariſtoph. Νεφ Act. 1. ſc. 1. Dio. Laert in vita Socr. lib. II. Segm. 28.
Salm. in not. ad Pallium Tertul. p. 417.
Ferrar. de Re Veſt. lib. IV. cap. 16.
Nicol. Damaſc. de Mor. gent.
Oppian. Κυνηγετ lib. 1. vers 102.
Bochart. Hieroſ. p. I. lib. 2. cap. 50.
Servius ad AEn. 1.
Schol. Iuv. ad Sat. 1. vers CXI.
Plut. In vita Cat.
Horat. lib. 1. Epiſt. 19.
Suet. in Vita Ner. cap. 51.
Lucian. in Philop.

Clemens Alexandrinus, cui praeivit Muſonius. Pa- *Clem.*
ria facere Tertullianum putat vir maximus Claudius *Alex.*
Salmaſius, in loco inſigni quem de calceo habet. *Cal- Paedag.*
ceos nihil dicimus, proprium togae tormentum, im- lib. II.
mundiſſimam pedum tutelam, verum & falſam: quam cap. XI.
enim non expediat in algore & ardore rigere nudipe- Muſon.
dem, quam in calceo vincipedem. Scilicet *vincipi- apud Stobaeum*
dem mavult legere, quam *uncipedem*, ut Tertullianus *Serm. I.*
dicat, *nudipedem* eſſe praeſtare, quam *vincipedem*, *Salm. ad*
h. e. nudos, quam pedes vinctos habere. Haec an ve- *Tertul.*
ra ſit emendatio τοῦ πάνυ jam non inquiro. Conſtat *Pal.*
ſaltem ſcriptorem graviſſimum, pariter uti Muſonius *cap. 4.*
& Clemens Alexandrinus judicarunt, putaſſe τοῦ ἀνυποδέδεσθαι τὸ ἀνυποδετεῖν κρεῖττον εἶναι, *nudis pedibus incedere melius eſſe quam calceari.* Unde & paulo poſt addit. *Aut pedes nudi magis, certe viriles magis quam in calceis.*

VI. Samuel Bochartus, qui in reconditis, & à ſenſu atque intelligentia vulgi remotis litteris, non Graecorum tantum, & Latinorum, ſed & Hebraeorum, ac vicinarum illis gentium, primas facile tenet, ἀνυποδησίαν, quae frequens fuit apud antiquos, pariter inter Hebræos uſitatam fuiſſe conjicit. Inquirit Vir *Bochart.*
Summus, *quorſum Iſraelitae Paſcha jubeantur calcea- Hieroſ. p.*
ti comedere. Hoc unum, quod reſpondeat, ſe dicit *1. lib. 2.*
habere, Judaeos non ſemper fuiſſe calceatos, & eo- cap. 50.
rum plurimos in AEgypto fuiſſe excalceatos, idque eo minus eſſe παράδοξον, cum *eorum* ἀνυποδησίας, *etiam in 2 Sam.*
ipſa Judaea, rebus illorum maxime florentibus, veſti- XV. 30.
gia ſuperſint. Nam & Davidem, regno ſuo pulſum, Ieſ. XX.
montem olivarum diſcalceatum aſcendiſſe, & Jeſaiam 2.
juſſum ire nudum & diſcalceatum, itemque Ezechielem Ezech.
XXIV. 17.

lu-

Digitized by Google

lugere vetaſſe Deum propter ademptam uxorem, & calceos deponere, ut fiebat in luctu. Berenicen etiam Agrippae ſororem nudipedem coram tribunali Florum eſſe de-
Ioſeph. de B.I. lib.2. *precatam, cum in Judaeos immanem in modum ſe-*
cap.15. *viret, uti Joſephus refert. Nec alio referenda haec Juvenalis:*

Iuvenalis Sat. VI. verſ.159. *Obſervant ubi feſta mero pede Sabbata Reges.*

VII. Haec licet ſint praeclara, ſicuti & alia omnia, quae Vir Summus, in Hierozoico, opere mirando, obſervavit, cogor tamen ab eo diſſentire. Cur juſſerit Deus ut in AEgypto Judaei calceati Paſcha comede-
Lib. II. cap. I. rent, infra inquiro diligentius, & Viri Summi rationem revoco ad examen. Judaeos in AEgypto, fervida plaga, calceis carere facile potuiſſe, uti & hodie non pauci Afri magna anni parte nudis pedibus incedunt, hic diſputo haud quaquam. Sed, an inter Judaeos ἀνυποδησία uſitata fuerit, qualem apud Spartanos, Athenienſes, Romanos obſervavi, merito dubito. Quin potius contendo iſtiuſmodi ἀνυποδησίαν nunquam in uſu inter Hebraeos veteres fuiſſe. Certe nullum ἀνυποδησίας exemplum legitur, niſi fuerit plane ſingulare, & vel ob religionem, vel certum alium caſum, ſuſceptum. Omnia, quæ Vir Summus adduxit, exempla, non niſi peculiarem ob rationem memorantur, ſatiſque oſtendunt extra tales caſus non inceſſiſſe
lib.II. cap.5. nudis pedibus Hebraeos. Oſtenſurus ſum inferius, vel ob publicam calamitatem, vel luctum funeris; olim Hebraeos calceos depoſuiſſe, atque inceſſiſſe nudipedes, ac prolixè excuſſurus Davidis atque Ezechielis exempla. Ut omnino id fuerit alias inſolitum. Pariter Jeſaias, dum nudus ire jubetur & diſcalceatus, ut ſimilem Chuſaeis atque AEgyptiis nuditatem & diſcalcea-

ceationem in triennium portenderet, ſatis oſtendit *Lib.* II.
id non in uſu fuiſſe, magnamque fore iſtorum popu- *cap.* 4.
lorum calamitatem. Berenices exemplum non ad vulgatam Judaeorum conſuetudinem, ſed certum religionis ritum pertinere, atque eo referendum Juvenalis verſum; etiam inferius docebo. Sane, ſi expreſſa Hebraeorum monumenta conſulimus, extra dubium erit, ipſos vulgari conſuetudine jam ab antiquiſſimis temporibus inceſſiſſe calceatos. Moſes, cum rubum ardentem tentaret accedere, calceatus erat. Nam ſtupendum illud oſtentum propius intueri cupiens, audiit ilico vocem Dei, qui praecipiebat: של נעליך מעל
רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא :
Solve calceamenta tua de pedibus tuis, quia locus, in quo tu ſtas, terra Sancta eſt. Iſraelitas, in AEgypto calceos geſtare ſolitos, ex eo apparet evidenter, *Exod.* III. 5.
quod calceatus inter Paſchatis ritus fuit a ſupremo Numine praeſcriptus. *Exod.* XII. 11.
Eoſdem, ex AEgypto virtute Numinis eductos, calceos in deſerto Arabiae geſtaſſe, ex eo manifeſtum eſt, quod praedicet Deus, ſe paſſum non eſſe, ut ipſis calcei per annos quadraginta deficerent. *Deut.* XXV. 10.
Pariter Joſua calceatus fuit, cum exercitus Dei princeps ipſi appareret, prope maenia Jerichuntis. Mandatum enim idem ac Moſes de exuendis calceis accepit. *Joſ.* V. 15.
Quin omnes Hebraeos olim calceis uſos ex eo patet admodum luculenter, quod & in contractibus morem habuerint calceum exuendi, & vidua, quam ducere recuſabat defuncti frater, leviro calceum extraxerit, de quo utroque ritu inferius multa obſervantur. Etenim neuter horum rituum in uſu apud Hebraeos eſſe potuiſſet, ſi non communiter cum calceis inceſſiſſent. *Lib.* II. *cap.* 6. & 7.
Jam quoque Deus inter alia ornamenta, quibus beneficia ſua in Judaeorum rempublicam

Ezech. XVI. 10. collata adumbrat, calceos apud Ezechielem recenſet. Etiam Hebraei, cum volunt exprimere fluvium tranſiri ſicco pede poſſe, veluti proverbii loco utuntur, Ieſ. XI. 15. *cum calceis fluvium tranſiri poſſe*. Locus eſt ad hanc rem apud Jeſaiam inſignis. Verbis figuratis fore praedicat Propheta, ut omnia removeantur, quae impedimento forent, ne Euangelii doctrina propagaretur, Deumque dicit, vel ipſum maris rubri ſinum, & ſeptem Nili oſtia ſiccaturum, ità ut cum calceis tranſiri poſſet, h. e. ut non opus foret exuere calceos ne madefierent. Haec eſt Prophetae loquendi ratio, ut *pro ſicco pede tranſire*, dicat *cum calceis tranſire*. Qua loquendi forma uti non potuiſſet, niſi in uſu vulgari calcei fuiſſent. Habitum quoque fuit inter veteres Hebraeos ſummarum calamitatum & paupertatis indicium, ſi nullos calceos quis haberet. Hinc graviſſima eſt apud Jeſaiam comminatio, cum Deus eum jubet ire diſcalceatum, ut ſimilem diſcalceationem AEpyptiis atque Cuſchaeis portenderet: verba haec ſunt: לך ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ מעל רגלך ויעש כן הלך ערום ויחף: ויאמר יהוה כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש: כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות Ieſ. XX. 2. 3. 4. כוש נערים וזקנים ערום ויחף: *Ito, & ſolve ſaccum à lumbis tuis, & calceum tuum exue à pede tuo. Et fecit ita, ambulans nudus & diſcalceatus. Et dixit Jehovah: quemadmodum ambulavit ſervus meus Jeſaias nudus & diſcalceatus tribus annis, ſignum & portentum ſuper AEgypto & Cuſchaeis. Sic ducet rex Aſſyriae captivos AEgypti, & exules Cuſchaeorum pueros & ſenes, nudos & diſcalceatos.* Quod Deus in mandatis dat Prophetae, ut incederet nudus & diſcalceatus, plane fuit ſingulare, neque alias uſita-

tatum. Unde ſignum foret calamitatum, quae AEgyptiis, atque Cuſchaeis imminerent, cum captivi abducerentur. Quod etiam docet ipſos AEgyptios atque Cuſchaeos, pariter, uti conſueverant Judaei, fuiſſe calceis uſos. Solebant veterès omnibus veſtibus captivos ſpoliare. Exemplum exſtat in Annalibus inſigne. ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערמיהם הלבישו מן השלל וילבשום וינעלום: *Et ſurrexerunt viri, quorum nomina ſunt expreſſa, & apprehenderunt captivos, & omnes nudos inter eos veſtiverunt ex praeda, & veſtiverunt eos, & calcearunt.* Qui & ipſe locus vulgarem inter Hebraeos calceorum uſum oſtendit. Id imminere AEgyptiis atque Cuſchaeis Deus per Prophetam denuntiat, qui propterea nudis pedibus incedit ac diſcalceatis. Quod alias inſolitum fuit. Hinc etiam pater iſtius filii deperditi, qui nudus & omnium egenus domum revertebatur, inter alias veſtes etiam calceos ipſi juſſit afferri. Sic enim Lucas: Εἶπε δὲ ὁ πατὴρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ, Ἐξενέγκατε τὴν στολὴν τὴν πρώτην, καὶ ἐνδύσατε αὐτὸν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας. *Dixit autem pater ſervis ſuis, Proferte ſtolam praecipuam & induite ipſum, & date annulum manui ejus, & calceos pedibus.* Oſtendunt haec omnia invictè, inter Hebraeos veteres, non in uſu fuiſſe ἀνυποδησίαν, qualis inter Graecos atque Romanos obſervatus, cum omnes calceos geſtare ſint ſoliti, atque ea exempla, quae Vir ſummus Samuel Bochartus ad hanc rem collegit, id non evincere, cum ad religionem pertineant, aut certum aliquem ritum. Etenim cauſae ſemper fuerunt ſingulares, cur ἀνυπόδητοι inceſſerint Hebraei. Nudipedes enim illi vel in loco ſacro, vel diebus jejunii & expiationis, vel in publi-

2 Chron. XXVIII. 15.

Luc. XV. 22.

B 2 cis

Lib. 2. cap. 2. 3. 4. 5. cis calamitatibus, vel ob luctum mortui fuerunt, de quibus omnibus inferius prolixè.

VIII. Quae diſſerui hactenus, ſolvunt agitatam multum quaeſtionem, utrum JESUS, quem המשיח, τὸν Χριστὸν eſſe, credimus indubitate, in his terris calceatus an diſcalceatus inceſſerit? Quae curioſitas, licet in re minima, diſſenſum tamen peperit inter Eccleſiae doctores, atque ita quidem, ut in partes ſit itum. Jam olim Hieronymus diſcalceatum inceſſiſſe contendit, eo uſus argumento quod calceamenta prohibuerit ſuis Apoſtolis. *Moyſes inquit, & Jeſus Nave nudis in ſanctam terram pedibus jubentur incedere: & diſcipuli ſine calciamentorum onere, & vinculis pellium ad praedicationem novi Euangelii deſtinantur. Et milites veſtimentis Jeſu ſorte diviſis, caligas non habebant, quas tollerent. Nec enim poterat haberet Dominus, quod prohibuerat ſervis. Id eſt, Apoſtolis.* Gregorius Nyſſenus etiam aſſerit diſerte, quod JESUS calceorum uſum ſuis diſcipulis interdixit, atque hinc eum inceſſiſſe nudis pedibus concludit. In eadem ſententia ſunt Dionyſius Carthuſianus, Bonaventura, Nicolaus de Lyra, & Alphonſus Toſtatus Abulenſis Epiſcopus. Contra calceatum in his terris inceſſiſſe JESUM ex Johannis Baptiſtae dicto qui ſe dignum negat ut ejus calceos portet, vel calceorum ipſius ſolvat corrigiam, collegerunt Patres doctiſſimi Joannes Chryſoſtomus & Aurelius Auguſtinus, quos ex recentioribus Paulus Burgenſis, Thomas Cajetanus, Toletus, Barradius, & complures alii Romanae Eccleſiae Doctores ſequuntur. Eandem quaeſtionem prolixe tractavit doctiſſimus Balduinus, atque ita quidem ut calceatum inceſſiſſe JESUM concludat. Quod

Hier. in Epiſt. ad Euſtochium de Cuſtodia Virginitatis. Oper. Tom. 1.

Gregor. Nyſſ. Homil. 11. in Cant.

Chryſ. ad Pop. Antioch. Hom. 6.

Aug. Serm 42. de Sanct. cap. 6.

Bald. de Cal. antiq cap. 26.

IX. Quod ipſum dubitari non debere etiam Sopranes pronuntiat. Curioſa haec quaeſtio, neque magni momenti, facile deciditur ex Hebraeorum priſca conſuetudine, qui nudis pedibus non inceſſerunt. Etenim ἀνυποδησία in vulgari uſu inter ipſos non fuit. Quare nec JESUS inceſſit diſcalceatus. Nam à more, & quidem vetuſto, atque inter omnes vulgari diſceſſiſſe JESUM nulla ratio perſuadebit, cum in veſtitu ſingulare quiddam obſervavit nuſquam. Quis credet JESUM, quod à more gentis fuit maxime alienum, inceſſiſſe diſcalceatum? praeſertim cum ſibi revocat in mentem, quod Johannes, cui à munere ſuo haeſit Baptiſtae nomen, ſe non dignum eſſe dicit, ut ejus calceos portet, vel calceorum ipſius ſolvat corrigiam. Iohannes ſane fuiſſet neutiquam ſic locutus, ſi Ieſus ſolitus eſſet incedere diſcalceatus. Quid enim fuiſſet ineptius? Etiam fruſtra dicitur quod calceorum uſum interdixit ſuis, *Sandalia* enim conceſſa Apoſtolis Marcus docet. Atque ea Petrum geſtaſſe ex verbis Angeli diſcimus, qui è carcere, quo detinebatur, cum educturus, jubet ὑποδῆσαι τὰ σάνδαλα, *induere ſandalia.*

Sopranes in vavide. Digr. I. fol. 378.

Marc. VI. 9.

Act. XII. 3.

CAPUT SECUNDUM.

I. *Calcei olim ex varia materia confecti Hebraeorum autem ex pellibus videri.* II. *Multarum gentium veſtimenta pellicea.* III. *Calcei ex pellibus & corio apud omnes gentes.* IV. *Apud Graecos Phaecaſia,* ποχάδες, ἀρνακίδες. V. *Apud Romanos perones, calcei ſenatorii, caligae, Imperatorum zanchae.* VI. *Apud Hebraeos veſtes pelliceae in fre-*

quenti uſu, adeoque & calcei ex corio. Locus Joſ. IX. 5. *expoſitus.* VII. *Hebraeorum calcei vili pretio conſtiterunt. Loca Amos* II. 6. *&* VIII. 6. *illuſtrantur.* VIII. *Coriarii urbium ambitu excluſi, atque inde Loco Act.* X. 5. *lux facta.*

I.

CUm Hebraeos jam olim calceos geſtaſſe ſatis abunde ſit demonſtratum ſuperius, inquirendum imprimis eſt qua materia conſtiterint. Apud varias gentes calceorum materia ſemper varia fuit, cum quaelibet res quam maxime obvia & paratu facilis in calceorum uſum ceſſerit. In AEgypto, ubi papyri copia eſt frequentior, ex papyro calceamenti genus familiare fuit. Calceos è ſparto geſtare in more fuit poſitum Hiſpanis. Linteis calceamentis Imperator Antoninus cognomento Philoſophus, & permulti alii ejus exemplo ſunt uſi. Indorum calcei lignei fuerunt. De quibus omnibus egit prolixe doctiſſimus Balduinus. Sed è qua materia confecti fuerint Hebraeorum calcei non adeo liquet. Si tamen datur conjecturae locus, videntur ex pellibus, aut corio, fuiſſe, quale genus, non veſtium tantum, ſed etiam calceorum, & antiquiſsimum, & à multis populis uſitatum fuit.

Bald. de Calc. Ant. cap. 3. 4. 5. 6.

II. A vetuſtiſsimis temporibus veſtes ex pellibus in uſu fuiſſe, nemo, niſi hoſpes in literis, ignorat. Adeo tritum eſt, & à pluribus animadverſum. Priſci Heroes, apri, aut tigridis, aut leonis exuviis, aut pelle Lybyſtidos urſae, aut hinnulli, aut vulpis induebantur. Pellibus tectæ non ſolum fuerunt gentes barbarae Hunni, Hungari, Getae, Germani veteres, Indi, Parthi, (quorum regis ſtatuam gauſapatam & pel-

pellitam, olim à Cavallerio editam, exhibet vir magni ingenii & doctrinae Octavius Ferrarius) Schytae (quomodo & hodie Tartaris atque Muſcovitis nihil eſt frequentius) uti jam dudum docuerunt homines eruditi, verum etiam Græci atque Romani. Media in Graecia ruſticos ſenes Ariſtophanes inducit διφθέραις veſtitos, quod genus veſtimenti ex pellibus confecti fuit, uti praeclarè obſervavit magnus Doctor meus Johannes Georgius Graevius, cui praecipue debetur, quod literarum nomen, in foederata Belgica, non extinguatur. Ipſa Romanorum curia, quae poſtea nituit praetexto Senatu, olim

Ferrar. de Re veſt. P. 2. lib. 1. cap. 8.

Ariſtoph. in Νεφ. Act. 1. Scena 1.

Graevii. Lect. Heſiod. pag. 69.

Pellitos habuit, ruſtica corda, patres.

Nempe, *Pellibus, & ſpoliis corpus veſtire ferarum,*

Prop. lib. IV. Eleg. 1.

Lucret. lib. V.

apud plurimas gentes olim obtinuit, non tam ex eo quod hominibus obvium maxime videatur ferarum & pecudum pelle veſtiri; quam quidem, quod pellium in veſtimentis uſum Deus docuerit, qui primus fecit. לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם. *Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, & induit eos.*

Gen. III. 21.

III. Uti veſtimenta priſcorum mortalium pellicea fuerunt, ita & calcei ex pellibus fiebant. Ab antiquiſsimis temporibus enim pelles ut plurimum conſuendis calceis materiam praebuerunt. Et quidem vetuſtiſſimis hominibus is uſus videtur, ut quandam pellis particulam ſive crudum corium pedibus ſubligarent, quod vicem calcei praeſtabat. Sic capio verba Xenophontis, quae Latinè reddidit vir politiſſimus Angelus Politianus, *Cum defeciſſent veteres calcei, carbatinas habebant ex recentibus coriis bubulis con-*

Polit. Miſcellan Cent. 1. cap. 2.

confectas. Deinde, ut indies paſſim creſcunt artes, ita & mollire ferarum pelles, & ſoleas concinniores, deinde calceos conficere, hominum induſtria invenit. Sed apud omnes ferè populos pelles & corium vulgatiſſima calceorum materia fuit, uti & noſtro tempore id ipſum obtinet. Non enim barbari illi tantum, qui plerumque pellibus induebantur, pedes eodem tegumento munierunt, quomodo Gethas ex equino corio perones geſtaſſe illud Sidonii Apollinaris docet.

Sidon. Apollin. carm. 7. *Peronem pauper nodus ſuſpendit equinum:*

verum etiam Graeci atque Romani.

IV. Apud Graecos ex corio quondam calceos fuiſſe docere poſſunt *Phaecaſia*, Philoſophorum geſtamen, quorum mentio apud Appianum, Plutarchum, Heſychium. Etenim *Phaecaſia* ex corio fuiſſe colligere licet ex his Senecae verbis: *Sen. de Benef. lib. VII. cap. 21.* *Pythagoricus quidam emerat à ſutore Phaecaſia.* Mentio enim ſutoris, à quo phaecaſia Pythagoricus emerat, oſtendere videtur coriacea fuiſſe. Sed clare id docet Erathoſtenes:

πίλμα ποτ' ἐνέπλεσκεν ἐλαφροῦ φαικασίοιο.

Erathoſt. in merc. *Pellem olim ſuebat tenuis phaecaſii:* πίλμα enim apud Graecos & de corio dicitur. Quæ pulchre obſervata *Bald. de Calc. Ant. cap. 14.* ſunt à doctiſſimo Balduino. Fuerunt praeterea τροχάδες, calcei, qui currentibus aut curſoribus conveniebant. Atque hi ex pelle fuerunt caprina. Heſychius: τροχάδες, σανδάλια ἀπὸ τοῦ αἰγείου δέρματος. Habuerunt & ἀρνακίδες, calceos ex pellibus agninis, (ἀρνακὶς enim eſt agnina pellis cum ipſa lana) quibus hyeme utebantur, quorum meminit Pollux, uti eruditiſſime animadvertit,

tit, ac Pollucis locum à menda liberavit Johannes Georgius Graevius, ὁ πάνυ.

Pollux lib. VII. cap. 33. Graevii Lect. Heſ. pag. 68.

V. Apud Romanos omnia calceorum genera ex corio fuerunt. *Perones*, aratorum & venatorum proprios, calceos cavos ὠμοβόερινας, ex crudo corio, h.e. minime ſubacto & concinnato, fuiſſe, unde *crudus pero* Virgilio dicitur, & *ſetoſus* Sidonio, eruditi Romanarum antiquitatum interpretes monuerunt. Ex *aluta*, corio molliori, Senatorum calceos fuiſſe iidem docuerunt, quos *lunatam pellem* Martialis dixit, & *nigras pelles* Horatius,

Virg. l. VII. Æn. vers 690. Sid. lib. IV. Epiſt. 4?. Mart. lib. II. Epigr. 49.

Nam ut quiſque inſanus nigris medium impediit crus
Pellibus.

Horat. lib. I. ſat. 6.

Scilicet pro celceo, qui apud Romanos ex corio fuit, *pellem* uſurpant nobiles Poëtae, quomodo & Ovidius dixit:

Nec vagus in laxa pes tibi pelle natet.

Ovidius de Arte amandi lib. I. v. 516.

Laxa pellis enim ibi nihil aliud eſt quam *laxus calceus* in hoc Horatii:

—— Rideri poſſit, eo quod
Ruſticius tonſo toga defluit, & male laxus
In pede calceus haeret.

Horat. lib. I. Sat. 3. vers 30.

Et *laxus cothurnus* in hoc Sidonii: *Laxo pes natet altus in cothurno.* Hinc

& *Tentipellium* vox eſt apud Feſtum, inde nata, quod

Salm. ad Trebellii Pollionis Gallienum, cap. XVI.

Romani ſtrictim calcearentur. *Caligam* maximus virorum Claudius Salmaſius ex Graeco χάλχη, id eſt *pellis*, deducit, unde *calga*, quam vocem more ſuo *caligam* veteres dixerunt. Elegans eſt ad hanc rem Coelii Sympoſii Poëtae veteris AEnigma, quod de Caliga inſcribitur.

Coelii Symp. AEnigma 56.

Major eram longè quondam, dum vita manebat,
Sed mox exanimis, lacerata, ligata, revulſa,
Dedita ſum terrae, tumulo ſed condita non ſum.

Salm. ad Tertull. Pal. cap. 5

Scilicet corium in vivo tauro, aut bove, majus eſt quam in caliga. At dum taurus, ſive bos, vita privatur, pellis laceratur, ligatur, revellitur, ut ex eo fiat caliga. Corium vero, ex quo facta eſt caliga, terrae datur, eamque premit in humano pede: neque tumulo conditur, ſed uſu conſumitur. Idem vir maximus in Tertulliani loco, qui vulgo legitur *Sutrinae Veneriae proſpexere perones effoeminatos*, pro *ſutrinis Venereis* emendat *ſutrinas Venetias*, h. e. Venetas pelles, ex quibus calcei conficiebatur, quod ibi obtimae notae pelles conſuerentur. Ipſae imperatorum *Zanchae* ex pellibus Parthicis fuerunt ſeculis poſterioribus. Corippus id docet in deſcriptione calceorum Juſtini Imperatoris:

Corippus lib. II. cap. 3.

Parthica Campano dederant quae tergora fuco.

Parthica tergora enim Corippus vocat corium molle ex Parthicis pellibus, quae molliſſimae erant, & adhibebantur ad calceos Imperatorum, quarum pellium Parthicarum multa apud veteres mentio. Hinc *Zanchas Parthicas* imperatorum calceos vocat Trebellius,

Digitized by Google

lius, h. e. de corio Parthico factas, ad quem locum videri poſſunt quae maximus Salmaſius notavit. Ad calceos ex pellibus alludit hic elegans Martialis jocus: *Trebel. in Divo Claudio cap. XVII.*

Haedina tibi pelle contegenti,
Nudae tempora verticemque calvae,
Feſtive tibi, Phoebe, dixit ille,
Qui dixit caput eſſe calceatum.

Mart. lib. XII. Epigr. I. 45.

Vel, uti verſiculum ultimum *ex optimis codicibus refingendum eſſe* pronuntiat vir illuſtris Iſaacus Voſſius, *Voſſ. in not. ad Epiſt. Ignat. pag. 305.*

Crudum qui caput eſſe calceatum.

Ut ſenſus ſit: *Feſtive dixit ille, qui dixit, caput tuum recenter factum calvum, eſſe calceatum*, ſed, quod mireris, calceorum ex Hyaenae pelle meminit Oppianus, quibus tantam adſcribit virtutem, *ut ſi quis calceatus hyaenae pelle inceſſerit, adeo canibus ſit metuendus, ut ipſi obmuteſcant nec audeant allatrare.* Multa quidem veteres prodiderunt de Hyaenae in canes odio, & quod iſti animalium generi ſit infeſtiſſima, quae vir ſummus Samuel Bochartus obſervavit, ſed an ea ſit virtus pellis Hyaenae, merito dubito. Et tamen ſimile quid refert Plinius, qui juxta Magorum vanitatem tradit, *eos qui* hyaenae *linguam in calceamento ſub pede habeant, non latrari à canibus.* *Oppian. Cyneg. lib. III.* *Bochart. Hieroſ. p. I. pag. 832.* *Plinius Hiſt. Nat. lib. XXVIII. cap. 8.*

VI. Uti apud veteres magnus fuit pellium in conſuendis calceis uſus, ita & Hebraeos ex pellibus, ſive corio, geſtaſſe calceos ſuos, veriſimile admodum eſt. Fuerunt in ea gente veſtes pelliceae in frequenti uſu.

Patriarchae plerique pellibus tecti inceſſerunt. Ambularunt enim ἐν μηλωταῖς. ἐν αἰγείοις δέρμασιν *in ovillis & caprinis pellibus*, [Hebr. xi. 37.] ut docet auctor divinae ad Hebraeos Epiſtolae. Qui quidem habitus fere ordinarius Prophetarum fuit, quorum villoſa veſtimenta memorantur, [II. Reg. I. 8.] ut de Elia eſt notiſſimum. Sed hac de re plura jam alii obſervarunt. Quis dubitabit, cum inter Hebraeos pellicearum veſtium frequens fuerit uſus, etiam ex corio, ſive pellibus, eos calceos geſtaſſe, cum nihil magis fuerit obvium, atque ad uſum calceorum aptius, prout hodie vulgatiſſima materia, qua calceantur pedes, corium habetur. Ita credidiſſe videtur Hieronymus, [Hieron. in Epiſt. ad Euſtochium de cuſtod. Virgin. Oper. Tom. I.] qui Chriſtum diſcipulis *vincula pellium* interdixiſſe dicit: *Diſcipuli*, inquit, *ſine calciamentorum onere, & vinculis pellium ad praedicationem novi Euangelii deſtinantur*. Juvat conjecturam, quod alibi mentio fiat Σίμωνος βύρσεως. [Act. ix. 43. & x. 5.] Nam βύρσευς eſt *coriarius*, ut gloſſae habent, & ברסיא pro *coriario* adhuc uſurpant Thalmudici, qui coria tractat conficiendis calceis. Sed maxime eadem hinc confirmatur, quod Gibeonitarum calcei מטלאות vocantur in Joſuae libro. [Joſ. ix. 5.] Vox Hebraea proprie notat quod e fruſtis variis eſt conſutum. Nam טלא proprie eſt conſuere ex multis pannis & coloribus, quomodo centonem ſolent. Hinc apud Ezechielem [Ezech. xvi. 16.] memorantur במות טלואות *excelſa multicoloria*, h. e. variis pannis & multorum colorum inſtrata, quae Aquila & Theodotion ἐμβολίσματα tranſtulerunt, quod ſignificat diverſos pannos hinc inde conſutos, quaſi πολύρραφον veſtimentum. Inde ſumpta metaphora oves aut caprae טלואות dicuntur, quae maculas habent adſperſas, aut tanquam aſſutas, ut in centone particulas & aſſumenta, uti nos docet vir ſummus Samuel Bochartus. Hac ra-

ratione Gibeonitarum calcei dicuntur טלואות, quaſi *Bochart.*
diverſis ſolorum fruſtis ſuppacti. At qualia fruſtra hic *Hieroſ.*
intelligemus? De panni fruſtis ea vox ſumitur. At- *P. I. pag. 478.*
que ita Targum pro טלואות habet מרקעין. Eſt au-
tem מרקע *fruſtum panni*, uti videre eſt in magno
opere doctiſſimi Buxtorfi, unde forte graecum ῥάκος *Buxt.*
quod conjecit vir Hebraicè peritiſſimus Johannes Dru- *Lex.*
ſius. At panni fruſta fuiſſe, quibus ſuppactae erant *Talm. R. רקע.*
Gibeonitarum ſoleae, credi poteſt admodum difficul-
ter. De corio itaque intelligendum omnino eſt. At- *Druſius*
que hoc ex eo confici poteſt evidenter, quod eadem *ad Ioſ. IX. 5.*
voce non tantum pro corii, ſed etiam pro panni fru-
ſto, utuntur Hebraei. Nam כטלית etiamnum Tal-
mudici de praecinctorio, ſive ventrali opificum, u-
ſurpant. מלית של טרסיים *praecinctorium fabrorum*
in Tractatu Cholin legitur. At haec ex corio fieri con- *Cholin*
ſueviſſe quis neſcit? Inde ſane vulgato inter nos Bel- *fol. 57. 2.*
gas vocabulo *een ſchootsvel* vocamus, quaſi *gremii
pellem* dicas. Etiam Thalmudici idipſum ברכיר vo-
cant, de qua voce haec doctiſſimus Buxtorfius: ברכיר
Quod ſcribitur בורכייר *corium, ventrale opificum, ſi-* *Bux. Lex.*
ve gremio ſive genibus ſerviens, Kilim cap. 26. Et *Thalm. R. ברך.*
incomparabilis Samuel Bochartus: *Ex eadem eſt ori-* *Bochart.*
gine (*à voce* ברך nimirum, quae *genu* ſignificat) *in Canaan*
ברכייר braciar, *id eſt, corium ſeu ventrale opificum* *lib. I.*
quod genua contegit. ר *in fine additum ut in* שנדלר *cap. 42.*
Sandalar *& ſimilibus.* Intellexiſſe id videntur LXX.
interpretes, qui hic optime reddiderunt σανδάλια παλαιά,
καὶ καταπεπελματωμένα. Quod verbum ἀπὸ τοῦ πέλματος
deductum eſt. Πέλμα autem apud Graecos *plantam
pedis* notat, atque pro *ſolea*, quibus plantarum cal-
ces tantum infimae teguntur, ſaepe ſumitur. Sed
quia ſoleae ex corio fieri ſeculis omnibus conſuevere,

 quo

Iſid. lib. xix. cap. 3. quo facit Iſidori locus: *Soleae materiales ex materia corio intexta*, ideo & pro *corio* Graeci πέλματα uſurpant. Hinc σανδάλια καταπεπελματωμένα ſunt, *calcei diverſis ſolearum ſive corii fruſtis ſuppacti*. Paria habet Hieronymus, ſive quiſquis auctor eſt verſionis Vulgatae, qui reddit *Calceamenta perantiqua, quae ad indicium vetuſtatis pittaciis conſuta erant.* Vir undiquaque eruditiſſimus & acris judicii Andraeas Maſius, *Maſius ad Joſ. ix. 5.* qui luculento commentario Joſuam illuſtravit, *Nomen* מטלא *ſignificare* dicit, *id quod ex aliis atque aliis fruſtis, ſive ut vocant, pittaciis conſutum compactumque eſt: Nam*, inquit, *apud doctores Hebraeos* טלאי *pro* pittacio *uſurpatum me legere memini.* Ita ſane eſt. Locus inſignis eſt apud Davidem Kimchium, quem mox adducam. *Pittacium* autem apud Latinos pro brevi epiſtola ſumitur, ut Iſidorus exponit. Pro *Albo* *Lamprid. in Severo cap. xxi. & ibid. Caſaub.* Lampridius uſurpat: *De promovendis*, inquit, *etiam ſibi annotabat, & perlegebat cuncta pittacia.* Notavit ad eum locum magnus Caſaubonus: *Pittacia dicuntur pice vel maltha illitae breves tabulae, in quibus elogia ſcribebantur, & id genus alia, quae paucis verbis poſſunt comprehendi. Ut illa Polybiana pittacia de quibus aliquid ad Suetonium notare meminimus.* Ego vero pittacia etiam ſcedulas fuiſſe puto è membrana exciſas, in quibus gnomas & breves ſententias ſcribebant. Sane Polybii pittacium, quod ad *Caſaub. ad Suet. Aug. cap. 89.* Suetonii Auguſtum notavit vir magnus, in quo quaedam gnomae erant deſcriptae, nihil aliud fuiſſe videtur, quam parva membranae ſcedula, quam ad Demetrium miſit. Idem Auguſtus in illo Suetonii loco factitaſſe videtur. *In evolvendis*, inquit, *utriuſque linguae auctoribus, nihil aequè ſpectabat quam praecepta & exempla publicè vel privatim ſalubria: eaque ad*

ad verbum excerpta, aut ad domeſticos, aut ad exercituum provinciarumque rectores, aut ad urbis magiſtratus plerumque mittebat, prout quique monitione indigerent. Scilicet Auguſtus excerptas veterum ſententias parvae membranae ſcedulae inſcribebat, & nihil amplius, eaſque perferri ad eos curabat, quos increpiturus erat. Ita *pittacium* etiam ſumitur *in* illo Petronii, quod vir magnus adducit. *Statim allatae ſunt amphorae vitreae dilgenter gypſatae: quorum in cervicibus pittacia erant affixa cum hoc titulo Falernum, Opimianum annorum centum.* Sane nihil aliud ibi pittacia videntur quam ſcedulae de membrana exciſae, affixae ampullis, quibus inſcripta fuit aetas vini. Hinc, cum *pittacium* membranae parvam ſcedulam notet, etiam pro fruſto corii ſumptum eſt. *Pittacium* ſic apud Celſum, non pro panniculo, ut quidam habent, ſed corio medicamento illito, quod capiti vel praecordiis applicatur, ponitur, quod etiam hodie inter medicos eſt tritum. Hac ſignificatione *pittacium* R. David Kimchi ſumpſit, cujus verba Latine reddita, hic apponi merentur. מטלאות inquit, *ſunt calceamenta coagmentata ex fruſtis coriaceis in loco veſtuſtatis eorum, h. e. ubi detrita ſunt, & ſic dixerunt doctores noſtri de fruſto corii cum pittacio ſuper pittacium, ubi pittacium vocant* טלא. Scilicet Hebraei habent vocem פתקא, quae *librum, libellum, epiſtolam, ſcedam, diploma,* notat, uti videre eſt apud virum in Hebraeorum literis maximum Johannem Buxtorfium, atque inſuper pro *pittacio, quod medicinae cauſa de collo ſuſpenditur,* ponitur, ut idem monet. Quod *pittacium* nihil aliud eſt, quam ſceda, vel membrana, certa ſcriptura, litteris vel characteribus notata, quae valetudinis cauſa, collo, vel pectori

Celſus lib. 3.

Kimchi in lib. Rad.

Buxt. Lex. Talm. R. פתק

ri

ri appenditur, quam alias קמיע vocant Talmudici, à parvitate ſcilicet, ut Elias putat, quia membrana iſta parva & tenuis eſt, & ſcripturam paucam, & abbreviaturis notatam continet, de quali pittacio Rabbinorum doctiſſimus Maimonides: מוכחה זה איזהו קמיע שריפא לשלשה בני ארם *Quodnam eſt pittacium probatum? Id, quod ſanavit três homines.* At id etiam pro fruſto corii ſumpſerunt, ut David Kimchi notavit, de *fruſto corii dixiſſe magiſtros, cum pittacio ſuper pittacium.* Patet ergo quo ſignificatu vulgatae verſionis auctor *pittacium* ſumpſerit, pro parva parte vel fruſto corii. Optimè ſane. Calcei Gibeonitarum ad indicium vetuſtatis diverſis corii fruſtis ſuppacti erant. Unde jam antiquiſſimis illis temporibus ſolearum ex corio uſus apparet & luculenter.

Maim. in de Sab. cap. 19.

VII. Cum ex pellibus, ſive corio, fuerint calcei veterum Hebraeorum, apertum inde eſt & perſpicuum, quod vili pretio conſtiterint. Philoſophorum *Phaecaſia*, quae ex corio fuiſſe oſtenſum ſuperius, quatuor denariis olim empta fueruut. Locus elegans eſt ad hanc rem apud Senecam: *Pythagoricus*, inquit, *quidam emerat à ſutore phaecaſia, rem magnam, non praeſentibus nummis. Poſt aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: & cum clauſam diu pulſaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? ſutor ille, quem quaeris, elatus, combuſtus eſt. Quod nobis fortaſſe moleſtum eſt, qui in aeternum noſtros amittimus: tibi minime, qui ſcis futurum, ut renaſcatur jocatus in Pythagoricum. At Philoſophus noſter treis aut quatuor denarios (non invita manu) domum retulit: ſubinde concutiens. Deinde, cum reprehendiſſet hanc ſuam non reddendi tacitam voluntatem, intelli-*

Sen. de Benef. lib. VII. cap. 21.

ligens arriſiſſe ſibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: Ille tibi vivit. redde, quod debes. Deinde per cloſtrum, qua ſe commiſſura laxaverat, quatuor denarios in tabernam inſeruit. Quam vili pretio conſtiterint phaecaſia, utpote quatuor empta denariis, cernitur hinc evidenter. Quare & Seneca illa ironicè *rem magnam* vocat. Non pluris conſtitiſſe Hebraeorum calcei videntur. Hinc apud Amoſum *Amos. II. 6.* conqueritur Deus, *quod egenum vendiderint* בעבור נעלים *propter par calceorum.* Inter alia quae recenſentur iſtorum hominum peccata, perſtringuntur Judices illius aevi, qui pecuniae gratia injuſtè judicabant, imo egenum vendebant בעבור נעלים *propter par calceorum.* Idem vitium in aliis notatur, *qui egenum emebant* בעבור נעלים *propter par calceorum.* Scilicet egenos, *Amos. VIII. 6.* quaſi homines viliſſimos & nullius pretii, vel vendebant Judices, vel emebant alii *pro pari calceorum*, h. e. re minimi pretii. *Par calceorum* enim apud Prophetam veluti proverbialis eſt loquendi ratio, pro re vili & nullius ferè momenti, quomodo & alibi uſurpatur פת לחם *fruſtum panis.* Quo ſenſu à Catone etiam dictum de Coelio eſt: *Fruſto panis conduci poteſt, vel ut taceat, vel ut loquatur.* Simile *Ezech. XIII. 19.* apud Syrachidem legitur de Samuele: χρήματα, καὶ ἕως ὑποδημάτων ἀπὸ πάσης σαρκὸς οὐκ εἴληφεν. *Pecuniam, & Eccleſ. XLVI. 22.* *uſque ad calceos ab ullo homine non accepit.* Senſus eſt Samuelem *nihil quidquam à quoquam abſtuliſſe.* Hoc cum planum ſit atque perſpicuum, alium ſen- *1 Sam. XII. 3. 4.* ſum tamen iſtius dicti eſſe conjectat vir magni nominis Martinus Gejerus. Nam poſtquam notaſſet, *cal- Gejer. de Luct. Hebr. pag. 293.* *ceos taxi, vel Janthinos, ex corio molli, tenero, ac eleganti, in uſum virginum matronarumque delicatarum* olim *paratos*, uti *cenſet Oſiander*, quomodo &

Judith. XVI. 11. *ſandalia Judithae rapuiſſe dicuntur oculos Holofernis,* *ſubjungit. Forte, etiam pro pretioſis ejuſmodi calceis vendiderunt pauperem, Amos* II. 6. VIII: 6. *qua ratione hactenus agri alicujus proventus in ocrearum par à nobilibus impendi quandoque audivimus.* Sed in ea conjectura erravit plane Gejerus. An *calcei taxi, ex corio molli*, in uſu fuerint Hebraeis non liquet. Dein ſi vel maxime iſtiuſmodi calcei in pretio in ea gente fuiſſent, uti veriſimile eſt luxum inter Hebraeos quoque in calceis fuiſſe, huc facerent haud quaquam. Nam totius orationis ſeries oſtendit, non de pretioſis iſtiuſmodi calceamentis divinum vatem loqui, ſed pro re vili & minimi pretii *par calceorum* uſurpare.

VIII. Σίμωνος βύρσεως ſuperius facta eſt mentio, cum conjicerem apud Hebraeos calceos ex corio fuiſſe. Huic conjecturae vero me non multum fidere etiam indicavi ſatis. Etenim licet βύρσευς ſit *coriarius*, qui coria tractat calceis conficiendis, non tamen in his ſolis eorum opera occupatur, cum confectarum pellium varius ſit uſus. Quamvis etiam non ineptum ſit, ſi dicamus in coriis, è quibus calcei fiunt induſtriam Simonis verſatam. Illud hic inquirere juvat, cur de Act. X. 5. Simone dicatur, ᾧ ἐστιν οἰκία παρὰ θάλασσαν *cujus eſt domus juxta mare.* Omnes, quos ad hunc locum videre mihi contigit, Novi Foederis interpretes, ſecurè haec verba tranſiliunt. Ipſe vir illuſtris Hugo Grotius, qui reliquis omnibus in hoc genere ſtudiorum facile palmam praeripit, utpote quo nemo ex gentium ritibus plura notavit ad penitiorem ſacrorum voluminum intellectum, nihil monet. Putarunt vidilicet homines eruditi, nihil occurrere hic notatu dignum. Et tamen non ſine ratione eſt, quod Simonis domus

πα-

παρὰ θάλασσαν *juxta mare* fuit. Animadvertit vir doctiſſimus Benedictus Balduinus, coriarios, quod *Bald. de*
morticinia tractarent, ab urbibus fuiſſe ſubmotos, *Calc. Ant.*
adeoque domum Simonis coriarii urbis ambitu ex- *cap. 2.*
cluſam, cum diſerte dicatur fuiſſe παρὰ θάλασσαν *juxta mare*. Ita ſane eſt, detracta caeſis animalibus coria concinnare & polire apud veteres ſemper turpe fuit habitum, unde tales urbium domicilio carere voluerunt. Docet locus Artemidori, quem vir doctiſſi- *Artemid.*
mus obſervavit: Τὸ δὲ βυρσοδεψεῖν πᾶσι πονηρόν. νεκρῶν γὰρ ἅπ- *lib. II.*
τεται σωμάτων ὁ βυρσοδέψης, καὶ τῆς πόλεως ἀπῴκισται *Coriariam* *cap. 53.*
exercere omnibus malum. Mortua enim tractat corpora coriarius. Quare & ab urbe ſecluditur. Idem factum inter Hebraeos veteres veriſimile admodum eſt, cum morticinia attingere lege fuerit cautum. Hinc iſtos homines, quibus ſaepe incumbit pelles detrahere morticiniis, ut immundos fere ſemper, ſuo conſortio excluſerunt. Quare & Simonis domus παρὰ θάλασσαν *juxta mare* fuit, h. e. in ea parte urbis, qua mari alluitur. Adeo ut quidem Joppae habitaverit, ſed urbe excluſus *juxte mare.*

Caput Tertium.

I. *Calcei ex variis animalium pellibus olim confecti.* II. תחש *apud Ezechielem cap.* XVI. *vers* 10. *de* taxi *vel* taxonis *pellibus multi exponunt.* III. תחש male *pro* taxo *ſumitur, cum incertum ſit an veteres ex taxi pellibus calceos geſtarint, & calcei taxei fuerint admodum viles.* IV. *Interpretes antiqui* תחש *coloris nomen volunt.* V. *Non eſt color niger, cum mulieres olim nigros calceos non geſta-*

Digitized by Google

ſtarint. VI. *Neque caeruleus, ut Hieronymus & alii* ὑάκινθον *interpretantur.* VII. *Sed purpureus, vel hyſginus, juxta Bochartum.* VIII. *Aut potius is ipſe color quem* לכא lacca *Talmudici vocant.* IX. *Calcei rubri ſive coccinei, magno loco habiti.* X. *Albanorum & Romanorum Regum geſtamen. Locus Dionis de calceatu Caeſaris, à Ferrario & Salmaſio tentatus, emendatur.* XI. *Calcei mullei, qui rubri fuerunt, ab iis qui curulem geſſerant magiſtratum, & triumphantibus ſumpti.* XII. *Imperatorum Conſtantinopolitanorum proprii calcei rubri, ſive coccinei.* XIII. *In ornatu Pontificum rubea ſandalia.* XIV. *Mulieres olim rubros calceos geſtarunt.* XV. *Judaeorum magnates in feſtis ſolemnibus iis uſi, atque in Oriente virgines nobiliores.* XVI. *Locus Cant.* VII. 1. *Nondum ſatis explicatus, illuſtratur.* XVII. *In locum Judith.* XVI. 3. & XVI. 11. *conjectura.*

I.

CAlceos veterum Hebraeorum ex corio fuiſſe, ſuperiori capite variis rationibus oſtendi. Quodnam vero corii genus in conficiendis eorum calceis adhibitum fuerit, non conſtat ſatis, imo incognitum prorſus eſt. Varias animalium pelles in calceorum uſum olim ceſſiſſe, ex iis locis, quae adducta ſunt, colligi poteſt non difficulter. Gethae ex equino corio perones geſtarunt, & ex recentibus coriis bubulis confectae ſunt Carbatinae. Calceos ex bovis corio Heſiodus praecepit hyberno tempore geſtandos.

Heſiod. ἐργ. verſ 540.

Ἀμφὶ δὲ ποσὶ πέδιλα βοὸς ἶφι κταμένοιο
Ἄρμενα δήσασθαι:

Cir-

Circum vero pedes calceos bovis in flore occiſi aptos ligato. Vult nempe, ut calcei fiant ex corio *bovis*, *nec ſenio*, *nec morbis*, *confecti*, *ſed qui in ipſo robore & flore aetatis occiditur*, *cujus corium calceis*, *qui non facile deteruntur*, *& contra frigus maxime muniunt*, *ſit aptiſſimum*, uti ad illum locum notavit vir undequaque doctiſſimus Johannes Georgius Graevius, *Graevii Lect. Heſ. pag. 67.* cui quantum debeant politiores literae nemo, niſi omnis humanitatis expers, ignorat. Habuerunt Graeci τροχάδας ex pelle caprina, & ἀρνακίδας ex pellibus agninis, quomodo & Epiphanius, & Athenaeus & Pollux, quos adducit vir eruditiſſimus Paulus Leopardus, *Leopardus Emend. lib. 2. cap. 2.* calceos commemorant ex pelle haedina.

II. Si interpretes ſequimur, apud veteres Hebraeos calcei fuerunt, & quidem in ſummo pretio, ex pelle animalis, quod voce novitia *taxum*, vel *taxonem*, vocamus, unde ortum eſt Belgarum vocabulum *Das*, quo nomine id ipſum animal dicitur. Beneficia, quibus cumulaverat Hebraeam gentem, maxima ac prope ſtupenda, apud Ezechielem deſcribit Deus, ſub *Ezech. XVI. 10. 11. 12.* emblemate ornatus muliebris. Inter caetera recenſet, quod *calceaverit eam* תחש. Hebraei תחש animal eſſe ſtatuunt, de quo multa Talmudici diſputant, *Talm. Tract. de Sabbato cap. 2. fol. 28.* an animal mundum ſit, an immundum? intelligunt autem animal ſimile תלא אילן *Thela AElan*, h. e. viverrae, parvi animalis, ſimilis feli, uti prolixè docet in incomparabili de animalibus opere vir ſummus Samuel Bochartus. *Bochart. Hieroz. p. 1. lib. 3. cap. 30.* Sed propter nominis alluſionem תחש *taxum*, ſive *taxonem*, alii exponunt. Horum princeps eſt R. Salomon Jarchi, qui haec verba ואנעלך תחש *& calceavi te tachas*, Gallicè reddidit, *R. Sal. in h. l.* אי קאלציי טויישון

 je

je calſe toy taiſſon, quomodo ipſius aevo Galli loquebantur. Atque hunc ſequuntur recentiores omnium linguarum interpretes: qui vertunt *calceavi te taxo*, h.e. pellibus taxeis, *met daſſenvellen*, uti Belgae reddiderunt. In hanc ſententiam exponunt, praeter Oſiandrum, Sebaſtianus Munſterus & Franciſcus Vatablus. Vir illuſtris Hugo Grotius de *melium pellibus* accepit. Putavit forſan *taxonem* eſſe *melem* veterum, quod tamen refellere conatur maximus virorum Claudius Salmaſius.

Oſiander, Munſterus Vatablus & Grotius in h.l.

Salm. in Solin.pag. 1009.

III. Hos omnes, quamvis

Defendat numerus, junctaeque umbone phalanges,

magnis rationibus inductus, ſequi non poſſum. Nam praeter varia argumenta, quibus ὁ πάνυ Samuel Bochartus male תחש pro *taxo*, ſive *taxone*, ſumi oſtendit, illud mihi videtur quam maximè dubium, an unquam veteres ex taxi pellibus calceos geſtarint. Calceos taxi, è corio molli, tenero, ac eleganti, in uſum virginum matronarumque delicatarum paratos, cenſet Oſiander. Nullo vero teſtimonio id firmat. Et ſane veteres ex taxi pellibus calceos geſtaſſe, aut aliquod habuiſſe calceamenti genus, nemo dixit. Pelle taxonis muniri pharetras, & equorum helcia, ſcuta quoque obtegi, canumque millos, ſive collaria, conſici, nonnulli ſcribunt. At qui dixerit olim calceos ex pelle taxi, ſive taxonis, fuiſſe, nemo homo eſt. Quemadmodum & hodie iſtarum pellium in calceis conficiendis nullus eſt uſus. Ne dicam, nihil hic fore magnificum, ſi taxeis pellibus inter alia ornamenta gentem Hebraeam Deus calceaſſet, cum iſtiuſmodi cal-

Bochart. loc. cit.

Oſiander in Paraph.

calceis ne lixae quidem & calones libenter uterentur. Et tamen aliquod genus pretioſi calceamenti hic intelligere neceſſe eſt, quod inter tam varium & multiplicem ornatum praedicat Deus, quodque olim in uſum virginum' & matronarum delicatiorum paratum fuit. Ut plane alii, quam ex pelle taxonis, hi calcei fuerint, de quibus Deus dicit ואנעלך תחש *& calceavi te tachas.*

IV. Si conſulimus veteres ſcripturae interpretes תחש nihil minus fuerit quam animal. Etenim omnes, quotquot fuerunt, non animalis, ſed coloris, nomen volunt. Lxx. Graeci hic habent: Καὶ ὑπέδυσά σε ὑάκινθον, quomodo & alibi עורות תחשים reddiderunt δέρματα ὑακίνθινα. In textu Hieronymi eſt, *calceavi te hyacintho*, ſed in commentariis *Ianthino*, quomodo Aquila & Symmachus interpretati ſunt. Alii pro *nigro* eam vocem acceperunt. עורות תחשים Arabum, quos in Suecia Manuſcriptos vidit Bochartus, unus reddit *pelles coloris caeleſtis*, alter *coria randag*, & editi duo: *pelles daris*, id eſt, *coria nigra*, & *pelles nigras*, utraque voce à Perſis mutuata, quibus *daris* de pelle, & *randach* de corio *nigrum* ſonat, quomodo & Samaritanus *pelles nigras* habet. ססגונא *Saſgona* verterunt Chaldaeus & Syrus, quam vocem notare colorem ὕσγινον *hyſginum* multis docet magnus Bochartus, quamvis Hebraei eam ſumant pro animali, quomodo & in egregio ſuo opere *taxum* exponit vir in Hebraicis nemini ſecundus Johannes Buxtorfius.

Bochart. loc. cit.

Buxt. lex. Talm. R. 200.

V. In hoc interpretum diſſenſu videndum inprimis eſt, num inveniri quicquam certi poſſit. תחש de

de *colore nigro*, proprie dicto, hic intelligi non poteſt, cum olim apud nullas gentes nigri calcei mulierum fuerint. In calceorum coloribus is ſexus quondam, uti & hodie, mirum in modum luxuriavit. Praeter *albos*, qui mulierum ut plurimum fuerunt, habuerunt *mulleos*, ſive rubros *cereos* h. e. cerae inſtar flavos, & *hederaceos*, h. e. virides, quorum omnium uſum, uti meminit Flavius Vopiſcus, viris ademit, mulieribus reliquit Aurelianus. [*Vopiſc. in Aurel. cap.* XLIX. & *ad eum Salmaſius*] Videri poſſunt quae de his variis calceorum coloribus ad eum locum notavit maximus Salmaſius. At nigros calceos olim geſtatos à mulieribus fuiſſe legitur nuſquam. Etenim illi virorum ut plurimum fuerunt, & quidem Senatorum apud Romanos inſigne, unde Juvenalis:

— Nobilis & generoſus
Appoſitam nigrae lunam ſubtexit alutae.

[*Juven. ſat.* VII. *vers* 191.]

ut homines eruditi animadverterunt jam dudum. Quare תחש de colore nigro intelligi non poteſt cum foeminarum ornatus hic exprimatur tantum, quibus non conveniunt calcei nigri.

VI. Quid Graeci intellixerint per vocem ὑάκινθον, qua reddiderunt Hebraeorum תחש, non adeo certum eſt. Etenim tam pro *coeruleo*, quam pro *purpureo* colore, apud idoneos ſcriptores uſurpatur. Qui tamen à ſe invicem non ſunt parum diverſi. Unde qualis color fuerit hyacinthinus, *caeruleus*, an vero *purpureus*, non conſtat ſatis. Et quidem pro *caeruleo* Hieronymus accepit. Notat enim *cum autem loti* [*Hier. in Ezech.* 16. 10.] *fuerint pedes, & omni ſorde purgati, calceantur hyacinthinis, ſive Janthinis: quod utrumque aerii &*

Digitized by Google

& κυανίκ coloris eſt, ut rapiantur in occurſum Domini in aërem, & ad caeleſtia regna feſtinent. Idem alibi: *Involucra hyacinthina, propter coloris ſimilitudinem, referamus ad aerias poteſtates.* Neque Hieronymus tantum, ſed & alii complures cum coelo & aere hyacinthum & hyacinthinum contulerunt: ita Origines, Theodoretus, Gregorius Nyſſenus, Ambroſius. Etiam Arabum interpretum unus qui עורות תחשים *pelles coloris caeleſtis* reddidit, ut viſum ſuperius. At ego ὑάκινθον male exponi *colorem caeruleum* exiſtimo. Eſt quidem is color etiamnum uſitatus in pompaticis Regum Gallorum calceis, quos è ſerico, velutove caeruleo, cum liliis aureis opere Phrygio intextis, confici conſueviſſe, auctor eſt Monſtreletus, atque in variis Galliae locis in multis Regum Gallorum imaginibus poſſe obſervari, monuit vir doctiſſimus Benedictus Balduinus. Ac præ omnibus unam, eamque inſignem Henrici Magni effigiem, ad vivum expreſſam, quae in regio illo caenobii Sandionyſiani aerario, ſingularique armario ſtat incluſa, id oſtendere, quae praeter veſtimentorum, quibus in ſua inauguratione Gallici Reges uti ſolent, inſignia, calceos è ſerico cæruleo, liliis aureis diſtincto, ſpectantium oculis exhibet. Olim tamen calceos cærulei coloris in uſu fuiſſe non immerito dubitatur. In omni antiquitate unicum exemplum obſervare potui, idque non adeo vetuſtum, de Michaelis Palaeologi Socero, qui Sebaſtocrator dicebatur, & caeruleis calceis ab Imperatore diſtinctus fuit, uti memoriae prodidit Nicephorus. *Caeſar*, inquit, *cum Deſpote Socero Sebaſtocrator appellatur. Soceri vero illuſtre diſcrimen in caeruleis calceis aquilae intertextae conſtituebant.* Scilicet, ea tempeſtate, qua purpureus color, Im-

Hier. in Ezech. 27. 24.

Orig. in Exod. Hom. 13. Theodor. in Exod. Quaeſt. 6. Gregor. Nyſ. de vita Moſis. Amb. in Apoc. 9.

Bald. de Cal. Ant. cap. 4.

Niceph. lib. 4.

peratorum Conſtantinopolitanorum proprius fuit, in calceorum caeruleo colore diſcrimen eſt poſitum, ut ab ipſo Imperatore ſocer diſtingueretur, qui cum aquilis intertextis caerùleos calceos habebat, cum Imperator cum aquilis intertextis purpureos geſtaret. At exemplum vetuſtius neque ipſe legi, aut ab ullo hominum eruditiorum vidi animadverſum. Quare non immerito ambigo, an apud Hebraeos veteres cærulei calcei fuerint in uſu, quod tamen omnino neceſſe eſt, ſi ὑάκινθος colorem caeruleum notaret.

VII. Dicendum ergo pro colore *purpureo* ὑάκινθον ſumendum eſſe apud LXX. Senes, quomodo & vir ſummus Samuel Bochartus τὸ תחש accipit, vel (*Bochart. loc. cit.*) pro hyacinthino colore, vel pro hyſgino, qui hyacinthino eſt affinis, (quod multis etiam docuit maximus Salmaſius, (*Salm. Exer. Plin. par. 272.*) qui hyacinthinum & hyſginum ita differre probat, ut tamen affinis ſint tincturæ, & utrumque pro *purpureo* uſurpetur) qua ſignificatione etiam ſumendam vocem ססגונא, *Saſgona*, quam Syrus atque Chaldæus habent, contendit, ut nempe idem ſit, quod apud Græcos ὕσγινος, qualis color cocco tingitur, & ad purpuram accedit.

VIII. Ego quidem non dubito, quin תחש ſit is ipſe color, quem לכא *lacca* Talmudici vocant. Illud obſervandum τὸ תחש de pellibus ubique dici. (*Exod. xxv. 5. & 23. xxxv.*) In iis, quae in Exodo ad ſtructuram Tabernaculi offeruntur, memorantur *pelles arietum rubefactae & pelles* תחשים *tachaſim.* In eodem libro, Tabernaculi (*Exod. xxvi. & xxxv. 14. 18. & xxxix. 34.*) tegumento *ex arietum pellibus rubefactis*, ſuperinducitur מכסה עורות תחשים *tegumentum ex pellibus tachaſim.* In Numeris quoque, ſuper arcam, & menſam,

ſam, & candelabrum, & altare aureum, & omnia vaſa ejus expandi jubetur operimentum *ex pelle* תחש *tachas*, & Gerſonitae jubentur ferre aulaea Tabernaculi, & tentorium conventus ejus, ומכסה אשר עליו התחש *& operimentum tachas quod eſt ſuper illud.* Atque uti תחש de pellibus ubique dicitur, ita & colorem ſignificare, cum pellibus rubris adjungatur, manifeſtum eſt. Etenim cum memorantur *pelles arietum rubrae & tachaſim*, ſatis conſtat utrumque ex aequo eſſe coloris nomen. Non mihi latet, quid hic opponat noſtri ſeculi ſummus Theologus Iohannes Coccejus: *Non videri probabile, nihil niſi colorem notari, quia tum non diceretur in plurali* תחשים. Sed haec ratio me parum movet. Etenim uti ab אדם, quod *rubrum* notat, fit plurale אדמים, & a שחר *niger*, plurale שחרים, non video cur à תחש non poſſit dici plurale תחשים. Cum תחש de pellibus dicatur, & colorem ſignificet, non alium colorem ego fuiſſe puto, quam quem לכא Talmudici vocant לכא. R. Salomo definit צבע עור אדם *colorem corii rubrum.* Scilicet de rubro colore id intelligi vult, quamvis in corio magis, quam in pannis. Videri poſſunt, quae obſervata ſunt Johanni Buxtorfio & Samueli Bocharto. Is vero color coccineus mihi fuiſſe videtur. Quod quidem voluit R. Salomon Jarchi, qui in Cholin לכא exponit per פר״קא: in Peſachin autem per סר״קא, ſi vera eſt viri doctiſſimi Johannis Braunii, qui veſtitum Sacerdotum Hebraeorum luculento commentario illuſtravit, conjectura, qua pro סר״קא emendat סרלקא, ut *coccinum* intellexerit Jarchius. Quomodo & de coccino intelligenda vult ea Talmudis loca, eo magis, quod in Peſachin quaeſtio ſit de aqua & furfure, qua utuntur infectores ad tingendam

Num. IV. 6. 8. 10. 11. 13. 14. 15.

Coccejus in Lex. Hebr. R. תחש

Talm. in Peſachim fol. 24. b. & Cholin fol. 28. a.

Buxt. Lex. Talm. R. לכא

Bochart. Hieroſ. p. 2. lib. 4. cap. 4.

Braun. de veſtitu Sacerd. Hebr. lib. 1. cap. 15.

Digitized by Google

laccam, quali aqua & hodie utuntur ad tincturam coccini. Ita, cum Jarchius *Lacca* explicet צבע עור אדם שקורין סרלקא ut quidem pro פר״קא, vel סר״קא emendat, perinde eſt ac ſi dixiſſet, *color eſt ruber corii, quem vocant Sarlaka*. Neque poſſum omittere. quod idem concedit vir eruditiſſimus, procul dubio eundem colorem, & idem corium eſſe, quale nobis & hodie affertur Smirna, & ex aliis locis, quod Gallicè *Maroquin du Levant* dicimus. Cum itaque לכא *colorem rubrum corii* interpretatur R. Salomoh, ego תחש eundem colorem fuiſſe puto.

Braun. lib. 1. cap. 14.

IX. Talem colorem rubrum, ſive coccineum, hic intelligendum ex eo fiet longe veriſimilius, quod iſtiuſmodi calceos geſtare magnificum fuerit olim. Facile vidère eſt in hiſce calceis, de quibus Propheta, aliquid magnum fuiſſe, cum inter tot ornamenta recenſeantur. Quorſum enim inter alia praeclara, quibus Hebraeam gentem ſe ornaſſe praedicat ſupremum Numen, mentionem faceret, *calceaſſe tachas*, ſi non aliquid pretioſum, & in calceis eximium, intelligatur? Unde Targum habet יהבתי מסל דיקר ברגליכן *poſui calceamenta pretioſa in pedibus tuis*. Vidit videlicet magnum quid eſſe, de quo loquitur Deus, *ſe calceaſſe tachas*. At nihil magis magnificum fuit quam calcei rubri, ſive coccinei, qui & olim in ſummo fuerunt honore, & proprium Regum & Imperatorum geſtamen.

X. Rubris calceis olim uſi ſunt Albanorum Reges, eorumque exemplo Reges Romanorum. De Romulo Zonaras refert, quod πεδίλοις ἐκέχρητο ἐρυθροῖς, *calceis rubris utebatur*. Uſus eſt iis po-

Zon. lib. 2. Annal.

Digitized by Google

poſtea Julius Caeſar, ut ex Albae regibus ſe ortum teſtaretur, uti auctor eſt Dio. Locus Dionis corruptè vulgo legitur: Τῇ τε γὰρ ἐσθῆτι χαυνοτέρᾳ ἐν πᾶσιν ἐνηβρύνετο, καὶ τῇ ὑποδέσει, καὶ μετὰ ταῦτα ἐνίοτε, καὶ ὑψηλῇ, καὶ ἐρυθροχρόῳ, κατὰ τοὺς Βασιλέας τοὺς ἐν τῇ Ἄλβῃ ποτὲ γενομένους, ὡς καὶ προσῆκον σφίσι διὰ τὸν Ἴυλον ἐχρῆτο. Sed pejus ab interpretibus eſt exceptus: *Quippe ſemper laxiori veſte delicate utebatur, & cinctura fluxiore: aliquando etiam veſte ſublimiori, ac rubea utebatur more Regum, qui Albae quondam imperaverant, cum ab Julo id ad ipſos perveniſſet.* Interpretum errorem, qui ὑπόδεσιν, verterunt *cincturam fluxiorem*, atque verba ὑψηλῇ & ἐρυθροχρόῳ ad ἐσθῆτα retulerunt, cum perſpicuum ſit ad ὑποδέσει referri, cum dici non poſſit quid ſit veſtis ὑψηλὴ, & de calceamentis Caeſaris loquatur Dio, quae vel humilia, vel alta dicuntur à veteribus, optime caſtigavit magnus Caſaubonus, mendum tamen quod latet non animadvertit. Quid enim eſt καὶ μέτα ταῦτα ἐνίοτε? Octavius Ferrarius, vir plane eximius, poſtquam pariter notaſſet pueriliter admodum ὑπόδεσιν, vel pro fluxiore cinctura, vel pro veſte, interpretatos eſſe, cum nemo vel leviter literis Graecis tinctus ignoret, ὑπόδεσιν eſſe calceationem, ſive calceatum, verba Dionis ab interpunctione laborare putat, & una plus conjunctione abundare: Unde ea hoc pacto concinnat: τῇ τε γὰρ ἐσθῆτι χαυνοτέρᾳ ἐν πᾶσιν ἐνηβρύνετο, καὶ τῇ ὑποδέσει μετὰ ταῦτα ἐνίοτε, καὶ ὑψηλῇ, καὶ ἐρυθροχρόῳ: *Nam veſte laxiore ſemper molliter utebatur, & calceamentis aliquando deinceps etiam altiuſculis ac rubeis.* At aliter longe apud virum maximum Claudium Salmaſium locum Dionis citatum repperi. Τῇ τε γὰρ ἐσθῆτι χαυνοτέρᾳ ἐν πᾶσιν ἐνηβρύνετο, καὶ τῇ ὑποδέσει κεντητῇ, ἐνίοτε καὶ ὑψηλῇ καὶ ἐρυθροχρόῳ. Putavit forſan vir maximus pro καὶ μετὰ ταῦτα le-

Dio lib. 49.

Caſaub. ad Suet. Jul. cap. 45.

Ferrar. de Re Veſt. p. 1. lib. 1. cap. 13.

Salm. ad Vopiſci Aurelianum.

legendum eſſe κεντητῇ, ut Dio dicat, ὑποδέσει κεντητῇ Caeſarem luxuriaſſe. Κεντήτων ὑποδημάτων, & quidem pretioſiorum purpureis atque aureis meminit Epictetus. Καθάπερ, inquit, καὶ ἐπὶ τοῦ ὑποδήματος, ἐὰν ὑπὲρ τὸν πόδα ὑπερβῇς, γίνεται κατάχρυσον ὑπόδημα, εἶτα πορφυροῦν, εἶτα κέντητον: *Ut & in calceo, ſi ultra pedem progreſſus fueris, ſit auratus calceus, deinde purpureus, deinde interpunctus.* At quid ſint κέντητα ὑποδήματα diſſentiunt eruditi. Putavit Wolfius, vir Graccè doctiſſimus, *ſive artificioſe diſſectos, ſive pictos, ſive gemmis aut imaginibus interpunctos calceos ſignificare* τὰ κέντητα ὑποδήματα. Magnus Caſaubonus in tractatu ἀνεκδότῳ *de calceis*, uti refert filius ejus Mericus, τὸ κέντητον ὑπόδημα *calceum gemmis diſtinctum* exponit, quod idem Mericus pluribus adſtruit. At mihi maxime placet Salmaſii ſententia, qui *acu pictum* intelligendum exiſtimat. Opera κέντητα dici notat, quae arte Phrygionis erant elaborata. Hinc Epictetum affirmat eo genere laboratum calceum, ſive acu pictilem, ſive acu punctilem dixeris, κέντητον vocare, & facere pretioſiorem aurato & purpureo. Atque hoc in mente habuiſſe videtur maximus Salmaſius, cum apud Dionem κεντητῇ repoſuit. Poſt tantos viros tamen ego propius ad priſcam lectionem locum Dionis emendari poſſe exiſtimo: Τῇ τε γὰρ ἐσθῆτι χαυνοτέρᾳ ἐν πᾶσιν ἐνηβρύνετο, καὶ τῇ ὑποδέσει. Καὶ μὲν ταύτῃ ἐνίοτε καὶ ὑψηλῇ, καὶ ἐρυθροχρόῳ: *Veſte vero fluxiore ſemper luxuriabat & calceatu: Et illo quidem aliquando & altiori & rubro* &c. Μὲν ταύτῃ enim mutari facile potuit in μετὰ ταῦτα.

Epict. Enchrid. cap. 62.

Wolf. ad Epict.

Mericus Caſaub. in Epict.

Salm. ad Vopiſci Carinum.

XI. Uti à regibus Albanis primo, dein à Romanis, rubri calcei geſtati fuerunt, ita poſtea mullei uſurpati ſunt. Hi vero *mullei* rubri fuerunt, & quidem

Digitized by Google

dem olim tanto loco habiti, ut qui in curuli magiſtratu erant, non eos ſemper & ubique geſtarent, ſed diebus tantum ſolemnioribus, & ludorum celebratione, & cum thenſas ducerent, uti jam pridem monuerunt viri eruditi. Qui triumphabant, calceos rubros, ſive puniceos, ſumebant. Docuit hoc magnus Caſaubonus ex veteri lapide, qui ad C. Marii memoriam Arimini poſitus eſt: DE. MANUBIEIS. CIMBRICEIS. ET. TEUTONICEIS. AEDEM. HONORI. VICTOR. FECIT. VESTE. TRIUMPHALI. CALCEIS. PUNICEIS. Quem etiam exhibent Claudius Salmaſius, Benedictus Balduinus, Albertus Rubenius, & alii plures. *Calcei punicei* in illa inſcriptione ſunt *mullei*, vel ἐρυθρόχροοι, uti Dio vocat, qui triumphantibus geſtare ſoliti. Coccineorum calceorum etiam meminit Martialis, cum in Ruſum quendam, qui pedes cingebat coccina aluta, ita ludit:

Caſaub. ad Suet. Iul. cap. 45.

Salm. ad Vopiſci Aurelian. Bald. de Calc. Ant. cap. 10. Rub. de Re veſt. l. 2. c. 1.

Non heſterna ſedet lunata ligula planta,
Coccina non laeſum cingit aluta pedem.

Mart. lib. 11. Epigr. 49.

De quo loco videri poſſunt quae diſputat vir inſignis ingenii & doctrinae Octavius Ferrarius.

Ferr. in Anal. de Re Veſt. cap. 34.

XII. Poſteriori aevo hic mos geſtandi calceos rubros ad Imperatores tranſiit, uti docet Procopius: Ὑποδήματα, inquit, μέχρι εἰς γόνυ φοινικᾶ χρώματος, ἃ δὴ βασιλεῦσι μόνον Ῥωμαίων τε καὶ Περσῶν ὑποδεῖσθαι θέμις. *Calcei uſque ad genua punicei coloris, quibus ſolis Romanorum & Perſarum regibus calceari licet.* In primis tranſlato ad Bizantium imperio, illis Imperatoribus ſingulare fuit, ut geſtarent πέδιλον ἐρυθρὸν, ſive φοινικοβαφὲς,

Procop. lib. 3. de Ædif. Iuſtiniani.

ut

ut ex Zonara, Niceta, Paulo Diacono, Georgio Phranze, atque aliis conſtat, & à viris doctiſſimis animadverſum eſt jam dudum. Corippi locus hic adſcribi meretur, qui imperatorios calceos Iuſtini junioris deſcribit:

Corip. lib. 2. cap. 3.

Purpureo ſurae reſonant fulgente cothurno,
Cruraque puniceis induxit regia vinclis,
Parthica Campano dederant quae tergora fuco,
Qui ſolet edomitos victor calcare tyrannos
Romanus princeps, & barbara colla domare:
Sanguineis praelata roſis, laudata rubore,
Lectaque pro ſacris tactu molliſſima plantis:
Auguſtis ſolis hoc cultu competit uti,
Sub quorum pedibus regum cruor.

Guilh. Apulien. lib. 1. Rerum in Italia ac Regno Neapol. Normannicarum.

Guilhelmi item Apulienſis, qui ante annos ſexcentos rebus Guiſcardi, Calabriae ducis, interfuit, non praetermittendi ſunt verſus:

— *Aſſumitur*, inquit, *Imperialis*
Purpura, pes dexter decoratur pelle rubenti,
Qua ſolet imperii qui curam ſuſcipit uti.

Curop. in Vita Iſacii Comneni Idem in Tzimiſce.

Hinc Iſacius Comnenus à Patriarchatu dejecit Conſtantinopolitanum Patriarcham, quod ἐπεβάλετο κοκκοβαφῆ περιβαλεῖν πέδιλα *ſuſcepit ſe induere calceis coccineis*, uti refert Curopalates, ſive Georgius Codinus. Qui etiam Bulgarici imperii inſignia fuiſſe tradit, στέφανον ἐκ χρυσοῦ, καὶ πάρεγεν νενησμένην ἐκ βυσσοῦ, καὶ πέδιλα ἐρυθρά: *coronam auream, & tiaram ex byſſo netam, & calceos rubros.*

XIII.

XIII. Obſervatum quoque eſt, tum ab aliis, tum ab eruditiſſimo viro Benedicto Balduino, manſiſſe etiamnum in ornatu Pontificum rubeas caligas, & ſandalia. Sic enim Cerimoniale Pontificum: *Induitur papali habitu, toga ſcilicet linea alba, caligis rubeis & ſandaliis rubeis, aurea cruce ſignatis.* Scilicet ab eo tempore, quo ſe quam maxime Romani Pontifices caeperunt extollere, etiam in cultu & externo ſplendore voluerunt eſſe inſignes, ac pro ſandaliis Apoſtolicis rudibus illis, uti credere par eſt, & impolitis, pedibus induerunt ſandalia rubea, crucis aureae ornamento inſignita, ut vel hac ratione ſe Imperatorum oſtenderent aemulos, quorum Tzangae fuerunt purpureae, aureis aquilis intertextae. Quales rubri calcei etiam cenſentur inter Epiſcopalis habitus inſignia, ut idem animadvertit doctiſſimus Balduinus.

Bald. de Calc. Ant. cap. 4.
Cerem. Pont. lib. 1. cap. de indumentis Elect.
Bald. loc. cit.

XIV. Neque olim tantum, aut Albanorum, aut Romanorum Reges, & poſtea Imperatores, calceos rubros geſtarunt, ſed etiam mulieres iis luxuriarunt. Rubeus enim calceus à mulieribus interdum uſurpatus eſt, ut eruditi docuerunt.

Perſius:
—*Solea puer objurgabere rubra.*

Perſ. Sat. V. verſ. 69.

Tertullianus: *Impuro cruri purum aut mulleorum inducit calceum.* Hinc & deas iis ornant Poëtae: Venerem enim, venatricis habitu prope Carthaginem AEneae apparentem, cum *Cothurnis purpureis* Virgilius facit. Pari ratione Dianam calceat, ubi Corydon vovet:

Tert. de Pal. c. 4.
Virgil. lib. 1. AEneid. verſ 337. & Ecl. VII. verſ 30.

 Si

Si proprium hoc fuerit, laevi de marmore tota
Puniceo ſtabis ſuras evincta cothurno.

Neque aliter

Liv. Andr. Hym. in Dianam. Livius Andronicus apud Terentianum Maurum:

Et jam purpureo ſuras include cothurno.

Nemeſ. Cyneg. verſ 90. Quos imitatus videtur Nemeſianus, qui de eadem Diana canit:

Candida purpureis aptentur crura cothurnis.

XV. Iſtiuſmodi calceos rubros, vel coccineos, apud Ezechielem intelligendos eſſe, ego dubito nullus, cum inter alia Deus praedicat *ſe calceaſſe* תחש *tachas*, h. e. calceis coccineis. Magnates Hebraeorum eos olim geſtaſſe, in tribus praecipue feſtis ſolemnioribus videre eſt ex Chaldaeo Paraphraſte, qui verba Cantici *Chald. Parap. ad Cant. 7. 1.* מה יפו פעמין בנעלים *Quam pulchri ſunt pedes tui in calceis*, ita exponit: ככה שפירן רגליהון דישראל כד סלקן לאתחזאה קדם ״ תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונא *Quam pulchri ſunt pedes Iſraelis* (Magnatum nempe in illo populo) *cum aſcendunt ut appareant coram domino tribus vicibus in anno cum in ſandaliis ſaſgona* h. e. coccineis. Apud alios Orientis populos mulierum ornamentum fuiſſe, ut purpureis ſive coccineis calceis uterentur, ex Virgilio cernitur non obſcure. Apud illum enim cum venatricis habitu cum purpureis cothurnis AEneae prope Carthaginem appareret Venus, Tyrias virgines dixit, nempe quae in iis erant genere & opibus inſignes, ita indui ſolere:

Vir-

Virginibus Tyriis mos eſt geſtare pharetram, Virgil. lib. 1. AEneid.
Purpureoque altè ſuras vincire cothurno. vers 336.

XVI. Ad hos rubros calceos Auctorem Cantici alluſiſſe ſuſpicor, dum ſponſae pedes à calceis commendat: מה־יפו inquit, פעמיך בנעלים בת נדיב *Quam pulchri ſunt pedes tui in calceis filia principis.* Multi interpretes vocem פעמים *greſſus*, ſive *inceſſus*, vertunt. LXX. Ὡραιώθησαν διαβήματά σου ἐν ὑποδήμασί σου. Vulgatus: *quam pulchri ſunt greſſus tui:* Belgae. *Hoe ſchoon zijn uwe gangen in de ſchoenen.* Eodem modo alii. At פעים licet *greſſus*, ſive *inceſſus* notet, pro ipſis *pedibus* aliquando ſumitur. Quod Lexicographi variis exemplis oſtenderunt, inter quos eminent viri magni Buxtorfius & Coccejus. Neque aliter ea vox hic accipienda eſt. Auctor Cantici Sponſam praedicat ab omnibus partibus, quae muliebre corpus & formam commendant. Femorum, umbilici, ventris, uberum, colli, oculorum, naſi, denique capitis meminit & comae. Exorditur autem à פעמים. Quod ſane non niſi de *pedibus* intelligendum eſt. Scilicet à pedibus initium ducit, non vero à *greſſu*, ſive *inceſſu*. Pedes autem pulchros in calceis dicit, quia rubris ſive coccineis ornabantur, qui pedibus ſingulare decus atque ornamentum adferebant, cum magis nivei apparerent. Etenim pedum candor, intra vincula rubra, ſive coccinea, poſitus, niveus videbatur. Apud Rabbinos celebre eſt: יאיא מסכנותא ליהודאי כערקתא סומקא דעל לביה דסוסא חיורא *pulchra eſt paupertas Judaeis. Sicut lorum rubrum in pectore equi albi.* Pariter pulchri fuerunt pedes albi in rubris, ſive coccineis vinculis.

Cant. VII. 1.

Buxt. & Cocc. in Lex. Hebr R. פעם

Digitized by Google

Graevii Lect. Hes. pag. 68. Casaub. ad Suet Aug. cap. 82. Salm. ad Lampr. pag. 221.

Buxt. Vindic. Exerc. de coena Domini §. LVII. & LVIII.

Faſcias enim pedules, quas πίλους Graeci vocant, uti pulchrè docuit vir ſummi ingenii & eruditionis Johannes Georgius Graevius, de quibus plura etiam obſervarunt viri maximi, Iſaacus Caſaubonus, & Claudius Salmaſius, antiquis temporibus Orientis populi ignorarunt. Quod Varro affirmat, calceamenta ſine faſciis ſumi ſolita ſe puero (nam & Romani faſciis pedulibus ſero ſunt uſi) id olim obtinuit, inter orientales praecipuè, ut nudis pedibus calceos induerent. Viſum quidem aliter Johanni Buxtorfio eſt. Obſervaverat Ludovicus Cappellus, ut lotionem pedum uſitatam fuiſſe adſtueret ante accubitum: *moris in Judaea fuiſſe, ſi non nudis plane pedibus, calceis ſaltem non prorſus clauſis, uti nos hodie, ſed apertis (qui* σανδάλια *dicuntur, quibus hodie utuntur Monachi nudipedes, Capucini & Recollecti quos vocant) communiter incedere, quo fiebat, ut pedes non pulvere modo aut luto inquinarentur, ſed ipſimet etiam rei alicujus immundae, morticini puta, in plateis jacentis, attactu polluerentur*, indeque, *qui legalis puritatis ſtudioſiores erant (quales fuerunt Phariſaei, & alii quam plurimi) procul dubio non manus modo, ſed & pedes, ante accubitum, laviſſe omnino veriſimile eſſe.* Sed Johannes Buxtorfius idem legit in hunc modum: *Quis formam tam accuratam calceorum illius temporis cenſori oſtendit? credo illum à celebri illo in Talmudicis ſcriptis* ר׳יוחנן הסנדלר R. Jochanan ſandalario, *aliquas traditiones nactum eſſe. Etſi tales geſtarunt calceos, annon tibialibus pedes tectos habuerunt, quibus non ſolum ab externa injuria, ſed & immunditia ac pollutione munirentur?* Ego vero haec tali viro excidiſſe non poſſum mirari ſatis. Nam quod rogat, quis Lu-

Ludovico Capello *formam tam accuratam calceorum illius temporis oſtenderit*, *niſi forſan à celebri illo* ר׳יוחנן הסנדלר R. Jochanan ſandalario, *aliquas traditiones nactus ſit*, omnino ineptum eſſe, vel ea docebunt, quae de calceorum forma inferius obſervantur. De tibialibus autem quod objicit, non veritas, ſed Capellum exagitandi ſtudium dictavit. Judaeos enim tibialibus uſos oſtendet nunquam. In veſtitu enim veterum Hebraeorum, Graecorum, ac Romanorum, nihil tam alienum fuit à noſtris moribus, quam quod eorum uſum ignoraverint, quae hodie appellamus tibilia, uti pulchre jam dudum docuit Maximus Caſaubonus. Quare calceos nudis pedibus induerunt Hebraei. Qui cum ſoleae tantum eſſent, habenis rubris, ſive coccineis, circum pedem ligatae, pedum candori gratiam conciliarunt. Ude optime dicit Auctor Cantici, מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב *quam pulchri ſunt pedes tui in calceis*, *filia principis.* Hoc autem quod conjeci del rubris, ſive coccineis calceis, Chaldaei Paraphraſtae ſuffragio confirmatur, qui haec verba interpretatus eſt de magnatibus Iſraelis, *qui tribus vicibus in anno aſcendunt*, *ut appareant coram Domino* בסנדלין דססגונא *in ſandaliis ſaſgona*, h. e. coccineis. Non inquiro quam recte haec referat ad Synedrium veterum Hebraeorum, ſive Magnates, qui juxta Dei legem ter quotannis in feſtis ſolemnioribus ad Templum aſcendebant. Satis enim eſt, quod de ſandaliis coccineis id intellexerit Paraphraſtes, quae pedes inſigniter ornarunt. Haec genuina mihi videtur hujus loci expoſitio, quam nemo interpretum, quos conſului, animadvertit.

cap. vi.

Digitized by Google

Judith. 10. 3. XXVII. De Juditha legimus, eam inter alia, quibus nativae pulchritudini decus atque elegantiam conciliabat, ut Holophernis oculis ſtrueret inſidias, *induiſſe* σανδάλια εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς *ſandalia pedibus ſuis.* Quae quidem fuerunt tam elegantia, ut ejuſdem hiſtoriae monumenta teſtentur, τὸ σανδάλιον αὐτῆς ἥρπασεν ὀφθαλμὸν αὐτοῦ. Vir illuſtris Hugo Grotius, uti apud Ezechielem *calceavi* תחש de calceis exponit ex melinis pellibus, ita & hic notavit, ſandalia Judith fuiſſe *ex melinis pellibus: ita enim mos erat*, inquit, *diebus feſtis.* Ego vero dicerem haec ſandalia fuiſſe coccinea, ſive rubra, quae pedum candori decus atque elegantiam conciliarunt, qualia diebus feſtis geſtari ſolita Chaldaeus Paraphraſtes docet. Sed de his ſandaliis etiam inferius.

Caput Quartum.

I. *Locus Deut.* XXXIII. 25. ברזל ונחשת מנעלך Ferrum & aes calceus tuus, *nondum à quoquam recte expoſitus.* II. *Arabica verſio, & aliorum interpretamenta, propoſita.* III. *Eadem rejecta propter rationem non unam.* IV. *Verſio Samaritani interpretis, quem Andraeas Maſius ſequitur.* V. *Error Samaritani interpretis, & Andraeae Maſii.* VI. *Vulgatiſsima interpretum Expoſitio.* VII. *Omnium lapſus.* VIII. *Johannis Cocceji ſententia.* IX. *A viro magno diſſenſum.* X. *Noſtra quondam de hoc loco opinio.* XI. *Nova expoſitio noſtra.* XII. *Verba ſequentia* וכימך דבאך *explicata.* XIII. *Ex Curtio mendum ſublatum, &* Nicolai Heinsii *encomium.*

De

Digitized by Google

I.

DE Empedocle Agrigentino refert AElianus, quod *AEl. Var.*
calceis aeneis utebatur. Ἐμπεδοκλῆς, inquit, *Hiſt. lib.*
ὁ Ἀκριγεντῖνος ἀλουργεῖ ἐχρήσατο, καὶ ὑποδήμασι χαλκοῖς: *Empe-* XII.
docles Agrigentinus purpura utebatur, & calceis æneis. *cap. 32.*
Empedoclis calceos aeneos fuiſſe, praeter Suidam, *Suid. in*
& Philoſtratum, confirmant etiam Favorinus atque Ἀμύκλαις
Neanthes apud Diogenem Laertium, qui Empedo- & Ἐμπεδ.
clem montis AEtnaei flammis abreptum conſump- *Philoſtr.*
tumque ex eo deprehenſum prodiderunt, quod pau- *in Hellad.*
lo poſt, quam comparere deſiit, aereus illius calceus, *Diog. Laert. de*
in locis monti iſti vicinis, inventus ſit. Hine eſt *Vit. Phil. lib.* VIII.
quod à Luciano appellatur χαλκόπους, & Tertullianus, *Segm.* 69.
ad id alludens, *quod Philoſophus in aere, quidni &* *Lucianus*
in auro, dixit. Sed, quod calceis aereis uſus Empe- *in Dialo-*
docles eſt, inſolitum plane, & alienum ab uſu com- *go Menippi & AEaci.*
muni fuit. Unde & hoc exemplum, tanquam ſin-
gulare, & uni Empedocli proprium, eruditi homi-
nes obſervarunt. Apud Moſen tamen videri poſſet
non de calceis aereis tantum, ſed ferreis quoque fieri
mentio. In ſolemni enim benedictione, non tantum
filiis benedictum, ac fratribus acceptum praedicat *Deut.*
Aſcherem, & quod *tingat in oleo pedem ſuum*, h. e. XXXIII.
poſſideat terram oleo abundantem (quod jam olim à 25.
Jacobo fuerat praedictum, qui in divino ſuo vaticinio
de Aſchere pronuntiaverat, *pinguem eſſe ejus panem*, *Gen.*
& poſtea confirmavit eventus, cum eam terrae par- XLIX.
tem Aſcheris poſteri occupaverint, quae citra Jorda- 20.
nem ad mare magnum fuit, vino, oleo, ac impri-
mis pingui tritico faecundiſſima) verum etiam quod
ſit ברזל ונחשת מנעלך. h. e. uti LXX. reddunt:
Σίδηρος καὶ χαλκὸς τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ & Vulgatus *Ferrum*

&

Digitized by Google

& aes calceamentum ejus. Sed quia de hoc loco ſunt variae & diſcrepantes interpretum ſententiae, quorum nemo, ut mihi quidem videtur, verum ſenſum eſt aſſecutus, accuratius haec verba ſunt examinanda.

II. Quod fieri ſolet in vocibus ἅπαξ λεγομένοις, ut diverſas ſortiantur interpretationes, idem contigit voci מנעל. *Peſſulum* vertit Arabs, quem nobis dedit Thomas Erpenius, vir in Arabum literis nulli ſecundus. Non multum abit Arabs, Pariſiis editus, qui *ſeras* habet. Senſum Chaldaeus interpres Jonathan expreſſit: תקיף כברזלא ונחשא *fortis eris ut ferrum & aes.* Quem fuſius exponit Rabbinus non incelebris Dav. R. Dav. Kimchi ad h. l. Kimchius: ו"ם אותו מענין הראשון כלומר שתהיה ארצו חזקה כאילו סגורה בחומות נחשת וברזל: *Jonathan interpretatur hoc ex ſignificatione priori, quaſi dicat fore ut terra ejus ſit tam munita, quaſi clauſa eſſet muris aheneis & ferreis.* Idem vult R. Salomon Jar- R. Sal. Larchi ad h. l. chius. שהיה גבוריהם יושבים בערי הכפר ונועלין אותה שלא יוכלו האויב יכנס בה כאילו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת: *Quia potentes eorum habitabant in urbibus littoreis, quas obſerabant, ne poſſet hoſtis ingredi illas, ac ſi recluſae fuiſſent ſeris & repagulis ferreis & aeneis.* Eandem ſignificationem agnoſcunt viri doctiſſimi, qui notas alleverunt Belgae ad h. l. Belgarum noviſſimae verſioni, ut ſit: *Uwe grendel ſal koper en yſer zijn, dat is, u land ſal als met yſere en kopere grendelen beſloten en bewaart zijn.* h. e. *peſſuli tui erunt ferrum & aes, quaſi dicat: terra veſtra quaſi ferreis & aeneis peſſulis concluſa & cuſtodita erit.* Ejus ſenſus etiam meminit vir ſummus Jo- Cocc. in ult. Moſis. hannes Coccejus: *Addicit ipſi firmitudinem portarum & obicum, ut non poſſint ulla vi perrumpi & refringi. Forte huc referas Ez. 33. 19.* III.

III. Haec interpretatio mihi nequaquam probatur. Pro *peſſulo* ſive *ſera* uſurpant Hebraei vocem מנעול, cum qua confudiſſe videntur hanc vocem מנעל. Aliud autem מנעול eſt, aliud מנעל. Licet enim מנעול *peſſulum* ſive *ſeram* notet, non tamen מנעל id ipſum ſignificat. Dein, non certo conſtat, an Aſcheritarum urbes fuerint adeo munitae, quaſi forent ferreis, aut aeneis peſſulis, ſive ſeris, concluſae. Nullo enim idoneo id teſtimonio firmatur. Quin parum munitas urbes fuiſſe, quas Aſcheritae poſſederunt, ex libro Judicum colligi videtur non obſcure. Inter complures, qui domi remanſerant, cum Debora & Barachus fugarent Midianitas, Aſcheris poſteri recenſentur. Atque hi dicuntur *ſediſſe juxta mare & manſiſſe* על מפרציו *apud rupta ſua*, h.e. *in laceris civitatibus*, ut nonnulli vertunt, vel *in petrarum fiſſuris*, ut alii exponunt. Quod utrumque oſtendit male munitas fuiſſe Aſcheritarum urbes. Etenim ſi מפרץ hic *rupturam* notat, & de *laceris civitatibus* intelligendum eſt, quomodo Vatablus notavit: *Rupturas vocat urbes ſemidirutas, non enim habebant Aſcheritae ſatis munitas*, & Clarius accepit *de oppidis interruptis, quae jugi opus habebant defenſione*, quis dicet Aſcheritarum urbes adeo munitas fuiſſe, quaſi eſſent ferreis atque aeneis peſſulis concluſae? Si vero notat *fiſſuras petrarum*, ſane minime munitas fuiſſe Aſcheritarum civitates dicendum eſt, cum ipſi non fiderint ſuarum urbium moenibus, ſed ingruente hoſtium multitudine occultarint ſe in petrarum fiſſuris.

Judic. v. 17.

Vatablus ad Iud. 5. 17. & ibid. Clarius.

IV. Aliis vox מנעל eſt *compes.* Ita Samaritanus: *compedes tui ex aere & ferro.* Sequutus eſt

hanc

hanc notionem vir ſummi ingenii atque acerrimi ju-
Maſius in Joſ. 19.30. dicii Andraeas Maſius, cujus eximium in Joſuam commentarium nemo, uti par eſt, praedicare poteſt. *Ego vero*, inquit, *ferrea atque aenea clauſtra dicere Moſen exiſtimo, h. e. pertinaces barbarorum vires, quas Aſeritae non poterunt frangere. Quis enim neſcit quanta manſerit perpetuò barbarorum copia in Galilaea gentium? Ea autem maxima fuit haereditatis Aſeritarum pars. Huic enim ſententiae pulchrè conſentit, quod in Moſis verbis continuò ſequitur* וכימיך דבאך, *cujus periodi ſimpliciſsima veriſsimaque interpretatio eſt*, Et quot dies tui, tot aerumnae tuae, *q. d. Tibi certamen perpetuo eſt futurum, cum veteribus tuarum poſſeſsionum colonis, à quibus tanquam ferreis & aeneis clauſtris ſubmoveberis.*

V. At Ego Samaritanum interpretem, & Andraeam Maſium errare exiſtimo. נעל à מנעל *oppeſſulare*, *concludere*, deductum, *compedem* notare poſſet, ſed pro *compede* apud Hebraeos uſurpatur nuſquam. Hi enim *compedem* vel כבל, vel עכס, vel צנק, vocant, nunquam מנעל. Accipiunt quidem nonnulli נעל
Pſ. LX. *pro compede*, in hoc Davidis dicto, על אדום אשליך
10. נעלי quaſi dicat, *ſuper Edom projiciam compedem meum.* Sed vulgarem iſtius vocis ſignificatum, quo pro *calceo* ſumitur, neutiquam rejiciendum eſſe, praeſertim cum alius longe ſit iſtius loci ſenſus, inferius oſtendetur prolixe. Interpretatio quam An-
lib. 2. cap. 8. draeas Maſius dedit, non convenit huic loco. Barbaros intelligit in Galilaea gentium, qui Aſeritas preſſerunt, ut pedem premit calceus ferreus h. e. compes. Sed hoc ab orationis ſerie alienum plane eſt. Continetur hoc capite benedictio Moſis, qui jam moriturus

rus duodecim tribubus bona precatur. Quae de ſingulis dicit fauſta ſunt ac felicia. Ea ipſa, quae praecedenti commate de Aſchere praedicantur, ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטבל בשמן רגלו׃ *Benedictus prae filiis Aſcher fratribus ſuis acceptus, & tingat in oleo pedem ſuum*, non niſi laeta ſunt. Quorſum haec de compede adjiceret Moſes, ut ſignificaret Aſcheritas à barbaris iſtis: qui manſerunt in Galilaea Gentium, premendos eſſe, ut pedem premit ferreus compes. Nec juvant Maſium verba ſequentia: וכימיך דבאך quorum ſimpliciſſimam veriſſimamque interpretationem putat, *& quot dies tui, tot aerumnae tuae.* Nequaquam enim hic de aerumnis agi vel ex eo manifeſtum eſt, quod Moſes meras ſpiret benedictiones. Quarae nec illa interpretatio ſimpliciſſima eſt veriſſimaque, ſed ea quam habent L X X. Senes, qui omnium optime haec verba reddiderunt: ὡς αἱ ἡμέραι σου, ἡ ἰσχύς σου, *ſicut dies tui, fortitudo tua*, ut mox docebitur evidenter.

VI. Vulgatiſſima eſt interpretum ſententia vocem מנעל hic *calceum* notare. Sumunt hac notione L X X. interpretes, itemque Vulgatus. Sequuntur omnes fere recentiores, & Lexicographi. Sed non uno modo hujus locutionis ſenſum viri docti hariolantur. Plerique putant his verbis ſignificari Aſcheris poſteros ſolum calcaturos, aeris & ferri fodinis foecundiſſimum. Horum ſententiam refert vir doctiſſimus Sebaſtianus Munſterus, &, qui ſcrinia ejus manifeſto plagio compilavit, Iſidorus Clarius, eaque placuit Françiſco Vatablo, Sebaſtiano Caſtalioni, Belgis interpretibus, & aliis permultis. *Munſterus Clarius Vatablus Caſtalio Belgae ad h. l.*

VII. Sed hic ſenſus, quem eliciunt homines eru-

diti, nihil ſani continet. Aſcheris portionem enim aeris atque ferri fodinis foecundiſſimam futuram praedici neutiquam poteſt, cum in ea nullae fuerint, aut aeris, aut ferri fodinae. Non mihi latet, quid pro horum ſententia vir inſignis Andraeas Maſius notarit: *Sed demus*, inquit, *de ferro & aere locutum Moſen eſſe. Sané id quoque ſic cecidit. Nam, ut de Carmelo, Libano, Antilibano, aliis montibus nihil dicam, ad quos Aſeritarum haereditas pertinebat, quoſque credibile eſt metalli venis abundaviſſe, certe Sarepta nomen à Metalli officinis habet.* Scilicet Carmelum, Libanum, & Antilibanum, metalli venis abundaviſſe putat Maſius, qui montes pertinuerunt ad Aſcheritarum haereditatem, itemque Sareptam à conflando nomen habere, adeoque eſſe hoc optime dictum, Aſcheris portionem aeris & ferri fodinis futuram foecundiſſimam. Sed in omnibus erravit vir praeſtantiſſimus. De Carmelo monte quidem illud veriſſimum eſt, quod in eo fuerint aeris fodinae. Nam de Carmelo Heſychius: Κέρμηλος ἀφ' οὗ χαλκὸς γίνεται *Cermelus* (h. e. Carmelus) *unde aes gignitur.* Sed is non fuit in Aſcheritarum portione. Aſcheris quidem regio ad Carmelum uſque montem ſe extendit, ſed is proprie pertinuit ad partem Iſſaſcharis. Quod ex ſcriptore maximo Flavio Joſepho conſtat: quare, licet Carmelum attingat à latere occidentali pars Aſcheritarum, inde neque in eorum regione ferri atque aeris fodinas reperiri, cum Carmelus pertineat ad portionem Iſchaſcharis. Ex Carmelo tantum aeris olim effoſſum haud quaquam fuit, ut inde dici poſſit *ex aere atque ferro eſſe calceamentum Aſcheritarum*, h. e. eos calcare ſolum ferri atque aeris fodinis abundantem. Ut taceam non conſtare an Carmelo, li-

Maſius in Joſ. 19. 31.

Vide Joſeph. Antiq. lib. v. cap. 1.

licet aes gignatur, ſint ferri venae. De Libano pariter, & Antilibano, quos montes etiam recenſet Maſius, id quam maximè dubium eſt, an in iis unquam fuerint aeris & ferri fodinae. Equidem ſcio χαλκολίβανον *Chalcolibanum* multos putare τὸν χαλκὸν ἐν τῷ Λιβάνῳ ὄρει μεταλλευόμενον, *aes ex Libano monte effoſſum*, quae ſententia ſectatores habet è veteribus complures, & noſtro ſeculo magni nominis viros non paucos, qui aes è Libano monte olim effoſſum fuiſſe, etiam hac ratione probant, quod de tribu Aſer, quae Libano proxima fuit, hic à Moſe dicatur: *ferrum & aes fore calceamentum ejus.* Sed horum rationibus optime reſpondit vir ſummus Samuel Bochartus, qui magnis argumentis addixit, χαλκολίβανον haudquaquam aes fuiſſe, ex Libano monte effoſſum. Videri poſſunt, quae de Chal- *Bochart.*
colibano prolixe diſputavit in mirando opere vir pla- *Hieroſ. p.*
ne eximius, cui nihil viget par & ſecundum. Uti *2. lib. 6. cap. 16.*
χαλκολίβανον nequaquam aes eſt ex Libano monte effoſſum, ita omnino incertum eſt an in ipſo Libano, vel Antilibano aeris & ferri fuerint fodinae. Nam uti ὁ πάνυ Bochartus aſſerit, de ære Libanitico nihil apud veteres, nihil apud recentiores legas. Quod utique veriſſimum eſt. Varia loca apud antiquos aeris proventu celebrantnr, at qui ex Libano referat aes effodi, homo nemo eſt. Quin nullas in Libano metalli venas fuiſſe id oſtendere videtur, quod ex Theodoreto affert, qui de iis, qui Heliopoli erant ad Libani montis radices, refert, quod Τοῖς Φεννησίοις καὶ προκοννη- *Theodor.*
σίοις παρεδίδοντο μετάλλοις *ad Phaenneſia & Proconneſia* *lib. 4.*
metalla damnabantur. Sane non inepte inde con- *cap. 29.*
cludi poteſt, nullas in Libano fuiſſe aeris fodinas, cum illi, qui ad montis Libani radices erant, ad Phaenneſia vel Proconneſia metalla damnati

 haud

haud quaquam eſſent, ſi aliquae fuiſſent in ipſo Libano metalli venae, niſi quis reſpondeat eas illo tempore jam defeciſſe. Quod *Sareptam* addit Maſius *nomen à Metalli officinis habere* pariter incertum eſt, & ſi vel maximè à metallis diceretur, inde confici tamen non poſſet haec eo in loco naſci, cum aliunde potuerint advehi & Sareptae conflari. Quod praeclarè etiam reſpondit maximus Bochartus: *Jam quod ſupereſt Sareptam à conflando nomen habere, non eſt ullius momenti. Neque enim neceſſe eſt ab aeris conflatura dictam Sareptam, cum aeque potuerit à conflando vitro ſic appellari, quam artem in iis locis natam eſſe nemo neſcit. Et aes Sareptae conflatum ſi quod fuit, tam potuit Temeſaeum eſſe ex Cypro quam Libanenſe.*

Bochart. loc. cit.

VIII. Magnus noſtri ſeculi Theologus Johannes Coccejus, poſtquam notaſſet *addici ipſi firmitudinem portarum & obicum, ut non poſſint ulla vi perrumpi & refringi*, quem ſenſum hujus loci exploſi ſuperius, alios addit *calceamentum interpretari & referre ad verba, quae in eodem libro leguntur: Calceus tuus vetuſtate non fuit corruptus.* At *poſſe videri calceamentum ferro ſuppactum ſignificare ſuperationem difficultatum, ut qui in ſpinis & ſcrupis & muricibus ambulat.* Scil. vir magnus hoc de calceamento ferro ſuppacto ſumit, quem ſignificare putat ſuperationem difficultatum. Eadem fere habet in Lexico Hebraico: *Senſus*, inquit, *dabo tibi ambulare in ſecuritate, ut pedibus tuis nulla noxa accidat, quaſi ferro & aere calceatus eſſes.*

Cocc. in ult Moſis.

Deut. XXIX. 5.

Cocc. in Lex. Hebr ad vocem מנעל

IX. Ab

IX. Ab hac viri magni expoſitione non poſſum etiam non diſſentire. Nihil de ea interpretum dico ſententia, qui referunt ad illud, quod in Deuteronomio legitur, de calceis qui vetuſtate non fuerunt conſumpti. Id enim prorſus huc non facit. Ad quod vir magnus de calceamento ferro ſuppacto interpretatur, merito dubito an admitti poſſit. Caligas ferreis atque aeneis clavis fuiſſe ſubpactas res certa eſt atque explorata. An vero hic uſus antiquiſſimis temporibus inter Hebraeos uſitatus fuerit incertum omnino eſt. Pariter, extra militiam, in uſu hominum calceamenta ferro ſuppacta fuiſſe credibile haud quaquam eſt. Niſi forſan ruſtici quidam, quales & hodie calceos ſuos clavis ferreis ſuffigunt, eo mumimine fuerint uſi. Roganti Nicobulo *diveſne eſſet iſtic Theotimus?* apud Plautum ſervus reſpondet,

— Etiam rogas?
Qui auro habeat ſoccis ſubpactum ſolum.

Plaut. Bachid. Act. 2. Sc. 3. vers 98.

Scilicet luxus veterum divitum etiam in eo fuit, ut clavis argenteis, vel aureis, ſoleas ſuppingerent, uti jam dudum monuit vir incomparabilis Iſaacus Caſaubonus. At, qui ferro, vel aere, haberet ſoccis ſubpactum ſolum, extra militiam, vix quiſquam fuit. Niſi ruſticus forſan, & ſordidiſſimus. Hoc vero neceſſe eſſet, ut, extra militiam, habuerint veteres ferro ſuppacta calceamenta, ſiquidem ad ea alluſiſſet Moſes, cui calceus ferro ſuppactus ſignificaret ſuperationem difficultatum, aut quod ambularent in ſecuritate. Ne dicam de calceamento ferro ſuppacto exponi non poſſe. Equidem ſcio multos interpretes haec verba

Caſaub. ad Theophraſt. pag. 165.

ba ברזל ונחשת מנעלך reddidiſſe *ferrum & aes ſub calceo tuo*, quomodo & Belgae accuratiſſimi habent, *yſer en koper ſal onder uwen ſchoen zijn.* Sed hoc genius Hebreae linguae non permittit. Etenim מ in מנעלך non eſt *ſub*, ſed ad ipſam vocem pertinet, unde optime L X X verterunt: Σίδηρος καὶ χαλκὸς τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ ἔσται, & Vulgatus: *Ferrum & aes calceamentum ejus*: De calceamento autem ferro ſuppacto intelligi non poteſt, ſed de calceo vel ferreo, vel aeneo, accipiendum omnino eſt.

X. Quondam ipſe in ea fui ſententia, de calceis ferro, vel aere, ſuppactis haec verba capienda. Etenim putabam hic ad eum morem à Moſe alludi, quo caligas aeneis, aut ferreis clavis ſuffixas, atque munitas, milites habebant. Eſt illud tritum, atque à variis animadverſum inprimis egregrie à viro doctiſſimo Julio Nigrono demonſtratum, caligas Romanorum militum clavis multis fuiſſe munitas. Unde & inſtitutum eſt & appellatum *clavarium*, quod donativum in clavos militarium caligarum fuit. Eos clavos ferreos fuiſſe Plinius docet, à quo verba tranſcripſit Iſidorus, qui diſputans de vario ferri genere: *Aliud*, inquit, *brevitate ſola placet*, *claviſque caligariis.* Sed & aeneos fuiſſe apud Nonium legimus, qui Lucilii verſum habet:

Nigr. diſſ. de caliga.

Plinius lib. 34. cap. 14. Iſid. orig. lib. 16. cap. 20.

Fulmentas clavis aeneis ſubcudere.

Uti pro *ſubducere* legendum cenſet Iſaacus Caſaubonus. Ex hoc more veterum interpretabar haec verba ברזל ונחשת מנעלך *ferrum & aes ſub calceo tuo*, ut deſcriptio foret bellicoſorum hominum, quaſi praedicet

Caſaub. ad Theophraſt. pag. 166.

dicet Moſes, Aſcheris poſteros homines fore bello ſtrenuos, qui more militum calceis uterentur, vel ferreis, vel aeneis, clavis munitos. Sed praeterquam, uti ſuperius monui, quod quam maxime incertum ſit, an is mos olim fuerit inter Hebraeos, & jam aevo Moſis cognitus, illud inprimis me movet, מ in מנעלך, non eſſe *ſub*, ſed ad vocem pertinere. Quare de calceis ferro ſuppactis non poſſe capi exiſtimo, ac poſt tot interpretes, homines ſane doctiſſimos, qui plurimum contulerunt ad Sacrorum voluminum intellectum, aliud quid mihi perquam probabile eſt viſum.

XI. Obſervat vir ſummus Samuel Bochartus *vocem* מנעל *quae pro* calceo *eſt, hac forma nuſquam occurrere. Quin alibi* נעל *eſſe calceum.* Hoc utique verum eſt. Ubique נעל eſt *calceus:* מנעל hoc uno tantum loco occurrit. Licet vero *calceus* ubique נעל dicatur, nuſquam מנעל, tamen eam vocem in *calcei* ſignificatione ſumendam arbitror. Vel ſexcenta adhuc ſunt loca apud Talmudicos, in quibus מנעל eſt *calceus.* Interpretor vero hic κνημῖδας, ſive *ocreas*, quas in praeliis antiqui induebant. Solitos veteres, cum ad praelium irent, *ocreis*, quas κνημῖδας Graeci vocant, quaeque ex aere, vel ferro, conflatae erant, munire pedes, vel ex uno Homero conſtat. Inter arma, quibus Heroas ſuos inſtruit, κνημῖδες ferè ſemper memorantur. Atque hoc armaturae genus apud Graecos veteres fuiſſe frequentiſſimum vel ex eo epitheto diſcimus, quo Achaeos vocat χαλκοκνημῖδας Ἀχαιὺς. In Heſiodi Scuto cum aureo thorace inquit Hercules κνημῖδας ὀρειχάλκοιο φαεινῦ *ocreas ex orichalco ſplendido.*

Bochart. Hieroſ. p. 2. lib. 6. c. 16.

Heſ. Scut. vers 122.

Digitized by Google

Ὥς εἰπὼν, κνημῖδας ὀρειχάλκοιο φαεινῦ
Ἡφαίςυ κλυτὰ δῶρα, περὶ κνήμῃσιν ἔθηκε.

Sic locutus, ocreas ex orichalco ſplendido Vulcani inclyta dona, tibiis induxit. Orientis quoque populos eaſdem geſtaſſe cum prodirent in bellum, ex Goliathi hiſtoria diſcimus. Inter arma enim, quibus inſtructus ante caſtra proceſſit, etiam recenſetur מצחת נחשת על רגלו h. e. uti vertunt L X X: κνημῖδες χαλκαῖ ἐπὶ τῶν σκελῶν αὐτοῦ, vel, *ocreae aereae in cruci-*
1. Sam. XVII. 6. *bus*, ut vulgatus habet. Vox hebraea à *fronte* dicta eſt. Scilicet fuerunt laminae aeneae, quibus & pedes & tibiae muniebantur. Tales ocreas, ſive κνημῖδας vocem מנעל ſignificare mihi omnino perſuadeo, atque haec verba, ברזל ונחשת מנעלך *ferrum & aes ocreae tuae*, praedictionem continere, fore ut Aſcheritae ſint homines bello ſtrenui. Sane elegantiſſima eſt haec alluſio, qua Moſes ex more veterum de Aſcheritis dixit, *ferrum & aes fore ocreas ipſorum*, h. e. homines futuros bellicoſos, qui aereas vel ferreas ocreas geſtarent, pari ratione qua Homerus Achaeis dedit epitheton χαλκοκνημῖδων Ἀχαιῶν. Quod quidem unicè hanc locutionem illuſtrat. Etenim uti Homerus, ut ſtrenuorum hominum elogium Achaeis daret, eos vocat χαλκοκνημῖδας Ἀχαιὺς, ita Moſes de Aſcheritis dicit, *ferrum & aes eſſe ocreas ipſorum.*

XII. Hunc ſenſum verba ſequentia mihi demonſtrare videntur, וּבְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ. Sunt quidem quamplurimae de his ſententiae, omnium tamen optime LXX. Interpretes reddiderunt, ὡς αἱ ἡμέραι σϋ, ἡ ἰσχύς σϋ. *ut dies tui fortitudo tua*, quos tum alii, tum viri eruditiſſimi, qui in vernaculam linguam ſacra

cra volumina nuperius tranſtulerunt, ſequuntur, qui hic habent, *ende uwe ſterckte gelÿk uwe dagen*, *&* *fortitudo tua ut dies tui.* Idem viſum viro illuſtri Hugoni Grotio, qui *optimam eſſe interpretationem Graecam* pronuntiat. Conſentit vir Hebraicè doctiſſimus Françiſcus Vatablus: *Hebraiſmus*, inquit, *Quamdiu vixeris, eris fortis: vires tuae tam diu durabunt, quam diu vives.* Et ſane pro *robore*, atque *fortitudine*, vocem דבא Chaldaeus accepit, quam communiorem interpretationem eſſe R. David Kimchi teſtatur. Neque quidquam aptius & convenientius de Aſcheritis dici poteſt, & cui magis reſpondit eventus, quam quod eo ſenſu, quem dedi, praedixit Moſes. *Maximam manſiſſe perpetuo barbarorum copiam in Galilaea gentium, quae maxima fuit haereditatis Aſeritarum pars*, vir excellentis ingenii & doctrinae Andraeas Maſius notavit. Hoc quam maxime pro noſtra interpretatione eſt. Etenim cum Aſeritis certamen perpetuum eſſet futurum cum veteribus terrae incolis, à quibus continuis bellis vexarentur, inter caeteras benedictiones etiam praedicit Moſes, eos bello ſtrenuos futuros, neque vires eorum atterendas eſſe.

Grotius ad h. l.

Vatablus ad h. l.

Maſius ad Ioſ. 19. 30. 31.

XIII. Hae ferreae atque aereae ocreae in memoriam mihi revocant elegantiſsimum Curtii locum, quem mendo liberavi, quod omnes interpretes fugit. Praedicat Macedonum aciem, quod non auro, non diſcolori veſte, ſed ferro, atque aere fulgeret. *Contra*, inquit, *ſi quis aciem Macedonum intueretur, diſpar acies erat: equis viriſque non auro, non diſcolori veſte ſed ferro atque aere fulgentibus* Securè praeterierunt hunc locum Curtii commentatores, cum tamen

Curtius lib. III. cap. 3.

Digitized by Google

men mendum lateat in voce *acies*, quod ex ingrata atque taedioſa repetione deprehendi poteſt non difficulter. Pro *acies* legendum *facies: Contra ſi quis aciem Macedonum intueretur, diſpar facies erat.* De exercitu vocem *facies* eleganter uſurpant Latini Scriptores. Tacitus: *Et militum phalerae torqueſque ſplendebant: decora facies & non Vitellio principe dignus exercitus.* Ipſe Curtius: *Haec dextri cornu facies erat.* Verbum *intueri*, quod praecedit, & ea quae ſequuntur: *Equis viriſque non auro non diſcolori veſte, ſed ferro atque aere fulgentibus*, non tantum firmant conjecturam noſtram, verum etiam judicium viri immortalis memoriae NICOLAI HEINSII, quem & Parentis, viri maximi, & ſua merita ſupra laudem omnem dudum extulerunt, & non ita pridem nobis ereptum, nunquam ſatis deplorare poterunt, quibus rei-literariae ſalus eſt cordi. Nam cum ante octennium, licet admodum adoleſcens, etiam hanc conjecturam ad virum ſummum miſiſſem, pro ſingulari ſua humanitate, ad me datis literis reſpondit. *In Curtio ante hoc biennium idem mendum obſervavi peregrinatione Germanica, uti ex ſchedis meis liquebit tibi aliquando. Miror profecto tantillum mendum tot interpretum diligentiam tanto tempore fruſtrari potuiſſe.* Quod ipſum obſervatum viro illuſtri, cujus ſolertiam & acre judicium in deprehendendis fucatis & ſuppoſititiis, & ſingularem ſagacitatem in cognoſcendis & eruendis genuinis priſcorum Scriptorum lectionibus, nemo, niſi barbarus, ignorare poteſt, cum tot exſtent divina ingenii ipſius monumenta, perennitati ſeculorum conſecrata, quibus auctoribus melioribus, Poëtis praeſertim caſtigandis ac ſuo decori reſtituendis, tantum lucis attulit, ut uni

Tac. An. lib. 11. cap. 89.

Curt. lib. IV. cap. 13

HEIN-

HEINSIO debeatur, quod Ovidium, Claudianum, Valerium Flaccum, & complures alios innumeris mendis, quae injuria temporum contraxerant, habeamus perpurgatos, uti ſummopere fui laetatus, ita non potui non cum laude referre, ut vel ex eo conſtet, me memoriam viri incomparabilis, quem vivum colui, ſanctam ſervare.

CAPUT QUINTUM.

I. *Pauli monitum, quo Chriſtianos calceari vult* ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. *Eph.* VI: 15. *propoſitum.* II. *Inter arma, quibus inſtructum hominem Chriſtianum vult Apoſtolus, optime calceorum mentionem fieri, ut muniti ſint pedes oſtenditur, & locus* 1. *Reg.* II: 5. *illuſtratur.* III. *Communis opinio* Ἑτοιμασίαν praeparationem, promptitudinem, notare, & *Vatabli, Grotii, Cocceji, Zegeri, Belgarum diverſae interpretationes.* IV. *Ab omnibus diſſenſum.* V. *Noſtra opinio* Ἑτοιμασίαν *neque* praeparationem, *vel* promptitudinem, *hic ſignificare, ſed, ad exemplum Graecorum interpretum,* baſin, fundamentum. VI. *Pauli mens genuina.* VII. *Stephani Gauſſeni, Alexandri Mori, Pauli Colomeſii, & Petri Launaji ex parte conſenſus.* VIII. *Cur Euangelium vocetur* εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης, *Euangelium pacis!*

I.

PAulus, ut Chriſtianos, quibus plurima imminebant pericula, non tantum à gentibus, quae nondum Chriſto dederant nomen, ſed praecipuè à tentationibus Diaboli, cum illis non eſſet ἡ πάλη πρὸς αἷμα

 καὶ

καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσ-
Ephes. VI. 12. μοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου; πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, *luċta adverſus ſanguinem & carnem, ſed adverſus imperia, adverſus mundi potentes tenebrarum ſeculi hujus, adverſus Spiritualia nequitiae in Coeleſtibus*, ad conſtantiam adhortaretur, ut non ſuccumberent & malis vincerentur, voluit eos iis omnibus inſtructos, quibus & tutos ſe praeſtare; & vim illatam poſſent repellere Διὰ τοῦτο, inquit, ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι. *Propterea aſſumite univerſam armaturam Dei, ut poſſitis reſiſtere in die malo, & omnibus peraċtis ſtare.* Dein eleganti tranſlatione à militiâ veterum, homines Chriſtiani dona ſub armorum, quae in uſu erant illis temporibus, emblemate deſcribit. Arma varia dum recenſet, etiam meminit calceorum, quibus muniri vult pedes. Καὶ ὑποδησάμενοι, inquit, τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς
vers 15. εἰρήνης.

II. Inter arma, quibus inſtructum hominem Chriſtianum vult Apoſtolus, optime calceorum mentionem facit, ut muniti ſint pedes. Negant quidem ICti calceamenta armorum nomine contineri, uti notavit magnus noſter Deſiderius Eraſmus. Attamen veteres pedes calceis muniviſſe, multa oſtendunt. Apud Plautum, cum Staſimus pugnandi ornamenta pararet, ſtatim de calceis eſt ſollicitus.

Eraſm. ad h. l. Plaut. Trin. Aċt. 3. ſc. 2.

— Quid ego nunc agam?
Niſi ut ſarcinam conſtringam, & clypeum ad dorſum accommodem:
Fulmentas jubeam ſuppingi ſoccis: non ſiſti poteſt.
Video caculam militarem me futurum haud longius.

Mi-

Milites caligati ſunt, optime notavit vir illuſtris Hugo Grotius. Nihil enim notius eſt quam olim milites caligas habuiſſe, quas στρατιωτικὸν ὑπόδημα Dio appellat: quod ipſum praeter magnum Eraſmnm, Joſephum Caſtalionem. Laevinum Torrentium, Claudium Salmaſium, Benedictum Balduinum, Albertum, Rubenium, & complures alios viros eruditiſsimos, peculiari diſſertatione multis & magnis rationibus addixit Julius Nigronus. Ut non poſſim non vehementer mirari, virum clariſſimum Johannem Michaelem Dilherrum ſe huic ſententiae oppoſuiſſe, & caligam Wolfgangi Lazii verbis explicaſſe, qui ſic habet: *Caligae paulo ſupra genua extentae, braccis adligabantur, gregariorum quondam militum praecipuum genus veſtimenti, quod hodie etiam aliqua ex parte manet: vulgo* een ſtrumpff: praeſertim cum nullum idoneum adferat argumentum, quo ea opinio, jam dudum exploſa, & vel in ipſo Lazio à Nigrono damnata, ſtabiliatur, eamque vel inſpecta caligarum forma confundat, qui ex columna Trajani & arcu Conſtantini, & nummis Hadriani inferius exhibetur. Sane caligam fuiſſe militum calceamentum, quo ſemper utebantur, vel hinc intelligi poteſt, quod Latinae linguae auctores optimi *caligam* pro *militia*, ſeu *militari profeſſione*, uſurpent, ac *militiam caligatam*, & *milites caligatos* paſſim dicant, quod, praeter Laevinum Torrentium, prolixe docuit Julius Nigronus. Apud Hebraeos etiam milites calceamenta geſtaſſe videre eſt ex loco inſigni, qui in Regum libris legitur. Inter alia monita, quae Rex David, jam moriturus, filio ſuo Salomoni dedit, etiam illud recenſetur.
אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני
שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם
וישם

Grot. ad h. l.
Eraſ. ad Marc. 6. 9. Caſtal. Dec. 2. Obſerv. cap. 4. Torrent. ad Suet. Aug. cap. 25. Salm. ad Treb. Pol. Galienum cap. 16. Bald. de Calc. Ant. cap. 13. Rub. de Re Veſt. lib. 2. cap. 1. Dilher. Diſp. Tom. 1. Diſp. 3. §6. Lazius lib. 8. de Rep. Rom. cap. 13.
Torrent. loc. cit. Nigr. de Caliga cap. 3.

Digitized by Google

וישם דמי מלהמה כשלם ויתן דמי מלחמה בחורתו אשר בםתניו ובנעלו אשר ברגליו: *Tu quoque noſti quid fecerit mihi Joab filius Serujae, & quid fecerit duobus*
1 Reg. II. 5. *imperatoribus Iſraelis, Abner filio Ner, & Amaſae filio Jether, quos occidit: & effudit ſanguinem belli in pace: & cruorem belli poſuit in batheo ſuo, qui erat circa lumbos ejus, & in calceamentis, quae erant in pedibus ejus.* Ubi, pro eo quod Latini dicerent, *foedavit ſanguine manus*, vel ut apud Ovidium eſt,
Ovid. lib. VI. Metam.

—calido tellurem ſanguine foedat,

David Salomoni dicit, Joabum, non modo balteum ſuum, ſed & calceamenta, quae in pedibus erant, innocentum ſanguine foedaſſe.

III. Quamvis autem Paulus, inter arma, quibus inſtructum eſſe vult Hominem Chriſtianum, calceorum mentionem faciat perbene, cum conſtet in militia veterum pedes caligis munitos, non tamen adeo exploratum eſt, quid ſibi velit, cum Chriſtianos calceari jubet ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Vocem ἑτοιμασίαν, cum ab ἑτοιμάζω, *praeparo*, ſit dicta, *praeparationem, promptitudinem*, hic ſignificare communiter exiſtimant interpretes, quae quidem ejus eſt vulgaris apud Graecos notio. Ita *praeparationem* vertunt Vulgatus Interpres, interlinearis verſio, Theodorus Beza, & Johannes Piſcator, cum quibus facit magnus noſter Deſiderius Eraſmus, qui habet *ut parati ſitis:* ſed *promptitudinem*, Eraſmus Schmidius, & Johannes Coccejus, cum quibus conſentiunt noſtri Belgae, qui reddunt *bereytwilligheyt*, & vernaculi interpretes

tes nonnulli. Senſum vero non eundem aſſignant homines eruditi. *Praeparationem, promptitudinemque* ad annunciandum τὸ τῆς εἰρήνης εὐαγγέλιον, intelligunt multi. Ita Franciſcus Vatablus. *Ut parati* Vatabl. ad h. l. *ſitis ad Euangelium pacis annunciandum.* Vir illuſtriſſimus Hugo Grotius. *Pedes ſignificant quotidianas actiones, ut diximus ad Joh.* 13. 10. *Eae non* Grot. ad h. l. *ſordeſcent, ſi ſemper inſiſtant cogitationibus exſequendi & propagandi Euangelii.* Magnus Coccejus. Cocccj. h. l. Ἑτοιμασία εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης *eſt* promptitudo annuntiandi pacem. *Apud Apoſtolum multis in locis* εὐαγγέλιον *eſt* εὐαγγελισμός. *Eam prompitudinem comparat cum calceis vel ocreis: nempe ut quaſi plana ſit via ad eundum per totum mundum, quemadmodum ei qui ocreatus vel calceatus eſt, omnis via mollis & facilis eſt.* Etiam Tacitus Nicolaus Zegerus: *Calceati, inquit,* Zeger. ad h. l. *per praeparationem Euangelii pacis, ut parati ſitis & ipſi per Euangelii iter incedere, & alios ad idem docendo praeparare.* Sed alii *praeparationem, promptitudinemque* ad confitendum fidem εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης his ſignificari exiſtimant. In his noviſſimi noſtri Belgae interpretes, quorum haec eſt nota. *D. met al-* Belgae ad h. l. *tijt bereyt te zijn om het geloove te belijden, en rekenſchap te geven van de hope die in u is, Rom.* 10. 10. 1 *Petr.* 3. 15. *want de ſchaamachtige of vreeſachtige in dit ſtuk pleecht de Satan lichtelijk tot ſware ſonden te brengen.* Hoc eſt, *ut ſemper ſitis parati ad confeſſionem fidei, & rationem reddendam ſpei, quae in vobis eſt, Rom.* 10. 10. 1 *Petr.* 3. 15. *Nam verecundos aut timentes hac in re ſolet Satanas facile in magna peccata inducere.*

IV. Ego vocem ἑτοιμασίαν, quamvis *promptitudi-*

nem, vel *praeparationem*, apud Graecos vulgo ſignificat, ea notione hic minime accipiendam, & errare omnes, mox laudatos, in aſſignando hujus dicti ſenſu, exiſtimo. Si enim ἑτοιμασία *praeparationem*, ſive *promtitudinem*, notaret hoc in loco, non video quare voluerit hominem Chriſtianum ea calceari Apoſtolus. Calceamenta apud veteres pedum quaſi vincula & impedimenta ſunt habita, quae non tantum nihil conferre ad promptitudinem, ſed quam maxime obeſſe, exiſtimarunt. Ita Muſonius Philoſophus, cujus verba haec ſunt apud Stobaeum. Καὶ τυγε ὑποδεδέσθαι τὸ ἀνυποδητεῖν τῷ δυναμένῳ κρεῖττον. Κινδυνεύει γὰρ τὸ μὲν ὑποδεδέσθαι τῷ δεδέσθαι ἐγγὺς εἶναι, ἡ δὲ ἀνυποδησία πολλήν ἀλυπίαν τινὰ καὶ εὐκολίαν τοῖς ποσὶ παρέχει, ὅταν ἠσκημένοι ὦσι: *Nudis pedibus incedere ei qui poteſt melius eſt quam calceari. Videtur enim calceari propemodum eſſe quod vinciri. Sine calceis autem valde expediti & agiles ſunt pedes, praeſertim ſi adſit uſus.* Quod ipſum confirmat Muſonius tabellariorum & curſorum exemplo, qui excalceati ſua munia obierunt, ut magis expediti eſſent atque agiles, quomodo & ex Athletis curſores non eandem celeritatem ſervare aſſerit, ſi currere ipſos oporteat in calceis.

Clem. Alex. Paedag. lib. II. cap. XI.

Cum Muſonio idem ſentit Clemens Alexandrinus, inter Patres vir doctiſſimus. Ἀνδρὶ δὲ, inquit, μάλα ἁρμόδιον ἀνυποδησία, πλὴν εἰ μὴ στρατεύοιτο. Καὶ γὰρ πως ἐγγὺς τὸ ὑποδεδέσθαι τῷ δεδέσθαι. ἀσκητικώτατον γὰρ τοι, γυμνοῖς χρῆσθαι τοῖν ποσὶν, καὶ πρὸς ὑγείαν, καὶ εὐκολίαν εὔθετον, ἔνθα μὴ ἀνάγκη τις διακωλύοι. *Viro quidem quam maxime convenit ſine calceis eſſe, praeterquam ſi militet.* ὑποδεδέσθαι Calceari *enim propemodum idem eſt quod* δεδέσθαι, vinciri. *Optimum exercitationis genus eſt nudis uti pedibus, & ad ſanitatem, & ad expeditam facilitatem, ubi non prohibeat neceſſitas.* Hinc etiam Lycurgus Lacedaemoniorum pueris pro calceorum

rum

Digitized by Google

rum uſu pedum nuditatem praeſcripſit, ut expeditius acclivia conſcenderent, & per declivia graderentur. Dicunt quidem homines erudititiſſimi ἑτοιμασίᾳ calceari hominem Chriſtianum voluiſſe Apoſtolum, ad Euangelium pacis annunciandum, vel propagandum, vel confitendum, & reddendam ſuae fidei rationem, ſed id omnino praeter Pauli mentem ſibi fingere videntur. Deſcribit Apoſtolus πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, *univerſam armaturam Dei* qua Chriſtianos vult indui, πρὸς τὸ δύνασθαι στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου *ut poſsint ſtare adverſus artes diaboli*, vel ut poſſint ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι, *reſiſtere in die malo, & omnibus peractis ſtare.* In illa πανοπλίᾳ *armatura univerſa*, etiam monet, ut ſint ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Utique neceſſe eſt ut intelligamus voluiſſe Apoſtolum ἑτοιμασίαν εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης illi uſui inſervire, ut poſſint στῆναι. Eadem ratione qua olim calceos milites ſumpſerunt, ut firmius poſſent conſiſtere, & caligae militum Romanorum clavis ferreis munitae, AEtolique dextro pede in bellis calceati fuerunt, ſiniſtro nudi, ac propterea dicti μονοκρήπιδες: quod & ad Hernicos Italiae populos tranſtulit Virgilius:

vers 11.

vers 13.

— Veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis; crudus tegit altera pero.

Virgil. AEneid. lib. VII. pag. 689.

Utriſque ſcilicet pedibus nudi fuiſſent AEtoli atque Hernici, niſi dextrum pedem, quem in congrediendo ante ſiniſtrum promovebant, perone muniendum cenſuiſſent, ut firmius conſiſterent, & hoſtibus ſuis poſſent reſiſtere. Quid hoc commune habet cum eo quod dicunt viri erudititiſſimi, voluiſſe Apoſtolum, ut

Chriſtiani calcearentur ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, nempe ad propagandum Euangelium, vel reddendam ſuae fidei rationem? Utique Apoſtolus ἑτοιμασίᾳ calceari vult Chriſtianos, non ad praedicandum Euangelium, aut confitendum, ſed ut poſſint στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου *ſtare adverſus artes Diaboli*. Perinde ac milites olim caligati non fuerunt, ut eſſent expeditiores, ſed ut eo firmius poſſent conſiſtere. Id enim ſi eſſet, magis ad fugam, quam ad praelium, fuiſſent inſtructi. Quare ἑτοιμασία εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης omnino quid aliud eſt, aliumque in finem imperata, ac viri doctiſſimi monuerunt. Eleganter notatum eſt à viro eximio & optimo Theodoro Beza. *Praeparatione*, ἐν ἑτοιμασίᾳ. *Vulgata*, In praeparationem Euangelii pacis. *Eraſmus*, Ut parati ſitis ad Euangelium pacis. *Neuter (opinor) ſenſum Apoſtoli eſt aſſecutus. Non enim vult nos docere duntaxat oportere nos eſſe calceatos, ſed calceos etiam (ut ita loquar) nobis praebet. Itaque ſicut* κνημῖδας *milites Graeci, caligas Latini milites gerebant, ita ad ineundum praelium, & vitae iſtius curſum inter medios hoſtes tenendum, vult Apoſtolus ut Euangelii pacis cognitione ſimus praeparati.* Optime animadvertit magnus interpres, non velle Paulum ut Chriſtiani ſint calceati *in praeparationem Euangelii pacis*, vel ut *eſſent parati ad Euangelium pacis*, quod utique dicere debuiſſet, ſi vera foret virorum doctiſſimorum explicatio, ſed ipſa ἑτοιμασία ad ineundum praelium & firmius conſiſtendum. Quare ἑτοιμασία neutiquam hic eſt *praeparatio*, ſive *promptitudo*, & eum in finem ab Apoſtolo imperata, ut volunt homines eruditiſſimi, ſed longe aliud notat ac diverſum. Quod quia res meretur, demonſtandum prolixius eſt.

Beza ad h. l.

V. Mul-

V. Multa vocabula, origine Graeca, vim ac ſignificationem quandam recepiſſe, quae in vulgari lingua Graeca non obſervatur, & ut novam ſignificationem reciperent occaſionem dediſſe vocabula Hebraica, inter eruditos conſtat. Nimirum vocabulis Graecis novas ſignificationes tribuerunt interpretes graeci, vel quod ad originem alluderent alicujus Hebraeae vocis, quam vocabulo Graeco reddere vellent: vel quod Hebraeae voces duplicem aut multiplicem haberent ſignificatum, hiſque Graecae voces illorum uni reſponderent, unde Graeco vocabulo notionem, quam habebat vox Hebraea indiderunt eandem. Factum hinc eſſe, ut apud ſacros Novi Foederis ſcriptores multa vocabula occurrant longe alia ſignificatione, quam quae obtinet in vulgari Graecorum lingua, cum ex uſu iſtius aevi Graeca vocabula nova illa ſignificatione uſurparent, quam acceperant ad imitationem vocum Hebraicarum, certiſsimum pariter eſt. Multa iſtiuſmodi vir pereruditus, & diligentiſsimus, Johannes Vorſtius collegit. Adjicienda iis vox ἑτοιμασία eſt, quae occaſione vocis Hebraicae, cui primaria ſua ſignificatione reſpondebat, novam eſt induere juſſa, quam non obtinet in Graecorum lingua. כון apud Hebraeos eſt *parare praeparare*, & huic verbo apud Graecos τὸ ἑτοιμάζειν reſpondet. Sed idem verbum etiam ſignificat *firmare*, *ſtabilire*. Factum hinc eſt ut Graeci interpretes verbo ἑτοιμάζειν novum *firmandi*, *ſtabiliendique* tribuerint ſignificatum. Apud Samuelem, ubi in Hebreo eſt: כי עתה הכין יהוה את ממלכתך *Nam alioqui ſtabilivisset regnum tuum Jehova*, Graeci interpretes habent: ὡς νῦν ἡτοίμασε κύριος τὴν βασιλείαν σου. Pariter Hebraea verba: והכינתי את ממלכתו Graeci in-

Vorſt. Phil. 5. p. 1. cap. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

2. Sam. interpretes reddunt: καὶ ἑτοιμάζω τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Quo-
VI. 12. modo & illud in Pſalmis: מכין הרים בכחו *firmans*
Pſ. LXV. *montes viribus ſuis*, vertunt, ἑτοιμάζων ὄρη ἐν τῇ ἰσχύϊ
7. σου, itemque illud: יהוה בשמים הכין כסאו *Jehova in*
Pſ. CIII. *coelis ſtabilivit thronum ſuum, reddunt*, Κύριος ἐν τῷ
19. οὐρανῷ ἡτοίμασε τὸν θρόνον αὐτοῦ. A verbo כון eſt vox מכון,
baſin, fundamentum, notat. Ad eam exprimendam
etiam uſi ſunt Graeci interpretes voce ἑτοιμασία. Ni-
mirum cum in ſenſu *firmandi*, atque *ſtabiliendi*, ver-
bum ἑτοιμάζειν uſurpaſſent, quod cum Hebraeo ver-
bo הכין in ſignificatione *parandi*, *praeparandi*, con-
venit, etiam vocem ἑτοιμασίαν adhibuerunt, ut ver-
terent vocabulum מכון, quod *baſin*, atque *fundamen-
tum* ſignificat. Cujus notionis non unum exemplum
Ezr. II. eſt. In Ezrae libro quorundam fit mentio, qui ſpon-
68. te ſua Hieroſolymam venerunt, ut Dei domum, ſive
templum, *conſtituerent* על מכונו *ſuper baſi ſua*. At
Graeci interpretes hic habent: τοῦ στῆσαι αὐτὸν ἐπὶ τὴν
ἑτοιμασίαν αὐτοῦ. Non multo poſt legitur de altari:
Ezr. III. ויכינו המזבח על מכונתו *& ſtatuerunt altare ſuper ba-
3. ſi ſua*. Sed hoc iidem reddiderunt: Καὶ ἡτοίμασαν τὸ θυ-
σιαστήριον ἐπὶ τὴν ἑτοιμασίαν αὐτοῦ. Pariter quod in Pſalmis
Pſ. LXXXIX. eſt צדק ומשפט מכון כסאך *juſtitia & judicium baſis*
15. *ſolii tui, verterunt:* Δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἑτοιμασία τοῦ θρόνου
Zach. V. σου. Et hunc Zachariae locum. ויאמר אלי לבנות לה
11. בית בארץ שנער והוכן והניחה שם על מכנתה: *Et dixit
mihi ut aedificent ei domum in terra Sinear, & ſta-
tuant & ſtabiliant in baſi ſua.* Reddunt: Καὶ εἶπε πρός
με. Οἰκοδομῆσαι αὐτῷ οἰκίαν ἐν γῇ Βαβυλῶνος, καὶ ἑτοιμάσαι. καὶ θήσουσιν αὐτὸ ἐκεῖ
ἐπὶ τὴν ἑτοιμασίαν αὐτῆς. Hac ſignificatione, quae trita eſt
apud Graecos interpretes, puto Paulum voce ἑτοιμασίᾳ
uſum, non vero ea, quam habet in vulgari Graeco-
rum lingua. Ἑτοιμασία ex iis vocabulis eſt, quae apud
ſa-

Digitized by Google

ſacros Novi Foederis ſcriptores ſemel tantum exſtant, ut ex aliis locis ejus ſignificatio non poſſit indagari. Sed apud Graecos interpretes eſt in uſu frequentiori. Horum exemplo igitur eam ſumpſit Apoſtolus, ut *baſin* atque *fundamentum* ſignificet. Quare illius verba ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, vertenda ſunt, *calceati pedes fundamento*, ſive *baſi*, *Euangelii pacis*. Quod Belgae mei dicerent: *De voeten geſchoeyt hebbende met den vaſten gront van het Euangelium des vredes.*

VI. Hoc ſignificatu ſi vocabulum ἑτοιμασία accipitur, perquam apte, & concinne dictum à Paulo eſt. ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, *calceati pedes fundamento*, ſive *baſi*, *Euangelii pacis*. Deſcribit πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ *univerſam armaturam Dei*, qua inſtructi poſſent ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι *reſiſtere in die malo*, *& omnibus peractis ſtare*. Vult ut ſint περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ἐν ἀληθείᾳ ut videlicet quod zona fuit in militia veterum, ipſis eſſet veritas, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, ut, quod thorax fuit, ipſis eſſet juſtitia, quam induerent ut loricam. Sequi debebat καὶ ὑποδησάμενοι κνημῖδας τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. *Et calceati ocreis Euangelii pacis.* Et ita Chryſoſtomus κνημῖδας id eſt, *ocreas*, dicit. Sed eleganter ſubjicit, καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, *& calceati pedes fundamento Euangelii pacis*, ut, quod caligae fuerunt, ipſis *fundamentum*, in quo tuto poſſint conſiſtere, *Euangelium pacis* eſſet. Ἑτοιμασία εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης *fundamentum Euangelii pacis*, eſt firma atque ſolida cognitio Euangelii. Hoc vidit vir optimus & doctiſſimus Theodorus Beza. *Itaque*, inquit, *ſicut* κνημῖδας *milites Graeci*, *caligas Latini milites gerebant*, Beza ad h.l.

bant, ad ineundum praelium, & vitae iſtius curſum inter medios hoſtes tenendum, vult Apoſtolus Euangelii pacis cognitione ſimus praeparati. Recte *Euangelii pacis cognitione* dixit vir eximius: Id enim omnino eſt ἑτοιμασία εὐαγγελίου, *fundamentum Euangelii*, quo eos calceari voluit Apoſtolus, firma nempe atque ſolida cognitio Euangelii, cui tuto inſiſtere atque niti poteſt homo Chriſtianus. Illud ſane quam maxime requiritur ut homo Chriſtianus ſolida cognitione Euangelii ſit inſtructus, cui tuto inſiſtat, ne vacillet. Neceſſe enim eſt munitum atque confirmatum eſſe cognitione doctrinae, & habere fundamentum. Hoc enim qui caret, omni quaſi vento impelli poteſt, neque ἀντιστῆναι *reſiſtere* valet ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ *in die malo*, aut ἅπαντα κατεργασάμενος στῆναι. *Omnibus peractis ſtare.* Qui vero habet eſt τεθεμελιωμένος καὶ ἑδραῖος καὶ μὴ μετακινούμενος ἀπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ εὐαγγελίου, *fundatus & firmus, & non dimotus à ſpe Euangelii*, quod Coloſſenſes monet. *Coloſſ.* 1. 23.

VII. Cum iis, quae diſſerui ſat copioſe, de ſignificatu novo, quo Paulus ad exemplum graecorum interpretum, uſus voce ἑτοιμασίας eſt, conſentire video viros elegantiſſimos Stephanum Gauſſenum, Alexandrum Morum, & Paulum Colomeſium. His enim etiam in mentem venit ἑτοιμασίαν non *praeparationem, promptitudinemque*, ſed *baſin* hic notare, & *fundamentum.* Ita Stephanus Gauſſenus, ubi Concordantias Conradi Kircheri laudat. *Legimus*, inquit, *apud Paulum capite ult. Epiſt. ad Eph. verſu* 15. *haec verba* Καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης: *eum locum ita vertit vetus interpres*; & calceati pedes in praeparationem Euangelii pacis *Eraſmus*, & parati ſitis ad Euangelium pacis: *Beza*, calcea-

Gauſſenus in Diſſert. de Studii Theologici ratione.

ceatis pedibus praeparatione Euangelii pacis. *Malè omnes, quod quid eſſet apud Helleniſtas* ἑτοιμασία *non ſatis attenderent: tu Concordantias vide, & vocum Graecum indicem conſule, qui ſine tomi ſecundi habetur; inde diſcere poteris* Lxx. *interpretes pluribus locis* ἑτοιμασίαν *vertiſſe, ubi in Hebreo erat* machon; *Hebraeis autem* machon *eſt baſis, ſedes firma, fundamentum. Sentitis jam nos ope concordantiarum loci explicationem inveniſſe? Vertite igitur;* calceatis pedibus Euangelio quod eſt fundamentum, baſis, *in qua ſcilicet pedes tutò conſiſtant: cur autem* 70. *interpretes* machon *per* ἑτοιμασίαν *reddiderint, facile intelligent, qui modo* Lxx. *Interpretum conſuetudinem non ignorabunt:* chon *enim, in pihel* chonen, *praeter alia multa, ſignificat,* praeparare. *Is autem Graecis Interpretibus conſtantiſſimus mos eſt, ut cum vox Ebraea plura & diverſa ſignificat, in illius locum vocem Graecam ſubſtituant, quam, etiam praeter Graeci ſermonis uſum, ad omnes illius vocis ſignificatus indifferenter extendant.* Alexander Morus autem: *In via pacis pro calceis Euangelium pacis. Cujus pacis? cum Deo: nam in hoc bello cum tali hoſte qualem ſupra deſcripſit vers* 12. *nulla unquam pax. At cur* pedes praeparari *dicuntur magis quam caput aut pectus? Pedes ſunt quaedam quaſi columnae corporis, calcei baſis & fundamentum, hoc eſt* ἑτοιμασία. *Nam Hebraeis* כון praeparare *juxta &* fundare *ſignificat. Ita Prov.* 8:27. Quando praeparabat Coelos: *ſtatim ſubjicitur* ἐξηγητικῶς, *ut in libris Propheticis, ac potiſſimum Poëticis fieri ſolet,* quando aethera firmabat ſurſum, *& Pſal.* 24:2. *de terra,* Super maria fundavit eam, & ſuper flumina praeparavit eam; *ubi pariter poſterius hemiſtichium interpretatur prius. Hinc*

Morus in Not. ad quaedam loca Novi Foederis pag. 384. 385.

lux forte aliqua Matth. 25: 34. regnum praeparatum; *id eſt*, fundatum, *ante jacta mundi fundamenta. Quod rectè conveniet in decretum Dei: nam Hebraei* יסר fundare *dicunt de conſilio.* Et Paulus co-

Colomeſ. Obſerv. Sacr. pag. 151.

lomeſius: *Epheſ.* 6: 15. Ajant les pies chauſſér de la praeparation de l'Euangile de paix. *Cet endivit à eſtè mal tournè par nos interpretes, pour avoir ignorè le ſtile des Septante, qui emplojent le mot* ἑτοιμαζία *non ſeulement pour* preparation, *mais auſsi* baſe *ou* fondement. *Vojez le Pſ.* 65. *v.* 6. *& le* 89. *v.* 14. *C'eſt an ce dernier ſens que l'Apoſtre s'en ſert ici.* Conſentit etiam non ignobilis ſcriptor Petrus de Launay.

Pierre de Launay expoſit. ſur l'Ep. aux Ephes. chap. VI. v. 15.

Ita tamen ut mentem Apoſtoli aſſecutus non omnino ſit. Verba ejus haec ſunt: *Le mot Grec.* ἑτομασία, *que noſtre verſion à tournè* preparation, *eſt peu ou point uſitè per les auteurs profanes Grecs, mais aſſez familier aux ſeptante interpretes de la Bible, des quels l'Apoſtre l'a pris, & qui l'ont tousjours mis pour ſignifier le ferme etabliſſement d'une choſe, en s'eſtat ou elle doit eſtre, & pour l'expoſition du mot Hebrieu* מכון macon, *comme auſsi ils mettent fort ſouvant* ἕτοιμος, *pour ferme & ſtable, comme* 1. *Rois* 2. 46. *&* 8. 13. 39. 2. *Chron.* 6. 2. *Pſe.* 93. 3. *& ailleurs. Il ſemble donc que l'Apoſtre vueille ici ſignifier per ce mot, une connoiſſance ſolide de l'Euangile, une ferme perſuaſion de ſa veritè, & une reſolution conſtante de le ſuivre, dont l'Apoſtre enjoint au ſoldat Chreſtien, de munir ſes pieds, pour paſſer courageuſement autravers de toutes les epines & difficultez, qu'il pourra renconter chemin de ſa vocation, faiſant en cela alluſion aux ſoldats, qui allans à la guerre uſoient de certaines chauſſeures qui leur etoient particulieres, & dont ils ſe muniſſoient les pieds & les jambes.* Nam, quod

exiſtimat Paulum Chriſtiano militi praecipere, ut pedes ſuos muniat ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, *ad animoſius eundum per omnes ſpinas difficultateſque, quae occurrere ipſi poſſunt in via ſuae vocationis*, id longè aliter ſe habet. Uti enim animadverſum ſuperius eſt, non id vult Apoſtolus Chriſtianum hominem debere ſe calceare ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, ad iter faciendum expeditius commodiuſque, ſed ut poſſit στῆναι *vers 11.*
πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου *ſtare adverſus artes diabo-* *vers. 13.*
li, &, ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι, *vers 14*
reſiſtere in die malo, & omnibus peractis ſtare. Qua- *15.*
re monitum ſuum etiam hic proponit. Στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης. Καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. *State igitur ſuccincti lumbos veſtros veritate, & induti thorace juſtitiae. Et calceati pedes fundamento Euangelii pacis* Quod plane Launaji ſententiam evertit.

VIII. Quam parum intellectum à tot interpretibus fuit, quid ἑτοιμασία τοῦ εὐαγγελίου ſit, & quare Chriſtianum hominem ea calceari voluerit Apoſtolus, tam clarum eſt perſpicuumque, Euangelium vocetur εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης, *Euangelium pacis*. Scilicet ita dicitur quoniam pacem annuntiat, non inter Iſraelem tantum atque gentes, ſed imprimis inter hominem & Deum. Inimicitiam enim, quae olim fuit, cum Deus Iſraëlem ſibi elegerat, tanquam peculium, abalienave- *Ephes. 11.*
rat autem à ſe reliquas gentes, docet Chriſti ſanguine *12.13.14*
ſublatam, juxta illuſtrem hunc apud Paulum locum: *15.16.17.*
Διὸ μνημονεύετε ὅτι ὑμεῖς ποτὲ τὰ ἔθνη ἐν σαρκί, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτου. Ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ

οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἓν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. Τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. Ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι τῷ Θεῷ. διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ. Καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν, τοῖς μακρὰν. καὶ τοῖς ἐγγύς. *Propterea eſtote memores, quod vos quondam gentes in carne, qui dicebamini Praeputium ab ea quae vocatur Circumciſio in carne manu facta: quod eratis illo tempore abſque Chriſto, abalienati à politia Iſraëlis, & hoſpites quod ad pacta promiſſionis, ſpem non habentes, & ſine Deo in mundo. Nunc vero in Chriſto Jeſu, vos qui quondam aberatis longè, propinqui facti eſtis per ſanguinem Chriſti. Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit utrumque unum, & intergerinum parietem ſepimenti ſolvens, inimicitiam in carne ſua, legem praeceptorum in ritibus irritam fecit, ut duos illos crearet in ſe ipſo in unum novum hominem, faciens pacem, & reconciliaret in uno corpore Deo, per crucem, interimens inimicitiam in ipſa. Et ve-*
2.Cor.v. 19. *niens euangelizavit pacem vobis, qui longè & qui prope.* Pariter praedicat, quomodo Deus ſit ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν. *In Chriſto mundum reconcilians ſibi, non imputans illis delicta ipſorum.* Adeò ut δικαιωθέντες ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχομεν πρὸς
Rom.v.1. τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Juſtificati fide pacem habeamus apud Deum per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum.* De qua pace, nato Servatore, Spiritus
Luc. II. 14. coeleſtes dicunt: Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη. ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Quem locum olim hic ideo adduxi, ut aliqua luce perfunderem. Nunc autem quae tunc com-
Cap. IV. § XVIII. & ſeq. mentatus fui praetermitto, quoniam in libro de Natali Jeſu Chriſti priore, de eo plenius egi accuratiuſque.

CA-

Digitized by Google

Caput Sextum.

I. *Varia olim, & multiplex calceorum forma.* II. *Apud Hebraeos qualis fuerit incertum.* III. *Soleae antiquiſſimum calceamenti genus.* IV. *Hebraei olim ſoleis muniverunt pedes, voxque Hebraea* נעל ſoleam *ſignificat.* V. *Ita reddunt veteres interpretes Chaldaei, Graeci, Latini.* VI. *Mos Hebraeorum pedes hoſpitum lavandi inde natus quod ſoleis uterentur.* VII. *Calceos cavos uſitatos fuiſſe fruſtra concluditur ex calceis Gibeonitarum.* VIII *ex eo quoque quod apud Hebraeos in uſu fuerint calcei rubri, ſive coccinei.* IX. *Calceos cavos apud Hebraeos uſitatos ex eo quod* ὑποδήματα *tanquam à* σανδαλίοις *diſtincta in Euangelica Hiſtoria memorantur, colligunt Salmaſius, Balduinus, Lichtfotus.* X. *Nullo diſcrimine* ὑποδήματα, & σανδάλια, *uſurpari oſtenditur, ac quaenam genuina ſit Matthaeum cum Marco conciliandi ratio.*

I.

SIcuti hac noſtra tempeſtate calceorum varia & multiplex eſt forma, pro civitatum atque regionum diſcrimine, pro diverſo hominum ſexu & dignitate, pro vario uſu, ita olim etiam fuit. Ne de barbaris nationibus, aut Graecis politioribus, hic dicam, vel apud Romanos quam diverſa fuit calceorum forma? Praeter duo praecipua genera *calceum* & *ſoleam*, quorum ille totum pedem, haec plantam tantum tegebat, in uſu fuerunt *caligae*, *gallicae*, *crepidae*, *cothurni*, *ſocci*, *perones*, de quibus accuratè, qui in antiquitatibus ipſorum illuſtrandis elaborarunt, Adrianus Tur-

Turnebus, Petrus Victorius, Jacobus Raevardus, Juſtus Lipſius, Benedictus Balduinus, Julius Nigronus, Albertus Rubenius, Octavius Ferrarius, & complures alii egerunt.

Turneb. Adv. l. 28. c. 21. & lib. 29. c. 8. Victor. Var. Lect. l. 14. c. 15. Raev. Var l. 1. c. 8. Lipſ. Elect l. 1. c. 13. Bald. de Calc. Ant. c. 7. & ſeq Nigron. in Differt. de Calig. Rub. de Re veſt. lib. 2. c. 1. & ſeq. Fer. Anal. c. 31. & ſeq.

II. Apud Hebraeos qualis calceorum forma fuerit non adeo certum eſt. In ſacris monumentis enim de calceorum forma occurrit omnino nihil. Etiam unicam vocem tantum habent Hebraei, qua calceum vocant. Ea נעל eſt. Sed quale deſignet calceamenti genus non adeo conſtat, cum variè reddant veteres interpretes. Apud Jonathanem in Legem, & in Targum Hieroſolymitano, reſpondet סנדל, vel סנדלא, σανδάλιον, *ſandalium*. LXX. Interpretes modo ὑπόδημα, modo σανδάλιον, vertunt. Vulgatus autem modo *calceamentum*, modo *caligas*. In hac incertitudine tamen non inanibus conjecturis adſtrui poſſe exiſtimo, *calceos* Hebraeorum *ſoleas* fuiſſe, quibus plantarum calces tantum infimae teguntur, cum caetera prope nuda & teretibus habenis juncta ſint, uti *ſoleas* Aulus Gellius deſcribit.

A. Gel. lib. XIII. cap. 20.

III. Ut ſimpliciſſimum, & ab omni ambitu quam maximè remotum, ita antiquiſſimum calceamenti genus fuiſſe ſoleae videntur. Priſci mortales, ut contra ſentium, & lapillorum, & aliarum aſperitatum injurias pedes munirent, ex corio bubulo, vel aliorum animalium pellibus particulas quaſdam plantis ſubligarunt, unde natae ſunt ſoleae, à vetuſtiſſimis temporibus uſitatae. Cujus rei hoc argumentum eſt, non contemnendum certè, quod omnia priſca, quibus pedum tegumenta appellantur, vocabula, *ſoleas* notent à prima origine. Duo ſunt praecipua apud Graecos no-

Digitized by Google

nomina, quibus *calceum* vocant, σανδάλιον, & ὑπόδημα. Σανδάλιον autem nihil aliud eſt quam *ſolea*, atque apud Graecos tantum pedum plantas munivit. Praeter uſum frequentem, qua pro *ſolea* uſurpatur, id ex eo videre eſt, quod inſula Sardinia olim *Sandoliotis* dicta ſit, quomodo à plantae pedis figura *Ichneuſa* appellata fuit, quia ut Claudianus canit: Claud. de Bel. Gild. vers 507.

Humanae ſpeciem plantae ſe magna figurat
Inſula; Sardiniam veteres dixere coloni.

Videri poſſunt quae obſervata ſunt de his Sardiniae nominibus à viro ſummo Samuele Bocharto. Etiam id ex eo patet quod σάνδαλα piſces planos Graeci vocent. Eam vocem apud Athenaeum legimus: Σάνδαλα δ' αὖ παρέθηκεν ἀειγενῆ ἀθανατάων, *Appoſuerunt & ſandala aeterna immortalium*. Ad quae verba notavit princeps ingeniorum Iſaacus Caſaubonus: *Planos piſces, cujuſmodi eſt ſolea, vocat* Sandala immortalium, *Nereidum videlicet, & aliarum Nympharum marinarum.* Pariter ὑπόδημα de ſoleis primitus eſt dictum. Etenim licet Graeci omne genus calceamenti ὑπόδημα appellent, atque hoc nomen tribuant calceis cavis, in quos pes intromittitur, quique ἀπὸ τῶν σανδαλίων diſcernuntur, uti prolixè docet Salmaſius ὁ πάνυ, tamen ex origine *ſoleam* notat. Eſt enim à verbo ὑποδέω, ſive ὑποδέομαι, quod eſt *ſubligo*, ut, quod in ſoleis praecipuum eſt, ipſa voce denotetur. Apud Romanos, ſicuti *ſoleae* nomen iſti calceamentorum generi tributum eſt, *quod*, ut Feſtus definit, *pedis ſolo ſubjicitur*, & commune eſt cum nomine *ſoleae*, quo piſcem planum vocant, ita & *calcei* vox ex prima origine pro *ſolea* eſt dicta. Etenim *calceus* à Latinis

Bochart. Geogr. p. 2. lib. 1. cap. 31.

Athen. lib. cap. IV. 5. & ibid Caſ.

Salm. ad Tert. Pal. cap. V.

tinis vocatus eſt à calcibus, quae imae pedum partes ſunt. Unde & verbum *calceare* de mulis uſurpatum eſt apud Suetonium, quibus tamen ſoleae tantum adduntur. Quare, cum priſca nomina pedum tegumentis impoſita ſint à plantis pedum quas ſolas munierunt, licet poſtea quaedam tranſlata ſint ad calceos cavos, quibus totus pes tegitur & amicitur, primum calceorum genus ſoleas fuiſſe, concludi poteſt non inepte.

Suet. in Veſp. cap. XXIII.

IV. Uti antiquiſsimum calceamenti genus ſoleae fuerunt, ita Hebraei ſoleis muniverunt pedes. Ad notandam *ſoleam* eſt vox נעל aptiſsima, &, ut mihi quidem videtur, ex prima origine, pro *ſolea* uſurpata. נעל apud Hebraeos *peſſulo*, vel, *ſera claudere* ſignificat, unde מנעול eſt *peſſulus*, *ſera*. Sed idem verbum *vinculo conſtringere*, atque *calceare* notat, quia olim ſoleae vinculis circa pedem ligabantur. Hinc vocem נעל pro ſolea uſurparunt Hebraei, quaſi *vinculum* dicas quod conſtringit pedem. Scilicet, uti Graeci ab ὑποδέομαι, quod eſt *ſubligo*, ὑπόδημα, *ſoleam* vocarunt, ita Hebraei à נעל, quod eſt *vinculo conſtringere*, voce נעל uſi pro *ſolea* ſunt, ut quod in ſoleis praecipuum eſt, pedem vinculis conſtringere, ipſo nomine notarent. Profecto, quia in ſoleis plane neceſſarius eſt vinculorum uſus optime *ſoleam* Hebraei נעל vocarunt, eodem modo ac *vincula* pro *ſoleis* ſaepe uſurparunt Latini, uti jam dudum Achilles Statius, Claudius Salmaſius, Benedictus Balduinus, & alii docueruut.

Stat. ad Tibul. l. 1. *Eleg.* 5. *Salm. ad Tert. Pal. cap.* V. *Bald. de Calc. Ant. cap.* 11.

V. Vocem נעל *ſoleam* ſignificare, etiam innuere videntur interpretes vetuſti. Apud Jonathanem

nem in Legem, & interpretem Hieroſolymitanum, נעל reſpondere סנדל, vel סנדלא, jam dixi ſuperius, & multis exemplis oſtendit, in magno & immenſi laboris opere, vir eximius Johannes Buxtorfius. *Buxt. Lex. Talm R.* *סנדל* Hoc vero eſt ipſiſſimum Graecorum vocabulum σανδάλιον. Ita R. David Coen de Lara. סנדלין ע׳ מנעל *G.* σανδάλιον *L. Sandalium, calceorum genus. H. Sandalio: un cierto calcado quae uſavum los antiquos.* *R. Coen de Lara in Convenientia Vocabulum Rabbin. cum Gr. & Lat. &c. ad vocem סנדלים* Uti autem apud Graecos σανδάλιον *ſoleam* notat, ita סנדל, vel סנדלא, de *ſolea* uſurpatur. Id ex eo non tantum conſtat, quod laminas ferreas, quibus ſolebant cunas & puerorum lectulos circa pedes munire, Talmudici vocant, סנדל של עריסה, *Sandalium lecti*, & equorum ſoleas, סנדלי בהמה של מתכת, *Sandalia jumentorum ex metallo*, verum etiam quod *ſoleam*, piſcem marinum, סנדל appellant. *Oholoth. cap. 12. Kelim. cap. 24.* Exſtat ea vox pro piſce plano, quem *ſoleam* Latini vocant, in codice Nidda, deque ea ſic R. David Coen de Lara *Nidda fol. 25.* :ע׳ דג דומה לסנדל *G.* σανδάλιον *L. piſcis, qui Latinè ſolea, ut Plin. & lingulaca, ut Plauto.* *R. David Coen de Lara Lib. cit. ad vocem סנדל* Cum Jonathan, & Targum Hieroſolymitanum, pro Hebraeo נעל habent סנדל, vel סנדלא, quae vox non niſi *ſoleam* ſignificat, ex vulgato uſu, quem ex Graecorum lingua retinuit, manifeſtum inde eſt perſpicuumque, ipſos pro *ſolea* vocem נעל ſumpſiſſe. Idem faciunt. LXX. Interpretes, qui pro נעל aliquando habent σανδάλιον, aliquando ὑπόδημα. Σανδάλιον enim non niſi *ſoleam* eſſe conſtat ſatis. Ὑπόδημα pro calceo cavo ſaepe quidem ſumitur apud Graecos ſcriptores, attamen hoc diſcrimen non agnoviſſe LXX. Interpretes vel ex eo videre eſt, quod idem nomen נעל modo ὑπόδημα, modo σανδάλιον, reddant. Joſephum etiam vocaſſe σανδάλιον quod LXX. verterunt

runt ὑπόδημα, obſervare licet in ea Lege, qua viduam, quam ducere recuſat defuncti mariti frater, ipſius calceum exuere jubetur. Eam Legem enim LXX. interpretes tranſtulerunt: (Deut. XXV. 9.) Καὶ προσελθοῦσα ἡ γυνὴ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἔναντι τῆς γερουσίας, καὶ ὑπολύσει τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ τὸ ἓν ἀπὸ τοῦ ποδὸς αὐτοῦ. *Et accedens uxor fratris ejus coram Senioribus, & ſolvet calceum ejus unum de pede ejus.* Joſephus vero: (Joſeph. Ant. jud. lib. IV. cap. VIII.) ὑπολούσασα δ' αὐτὸν ἡ γυνὴ τοῦ ἀδελφοῦ τὰ σάνδαλα. *Solvens autem uxor fratris ipſius ſandalia.* Eodem modo Talmudici in hoc negotio vocem סנדל uſurpant, quod totus liber Javammoth, de jure leviratus, manifeſte docet, & quicunque de iſta materia ſcripſerunt. Confirmat Vulgatus, qui aliquando quidem *calceamentum*, ſaepe tamen vertit *caligam*. *Caligam* vero, militare calceamentum, uti jam nemo ignorat, ex ſandaliorum, vel ſolearum, genere fuiſſe, ſatis oſtendit caligarum forma, quam ex antiquis monumentis, & marmoribus, viri doctiſſimi dederunt. Formam *caligae* ſub lucernae ſpecie inſignis Philoſophus Fortunius Licetus jam dudum (Licet. de Lucernis lib. 6.) exhibuit. Eandem expreſſam ex ingenti columna marmorea Trajano Imperatori erecta, quae Romae edita eſt cum explicatione Alphonſi Ciacconi, dedit Julius Nigronus, (Nigr. diſſert de caliga. Caſtalio. obſerv. Dec. 2. cap. 4.) qui ex arcu Conſtantini, unde Joſephus Caſtalio caligam expreſſerat, eandem delineatam quoque repraeſentavit. Figuram caligae ſub lucernae ſpecie, & qualis cernitur in columna Trajani, & arcu Conſtantini, hic appoſui cum caliga, ſi ſine clavis ſpectetur, optime exhibeat figuram ſolearum, quas Hebraei geſtarunt. Cum *caliga* ſit ex ſolearum, ſive ſandaliorum genere, unde in Gloſſis σανδάλια *caligae*, & Hieronymus, (Hier. in Jeſ. XX.) *Depoſitis*, inquit, *calceamentis, quae ſeptuaginta* σανδάλια, *id*

eſt;

FORMA CALIGÆ EX COLUMMA TRAIANI

FORMA CALIGÆ EX ARCU CONSTANTINI

eſt, *caligas vocant*, & Vetus interpres נעל *caligas* vertat, uti & σανδάλια *caligas* reddit, videre eſt eum putaſſe Hebraeum נעל non niſi *ſoleam* notare quale Act. XII. 8. calceamenti genus noverat eſſe caligam.

VI. Id ipſum confirmari vehementer videtur ex eo veterum more, quo peregre advenientibus, & menſae accubituris, pedes lavabant. Apud Hebraeos

 eum

CALIGA MILITARIS SUB LUCERNE SPECIE

eum morem viguiſſe, ut hoſpitibus pedes lavarent, idque primum eſſet hoſpitalitatis officium, antequam menſae accumberent, multa oſtendunt Sacri codicis loca. Jam Abrahami aevo hoc in uſu fuiſſe, vel ex eo diſcimus, quod tribus viris, qui ad eum divertebant, ſtatim dixit, יקח-נא מעט מים ורחצו רגליכם *Sumetur jam parum aquae, & lavate pedes veſtros*, quod idem Lothus fecit. Sed & Chriſti temporibus eum morem uſitatum ipſius dictum oſtendit, quo Simeoni hujus officii neglectum exprobrat: Ὕδωρ ἐπὶ τοὺς πόδας μου οὐκ ἔδωκας. *Aquam pedibus meis non dediſti.* Moris hujus originem ego non aliunde quam ex ſoleis arceſſerem Hebraeorum. Scilicet, cum ſoleis uterentur priſci Hebraei, quae plantam pedis ſolummodo tegerent, cum reliqua pars nuda eſſet & teretibus habenis juncta, fieri vix potuit, quin pulvere atque luto macularentur pedes, quos lavare primum officium fuit.

Geneſ. XVIII. 4. & XIX. 2.

Luc. VII. 44.

fuit. Hebraeis enim id contingebat, quod apud Atticos iis evenit, qui utebantur calceamentorum genere quod κονίποδα vocabant, quia pedes pulvere inquinabantur. Suidas enim κονίποδα ſic exponit: εἶδος σανδάλιον ἢ διὰ τὴν συνότητα ὁ ποὺς ἐκονιορτοῦτο: & Clemens Alexandrinus: Εἰ δὲ μὴ ὁδεύοιμεν, ἀλλὰ μηδὲ φέροιμεν τὴν ἀνυποδησίαν, βλαυτίοις ἢ φαικασίοις χρηστέον, κονίποδας αὐτὰ ἐκάλουν οἱ Ἀττικοὶ διὰ τὸ πελάζειν, μοι δοκεῖ, τῇ κόνει τοὺς πόδας. *Quod ſi non peregre proficiſcimur, atque etiam non ferre poſſumus nudis pedibus incedere blautis aut phoecaſiis utendum.* Κονίποδας *ea vocarunt Attici, quod inquinent, ut mihi videtur, pulvere pedes.* Hinc non mirum eum morem invaluiſſe, ut hoſpitibus peregre advenientibus, & menſae accubituris, aquam praeberent ad lavandos pedes. Clem. Alex. Paedag. lib. 2. cap. IX.

VII. Sed huic ſententiae, quae Hebraeos ſoleas geſtaſſe vult, non levia opponi poſſunt argumenta, quibus adſtrui videtur etiam calceos cavos fuiſſe in uſu. Nihil moror rationes eorum, qui duplex calceamenti genus uſitatum fuiſſe obſervant, quoniam ii, qui à Gibeonitis ad Joſuam erant miſſi, ſecum ſumpſiſſe di- Joſ. IX. 5. cuntur נעלות בלות ומטלאות *calceos veteres & maculoſos*, quod de calceis cavis interpretantur, cum maculae in ſoleis non appareant. Superius enim oſtendi ſat copioſe vocem טלואות ſignificare quod diverſis ſolorum fruſtis ſuppactum eſt, quomodo Graeci optime reddiderunt, σανδάλια παλαιὰ καὶ καταπεπελματωμένα, & Vulgatus: *calceamenta perantiqua, quae, ad indicium vetuſtatis, pittaciis conſuta erant.* Unde, cum calcei Gibeonitarum ex diverſis ſolorum fruſtis dicantur ſuppacti, nihil concludi pro calceis cavis, ſed quidem pro ſoleis poteſt. Quod Graeci intel-

Digitized by Google

tellexiſſe videntur per ſuum καττυματοπλαστομένα, quod verbum ἀπὸ τοῦ πέλματος, h. e. à ſolea eſt ductum. Illud majoris momenti eſt, quod ipſe adſtruxi ſuperius, apud Hebraeos in uſu fuiſſe calceos rubros, ſive coccineos, quibus & magnates, & puellae delicatiores utebantur. Unde concludi poſſe videtur, non ſoleas fuiſſe iſtud calceamenti genus, ſed calceos cavos, qui pedem totum operirent, cum ſimplex ſolea fruſtra colore tincta fuiſſet, quae pedibus ſuppoſita vix habet quod in ſpectantium oculos incurrat.

VIII. Hoc argumentum, quantumvis ſpecioſum, minime tamen noſtram deſtruit opinionem. Viri maximi Danielis Heinſii pulchra eſt obſervatio, qua Nonnum caſtigat, qui pro eo quod Johannes dixit, οὗ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἵνα λύσω τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος. *Cujus ego non ſum dignus ut ſolvam corrigium calceamenti.* habet.

Heinſ. in Ariſtarcho S. p. 744.

—— οὗ ποδὸς ἄκρου

Ἀνδρομέην παλάμην οὐκ ἄξιός εἰμι πελάσσας

Λῦσαι μοῦνον ἱμάντα θεοπνεύστοιο πεδίλου.

Cujus ſummi pedis non ſum dignus ſolvere ſolummodo corrigiam divini calcei, admota humana manu. Culpat Nonnum ὁ πάνυ, qui ἄκρον πόδα dixit, quod ad plantam aut extremitatem digitorum veteres referre ſolent. *Sed non cogitabat*, inquit, *de corrigia, ſeu calceorum vinculo, hic agi, multo minus, etiam Judaeos tibiatim calceaſſe. Unde & Doctiſſimus Tertullianus Moſi caligam attribuit, qui*, Speculatoriam moroſiſſimam pedibus abſolvit, terrae ſanctae inſiſtere incipiens, *caligam nimirum militarem. Quam in crure lorum, ſeu corrigia, ambibat: quae ab ambiendo*

ut

ut Hebraeis, ita ab hoc ipſo, σφαιρωτὴρ, *dicta Helleniſtis.* Obſervat vir maximus *tibiatim calceaſſe Judaeos*, quia habenae teretes, ſive corrigiae, eouſque extendebantur, ut crus lorum ambiret. Hoc utique veriſſimum eſt. Apud veteres ea calceamentorum genera, quae ſandalia erant, ſive ſoleae, & corrigiis pedi alligabantur, licet lora ad talos tantum aliquando pertingerent, tamen ad crus ſaepe pervenerunt. Cothurnos, qui ſoleae fuerunt, vinclis ad crus pertingentibus religatos fuiſſe, ex Sidonio optime docuit vir politiſſimus Albertus Rubenius. Verba Sidonii ſunt.

Sidon. in Panegyr. Anthemii. Rub. de Re Veſt. lib. II. cap. I.

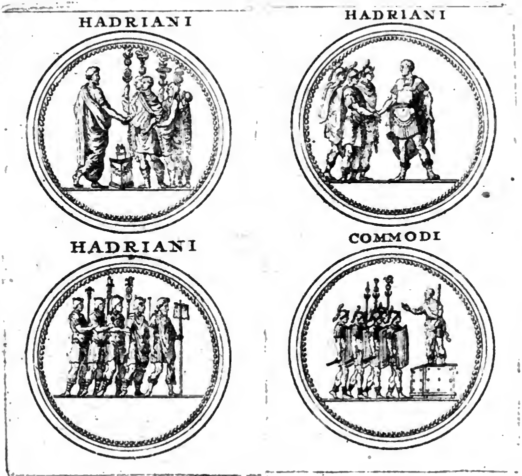
Perpetuo ſtat planta ſolo, ſed faſcia primos
Siſtitur ad digitos, retinacula bina cothurnis
Mittit in adverſum vincto de fornice pollex,
Quae ſtringant crepidas; & concurrentibus anſis
Vinclorum pandas nectant per crura catenas.

Campagos etiam, militare calceamentum ducum atq; imperatorum, poſtea ab iiſdem etiam in pace uſurpatum, licet ex genere ſolearum, ſive crepidarum, eſſent, & ideo à calceo cavo urbano diſtincti, ad crus habenas illas, & retinacula extendiſſe, jam dudum monuerunt viri maximi. Videri poſſunt quae Iſaacus Caſaubonus, Claudius Salmaſius, Benedictus Balduinus, Albertus Rubenius, & Octavius Ferrarius de campago diſputarunt. Scilicet campagus crepida fuit, ſive ſolea, habenis pedi innexa, quae crus contingebant, reticulato opere decuſſatim implexae. Caligae quoque militum Romanorum, quas ſandalia, ſive ſoleas, fuiſſe ex antiquis monumentis atque marmoribus ſuperius oſtendi, ad crus ſive tibiam uſque aſcendebant, ut Claudius Sal-

Caſaub. & Salm. ad Trebellii Pollionis Galli. cap. XVI. Bald. de Calc. Ant. cap. 18. Rub. de Re Veſt. lib. II. cap. 5. Fer. in Analec. cap. 36.

Salm. loc. cit. Rub. lib. 2. cap. 1. Fer. loc. cit.

Salmaſius & Albertus Rubenius docuerunt. Negat quidem Octavius Ferrarius, & caligas manipulares uſque ad tibiam retinacula extendiſſe, non ita certum eſſe pronunciat. Sed, quamvis omnes caligae ad mediam uſque tibiam retinacula non extendiſſent, negari tamen nequit, caligas etiam ad crus aſcendiſſe. Id videre eſt in nummis Hadriani, & Commodi, in quibus caligae ad medium crus aſcendunt, quos hic ap-

poſui.

poſui. Hoc ipſum oſtendit campagus, quem
Julius Capitolinus cum caliga confundit. Nam, *Iul. Capit.*
uti optimè notavit Albertus Rubenius, haud mul- *in Maxi-*
tum diverſi erant à caligis campagi. Atque ut *mino ju-*
dicam quid mihi viſum ſit perquam veriſimile, *niore cap.*
in eo diſcrimen campagorum à caligis ſtatuerem, *II. Rub.*
quod campagi reticulato opere decuſſatim im- *de Re Veſt.*
plexis habenis ad crus pertingerent, caligae verò *lib. II.*
crus contingerent non reticulatim implexis habenis, *cap. 5.*
ſed uti videmus in arcu Conſtantini. Hoc diſcrimen
mihi indicare videtur Gallienus apud Trebellium:
Caligas gemmatas, inquit, *annexuit*, *cum campagos reticulos appellaret.* Etenim Trebellius hac ra- *Trebellius*
tione debet intelligi, quod Gallienus caligas inquit, *Pollio in*
loco compagorum, quae quidem, ut compagi, ad *Gallie.*
medium crus perveniebant, ſed non opere reticulato, *cap. XVI.*
unde, ut à gregariis militum caligis diſtinguerentur,
eas gemmis annexuit. Nam quod Ferrarius hic op- *Ferrar.*
ponit, *caligas vulgares non multum ultra pedes habenas produxiſſe: nam ſi ad ſuram uſque, & tibiatim, ut Salmaſius putat, & ipſae reticulum fuiſſent, ut campagus, nullo in figura inter utrumque diſcrimine*, *loc. cit.*
nihil omnino eſt. Etenim, uti ipſe mox adjungit:
ſi caligae vulgaris retinacula etiam in crure cernantur, non fuiſſe tamen decuſſatim & reticulatim implexa neceſſe eſt. Ita ſane fuit. Caliga & campagus
habenas ſuas ad medium crus extendebant, ſed campagus decuſſatim & reticulatim, caliga non item, ſed
eo modo quo caliga viſitur in arcu Conſtantini. Soleae quoque, licet earum habenae pedem ſaepe non
exceſſerint, tamen aliquando ad crus ipſum eas extenderunt. Videre id eſt in nummis Domitiani, M. Aurelii, & Plautillae, quos Ferrarius exhibuit, in qui-

M bus

Digitized by Google

Fer. de Re Veſt. lib. 1. cap. 1. bus corrigiae, quibus ſoleae nudo pedi nectuntur, ad ſuram uſque perveniunt. Uti veteres ea calceamenta, quae ſandalia erant, ſive ſoleae, corrigiis pedi alligabant, quae ad crus aſcendebant, ita Hebraei tibiatim calcearunt. Id intellexiſſe videtur Vulgatus interpres, qui נעל, & σανδάλια, *caligas* vertit, quas in crure lorum, ſeu corrigiam ambiiſſe conſtat. Atque id aliis Orientis populis uſitatum quoque fuiſſe, *Virgil. AEneid. lib. 1. vers 336.* ex Virgilio videre eſt, apud quem Venus ait:

Mos eſt virginibus Tyriis geſtare pharetram,
Purpureoque alte ſuras vincire cothurno.

Hac ratione apparet quomodo ſoleae Hebraeorum tingi colore potuerint. Etenim uti cothurni punicei, vel purpurei, coloris fuerunt apud Tyrias virgines, quo colore, ſaltem inferiori aevo, etiam fuiſſe Imperatorios campagos certum eſt, & ſoleae rubrae, unde illud Perſii, *Perſ. Sat. v. vers 169.*

—Soleâ puer objurgabere rubra,

ita & ſoleae Hebraeorum rubri vel coccinei coloris eſſe potuerunt. Nam uti calcei cavi, vel nigri, vel mullei dicebantur, ab eo colore, quo corium, quod pedem tegebat, tinctum erat, ita & ſoleae, vel rubrae, vel coccineae dicebantur, à corrigiis, ſive habenis, quibus pedi alligabantur, aeque quae ad crus medium perveniebant. Quod ipſum etiam verum fuit, licet vel ad talos pertingerent.

IX. Sed, quod palmarium eſt, in Euangelica hiſtoria ὑποδήματα tanquam à *ſandaliis* diſtincta, viri do-

PLAUTILIÆ

DOMITIANI

M.AURELII

TITI

Digitized by Google

doctiſſimi obſervant, unde certum eſſe videtur, uſum *calceorum*, qui totum pedem tegunt, & ὑποδήματα vocantur, aeque ac *ſolearum*, quae σανδάλια ſunt, apud Hebraeos fuiſſe. Sane Matthaeus praeceptum *Matth. x.* Chriſti, quod Apoſtolis dedit, ita refert, ut interdi- *10.* cat: Μὴ πήραν εἰς ὁδὸν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον. *Neque peram ad iter, neque duas tunicas, neque calceos, neque baculum.* Marcus vero, *Marc. VI.* ut concedat eſſe ὑποδεδεμένους σανδάλια, καὶ μὴ ἐνδύσασθαι *9.* δύο χιτῶνας. *Calceatos ſandaliis, & ne induerentur duabus tunicis.* Haec autem viri eruditiſſimi non alia ratione conciliari poſſe exiſtimant, quam ut inter ὑποδήματα, & σανδάλια, agnoſcatur diſcrimen. Ita maximus Salmaſius: *Dominus noſter Apoſtolis ſuis in-* *Salm. ad* *terdicit, Matth. cap. 10. vers 10.* Μὴ πήραν εἰς ὁδὸν, *Tertul.* μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μήτε ῥάβδον. *At apud* *pal. cap. 5.* *Marcum cap. 6. vers 9. permittuntur iidem habere ſandalia:* ἀλλ' ὑποδεδεμένους σανδάλια, καὶ μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας. *Qui nullum putant Euangeliſtas poſuiſſe diſcrimen inter* ὑποδήματα *&* σανδάλια, *longiter errant: & haec ratio eſt conciliandi cum Marco Matthaeum, quum alia nulla ſit.* ὑποδήματα *ſunt calcei qui totum pedem tegebant: hos Dominus Apoſtolis interdixit.* Σανδάλια *ſunt ſoleae, quae plantam pedum duntaxat ſubtegebant: has Dominus Diſcipulis ſuis permiſit.* Benedictus quoque Balduinus. *Apoſtolos,* inquit, *ſan-* *Bald. de Calc. Ant. cap. 12.* *daliis uſos eſſe, ſatis ex eo liquet, quod cum Chriſtus Dominus apud D. Lucam prohibuiſſet Apoſtolis, ne calceamenta portarent, quibus nimirum pedes omnino tegerentur, iiſdem nihilominus apud D. Marcum ſandaliorum uſum permittit, utpote quae ſuperiorem pedum partem nudam relinqueret, inferiore tantum planta adverſus ſpinas & tribulos munita.* Etiam

 vir

vir doctiſſimus, & in Talmudis ac Rabbinorum lectione verſatiſſimus, Johannes Lichtfootus: *Calceos hic intelligi, non ſandalia, patet ex Marco, capitis ſexti verſu nono, atque inter haec diſcrimen ſtatui ſatis patet ex ipſiſſimis hiſce locis.*

Lich. Hor. Hebr. in Matth. x. 10.

X. Non diffiteor, mihi quondam placuiſſe doctorum hominum ſententiam, qui inter ὑποδήματα, & σανδάλια, faciunt diſcrimen, quale expoſuit maximus Salmaſius, & elegantiſſimus Balduinus. Putabam Hebraeos olim ſoleis uſos, quamdiu mores aliarum gentium nondum erant imitati, ſed ſeculis poſterioribus, poſtquam cum Romanis intercederet commercium, etiam cum ſoleis uſum calceorum invaluiſſe. Placebat etiam eorum ratio, qui Chriſtum volebant ὑποδήματα prohibuiſſe; σανδάλια vero permiſiſſe ſuis diſcipulis, quod vellet eos veteri inter Judaeos uſu ſoleis calceari, non vero calceis, quod pedum erat delicatius tegumentum. At, dum haec perpendo accuratius longe aliter eſt viſum. Eo tempore calceis cavis uſos Judaeos, atque ὑπόδημα *calceum* proprie dictum ſignificare, σανδάλιον vero *ſoleam*, credibile haudquaquam eſt. *Calceum proprium togae tormentum* Tertullianus vocat. Hoc veriſſimum eſſe, multa veterum loca oſtendunt. Apud Romanos calceus ſine toga non ſumebatur. At, ut Calcei togae proprii, ita ſoleae, vel crepidae, pallio, & tunicae fuerunt. Nota eſt Ciceronis in Verrem increpatio: *Stetit*, inquit, *ſoleatus Praetor Populi Romani, cum pallio purpureo, tunicaque talari.* Hinc, uti certum eſt, non togis, ſed tunicis, uſos Judaeos, quomodo & χιτῶνες hic nominantur, ita quoque certum videtur, eos ſoleas, ſive ſandalia, geſtaſſe, non vero calceos, qui

Tert. de pal. cap. 5.

Cic. in Ver. Act. 4

qui erant proprii togae. Nullum diſcrimen inter ὑποδήματα, & σανδάλια, agnoſcendum eſſe jam dudum monuit magnus ille Deſiderius Eraſmus, eumque ſecuti Theodorus Beza, & Hugo Grotius. Id verum omnino eſt. Obſervavi ſuperius apud LXX. interpretes voci נעל, modo ὑπόδημα, reſpondere, modo σανδάλιον, & Joſephum in expoſitione legis de leviratu σανδάλια dixiſſe, quae illi ὑποδήματα appellant. Idem ὑποδήματα vocat Eſſenorum σανδάλια, ubi inter eorum inſtituta refert, quod οὔτε ἐσθῆτας, οὔτε ὑποδήματα ἀμείβουσι πρὶν ἢ διαῤῥαγῆναι τὸ πρότερον παντάπασιν, ἢ δαπανηθῆναι τῷ χρόνῳ. *Nec veſtes, nec calceos mutant, niſi omnino ruptis prioribus, aut longi temporis uſu conſumptis.* Licet vero nullum eſt inter ὑποδήματα & σανδάλια diſcrimen tamen cum Matthaeo non pugnabit Marcus. Nullam aliam rationem conciliandi, cum Matthaeo Marcum eſſe pronuntiat quidem Salmaſius ἐπιών. Id vero aliter ſe habet. Noluiſſe Chriſtum, cum mitteret diſcipulos ad praedicandum Euangelium, ſuſceptae legationis ergo vel tantillum eſſe ſollicitiores, manifeſtum eſt certiſſimumque. Hinc jubet, ut neque peram, neque binas tunicas, neque calceos, neque baculos ſumant. Solitos veteres, cum aliquo profecturi eſſent, ſecum ſumere χιτῶνας ἀλλασσομένας, ut in itinere mutarent, monuit vir ſummus Daniel Heinſius. Ejus verba haec ſunt: *quia de itinere agit,* χιτῶνας ἀλλασσομένους, *vel* ἀλλάκτους, *intelligit quos profecturi ſecum ſumebant, ut in itinere mutarent. Ita Naaman, cum iter ſuum 2 Reg. 5. 5. pararet,* δύο ἀλλασσομένας στολὰς *aſſumit. E quibus Elizaei famulus capite eodem, duas ſibi dari poſcit. Homerus* εἵματα ἐξημοιβὰ, *dixit.* Εἵματά τ' ἐξημοιβὰ, λοετρά τε θερμὰ, καὶ εὐναί. *Heſychius,* Ἐξημοιβὰ, ἀλλακτὰ διὰ τὸ πλῆθος. *Et,* Ἐξημοιβὰ,

Eraſm. ad Marc. 6. 9 Beza ad Matth. 10. 10. Grot. ibid. & ad Marc.

Joſeph. de Bel. Jud. lib. 11. cap. 12.

Heinſ. Exerc. S. ad Matth. x. 10.

ἔπεχε. *Quod Critici alii ad luxum referunt Phaecum, & τὰ ἄλλοτ' ἄλλα ἀμειβόμενα exponunt. Unde & ſuas pauperculi à ditionibus accipere ſolebant, qui ἀπράκτας, & ἀπαιτορίδιας, praeſertim in itinere habebant.* Notavit etiam vir illuſtris Hugo Grotius, *quia iter facientibus ſoleae facile atterebantur, neque raro fiebat ut baculus frangeretur, aut alicubi adhaereſceret, ideo in ſarcinulis ſolitos ponere* veteres *alias ſoleas, alioſque baculos.* His omnibus Chriſtus vult abſtinere diſcipulos, reperturos & victui, & itineri neceſſaria. Sic non ὑποδήματα, ſed δύο ὑποδήματα, apud Matthaeum interdicit. Etenim uti Chriſtus δύο χιτῶνας, ita δύο ὑποδήματα, & δύο ῥάβδους, prohibet. Haec enim omnia à voce δύο pendent. Uti nec tunicas binas, ita nec binos calceos, nec baculos voluit eos ſumere ſecum. Atque hic non poſſum diſſimulare, ſemper mihi viſum eſſe male in vulgatis Matthaei codicibus ῥάβδον legi, & reſtituendam eſſe priſcam lectionem ῥάβδους. Equidem ſcio ῥάβδον jam olim Syrum, & Latinum interpretem legiſſe. Chryſoſtomum quoque, & alios plures. Ῥάβδους tamen habent decem exemplaria Roberti Stephani, Quatuor Codices Bibliothecae Bodlejanae, Ms. Novum Teſtamentum pervetuſtum membranaceum, litteris uncialibus exaratum, quod, ducentis imperialibus emptum, ex Oriente attulit, &, ut fama fert, ſereniſſimi Electoris Brandenburgici illuſtri Bibliothecae conſecravit, Johannes Ravius, Profeſſor Upſalienſis, ut Johannes Saubertus teſtatur, quatuor Euangelica Mſſ. Joachimi quondam Camerarii, ad cujus haeredes etiamnum pertinent, quorum uſum mihi praeſtitit, pro ſummo ſuo in me ſtudio, & ſingulari humanitate, magnus ille doctor meus Johannes Georgius Graevius, editio Francofurten-

Grot. ad Matth. x. 10.

Chryſ. Homil. xxxii. in Matth.

tenſis, quae apud Andreae Wecheli haeredes, anno ſuperioris ſeculi XCVII, prodiit, una cum variantibus veterum codicum lectionibus, & Theophylactus. Utique haec veriſſima lectio eſt, quam non tantum melior verborum cohaerentia, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδους, ut nempe omnia ad vocem δύο referantur, & Lucas confirmat, qui clare ῥάβδους habet; verum etiam quod alias explicare nequit, cur hic ῥάβδον, prohibeat Chriſtus, quem tamen apud Marcum diſcipulis concedit. Mandat enim ibi tam diſerte, Ἵνα μηδὲν αἴρωσιν εἰς ὁδὸν, εἰ μὴ ῥάβδον μόνον. *Ut nihil ſumerent ad iter, niſi baculum tantum.* Quod clare oſtendit apud Matthaeum ῥάβδους eſſe legendum. Scilicet uno baculo ſuos diſcipulos Chriſtus vult contentos, neque, ut fieri conſueverat, etiam alium in ſarcinulis habere. Haec unica Marcum cum Matthaeo conciliandi ratio eſt. Apud Matthaeum ſcilicet, uti δύο χιτῶνας, ita & δύο ὑποδήματα, prohibet Chriſtus, apud Marcum vero permittit σανδάλια, quibus erant induti. Ita, licet nullum inter τὰ ὑποδήματα, & σανδάλια, admittatur diſcrimen, non tamen cum Marco pugnabit Matthaeus. Apud Matthaeum enim Jeſus non calceamenta interdicit ſuis diſcipulis, ſed bina calceamenta, hoc eſt, alia praeter ea quae habebant in pedibus, quemadmodum tunicas prohibet binas. Apud Marcum vero permitit etiam σανδάλια, quibus erant induti. In hunc ſenſum Matthaei verba jam olim accepit Juvencus, Poëta Chriſtianus, qui cecinit:

Theoph. Comm. in Matth. — *Luca.* IX. 3. — *Marc.* VI. 8. — *Juv. lib. 2. Evang. Hiſt.*

—— *Nec plantis tegmina bina.*

Id ipſum Thomas innuit, & Cajetanus. Sequuntur Johannes Maldonatus, Vincentius Regius, & complu-

Thomas. pluresalii Romanae Eccleſiae doctores. Videri etiam
Cajet. *Maldon.* poſſunt quae magno noſtro Deſiderio Eraſmo ſunt ani-
in Matth. madverſa, itemque quae notavit vir ſupra laudem om-
10. 16. *Vincent.* nem poſitus Theodorus Beza. Viri vero illuſtris Hu-
Reg. lib. 2 gonis Grotii verba digniſſima ſunt quae hic adſcriban-
Dilucid. tur. *Intellige*, inquit, ***baculum alium quam quem***
Euang. *Eraſm. ad* ***manu geritis, aut ſoleas alias, quam quibus nunc in-***
Marc. 9. ***duti eſtis. Nam hunc eſſe ſenſum oſtendit tum quod***
Beza ad *Matth.* ***praeceſſit***, δύο χιτῶνας, ***h. e. veſtem alteram ab ea qua ve-***
10. 10. ***ſtimini, tum quod apud Marcum eſt, ubi diſerte per-
mittitur unus baculus quem gerebant, & ſoleae illae
quibus erant induti. Nimirum, quia iter facienti-
bus ſoleae facile atterebantur, neque raro fiebat ut ba-
culus frangeretur, aut alicubi adhaereſceret, ideo in
ſarcinulis ſolebant ponere alias ſoleas alioſque baculos.
Hac cautione Chriſtus Apoſtolos ſuos vult abſtinere,
quocumque iter facturi eſſent reperturos & victui &
itineri neceſſaria. Atque ideo multitudinis numero***
ῥάβδους ***dixit Lucas, ut ſign. non interdici quo minus
baculum unum haberent, ſed quo minus plures: Quod
aequo jure de paribus ſolearum debet intelligi.*** Haec
conciliandi ratio mihi prae illa altera probatur, quam
inierunt Claudius Salmaſius, & Benedictus Baldui-
nus, vel ex eo, quia docet evidenter cur ῥάβδον hic ve-
tet Chriſtus, quem tamen Apoſtolis apud Marcum
permittit, qua difficultate ſe nunquam aliàs expedient
viri eruditiſſimi. Neque video, cur inter ὑποδήματα,
& σανδάλια, tantum diſcrimen Chriſtus ſtatueret, ut
hoc calceamenti genus, in quod pes intromittitur,
prohiberet, alterum concederet ſuis diſcipulis. *Uſus
delicatioris fuiſſe calceos, durioris atque utilioris San-*
Gloſſ. in *jebam.* ***dalia***, ut pote cum מנעל של עור רך ***calceus eſſet***
Babyl. *fol.* 101. 1. ***è corio molliori***, At סנדל של עור קשה ***Sandalium***

è co-

Digitized by Google

è corio duriori, adeoque *Chriſtum interdixiſſe calceis ne morem delicatiorem omnino ſaperent*, notavit quidem Johannes Lichtfotus. Eam vero rationem quis non videt eſſe ineptam. Quaſi vero tantum foret in calceamentis diſcrimen, ut calceos cavos prohiberet Chriſtus, ſandalia vero, quae partem pedis ſuperiorem relinquerent nudam, permitteret? Ita quidem interpretati ſunt antiqui in AEgypto Monachi, qui ſandalia, velut à domino permiſſa, geſtabant, calceos, veluti interdictos, recuſabant, de quibus Caſſianus: *Calceamenta vero velut interdicta Euangelico praecepto recuſantes, cum infirmitas corporis, vel matutinus rigor, ſeu meridiani aeſtus fervor exegerit, tantummodo caligis ſuos muniunt pedes, interpretantes uſum earum vel dominica permiſſione ſignari, ut ſi in hoc mundo conſtituti, cura & ſollicitudine carnis hujus, omnimodis exuti eſſe non poſſumus, nec ab ea penitus praevalemus abſolvi, ſaltem occupatione levi, & implicatione tenui neceſſitatem corporis explicemus.* Sed haec frigida profecto ratio eſt Monachorum acumine ut digniſſima, ita Chriſto Domino omnino indigna. AEque parum ſolidum eſt, quod de diſcrimine inter ὑποδήματα, & σανδάλια, ex ſcholis Judaicis ſe obſervaſſe putat vir doctus. Notat ex Jevamoth: *Extractio calcei (Leviri, Deut. 25. 9.) recta eſt. Sandalii, ſi adſit ei calx, recta eſt; ſin minus, non recta.* At quis neſcit ibi magiſtros loqui de ſuis temporibus. Longe poſt Chriſti tempora conſcriptum eſſe Talmudicum corpus nemo ignorat, qua tempeſtate jam, praeter ſandalia, in uſu erant calcei cavi. Hinc invaluerat extractio in cauſa leviri, vel calcei, vel ſandalii, qui mos originem dedit diſquiſitioni Rabbinicae. Sed olim non niſi ſandalio leviri

Licht. in Hor. Hebr ad Matth 10. 10.

Caſſian. de Habitu Monach. cap. 10.

Jevam. cap. 12. Hal. 2.

N ex-

excalceationem factam ex loco altero, quem adducit, apparet. Eſt in eo diſtinctio calcei, & ſandalii, ex uſu videlicet poſteriorum temporum. Quod vero legimus: *Et tamen ut plurimum uſitatum eſt extrahere ſandalium, & conſuetudo valet contra traditionem*, maxime noſtram confirmat opinionem, Hebraeos non niſi ſoleas, ſive ſandalia, geſtaſſe. Invaluerat uſus, ut calceos cavos haberent Judaei, extractio tamen calcei in cauſa leviri ſandalio peragebatur. Scilicet Judaei, patriorum morum tenaciſſimi, cum veteres non niſi ſoleas geſtaſſent, & in calcei extractione ſoleis eſſent uſi, noluerunt relinquere avitam conſuetudinem, cum calceorum uſus adhuc recens eſſet. Ita nihil noſtrae ſententiae praejudicant, quae de diſcrimine τῶν ὑποδημάτων, & σανδαλίων, viri doctiſſimi notarunt, cum id nullum ſit in ſcriptis Euangelicis, ubi Chriſtus, non ὑποδήματα, ſed δύο ὑποδήματα, prohibet, h. e. par aliud quam quod geſtabant, & σανδάλια permittit, ea videlicet quae in pedibus habebant, qua ratione, uti quiſque videt, optime Matthaeus cum Marco conciliatur.

Caput Septimum.

I. *Soldae habenis teretibus vinctae apud Romanos, Graecos, Hebraeos.* II. *Corrigiam Hebraei eleganter* שרוך *vocant, & Graeci* LXX. σφαιρωτῆρες. III. *Verbum* משרכת *Jer.* 11: 23. *obſcurum, atque interpretum expoſitiones rejectas.* IV. *Noſtra verbi* משרכת, *& totius loci explicatio.* V. *Olim corrigiae ex corio, & non magni pretii fuerunt, undeque Abrahami dictum Gen.* XIV. 23. *illuſtratur.* VI. *Locus Jeſ.* V. 27. *ab interpretibus male accep-*

Digitized by Google

ceptus, noſtra explicatio. VII. *Error Balduini, & Gloſſae ordinariae.* VIII. *Vincula calceorum, ſive corrigias ſolvere, viliſſimum miniſterium apud Graecos, Romanos, Hebraeos habitum, & Johannis Baptiſtae dictum,* οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ, *exponitur.*

I.

O*Mnia ferme id genus, quibus plantarum calces tantum infimae teguntur, caetera prope nuda & teretibus habenis vincta ſunt, ſoleas dixiſſe* veteres Aulus Gellius docet. Rectiſſime ſoleis dat teretes habenas, quibus pedibus alligari poſſint. Eſt enim in *A. Gel. Noct. Atic. lib. XIII. cap. 20.*
ſoleis plane neceſſarius vinculorum uſus. Apud Romanos quidem hoc adeo tritum fuit, ut ſaepe *vincula* pro ipſis *ſoleis* dicantur. Apud Graecos quoque habenis teretibus ligata calceamenta Homerus innuit, *Homer. Odyſſ. 2.*
uti obſervavit Hieronymus Magius. Soleas Hebraeorum etiam vinculis, ſive corrigiis, pedi alligatas fuiſſe, varia loca Sacri Codicis oſtendunt. *Mag. lib. 3. cap. 3.*
Abrahamus ſe ex praeda, in victoriae praemium, haud quaquam acceptarum dicit, מחוט ועד שרוך נעל, *A filo uſque ad corrigiam calceamenti.* *Gen. XIV. 23.*
Johannes Baptiſta quoque ſe dignum negat λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων *ſolvere corrigiam calceamentorum Jeſu.*

II. Haec vincula, ſive corrigias, Hebraei שרוך vocant, ab ambiendo ſcilicet, quia pedi circumvolvuntur, & Graeci LXX. Interpretes σφαιρωτῆρας, à σφαιρόω, *involvo, in orbem conglobo.* Eleganter ſane. Corrigiae apud veteres varia ratione circumvolutae fuerunt pedibus, uti ex antiquis ſtatuis & nummis ap- *Marc. 1. 7.*

paret. Uſitata admodum circumvolvendi ratio ea videtur, quam ſpectare licet in ſtatua, quam dedit vir Cl. Octavius Ferrarius, aut qualis apparet in ea, quae viſitur in fronte domus Baſſianorum. Alia ratione vero circumvolutae corrigiae apparent in ſtatua togata, quae viſitur in atrio palatii Veneti, quam fortaſſe Ciceronis, certe oratoris, quod libelli in dextra indicant, & libellorum theca ad pedes ſtatuae, fuiſſe, Ferra-

Fer. de Re Veſt. P. 1. pag. 236. & 26. P. 2. pag. 204. P. 2. pag. 4. P. 2. pag. 144.

Digitized by Google

VITTORIO EMANUELE
NAPOLI
Digitized by Google

Ferrarius conjecit. Iterum alia in ſtatua M. Aurelii palliata, quam videre eſt in eodem atrio Palatii Veneti. Scilicet veteres etiam hac in re ornatum quaeſiverunt. Apparet id maxime in campagis, qui opere reticulato circum pedem habenas extendebant. Itemque tzangis, ſi modo haec ſit campagorum & tzangarum figura, quam Andraeas Friſius ad Balduinum exhibet. Pulcherrimae vero, ob habenarum prae- *Friſ. ad Bald. pag. 180. & 101.*

DIRCIS SOLEÆ. ROMÆ IN ÆDIBUS FARNESIORUM

TZANGA

APOLLINIS PYTHI SOLEÆ ROMÆ IN HORTIS VATICANIS

CAMPAGUS

praecipue elegantiam fuerunt Dircis & Apollinis Pythii ſoleae, quarum figuram quoque dedit. Hinc, quia corrigiae pedibus circumvolvebantur, optime Hebraei eaſdem שרוך vocarunt, & Graeci σφαιρωτῆρας. Etenim apud Hebraeos non tantum ipſi pedi circumdabantur vincula, verum etiam ad crus ſe extendebant, plane uti caligas talis & cruri circumvolutas in arcu Conſtantini & antiquis nummis videmus. Etiam He-

Digitized by Google

Hebraei varia ratione haec pedum vincula circumdederunt, vel uſus commodioris, vel ornatus gratia. Pulchra atque elegantia ſandalia, quibus ſe Judith ornavit, & quae cepiſſe dicuntur oculos Holofernis, talia fuiſſe, praeter colorem coccineum, propter habenas teretes, quae eleganti ratione pedem circumdederunt, non ſine ratione quis poſſet ſuſpicari. *Judith. x. 3. & xvi. 11.*

III. Apud Jeremiam verbum משרכת occurrit, *Ier. ii. 23.* cujus variae ſunt admodum & diverſae interpretationes. Qui optime vertiſſe videntur, ex ſignificatione vocis שרוך *corrigiae*, notionem hujus verbi petierunt. Hinc reddunt *implicare*. Sic recentiores: *dromas velox*, vel *camela junior levis*, *implicans vias ſuas:* Belgae: *Ghy lichte ſnelle kemelinne*, *die hare wegen verdrayt*. Metaphoram exponunt ut, משרכת, *implicans*, ſit, *inſtar ſcilicet corrigiae calcei*, *quae iteratis vicibus illi circumligatur*, ut Franciſcus Vatablus habet, & prolixius eruditiſſimi Belgae: *Het Hebreeuſch woort wort alleenlijk hier gevonden*, *komende van een ander dat een* ſchoeriem *betekent*. *God wil ſeggen*, *dat Iſrael heen ende weder*, *om ende wederom liep in afgoderye*; *gelijk een* ſchoeriem *heen ende weder geſnoert*, *geſlingert*, *ingewikkelt*, *ende verdrayt wort*. h. e. *Verbum Hebraeum hoc loco tantum reperitur*, *deſcendens ab alio*, *quod* corrigiam *notat*. *Innuit Deus*, *Iſraelem huc & illuc diſcurrere in idololatria*, *uti* corrigia *huc & illuc circumligatur*, *volvitur*, *implicatur*, *& contorquetur*. Probant eam ſignificationem praeſtantiſſimi Lexicographi, & inter eos Johannes Buxtorfius. משרכת inquit, *corrigians*, *h. e. implicans*, *ut nodus corrigiae implicatur conſtringendo*. Conſentit vir ſummus Iohannes Coccejus, at- *Vatablus & Belgae ad Ier. 2. 23.* *Buxt. in Lex. Hebr.*

Digitized by Google

Cocc. in Lex. Hebr. & Comm. in Ier.

atque hunc ſenſum elicit: *Propheta oſtendit, eos in eodem luto haerere, quia ex animo non ſint converſi, ſed eaſdem opiniones retineant, quas habebant, qui in valle filiorum Hinnom liberos ſuos mactaverant. Ipſos tantum non nihil variare viam, & ad idem tendere per ambages, quod videbantur, reliquiſſe. Ideo comparat eos cum dromade veloci implicante vias ſuas.* Ego vero, ut ingenue fatear, haec non intelligo. Qua ratione quaeſo de dromade, vel camelo juniore, dici poteſt, eam vias ſuas implicare, inſtar corrigiae calcei, quae iteratis vicibus pedi circumligatur? aut quomodo Deus ut hoc innuat, Iſraelem huc & illuc diſcurrere ad idola, metaphoram ſumeret à juniore camelo, quae vias ſuas implicat, ut corrigia circa pedem ligatur & contorquetur? Si metaphora haec à camelo deſumitur, utique de camelo quid dici neceſſe eſt, quod in ipſam quadrat. Implicare vias ſuas, inſtar corrigiae calcei, quae iteratis vicibus pedi circumligatur, dici de camelo poſſe, ego omnino non capio. Tum, quid eſt implicare vias ſuas inſtar corrigiae calcei? Certe corrigiae calceis non adhibentur ad implicandos pedes, ſed operam plane praeſtant contrariam.

De Dieu ad Ier. 11. 23.

Vir ſummus Ludovicus de Dieu aliud excogitavit, ut huic verbo משרכת adferret lucem. Exponit ex lingua AEthiopica, ubi שרך eſt *veſpere, ſero,* ὀψὲ. Matth. 28. 1. Marc. 13:35. *Unde vertere liceret,* inquit, *quae ſerotinat vias ſuas, id eſt, quae veſperi in tenebris, quam plena luce ambulare mavult, ea enim dromedariorum, ut omnium pene ferarum indoles eſt, & recte id accommodatur populo, quem ſcortationis Spiritualis, in modum ſcorti carnalis depictae, inſimulat Propheta. Noctu enim amant ſcorta incedere atque amaſios inſequi. Niſi forte quis malit*

ad

Digitized by Google

ad linguam Arabicam hic attendere, ubi שרך *ſignificat* commune reddere, *&* שריך ſocius, particeps. *Hinc vertas communes reddens vias ſuas, quod ſcortis optime convenit, & paßim populo exprobratur, quod uno Deo relicto, alios multos promiſcue admiſerint.* Verum nec hoc mihi placet, quod ὁ πάνυ habet. *Serotinare vias ſuas*, ſi vel maxime ex lingua AEthiopica haec verba poſſent ſignificare, non video quomodo quadret in hunc locum. Eſt quidem omnium paene ferarum indoles, ut veſperi in tenebris, quam plena luce, ambulare malint, hoc vero nihil ad hujus loci ſenſum. Quod habet ex lingua Arabica aeque parum mihi probatur, cum non intelligam, quid in camelum quadret, *communes reddens vias ſuas*. Non mirum autem virum doctiſſimum, caeteroſque interpretes, tam varia fingere, cum locus omnino ſit obſcuriſſimus, in quo explicando nihil juvant omnes veteres, qui varie admodum reddiderunt. Syrus, & Arabs, ne quidem tentarunt hujus vocis expoſitionem. Chaldaeus vertit per דמקלקלא, *quae depravat*, quaſi conveniret cum מסרחת. cum tamen ingens ſatis appareat diſcrimen. Lxx. Graeci, juxta editionem Francofurtenſem, quae anno ſuperioris ſeculi xcvii. prodiit, apud Andraeae Wecheli haeredes, editionemque ſequitur Baſileenſem anni ejuſdem ſeculi xlv, quae cum Aldino exemplari prorſus congruit, hic habent: ὀψὲ φωνὴ αὐτῆς ὠλόλυξε τὰς ὁδοὺς αὐτῆς. *Veſperi vox ejus ejulavit vias ſuas*: Sed juxta exemplar Romanum, voces τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, cum ſequentibus conjungunt. Ubi, uti hoc mirum imprimis eſt, quod בכרה vertant ὀψὲ, *veſperi*, cum alibi eam vocem per κάμηλον transferant perbene, ita illud apparet ſat evidenter, unde pro קלה, id eſt, *levis*,

O ha-

habent ἡ φωνὴ αὐτῆς, *vox ejus*. Legerunt ſcilicet קילה. Vulgatus interpres vertit: *Curſor levis*, *explicans vias ſuas*. Scilicet ex Aquilae, Symmachi, vel Theodotionis corruptis exemplaribus, pro *dromade*, eſt in Vulgato *curſor*. Verterant illi δρομὰς κοῦφη, pro quo librarii fecere δρομεὺς, uti jam pridem monuerunt viri eruditi. Utinam Samuel Bochartus, qui tot difficilia loca feliciter explicavit, & tam multa praeclara de animalibus nos docuit, hunc locum non reliquiſſet intactum. Multis quidem oſtendit בכרה eſſe *camelum juniorem*, at quid ſit *camelus junior* משרכת דרכיה, nuſquam dicit. Tentandum ergo eſt, an quid afferri poſſit, quod, ſi non omnino verum, veriſimile tamen ſit.

Bochart. Hieroſ. p. I pag. 82.

IV. Verbi משרכת, quod ſemel tantum occurrit, radicem olim uſitatam שרך, quae *circumire*, & *diſcurrere*, notavit, unde שרוך *corrigia* dicta eſt, ab ambiendo, ſive circumeundo, quia pedi circumvolvitur, veriſimile admodum eſt. Hinc *camelus junior* משרכת דרכיה *circumiens vias ſuas*, eſt camelus, quae aeſtro libinis percita, notas ſemitas circumit, & huc illuc vagatur maris potiundi gratia. Imter animantia maxime libidinoſa etiam cameli ſunt de quibus Ariſtoteles refert, quod *toto die coeant*. Inprimis libidine flagrat בכרה, quae eſt camelus foemina junior, quae incipit *catulire*, hoc eſt, ad Venerem incitari. Hinc *camelus junior* משרכת דרכיה *circumiens vias ſuas*, eſt camelus, huc illuc diſcurrens aeſtu libidinis. Hunc ſenſum innuere videntur LXX. Interpretes, qui reddiderunt, ὀψὲ φωνὴ αὐτῆς ὠλόλυξε. *Veſperi vox ejus eiulavit.* Verbum ὀλολύξειν quidem *ejulare*, & cum *clamore plorare*, notat: verum etiam

Ariſt. Hiſt. Anim. lib. V. cap. II.

etiam de eo ejulatu dicitur, quem emittunt bruta, dum libidine flagrant. Hinc ὀλολυγόνες ſunt ejulatus, *Plin. lib.* quos emittunt mares ranae, dum foeminas ad coitum *XI. cap. 37.* vocant. Neque aliter hoc intellexit, ſi vera eſt viri illuſtris Hugonis Grotii explicatio, interpres Chaldaeus. *Grot. ad* Is enim habet דמקלקלא ארחתהא *depravans* *Ier. 2. 23.* *vias ſuas*, h. e. uti exponit vir illuſtris, *à mare ad marem alium diſcurſitans.* Confirmat vir in Hebraicis verſatiſſimus Iohannes Buxtorfius, qui ad haec verba *Buxt.* משרכת דרכיה *implicans vias ſuas*, notavit, *id eſt*, *Lex. Hebr. R.* *huc illuc diſcurrens, aeſtu libidinis: ſic tu fervore* שרך. *idololatriae*. Hic ſenſus optime congruit huic loco. Gentem Judaicam cum meretrice comparat Propheta, quae ſe cuilibet offert. Sic enim dicit: על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן את צעה זנה : *In omni clivo alto, & ſub omni arbore viridi, tu te proſternis, meretrix.* *Ier. II. 20.* H. e. inſtar meretricis, quae in lupanari proſtat, & cuilibet ſe proſternit, tu omnibus Diis te poſternis *ſub omni arbore viridi, & clivo alto*, h. e. iis omnibus ſervis. Ulterius vero, quo magis appareat rei foeditas, comparat cum animantibus maxime libidinoſis. Poſtquam notaſſet jactantiam illorum hominum, qui negabant ſe eſſe idololatras, & volebant videri Deum colere, ac dicebant, ut meretrices ſolent, לא נטמאתי אחרי הבעלים לא הלכתי *non polluta ſum, poſt Baalim non ambulavi*, vehementius invehitur, *Ier. II. 23.* & ראי דרכך בגיא *vide viam tuam in convalle* dicit, Hinnonis nempe, in qua horrenda illa peragebatur Idololatria, ut ipſi parentes traderent liberos ſuos Molocho immolandos: דעי מה עשית בכרה קלה משרכת דרכיה *Cognoſce, addit, quid feceris, camelus junior, quae vias circumit.* Quaſi dicat: Ne neges te fornicatam eſſe cum Baalim, cum id appareat

vel ex valle Hinnonis, & ex eo quod feciſti, tu, quae inſtar cameli junioris, quae libidinis aeſtro percita huc illuc vagatur, marem quaerens, fervore idololatriae undique diſcurris, Baalim quaerens, quibus te proſternas. Neque contentus, gentem Judaicam *came-*
Ier. II. 24. *lum* vocare *catulientem*, pergit porro, & *onagrum* vocat, foeminam nempe, quae ubi eminus olfecit marem, à nemine inhiberi poteſt quominus ad eum currat, imo quae neminem recuſat vel in ipſis menſtruis. Hic enim ſenſus eſt verſus ſequentis, uti prolixe poſſem oſtendere, & evidenter. Haec de hoc obſcuro & intricato loco non inepte mihi videor animadvertiſſe.

V. Uti calcei, & ſoleae, apud veteres plerumque ex corio conficiebantur, ita & corrigiae, ſive teretes habenae, ex corio fiebant. Legimus quidem vinculis aureis nonnullos olim ſua calceamenta pedibus ap-
Athen. lib. XII. cap. XI. taſſe, uti Athenaeus de Parrhaſio refert, quod χρυσοῖς τε ἀνασπαστοῖς ἐπέσφιγγε τῶν βλαυτῶν τὰς ἀναγωγίας, *aureis habenis conſtringebat calceorum anſas:* De iis etiam viri
Manil. lib. V. doctiſſimi illud Manilii interpretantur:

Et pedibus niveis fulſerunt aurea vincla.

Quod tamen de periſcelidibus, ſive catenulis aureis, quas ornatus gratia mulieres circum crura geſtabant, ſequenti capite oſtendam intelligendum. Sed plerumque pariter uti ſoleae, ex corio veterum corrigiae
Isid. Orig. lib. XIX. cap. 34. fuerunt. Hinc Iſidorus, à *corio*, *corrigias* vult dictas: *Corrigiae*, inquit, *à corio vocantur.* Etiam hinc *lora* dicuntur. Juvenalis:

Vel

Digitized by Google

Vel nodus tantum, & ſignum de paupere loro, *Iuven. Sat. V. p. 165. & ibid. Schol.*

Ad quem locum Scholiaſtes *lorum* exponit *Parthicam corrigiam*. Apud Hebraeos etiam corrigias calceamentorum ex corio fuiſſe non dubitandum videtur. Etenim, uti ipſorum ſoleae ex corio conficiebantur, quod prolixe oſtenſum ſuperius, ita corrigiae, ſive habenae teretes, ex corio fuerunt. Hinc Talmudici corrigiam vocant עור הסנדל, *corium calcei*, & שנץ, quod *lorum* notat, ex corio confectum. Nata hinc eſt inter Hebraeos loquendi ratio παροιμιώδης, qua pro re vili, & fere nihil, *calceamenti corrigiam* uſurpant. Nam uti calcei, cum ex corio eſſent, fuerunt viliſſimi, etiam corrigiae non magni pretii ſunt habitae. Jam ab antiquiſſimis temporibus hic loquendi modus uſitatus fuit. Abrahamus enim Regi Sodomaeorum dicit, ſe ex omnibus quae ipſius erant, non accepturum מחוט ועד שרוך נעל *à filo uſque ad corrigiam calceamenti*. Scilicet Abrahamus, cum indicare vellet, ne viliſſimum quid ſe accepturum in praemium pugnae, hoc eſt, nihil omnino, calceamenti corrigiam appellavit, quaſi nihil vilius tenuiuſque dici poſſet, calceamenti vinculo. In hunc ſenſum jam olim Chryſoſtomus haec verba explicavit, & ex eo Martinus Delrio formulam eſſe adagialem monuit, qua negat Abrahamus ſe *calceamenti corrigiam*, hoc eſt, nihil omnino, ne viliſſimum quidem, ex praeda accepturum. Quam mentem eſſe hujus loquendi formulae etiam nemo interpretum ignorat.

Talm. Schabbat fol. 60. in Miſna. & Mikvaoth cap. ult.

Gen. XIV. 23.

Chryſ. Hom. XXV. in Gen. Delr. Adag. P. 1. Num. 17.

VI. Deſumpta eſt ab his corrigiis, ſive vinculis, quae

quae plane neceſſaria ſunt in ſoleis, alia loquendi apud veteres ratio, qua *vincula demere*, *vinclis pedem exuere*, *vinclis crura reſolvere*, pro calceos, ſive ſoleas, exuere uſurpant. Ovidius:

Ovid. Metam. lib. III. *vers* 168.

Vincla duae pedibus demunt.——

Virgil. lib. IV. *AEneid. vers* 518. Virgilius:

Unum exuta pedem vinclis, in veſte recincta.

Ovid. de Arte amandi. lib. III. *vers* 272. Ovidius:

Arida nec vinclis crura reſolve ſuis.

Etiam detrahere vincula dixerunt.

Tib. lib. I. *Eleg.* V. Tibullus:

Vinclaque de niveo detrahet ipſe pede.

Terent. Heaut. Act. I. *Sc.* I. *vers* 72. Quod Terentius dixit *ſoccos detrahere*, in illo vulgato: *Accurrunt ſervi, ſoccos detrahunt.* Similis loquendi ratio apud Jeſaiam exſtat, quam tamen aliter intellexerunt interpretes. Gentem validam contra Judaeos ſe excitaturum minatur Deus, quae ſemper foret in procinctu, atque ad ducum nutum parata.

Ieſ. V. 27. Verba haec ſunt: אין עיף ואין כושל בו לא ינום ולא יישן ולא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך נעליו: *Non eſt laſſus, & non eſt impingens in ea: non dormitabit, neque dormiet, neque ſolvetur cingulum renum ejus, neque detrahetur corrigia calceamentorum ejus.* Verbum נתק hic in *rumpendi* ſignificatione accipiunt interpretes, vertuntque, *nec rumpetur corrigia calceamentorum ejus.* Quemadmodum autem iis, quibus in itinere corrigiam calceamenti contingit abrumpi, non parvo abruptio illa impedimento eſt, ita ut iter inceptum retardet, ita hic indicari nullam moram objici

Digitized by Google

jici ipſorum conſiliis volunt. Sed hi non videntur obſervaſſe, verbum נתק hic accipiendum potius in *detrahendi* ſignificatione, atque hoc dictum non imperſonaliter intelligendum eſſe, ſed active, uti vulgo loquuntur. Etenim לא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך נעליו *non ſolvetur zona ejus, aut detrahetur corrigia calceamenti ejus*, idem eſt ac ſi dictum ſit, *Non ſolvent zonam, aut detrahent corrigiam calceamenti.* Gentem enim ſpectat validam quam non tantum praedicat Propheta, *nullum in ea eſſe defeſſum aut labantem, nullum qui dormitaret, aut dormiret*, verum etiam, *neminem zonam ſuam ſoluturum, aut detracturum corrigiam calceamenti.* Sic non referri poteſt ad abruptionem corrigiarum, quae non parvo properantibus impedimento eſt, ſed deſcriptio eſt ſtrenuorum hominum, qui *neque zonam ſolvent, aut detrahent corrigiam calceamenti*. Scilicet Propheta canit, eam gentem, quam contra Judaeos excitaret Deus, ſemper futuram in procinctu, atque ad ducum nutum paratam, ita ut nec zonam ſolveret, nec calceos ſuos extraheret unquam. Quod indicare totius narrationis ſeries videtur. Sane לא נפתח אזור חלציו *non ſolvetur zona ejus*, nulla alia ratione poteſt intelligi, quam homines futuros ſemper ad praelium paratos. Unde optime notarunt viri eruditiſſimi, qui noviſſimam Belgarum verſionem notis illuſtrarunt: *Sy ſullen ſteeds veerdigh zijn om te ſtrijden, ſtaande gewapent tot aller ure.* Hoc eſt, *ſemper parati erunt ad praelium, omnibus horis armati.* Hinc nec id quod ſequitur, לא נתק שרוך נעליו *non detrahetur corrigia calceamenti ejus*, aliter intelligi poteſt, quam illos nunquam calceos extracturos. Verbum נתק itaque non ea notione ſumendum eſt, qua acceperunt

Belgae ad h. l.

Digitized by Google

runt interpretes, ſed quam & alias obtinet, cum *detrahere* ſignificat. Locus evidens apud Ieremiam eſt, in quo nihil aliud, quam *detrahere*, ſignificare poteſt. Sic enim Deus de Chonia, Iojakimi filio, Rege Judae, dicit: כי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך: *Quod ſi eſſet Chonia, filius Jehojakim, regis Judae, annulus in manu mea dextera, inde detraherem te.* Ita לא נתק שׂרוך נעליו *non detrahetur corrigia calceamenti ejus*, nihil aliud notat quam non exuet calceum ſuum. Eſt autem haec admodum elegans ſtrenuorum militum deſcriptio, qui, ut ad omnia ſint parati, nec zonam ſolvere, nec caligas exuere dicuntur. Quam mire illuſtrat hic Callimachi locus, in quo de Iride canit:

Ier. XXII. 24.

Callimachus Hymn. in Delum vers 231. & ſeq.

Τῇ ἰκέλη Θαύμαντος ὑπὸ θρόνον ἷζετο κούρη.
Κείνη δ' οὐδέποτε σφετέρης ἐπιλήθεται ἕδρης,
Οὐδ' ὅτε οἱ ληθαῖον ἐπὶ πτερὸν ὕπνος ἐρείσει.
Ἀλλ' αὐτοῦ μεγάλοιο ποτὶ γλωχῖνα θρόνοιο
Τυτθὸν ἀποκλίνασα καρήατα, λέχριος εὕδει.
Οὐδέποτε ζώνην ἀναλύεται, οὐδὲ ταχείας
Ἐνδρομίδας. μή οἱ τι χύδη αἰφνίδιον ἔπος εἴπῃ
Δεσπότις.

Huic ſimilis Thaumantis filia, infra ſolium ſedebat.
Ipſa autem nunquam ſuae obliviſcitur ſedis,
Ne quidem quum ei oblivioſam alam ſomnus infixerit:
Sed ibi magni ad angulum ſolii,
Parum acclinato capite, oblique dormit.
Nullo quoque tempore zonam ſolvit, neque pernices
Calceos: ne ſibi quod improviſum verbum dicat
Hera.

VII. Vir

Digitized by Google

VII. Vir doctiſſimus Benedictus Balduinus aliter longè hunc locum exponit. Obſervat veteres, cum calceamenta pedibus inducerent, eaque preſſius adſtringerent, ſi quando corrigiam contingeret effringi, malum omen crediſſe, adeo ut ſuſcepta negotia defererent, uti diſerte teſtatur Cicero in Divinatione, ubi ſic ait, *Quae ſi ſuſcipiamus, pedis offenſio nobis, & abruptio corrigiae, & ſternutamenta erunt obſervanda &c.* atque illud omen veteres portendere crediſſe, rem ſuſceptam haud feliciter progreſſuram, aut ſiniſtro aliquo caſu impediendam: quemadmodum iis, quibus in itinere corrigiam calceamenti contingit abrumpi, non parvo abruptio illa impedimento eſt, ita ut iter inceptum retardet. *Unde*, addit, *qui ſacram paginam Gloſſa, quae dicitur ordinaria, illuſtravit, locum illum Jeſaiae:* Non rumpetur corrigia calceamenti ejus: *Appoſite ſic interpretatur:* Non impedietur in itinere Dominus. *Ut eum ſignificet re nulla retardandum, quin brevi ſit in hoſtes iracundiae ſuae tela, vindice dextra, contorturus.* Sed, praeterquam quod ex iis, quae à nobis obſervata ſunt, ſatis appareat, non ad omen aliquod hoc pertinere, ſed ad militum ſummam alacritatem, qui ne quidem zonam ſolverent, vel calceos exuerent, erravit plane Gloſſae, quae dicitur, Ordinariae compilator, atque in errorem induxit elegantiſſimum Balduinum. Etenim non de Domino dicitur, *non rumpetur corrigia calceamenti ejus*, ſed de gente valida atque expedita, quam contra Judaeos ſe excitaturum Dominus minatur.

Bald. de Calc. Ant. cap. 21.

Cic. de Divin. lib. 2.

VIII. Praetermittendum haudquaquam eſt, apud veteres proprium fuiſſe ſervorum miniſterium, & qui-

dem viliſſimum, ſolvere corrigias, ſive vincula calceorum domini, h. e. exuere calceos, uti jam dudum

Plato in Sympoſio. obſervarunt homines eruditi. Plato Ὑπολύετε, inquit, παῖδες, Ἀλκιβιάδην, ἵνα κατακλίνηται: *Solvite calceos, pueri, Alcibiadae, ut accumbat.* AEſchylus: *AEſch. in Agam.*

——— ὑπαί τις ἀρβύλας
Λύοι τάχος, πρόδουλον ἔμβασιν ποδός.

Terent. Heaut. Act. 1. ſc. 1. vers 72. *Aliquis mihi ſoleas ſolvat ocyus, queis itinerantis induebantur pedes.* Vulgatum illud eſt apud Terentium: *Accurrunt ſervi, ſoccos detrahunt.* Apud Plautum Dinarchus ſervis imperat:

Plaut. Trucul. Act. II. ſc. IV. vers 16. & ſc. v. vers 19.

—Deme ſoleas, cedo, bibam.

Et Phroneſium Ancillae:

—— Eho Pithecium,
Face ut accumbam: accede. Adjutare ſic decet puerperam.
Soleas mihi deme.

Lucil. Sat. lib. 3. De ſervis Lucilius canit:

Cernuus extemplo plantas conveſtit honeſtas,
Et pedibus laeva ſycionia demit honeſta.

Tib. lib. 1. Eleg. v. Hinc Tibullus, cum vellet exprimere ad omne officium, etiam abjectiſſimum, pauperem fore praeſto, miniſterium ſolvendi calceorum corrigias adjungit:

Pauper erit praeſto tibi, praeſto pauper adibit
Primus, & in tenero fixus erit latere.
Pauper in anguſto fidus comes agmine turbae,
Subjicietque manus, efficietque viam.

Pau-

Pauper ad occultos furtim perducet amores,
Vinclaque de niveo detrahet ipſe dede.

Apud Hebraeos idem etiam habitum fuit ut viliſſimum miniſterium. Hinc poſſideri ſervum maxime volebant, ſi emptori ſervilia aliqua praeſtitiſſet opera, inter quae inprimis memorant, שהתיר מנעל לרבו או הנעילו *ut ſolvat domino calceamentum, aut illud induat.* Scilicet inter viliſſima miniſteria recenſebant calceorum vincula ſolvere, & calceos extrahere, atque hinc cum ſervum emerent, non alia oppignoratione utebantur, ut conſtaret eum in alterius domini poteſtatem migraſſe, quam ut calceos ejus ſolveret, & indueret. Ex Maimonide, qui ex Talmude hauſerat, hoc obſervavit vir doctiſſimus Johannes Lichtfotus. Talmudicorum verba haec ſunt, עבד קטן כבהמה דמו תנו רבנן כיצד בחזקה החיר לו מנעלו או הוליך אחרין לבית המרחץ הפשיטו הרחיצו סכו גרדו הלבישו הנעילו הגביהו *Parvus ſervus eſt veluti jumentum, tradunt magiſtri noſtri. Quomodo emitur ſervus* בחזקה? *Solvit ementi calceum, portat poſt eum quae ei neceſſaria ad balneum, deveſtit eum, lavat, ungit, fricat, reveſtit, induit calceos, ac à terra levat.* Videri etiam poteſt Moſes Mikotzi. Hinc natum eſt Iohannis Baptiſtae dictum, qui, ut ſe quam maxime prae Chriſto deprimeret, indignum dicit, λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ, *ſolvere corrigiam calceamentorum ejus*, uti referunt, Marcus, Lucas, Johannes, & Paulus. Id idem eſt ac ſi dixiſſet, non ſum dignus ut hoc viliſſimum obeam excalceandi munus. Tradit R. Moſes ben Maimon. כל המלאכות שהעבד עשה לרבו תלמיד עשה לרבו ואם היה במקום שאין מכירין אותו ואין היה לו תפילין וחש שמא אמרו לו עבד הוא

Maim. in מכירה *cap. 2. ex Gem. Bab. Kidduſchim fol. 22. 2. Licht. ad Matth. III. 11.*

Moſes Mi. Praec. affir. 3. & neg. 177.

Marc. 1. 8 Luc. III. 16. Ioh. 1. 27. Act. XIII. 5.

Maimonides in Talmud. Thora cap. 5.

Digitized by Google

הוא אינו נועל לו מנעלו ואינו חולש *Omnia opera, quae ſervus praeſtat Domino ſuo, diſcipulus praeſtat magiſtro ſuo. Quod ſi fuerit in loco in quo non norunt eum, neque ſint ipſi Tephillin, & ſollicitus ſit ne forte dicant ipſi, ſervus eſt, non induit ipſi calceum ejus, neque ipſi extrahit.* Ea Maimonides ex Tal-

Talmud Babyl. tractatu Cethubhot cap. II. fol. 96. à. mude Babylonico deſumpſit. In eo enim legimus.
אמר רבי יהושע בן לוי כל כלאכות שהעבד עשה לרבו
תלמיד עשה לרבו חוץ מהתרת לו מנעל אמר רבא לא אמרן
אלא במקום שאין מכירין אותו אבל במקום שמכירין אותו
ליח לן בה אמר רב אשי ובמקום שאין מכירין אותו נמי לא
אמרן אלא דלא מנח תפילין אבל מנח תפילין לית לן בה:
Dixit Rabbi Joſua filius Levi: omnia opera, quae ſervus praeſtat domino ſuo, diſcipulus praeſtat magiſtro ſuo, praeter ſolutionem calcei ejus. Dixit Rabba: Non dicimus hoc, niſi in loco in quo non norunt illum: ſed in loco in quo norunt illum, non eſt nobis in eo, exemtus ſcilicet à ſolvendo calceo. *Dixit Rab Aſche, etiam in loco, in quo non norunt eum hoc non dicimus, niſi quando ſibi non applicuit Tephillin: ſed quando applicuit ſibi Tephillin, non eſt nobis in eo* à ſolvendo calceo exemtus. Admodum ſollicite ſcilicet caveat. Rabbini, ut in iis locis magiſtro ſuo id officium non praeſtet diſcipulus, ubi non ſatis notum eſt eum eſſe diſcipulum, ne ex ipſo opere exiſtimaretur ſervus, cum alias, ubi notum eſt ipſum diſcipulum eſſe, non vero ſervum, hoc etiam officium à diſcipulo praeſtari ſuo magiſtro velint. At Johannes Baptiſta, quo ſe magis deprimat, & Chriſtum extolleret, ne ad hoc quidem officium dignum ſe pronuntiat, ut ſolvat, & exuat calceos ejus. Dictum

Matth. III. 11. Johannis Matthaeus refert: οὗ οὐκ εἰμὶ τὰ ὑποδήματα βαστάσαι. *Cujus non ſum dignus calceamenta portare.* Sed de

lib. I. cap. 8. eo loco infra prolixius.

C A-

Digitized by Google

CAPUT OCTAVUM.

I. *Calceus licet immundiſſima pedum tutela ſit, in eo tamen magnus olim luxus, praecipue foeminarum fuit.* II. *Hebraeorum mulieres iis luxuriaſſe multi obſervant ex Jeſ.* III. 18. III. *Multa & diverſa iſtius vocis interpretamenta.* IV. עכסים *ornamentum ſimile compedi.* V. *Compedes aureas in pedibus, itidem ut armillas in brachiis, olim foeminae geſtarunt, non in oriente tantum, ſed apud Graecos etiam, ac Romanos.* VI. *Locus Jeſ.* III. 16. *exponitur.* VII. *Petronii Satyricon quatuor locis emendatum.*

I.

QUamvis calceus *immundiſſima pedum tutela* ſit, *Tert. de*
ex ſententia Tertulliani, ut pote qui pulvere & *Pal. cap.*
luto ſaepe eſt ſordidus, quod eleganter exprimit *v. & ibid.*
Querolus, non Plautinus, apud virum incomparabilem Claudium Salmaſium: *Salm.*

Sume laneos cothurnos, ſemper reſtuos calceos,
Quos pluvia ſolvat, pulvis compleat, caenum & ſudor glutinet.
Sume calceos humili fluxos tegmine,
Quos terra revocet, fraudet limus concolor.

Magnus tamen in calceis fuit veterum luxus. Praecipue mulierum, uti hoc genus eſt ad ſuperbiam proclive, pompa in calceis olim ſumma fuit. Perſtrin-

Tert. de cultu Foem. cap. 7. Clem. Alexand. Paedag. l. II. c. 11.

xerunt hoc vitium Patres antiquiſſimi, Tertullianus, & Clemens Alexandrinus, deque eo multa viri eruditiſſimi Nicolaus Serrarius, Benedictus Balduinus, & Philippus Rubenius notarunt.

Ser. in Judith cap. 10. Bald. cap. 6. Rub. Elect. l. 2. c. 14. Ieſ. III. 18.

II. Si multis ſacrorum voluminum interpretibus fides, etiam mulieres Hebraeae, & praecipue virgines, luxum non mediocrem in calceis poſuerunt. Perſtringit Jeſaias ſeculi ſui vitia, atque inter alia quae Deum ablaturum dicit, תפארת העכסים commemorat, quae *ornamenta calceorum* interpretantur. Ita Chaldaeus habet תושבחת דכסניא quod eſt, uti Vulgatus reddit, *ornamentum calceorum* R. Iſaak Abarbanel, filias Zion, eo quod eminuiſſe dicantur, altis uſas fuiſſe calceis, ad magnitudinem ſtaturae corporis conciliandam exiſtimat. Quod etiamnum ſolemne eſſe apud Venetos, atque inde natum dicterium facetum, & ſalſum, viri maximi Julii Caeſaris Scaligeri in Italicas mulieres, & earum maritos, quos *uxorum ſuarum dimidium in lectis genialibus amplecti, altero earum dimidio cum calceis depoſito*, dixit, refert vir elegantiſſimus Benedictus Balduinus. Imo addit Abarbanel, ex iis quae in Joma legimus, & Schabbath, *quod calceamentis ſuis indiderint myrrham, & balſamum. Etiam ornamenta calceorum* exponunt plures.

Abarb. ad h. l. Bald. de Cal. Ant. pag. 147.

III. Non mirum multos interpretes in hanc ſententiam adductos, cum vox עכסים ſit obſcura, & ab omni tempore varie reddita. LXX. habent: τὴν δόξαν τῶ ἱματισμῶ αὐτῶν, *gloriam veſtimenti earum.* Hos Syrus, & Arabs ſequuntur. Monet etiam Abarbanel, filias Zion pedibus ſuis induxiſſe עכסים, quarum

Abarb. ad h. l.

rum agitatione tanto melius audirentur, aut quod portaverint mundum pretioſum in pedibus ſuis, è gemmis ſcilicet aut margaritis, ac motu ſuo pedem pedi alliſerint, ut hac ratione monilium ſonantium perciperetur ſtrepitus. Placuit hoc Kimchio, qui עכסים *Kimchi ad h. l.* vult fuiſſe *crepitacula tinnientia*, quae mulieres in pedibus geſtarunt. Hujus ſententiae meminit Franciſcus Vatablus. *Alii, inquit, volunt ornamentum* *Vatab. ad h. l.* *pedum fuiſſe, non abſimile illi, quo utuntur mulieres Hiſpanae, quae crepidas geſtant cum tintinnabulis dum ſaltant.* Praeter Sancten Pagninum, & Valentinum Scindlerum, *Paguin. & Scindl. in Lex. ad vocem* עכס eam amplectitur vir illuſtris Hugo Grotius. *Sed* עכס, inquit, *ut docent nos Hebraei, erant crepitacula in pedibus mulierum, quibus inter ſaltandum utebantur.* R. Levi Ben Gerſon *Grotius ad h. l.* Scribit: העכסים הם כמו תכשיטין נושאות אותן ברגליהן *R. Levi ad Prov. 7. 22.* כאמר וברגליהן תעכסנה *Achaſim ſunt ſicut ornamenta, qua geſtant mulieres in pedibus ſuis, ſicut dicitur, & in pedibus ſuis* תעכסנה. Alludit ad ea verba, quae paulo ſuperius occurrunt. *Ieſ. III. 16.* Magnus Theologus *Iun. ad h. l.* Franciſcus Junius ornamenta vult fuiſſe cruralia, quibus veluti compedibus, utrique eruri alligatis, diſcerent modificare greſſus. Praeiverunt viro magno Talmudici, *Talm. in Schabbat.* qui haec ornamenta geſtaſſe Hebraeorum puellas volunt, ne paſſus facerent majores, & detrimentum accederet earum virginitati. Belgae vertunt *het cieraat der couſſebanden*, neſcio quos infelices interpraetes ſecuti. *Periſcelides* reddunt viri doctiſſimi Buxtorfius & Coccejus, *Buxt. & Cocc. in Lex Hebr. ad vocem* עכס quam interpretationem alii quoque amplectuntur, & inprimis vir ſummus Ludovicus de Dieu. *De Dieu ad h. l.*

IV. Inter tam varias, atque diſcrepantes, qua veterum,

terum, qua recentiorum ſententias, ſola eorum vera eſt, qui עכסים eſſe *compedes*, ſive *periſcelides*, volunt. Evidentibus rationibus enim oſtendi poteſt non difficulter, עכסים nihil aliud quam *compedes*, ſive *periſcelides* eſſe, quas in cruribus mulieres geſtarunt. עכס *compedem* notare dubium haud quaquam eſt. In Salomonis Proverbiis enim occurrit hoc ſignificatu.
Prov. VII. 22. וכעכס אל־ מוסר אויל, *& tanquam in compede ad caſtigationem ſtulti*, dicit Rex ſapientiſſimus, ubi eum, qui meretricem ſequitur, cum bove comparat, qui ad macellum ducitur, & cum ſtulto, qui in vincula, ſive compedes, implicat ſe ipſum. A עכס, eſt plurale עכסים, quod nihil aliud quam *compedes* ſignificare poteſt. Sed cum עכסים ſint inter mulierum ornamenta, quid aliud, quam ornamentum, quod ſimilitudinem compedum habet par eſt intelligi? Vidit hoc
Aben Ezra ad h. l. Aben Ezra, qui notavit: העכסים דומים לכבל, *Aſchaſim ſimiles compedi.* Neque abludunt Talmudici,
Talm. in Schabbat. & in Gem. cap. 6. qui כבלים appellant, & diſputant an ſit licitum cum eis egredi in Sabbatho. Quid autem ſint כבלים in Gemara traditur: *Catenulae videlicet aureae, quibus pedes ligabant puellae, ne nimis latos facerent paſſus.* Quod etiam in Gloſſa, & in libro ſuo Jad Chazaka,
Maim. in Gloſſa, & Iad. Chaſ. Tract. de Sab. cap. 10. Rabbinorum doctiſſimus Moſes ben Maimon ſcribit. Qua in re, uti vanum atque futile eſt quod de כבלים tradunt Talmudici, eum in finem geſtatas fuiſſe ab Hebraeorum puellis, ne paſſus facerent majores, & detrimentum accederet earum virginitati, ita recte notatum eſt, catenulas aureas, ſive compedes fuiſſe.
Maim. in Gloſſa ad Tract. Sabbat. cap. 6. Quod Maimonides confirmat, qui ornamentum pedum fuiſſe putat, quales armillae fuerunt brachiorum. Sic enim ſcribit: כבלים עכסים בצורת האצעדה *Kebalim ſunt Achaſim ad formam armillarum.* Scilicet כבלים,

Digitized by Google

כבלים qua voce Talmudici utuntur pro pedum ornamento, cum quo fas non eſt egredi Sabbatho, idem cum עכסים eſſe obſervat, & in modum armillarum fuiſſe. E quibus colligere proclive eſt, עכסים nullum aliud fuiſſe ornamentum, quam compedum aurearum, quas in cruribus geſtabant mulieres.

V. Hoc fiet longe veriſimilius, ex eo veterum more, qui non in Oriente tantum, ſed apud Graecos etiam atque Romanos fuit, ut mulieres aurea vincula, vel compedes, in cruribus geſtarent. In Oriente, uti magnus olim fuit armillarum uſus, qui jam invaluerat aetate Abrahami, ita עכסים, hoc eſt, aureas compedes, inſtar armillarum, in pedibus mulieres habuerunt. *Gen. xxiv. 20.* Quod olim in Oriente tam frequens fuit, ut etiam nunc hic mos obtineat. Monuit id ex ore viri CL. Iacobi Golii vir ſummus Ludovicus de Dieu. *De Dieu ad h. l.* Poſtquam eorum recitaſſet ſententiam, qui עכסים *periſcelides* volunt, haec ſubjungit. *His aſſentimur, poſtquam à doctiſſimo viro D. Golio, qui per Orientem peregrinatus eſt, accepimus, uſitatum etiamnum eſſe in Oriente in opulentioribus familiis, ut infantum pedes circa talos laminis aureis unius aut duorum digitorum, interdum & quatuor ubi adultiores ſunt, latitudine, tanquam compedibus concludantur, non ad tinnitum faciendum, neque ad greſſus modulandos, ſed ſolius ornamenti & opulentiae teſtandae gratia, ut & Propheta hic vocat* תפארת העכסים *ornamentum compedum. Neque ſunt compedes, quibus pes pedi alligatur, ut cum equi aut muli tollutim incedere docentur, ut volebat D. Junius, ſed ſingula compes ſingulo pedi aptatur ſeorſim, eumque ambit.* Apud Graecos etiam earum uſum frequentem fuiſſe Pollux *Pol. lib. 11. cap. 16.*

Digitized by Google

docet, apud quem ἐν γυναικείῳ κόσμῳ *in mundo muliebri* ponuntur: περισφύρια, περιπεζῖδες, περιπέζια & tandem περισκελῖδες *Periſcelides* vero ſunt, ut in Gloſſis eſt, *Ornamenta, vel circuli aurei crurum muliebrium*: Omnes enim errant qui *periſcelides* femoralia putant. Inter Nigron. de Caliga pag. 12. quos Julius Nigronus. *Nam etſi σκέλος, ſit crus, unde periſcelides; tamen non tibialia dicuntur periſcelides, ſed femoralia.* Omnino perperam, cum *periſcelides* nihil aliud ſint quam ornamenta crurum Schol. Horat. ad lib. 1. Ep. 17. muliebrium. Quomodo & Horatii Scholiaſtes ad haec verba.

Nota refert meretricis acumina, ſaepe catellam
Saepe periſcelidem raptam ſibi flentis ——

Periſcelidem interpretatur: *Ornamentum pedis circa* Salm. ad Lampridii Alex. Sev. cap. XL. *crura.* Maximus Salmaſius *periſcelidem* deſcribit *vinculum aureum, quod in cruribus geſtabant mulieres ſolae*, atque haec verba Senecae de *periſcelide* interpretatur, ubi Herculi apud Omphalem agenti tribuitur, quod Sen. in Hyp. Act. 1. vers 321.

Crura diſtincto religavit auro
Luteo plantas cohibente ſocco.

Casaub. ad Suet. Aug. c. LXXXII. Bald. de Calc. Ant. cap. 16. Quae magnus Caſaubonus, eumque ſecutus Benedictus Balduinus, & alii nonnulli, de faſciis cruralibus non recte acceperunt, cum *nunquam annulus, aut vinculum aureum, faſcia dicatur*. Rectiſſime ſane:

Crura diſtincto religavit auro,

non niſi de *periſcelide* capi poteſt, quae vincula, ſive compedes, ex auro fuerunt, *quibus ſibi mulieres* or-

ornamenti gratia crura vinciebant, & armilla cruralis potius diceretur, quam faſcia, uti monuit ὁ πάνυ: Id enim oſtendunt Senecae verba praecedentia:

Paſſus aptari digitis ſmaragdos,
Et dari legem rudibus capillis.

Scilicet poſt ornatum digitorum, atque capillorum, addit:

Crura diſtincto religavit auro,

ut ſignificet aureas compedes, ſive *periſcelides*, inter pedum ornamenta fuiſſe. De iiſdem Octavius Ferrarius, decus ſui Patavii, hunc locum Plinii exponit. *Habeant foeminae in armillis, digitiſqus totis, collo, auribus, ſpiris: diſcurrant catenae circa latera, & inſerta margaritarum pondera è collo dominarum pendeant, ut in ſummo quoque unionum conſcientia adſit: etiamne pedibus induitur, atque inter ſtolam plebemque hunc medium foeminarum equeſtrem ordinem facit!* poſtrema ſcilicet verba de *periſceliis*, & aureis pedum vinculis, interpretatur. Aliter quidem de hoc loco diſputat vir politiſſimus Albertus Rubenius, atque haec pedum vincula anſas, ſive obſtrigilla ſolearum fuiſſe putat, quae ex auro erant. Sed haec caſtigavit Octavius Ferrarius, maxime cum in re ſimili dicat Plinius: *Argentum ſuccedit ex re aliquando & auro, luxu foeminarum plebis, compedes ſibi ex eo facientium, quas induere aureas mos tritior vetat.* Quem locum fruſtra doctos viros calceorum ornatum explicare contendit, cum de crurum vinculis Plinius loquatur, quae argentea à plebe geſtata in-

Ferrar. de Re Veſt. P. 1. l. 3. c. 17.
Plin. lib. XXXIII. cap. 3.
Rub. de Re Veſt. l. 1. c. 16.
Fer. in Analect. cap. 21.
Plin. lib. XXXIII. c. 12.

Digitized by Google

nuit, cum jam aurea faſtidiri caepiſſent. Cui expoſitioni Octavii Ferrarii eo lubentius accedo, quia Plinius haec ornamenta *compedes* vocat, eodem modo uti Hebraei עכסים appellant, quae vox eorum lingua *compedem* notat. Cum Ferrario de his *periſcelidibus* etiam caperem Petronii, & Manilii loca, quae Albertus Rubenius itidem de anſis, ſive obſtrigillis, accepit. Mulierem omnibus ſimulacris emendatiorem ita Petronius deſcribit: *Jam mentum, jam cervix, jam manus, jam pedum candor intra auri gracile vinculum poſitus, Parium marmor extinxerat.* Sane auri gracile vinculum nihil aliud fuiſſe quam *periſcelidem* puto. Manilius vero inter alia ornamenta recenſet:

Petron in Satyr. *Manil. lib. v.*

Et pedibus niveis fulſerunt aurea vincla.

Quem locum non Rubenius tantum, verum etiam alii homines eruditiſſimi, de anſulis, ſive obſtrigillis, interpretati ſunt. Mihi vero de aureis pedum vinculis ſive *periſcelidibus* intelligendum eſſe praecedens verſus oſtendere videtur:

Perque caput ducti lapides, per colla manuſque.

VII. Docere haec poſſunt quid ſacer vates velit, cum paulo ante in filiabus Zion culpet, וברגליהן תעכסנה, quae verba variè reddunt interpretes, ut ſolet fieri in vocibus quae tantum ſemel, aut raro, reperiuntur. Nulli dubium eſſe poteſt, cum עכס ſit *compes*, h. e. ornamentum inſtar *compedum*, quod in cruribus mulieres habuerunt, quin verbum inde deductum *compedes geſtare*, vel *compedibus vincire* notet.

Ieſ. III. 16.

Digitized by Google

tet. Ut omnino ſit, *& in pedibus compedes geſtant.* Quod cum tota orationis ſerie optime convenit, ac praeter viros ſummos Buxtorfium, Coccejum, de Dieu, & complures alios, etiam rectiſſime monuerunt accuratiſſimi Belgae interpretes, quorum haec eſt nota: *Maar de meeſte en voornaamſte verſtaan't van koſtelijke boeykens, of verçierſelen aan de voeten, hebbende het fatſoen van boeykens.* h. e. *Sed plurimi & praecipui intelligunt de pretioſis compedibus, aut ornamentis pedum, quae habebant formam compedum.* Quod tamen in verſione ſua non expreſſerunt, in qua habent: *En als of hare voeten gebonden waren*, hoc eſt, *& quaſi pedes earum vincti eſſent.* Vertendum: *En dragen boeykens aan hare voeten*, hoc eſt, *geſtant compedes in pedibus.*

Buxt. & Cocc. in Lex. Hebr. de Dieu a.h.l. & Belgae.

VIII. Quae de aureis compedibus, ſive pedum ornamentis, quae *periſcelides* vocantur à priſcis ſcriptoribus, diſputata ſunt, in memoriam mihi revocant *peryſtilii* vocem, quam non ineptè mihi videor Petronio reddidiſſe, cujus locus vulgo corruptiſſime legitur. In medio ferè Satyrici Lycas ſomnium ſuum narrat: *viſum ſibi eſſe Priapum ſecundum quietem dicere, Eucolpion, quem quaeris, ſcito à me in navem tuam eſſe perductum: Tryphaena vero reſpondet, putes nos una dormiiſſe, nam & mihi ſimulachrum Neptuni, quod * Baiſtor aſylo notaveram, videbatur dicere, in navi Lycae Gitona invenies.* Viros eruditiſſimos torquent verba mendoſa, *quod * Baiſtor aſylo notaveram.* Illuſtriſſimus Joſephus Scaliger legendum cenſet, *Quod Bais ceſtro ac ſtylo notaveram.* Bourdelottius dubitanter, *quod Bais ter aſylo notaveram.* Gonſalius, nobilis Hiſpanus: *Quo Deo nun-*

Petron. Satir.

 cu-

cupata vota Bais ter ſtylo notaveram. Miror profecto tot doctos homines, qui Petronium recenſuerunt, latere potuiſſe, legendum: *Quod Bais in peryſtylio notaveram. Periſtylium* locum eſſe columnis cinctum, quales ſolent eſſe ambitus atriorum in magnatum aedibus, & olim fuerunt omnium templorum, nemo ignorat. Uſus ea voce Suetonius: *AEſtate apertis cubiculi foribus, ac ſaepe in periſtylio, ſaliente aqua, atque etiam ventilante aliquo, cubabat.* Quam conjecturam jam dudum probavi viro ingenio & doctrina recondita inprimis hujus ſeculi conſpicuo, Johanni Georgio Graevio, cujus judicio multum tribuo. Sed & alia, quae eo tempore in Petronii Satyrico emendabam, magno doctori noſtro placuerunt. Non multo poſt pro eo quod vulgo legitur: *Utinam quidem ſufficeret largior ſcena &c. non me Hercules poenam iſtam differrem:* Palmerius, Pithaeus, Guilhelmius, Fr. Daniel, & Janus Douza legunt, *peram iſtam differrem. Pera* autem ipſis eſt Graecorum πεῖρα, *tentamentum* ſive *experimentum*, ut *peram iſtam non differrem*, ſit, non differrem experiri. Mihi vero legendum videbatur, *Non me Hercules peram iſtam diu ferrem*, hoc eſt, cito abjicerem iſtam peram mendicorum geſtamen. Quam conjecturam ſequentia confirmant? *Sed continuo vos ad magnas opes ducerem.* In elegantiſſimo carmine de Bello Civili, inter ſeculi ſui luxum recenſet, quod

Suet. in Aug. cap. 82.

vers 33.

— Siculo Scarus aequore merſus
Ad menſam vivus perducitur, inque Lucrinis
Eruta litoribus vendunt conchylia caenas.

Vit

Vir eximius & ſingularis eruditionis Hadrianus Junius, pro *vendunt*, legit *condunt*. Sed id merito Colladonius improbat, qui tamen inepte retinet *vendunt*, & explicat *pretioſas faciunt*. Neque melius vir plurimae lectionis Caſpar Barthius, qui haec verba declarat: *Totarum caenarum pretiis conchylia comparantur.* Mihi legendum videbatur *tendunt*. *Tendunt conchylia caenas*, eſt extendunt, diutius protrahunt, ſcilicet.

Ut renovent per damna famem—

quod mox ſubjungitur. Vitium quoque mihi deprehendere viſus ſum, interpretibus non animadverſum, non procul ab initio Satyrici. Narrat auctor lepidiſſimus, *Eucolpium cum Aſchylto deficiente jam die veniſſe in forum, raptumque latrocinio pallium detuliſſe, cujus extremam laciniam cum caepiſſent concutere, ſi quem forte emptorem ſplendida veſtis poſſet adducere, ruſticum quendam acceſſiſſe, qui diligentius conſiderare pallium caepit. Aſchylton vero cum ſupra humeros ruſtici contemplationem injeciſſet, animadvertiſſe eum ipſum eſſe, qui tuniculam in ſolitudine invenerat, eamque adhuc intactis aureis plenam eſſe, & Eucolpio indicaſſe theſaurum illum rediiſſe. Quem cum Eucolpius legibus repetere vellet, Aſchylton contra leges timuiſſe, cum illos eo loco nemo noviſſet. Itaque Aſchylto plane placuiſſe, ut emerent, cum longe foret conſultius parvo aere theſaurum comparare, quam in ambiguam litem deſcendere. Sed cum praeter unum dupondium ſicilicumque, quibus lupinos deſtinaverant mercari, nihil ad manum eſſet, ne interim praeda diſcederet, vel mi-*

no-

Digitized by Google

noris pallium addicere voluiſſe, ut pretium majoris compendii leviorem faceret jacturam. In poſtremis verbis mendum latere mihi viſum eſt, & ſcribendum: *Ut pretium majoris compendii levior faceret jactura.* Hoc enim dicit Petronius, *illis placuiſſe pallium minoris addicere*, id eſt minori pretio quam juſtum erat vendere, ut *levior jactura*, in pallio, *pretium faceret majoris compendii*, h. e. pecuniam ſuppeditaret qua majus lucrum facerent, id eſt illam tuniculam, intactis aureis plenam, poſſent emere. Sed haec praeter inſtitutum & penſum noſtrum, ad quod nos revocamus.

Caput Nonum.

I. *Lunula Patritii calcei apud Romanos ornamentum.* II. *Hebraeorum foeminas lunulis calceos ornaſſe, conjicit Balduinus ex Jeſ.* III. 18. III. *Error Balduini, & Vulgati interpretis.* IV. *Frequens in oriente lunularum uſus vetuſtiſſimis temporibus, ex Lunae cultu ortus.* V. *Lunulae, non calceorum, ſed colli ornamentum.* VI. *Multorum circa formam lunularum error.* VII. *Nomen* מני, *Meni Jeſ.* LXV. 11. *Obſcurum.* VIII. *A* מנה, *numerare, Lunam notat, quia per Lunas annos, & menſes, veteres numerarunt.* IX. *Arabum Idolum Menath* Luna. X. *Graecis* Luna Μήνη. XI. *Dea* Mana *apud Romanos.* XII. מני, Meni *idem Numen cum eo, quod* Μὴν *à Graecis dicitur, adeoque* Luna. XIII. *LXX. interpretum verſio, non intellecta, explicatur.* XIV. *Ritus vetuſtiſſimus AEgyptorum.*

I. Ro-

Digitized by Google

I.

ROmanos olim lunulas in calceis geſtaſſe, & hoc fuiſſe ſummae nobilitatis argumentum, Senatoreſque Patritios lunatos calceos habuiſſe, ut ab aliis diſtinguerentur, nemo, qui literis humanioribus vel leviter tinctus eſt, ignorat. Nam, & plurima occurrunt ſcriptorum veterum loca, quae harum lunularum faciunt mentionem, ad quas Poëtae inprimis frequenter alludunt, &, in exponendo hoc inſigni calceorum ornamento, multum ſtudii operaeque poſuerunt Benedictus Balduinus, Marcus Zuerius Boxhornius, Claudius Salmaſius, Albertus Rubenius, Octavius Ferrarius, & alii plures.

Bald. de Calc. Ant. cap. 9. Boxh. ad Quaeſt. R. Plut. Salm. ad Dedic. Statuae Regilae. Rub. de Re Veſt. l. 2. c. 4. Fer. in Anal. c. 35.

II. Sed, non ſoli fuerunt Romani, qui adſuta lunula Patritiorum calceos ornarunt, id ipſum *etiam factitatum eſt ab illuſtribus Hebraeorum foeminis*, ſi fidem habemus viro elegantiſſimo Benedicto Balduino. Is enim, cum multa de Patritiorum lunatis calceis diſſeruiſſet, idem in Hebraeorum mulieribus ſibi videtur obſervaſſe. *Idem*, inquit, *etiam ab illuſtribus Hebraeorum foeminis olim factitatum, facile eſt ex Iſaia colligere: ille enim mulieribus illis, quod in veſtibus calceamentiſque nimium eſſent luxurioſae, divinam vindictam minitans*, in die illa, *inquit*, auferet Dominus ornamentum calceorum veſtrorum, & Lunulas, &c. *Ubi non obſcurè liquet, Lunulas illas, ſeu fibulas, (quae ſane vel erant aureae, vel ſaltem argenteae) ad ornamenta calceorum pertinuiſſe.* Putavit videlicet vir eruditus, *Lunulas*, quas apud Jeſaiam poſt *ornamentum calceorum* enumerari videbat, ad calceos pertinuiſſe apud illuſtres Hebraeorum

Bald. de Calceo antiquo cap. IX.

R foe-

Digitized by Google

foeminas, uti apud Romanos fuerunt in calceis Patritiorum.

III. Verum erravit hic omnino elegantiſſimus Balduinus, & deceptus eſt ab interprete Vulgato. Tam facile in errores incidunt, qui Hebraeae linguae ignari, ſolos interpretes conſulere coguntur. Praecedenti capite oſtendi ſat clare תפארת העכסים *ornamenta compedum* eſſe, quas aureas in Oriente mulieres habuerunt, ad ornamentum pedum, Vulgatumque interpretem, qui *ornamenta calceorum* tranſtulit, erraſſe. Sed idem non minus peccavit, cum id quod ſequitur, והשביסים, *& lunulas*, reddit. Etenim haec vox non notat *lunulas*, ſed ea quae ſequitur והשהרונים, quam etiam μηνίσκους Graeci interpretes verterunt. Si apud Vulgatum interpretem verbis tranſpoſitis legamus, *& torques*, *& lunulas*, reſpondebunt ea vocibus Hebraeis. Sed error Vulgati interpretis in alium pertraxit Benedictum Balduinum. Nam cum legiſſet Deum ablaturum *ornamenta calceorum & lunulas*, putavit, *lunulas* ad ornamentum calceorum pertinere. Quod tamen ſecus eſt. Etenim, licet in Oriente frequens olim fuerit lunularum uſus, nunquam tamen lunulae ornamenta calceorum fuerunt. De Turcis quidem
Herbert. Itiner. pag. 123. nonnulli prodiderunt memoriae, quod calceos habeant lunulis ferreis corniculantibus munitos. Sed vetuſtiſſimis temporibus inter ornamenta mulierum lunulae aureae è collo pendentes, non in calceis, fuerunt.

IV. In Oriente fuiſſe frequentem lunularum uſum
Iud. VIII. 21. 26. liber Judicum oſtendit, in quo inter ornatum Regum Midianitarum שהרונים memorantur, quod ornamen-

mentum fuit lunularum in modum concinnatum. עַנְקִיא *torques* vertit quidem Jonathan, & Vulgatus, tum *bullas*, tum *ornamenta*. Sed, qui ad Hebraeam vocem adtenderunt diligentius, *lunulas* reddunt. Μηνίσκους habent L X X. interpretes. Niſi quod uno in loco in Veneta, & Complutenſi editione, legatur, πλὴν τῶν σηρώνων, quod eſt ipſum Hebraeum *Iud.* VIII. 26.
שהרונים, unde σηρῶνες, uti ex תבה factum eſt θίβη, vel θίβη, ex גיורא γειώρας *proſelytus*, & ſexcenta alia, de quibus eruditi monuerunt, ubi tamen in editione Romana eſt, πλὴν μηνίσκων. Apud Chaldaeos pariter, qui Lunam סהרא vocant, סהרנין ſunt *lunulae*, ornamenti genus, à Lunae ſimilitudine dictum, uti videre eſt in magno opere doctiſſimi Buxtorfii. Conſentiunt Judaeorum magiſtri, qui vocem שהרונים exponunt, חלי כדמות ירח, *ornamenta ad ſimilitudinem Lunae*. Quam ſignificationem plerique eruditi Hebraeae Linguae interpretes exprimunt. Rectiſſime ſane. שהרונים enim nihil aliud fuerunt quam ornamenta aurea, ad Lunae ſimilitudinem concinnata, qualia non tantum Midianitarum Reges, verum etiam ipſorum cameli geſtarunt, eodem modo uti in Parthenopaei equo apud Statium: *Buxt. Lex Talm. ad eam vocem, pag. 1444.*

Jactantur niveo lunata monilia dente. *Stat. lib. IX Thebaid. vers. 689.*

Eodem ornamento uti conſueverunt Arabes, & ab Arabibus ad Turcas propagata eſt haec religio. Cujus rei origo non eſt obſcura. Primam gentium Idololatriam à Solis, atque Lunae, & Coeleſtis machinae cultu coepiſſe jam diu animadverſum eſt à viris doctiſſimis. Videri poſſunt quae Johannes Seldenus, Angliae ſuae decus, & Gerhardus Johannes Voſſius,

Digitized by Google

Bataviae noſtrae magnum ornamentum, docuerunt. Inprimis inter Arabum, & Saracenorum, & aliorum Orientalium Deos, Luna fuit in ſummo honore. Hae gentes enim à vetuſtiſſimis temporibus, Lunae cultui perquam deditae fuerunt. Hinc in honorem ejus habuerunt aurea monilia, quae concinnata erant ad ſimilitudinem Lunae. Plane uti etiam hodie, qui Eccleſiae Romanae nomen dederunt, inter monilia, cruces aureas, in honorem crucis, habent. Johannes Seldenus originem inde arceſſit moris Muhammedanorum, qui ſummis turrium & Moſchitarum faſtigiis lunulas imponunt, ut cruces Chriſtiani, quod in honorem Lunae, à Muhammede, vetuſtioribus Hagarenis atque Saracenis, factum putat, à quo antiquiſſimo ritu excepere Muhammedani, contra ac vult vir illuſtriſſimus Joſephus Scaliger, qui id fieri in Hegirae Muhammedanae, hoc eſt, fugae Muhammedis ex Mecca memoriam, quae biduo poſt verum Lunae coitum, in initio nempe Menſis Muharam, & anni Arabici lunaris, corniculante jam Luna, accidit. Ab illo Orientalium more, cum Lunae cultu, etiam aurea monilia, in Lunae formam concinnata, habuerunt Hebraei.

Seld. de Dis Syris. Syntagm. 2. cap. 4.

Scal. de Emend. Temp. lib. 2. & 3. Canon. Iſagog.

V. Uti conſtat frequentem in Oriente fuiſſe lunularum, & quidem aurearum uſum, ita etiam certum eſt, colli ornamentum fuiſſe. Dubitare nos hac de re non ſinit liber Judicum. In eo enim hae lunulae pependiſſe dicuntur de camelorum collis. Eodem modo, uti in Parthenopaei equo,

Stat. lib. IX. Theb. vers. 688.

—— Nemoriſque notae ſub pectore primo
Jactantur, niveo lunata monilia dente.

Ani-

Animadvertiſſe hoc videtur Jonathan, qui ענקיא tranſtulit, quae vox apud Chaldaeos *torquem* notat, uti ab eadem *collum* ענקא vocant. Vulgatus interpres quoque, qui *bullas* reddit. *Bullas* enim apud Romanos fuiſſe globulos auro conflatos, quos pueri ingenui de collo ſuſpenſos geſtabant, vel illi noverunt, qui Romanas antiquitates à limine tantum ſalutarunt. Quod Hieronymus confirmat, qui *ornamenta, & bullas, quibus colla regalium camelorum decorari ſolent*, exponit. Id omnes recentiores interpretes ſuo calculo probant. Neque id latuit Belgas, *Belgae ad* qui, cum vocem שהרונים in libro Judicum optime *Iud.* VIII. reddidiſſent *maankens*, hac nota explicarunt: *Die* 21. *goudene hals çierſelen, die in 't Hebr. haren naam hebben van de Mane:* hoc eſt, *aurea colli ornamenta, quae Hebraicè nomen habent à Luna.* Hi tamen, *Belgae ad* neſcio qua ratione inducti, cum apud Ieſaiam eandem *Ieſ.* III. vocem recte vertiſſent *maankens, lunulas*, & addi- 18. diſſent: *Dit was een çieraat als maankens*, hoc eſt, *hoc erat ornamentum inſtar lunularum*, adjiciunt: *Heden ten dage dragen ook eenige in de oorlapkens kleyne maankens van goud, ſilver, of eenigh geſteente, of peerlen*, hoc eſt, *Etiam hodie nonnulli in lobis aurium geſtant parvas lunulas aureas, argenteas, aut monilia, aut gemmas*, quaſi loco inaurium hae lunulae fuiſſent, cum ornamenta fuerint, quae è collo pependerunt, & pectus ornarunt, plane uti cruces aureas è collo pendentes geſtant, quae Romanam religionem amplectuntur, mulieres.

VI. Caſtigandus hic eſt multorum interpretum error, quem circa formam harum lunularum commiſerunt. Lunulas nomen habuiſſe obſervant, quia rotun-

tundae fuerunt inſtar Lunae plenae. Ita Franciſcus Forerius: שהרונים *quoque ſunt bullae in modum lunae rotundae, quae adhibebantur ornatus cauſa. Et quidem* סיהרא *Chaldaeis Luna dicitur à rotunditate, &* סהר *rotunditas eſt Hebraeis. Cant. 7.* Et Johannes Druſius: *Caeterum* οἱ ὁ *hic ediderunt* μηνίσκους, *ut Lat. interpres, qui à* vulgo *nomen habet*, lunulas. *Sic Jud. 8: 21.* שהרונים *idem* μηνίσκους *lunulas. Qua voce uſus eſt Plautus Epidico,*

Forer. ad Ieſ. III. 18.

Druſ. ibid.

Lunulam atque anellum aureolum in digitum.

Exponunt lapillum, ſive gemmam rotundam, inſtar Lunae. Alii, μηνίσκοι *ſunt monilia ad Lunae ſimilitudinem in rotundum formata.* Conſentiunt interpretes Belgae. Neque abludunt Lexicographi, qui שהרונים, à סהר, *rotunditas*, derivant, ad quam radicem etiam retulerunt viri doctiſſimi Buxtorfius, & Coccejus. Sed, quod pace tantorum virorum dixerim, falluntur. Veteres, Lunae formam expreſſuri, eam mediam, vel corniculantem, exhibent. Lunula in calceis Romanorum, formam habuit Lunae mediae, vel corniculantis, unde Philoſtratus, ἐπισφύριον ἐλεφάντινον μηνοειδές, vocavit, uti eleganter docuit vir politiſſimi ingenii Albertus Rubenius. Id quam clariſſime ex eo apparet, quod Iſidorus effigiem numeri centenarii vult expreſſiſſe lunulam in calceis Romanorum. Verba Iſidori ſunt: *Luna autem in eis non ſideris formam, ſed notam centenarii numeri ſignificabat, quod initio Patritii Senatores centum fuerint.* Non diſputo hic quam bene Iſidorus eo deflectat lunulae formam, ut nota ſit numeri centenarii, quot nimirum fuerunt primis Reipublicae tempo-

Belgae ad Iud. VIII. 21.

Buxt. & Cocc. in Lex. Hebr.

Philoſtr. lib. de vit. Soph.

Rub. de Re Veſt. l. 2. c. 4.

po-

Digitized by Google

Digitized by Google

poribus Senatores. Ex eo tamen conſtat, lunulas, Lunae corniculantis effigie, fuiſſe in calceis Patritiorum. Nam cum Lunam ſignificare vult notam numeri centenarii, quid aliud indicat, quam fuiſſe lunulam corniculantem, quae notam referret. Muhammedani quoque, qui ſummis turrium & Moſchearum faſtigiis, ex ritu, quem accepiſſe videntur ab antiquiſſimis Saracenis, ſive Iſmaelitis, Lunae figuram imponunt, eam ſemper exhibent corniculantem. Turcarum calceos etiam, Lunis mediis, ſive corniculantibus, munitos deſcribunt, qui eas terras luſtrarunt. Nihil tritius eſt noſtris moribus, quam Lunam exprimere corniculantem. Lunulas, quas in auribus geſtant noſtra hac aetate mulieres, nemo ignorat ſemper corniculantes eſſe. Lunulae quoque, quibus ditiores equorum ſuorum frontem ornant, ex flavo aere conflatae, non niſi corniculantes ſunt. Profecto, quis dicet unquam, quales illae ſint lunulae, quae rotundae ſunt inſtar lunae plenae? Ornamentum enim quod rotundum eſt inſtar Lunae plenae, quidvis potius referret quam Lunam, neque *lunula* diceretur, à rotunditate ſcilicet, qua Lunae ſimile eſt plenae. Ornamentum contra, quod refert Lunam mediam, ſive corniculantem, recte *lunula* dicitur, à ſimilitudine Lunae. A סהר quidem, quod *rotunditatem* notat, vocem שהרונים Lexicographi derivant, & ex eo petunt vocabuli ſignificatum. Sed quam recte eam Radicem, uti vocant, conſtituant, & inde velint deſumendam hujus vocabuli notionem, non diſputo prolixe, quia nemo ignorat, quam multa perperam ab ipſis dicta ſint, cum rudera tantum, & veſtigia priſcae Hebraeorum Linguae ſuperſint. Ut minime ſolidum ſit quod tam futili nititur fundamento.

Bald. de Calc. Ant. c. 9.

Herbert. Itiner. p. 123.

VII. Uti

VII. Uti circa formam lunularum errarunt interpretes, ita circa ipſam Lunam non minus lapſi ſunt, cujus nomen, non adeo tritum, nemo videtur intellexiſſe. Obſcurus eſt apud Jeſaiam locus, in quo putidam idololatriam in Judaeis contumacibus carpit: *Et vos derelinquentes Dominum*, inquit, *obliviſcentes montis ſanctitatis meae*, הערכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך *parantes menſam* τῷ *Gad*, *& implentes libamen* τῷ *Meni*. Deorum, ſive idolorum nomina eſſe *Gad*, & *Meni*, inter omnes conſtat. At quales fuerint, ingens lis eſt. Vel τὸ *Meni* quam variè reddiderunt? Munſterus transfert *planetas*. Ab hac ſententia ſtant Rabbini, qui ſtellarum numerum, & quidem ſeptenarium, intelligunt, ut R. David Kimchi docet. Cum his & Vatablus conſentit. Oſorius, Mercerus, Cornelius à Lapide, *fatum* intelligi ajunt. Jonathan להחלתהון *idolis ſuis*, pro למני, habet. Vetuſta verſio Arabica in Bibliotheca Arundelliana, apud virum CL. Johannem Seldenum, *pocula* tranſtulit. Tremellius vertit *numeris*, Johannes Coccejus *numero*, & Belgae, *dat getal*. Cum illis faciunt R. Aben Ezra, & plurimi Hebraeorum, Buxtorfius item & Schindlerus, niſi quod Schindlerus addat, intelligere *alios numerationis Deum Mercurium*. Quae ſententia Forerio placuit. LXX. Interpretes reddunt τῇ τύχῃ, id eſt, *fortunae*. Ad eandem etiam refert Syrus. Symmachus, Hieronymi teſtimonio, legit *Minni*, hoc eſt, *abſque me*. Vulgatus habet, *ſuper eam*. Lutherus Hebraeam vocem retinuit. Idem Interlinearis Verſio, & Leo Judas fecit. Viro Illuſtri Petro Danieli Huetio, *veriſimile ſit, Solem, qui Mens eſt, & Daemon, ſeu genius*, vo-

Ieſ. LXV. 11.

Kimchi in Rad. & ad h. l.

Vatab. ad h. l.

Seld. de Dii. Syr. Synt. 1. cap. 2.

Aben Ezra ad h. l.

Buxt. & Schindl. in Lex. Hebr.

Forer. ad h. l.

voce Meni ſignificari, idque multis adſtruere conatur. *Solem* etiam intelligit diffuſae admodum eruditionis Theologus Stephanus Le Moyne. *Non video*, inquit, *quid poſſit impedire, quo minus hic* Μνεῦιν *intelligamus. Hoc ſuadet vocum affinitas. Nam* Μνεῦις, *&* מני, *fere idem ſunt, & in* Μνεῦις *abundant tantum ſ. vel is, quod eſt terminatio vocum AEgyptiacarum.* Μνεῦ *ergo, &* מני, *ſunt eaedem literae. Deinde* Μνεῦις *ab AEgyptiis Heliopolitanis etiam colebatur. Et quod magis eſt ſingulis annis menſae parabantur, & libationes fundebantur, in honorem Solis, propter anni praeteriti commodas tempeſtates, vel in ſpem futuri melioris.* Plures aliae ſunt diverſae ſententiae, quas colligere non eſt noſtri otii, cum ex his abunde conſtet, quam miſere fatigaverit interpretes τὸ *Meni*. Ego, uti *Gad* eſſe *Solem*, quod optime animadvertit vir doctiſſimus Nicolaus Fullerus, ac loco mox laudato ſentit Stephanus Le Moyne, multis argumentis poſſem aſſerere, ita *Meni* puto non niſi *Lunam* eſſe. Contra ac vir Illuſtris Petrus Daniel Huetius exiſtimat, qui גד, *Gad Lunam* eſſe, מני, *Meni*, vero *Solem* contendit. Quod, quia res meretur, demonſtrandum accuratius eſt.

Huet. ad Origenis comment. Obſ. & Not. pag. 108. &c.

Le Moyne in Not. & obſerv. ad Barnabae Epiſtolam pag. 637.

Full. Miſc. l. 5. c. 17.

Huet. loc. cit.

VIII. A מנה, quod *numerare* ſignificat, hoc numen dictum מני, interpretes & lexicographi agnoſcunt. Hinc natae ſunt eorum ſententiae, qui ſtellas intelligunt, vel planetas, vel Mercurium numerationis Deum. Etiam Petro Danieli Huetio, cui plurimum in hoc ſtudiorum genere tribuendum eſt, *veriſimile ſit Solem, qui Mens eſt, & Daemon, ſeu Genius, voce Meni ſignificari, ex origine* מנה, *quod eſt* numerare, *quia Sol temporibus numerandis & di-*

Huet. loc. cit.

 viden-

videndis prae-eſt. At quanto facilius intelligitur *Luna*, per quam veteres, & annum, & menſes numerarunt? Certe veteres per Lunas computaſſe ſua tempora, res admodum nota eſt, & quam plurimis animadverſa. Juxta חראי״ה, Φάσιν lunarem, ſuos menſes numerare ſolitos Hebraeos etiam docuerunt permulti. Quid ergo veriſimilius, quam *Lunam*, à מנה, quod *numerare* notat, eſſe dictam מני. Eodem modo ac *calendarium*, cum Arabico articulo *Al*, vocare ſolemus *Almanah*, quaſi obſervationem dicas omnium totius anni Lunarum. De qua re plura videri poſſunt apud maximum virum Claudium Salmaſium.

Salm. Proleg. in Solinum.

IX. Id ex eo longe fiet veriſimilius, ſi obſervemus hoc Lunae nomen apud pleroſque populos manſiſſe. Ne dicam de lingua Belgica, qua *Luna*, *de Mane*, & menſis, qui ſecundum ejus curſum numerari ſolet, *een maand* vocatur, id ipſum videre eſt in lingua Arabica, Graeca, Latina. Vir CL. Edwardus Pocokius, ex Arabica lingua τὸ *Meni* dijudicans, Idoli nomen eſſe vult, cui affine, ſi non plane idem, ſit Arabum *Menath*, quod occurrit in Alcorano: *An non vidiſtis Allath, & Alozza, & Menath.* Idem Petro Danieli Huetio videtur. *Exiſtimari quoque poteſt*, inquit, *Deum quendam ab Arabibus cultum, cujus mentio habetur in Alcorano ſur. 63. hunc ipſum eſſe* MENI. Utique hoc veriſſimum eſt. Sed quid *Menath* ſit non conſtat. Neque id nos docent viri longe eruditiſſimi Johannes Seldenus, & Johannes Henricus Hottingerus, qui de his idolis obſervarunt non pauca. Juxta ſententiam Petri Danielis Huetii *Menath* nihil aliud quam *Sol* eſt. Ego vero *Lunam* fuiſſe ſuſpicor. Hoc arguit etymologia vocis

Pocok. in Specim. pag. 92.

Huet. Loc. cit.

Seld. de Dis. Syr. Synt. 2. c. 2. Hotting. Hiſt. Orient. l. 1. 7.

Me-

Digitized by Google

Menath, quam ex Samhaſchari Hottingerus habet. Radicem ille ponit, vel מנא, id eſt, קטע *ſcidit*, *abſcidit*, *eradicavit.* ואנהם כאנוא ידבחון ענדהא אלקראבין *huic illi ſacrificabant ſacrificia:* Vel נו, quod *ſidus eſt ad occaſum vergens*, כאנהם יכתמטרון באלאנוא ענדהא חברכא כתא *propterea quod pluviam ad occaſum ſideris ab eo petunt, ut benedictionem ab ea conſequantur.* Etenim illis verbis Lunam deſcribi conjicio, quam, ob vicinitatem, plus-quam aliud quodvis adſtrum in haec inferiora agere, res eſt nota, quaeque ad occaſum vergens pluviam facere eſt credita. Id certe videtur longe veriſimilius, quam quod alii *conſtellationem*, vel *ſtellas*, vel *planetas* exponunt. Quid ſi *Allath Venerem*, *Alozza Luciferum*, *Menath Lunam* dicamus? Sane haec tria Numina olim ab Arabibus ſunt culta. De Venere, & Lucifero, ex Euthymio Zygabeno id obſervarunt multi ita enim ille in Panoplia. οἱ Σαρακηνοὶ μέχρι τῶ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως χρόνου εἰδωλολάτρουν, προσκυνοῦντες τῷ Ἑωσφόρῳ ἄστρῳ, καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ, ἣ δὴ καὶ χάβαρ τῇ ἑαυτῶν ἐπονομάζουσι γλώττῃ, δηλοῖ δὲ ἡ λέξις αὐτὴ τὴν μεγάλην. Hoc eſt: *Saraceni uſque ad Heraclii imperatoris tempora idolis dediti fuerunt, adorantes* Luciferum, *&* Venerem, *quam &* Cabar *ſua nomenant lingua.* Cabar *autem* Magnam *interpretatur.* Et in Catecheſi Saracenorum. Ἀναθεματίζω τοὺς τῷ πρωινῷ προσκυνοῦντας ἄστρῳ ἤγουν τῷ Ἑωσφόρῳ καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ, ἣν κατὰ τὴν Ἀράβων γλῶσσαν χαβὰρ ὀνομάζουσι, τουτέστι μεγάλην. Hoc eſt: *Anathematizo eos qui matutinum ſidus* Luciferum *adorant, &* Venerem, *quam Arabum lingua* Chabar *vocant, id eſt,* Magnam. De Luna nihil eſt tritius, quam olim Arabes adeo coluerunt, ut inſignia corniculantis Lunae reciperent, quae ex veteri ritu etiam num ſunt reſi-

 dua,

dua, licet Lunam hodie non colant amplius. Videant ſane eruditiores an haec numina non debeant diſtingui.

X. Apud Graecos *Luna* eſt μήνη. Suidas. Μήνη, ἡ Σελήνη. Optimè hoc docent elegantes Orphei verſus, quibus Lunam deſcribit ut aliam terram, quomodo inter doctiores Philoſophos non minus terra, quam planeta, habita fuit, quam ſententiam ſecuti ſunt Thales, Pythagoras, Anaxagoras, Heraclides, Ocellus, & Heraclitus.

> Μήσατο δ', inquit, ἄλλην γαῖαν ἀπείρατον, ἥντε Σελήνην
> Ἀθάνατοι κλήζουσιν, ἐπιχθόνιοι δὲ Μήνην,
> Ἣ πόλλ' οὔρε' ἔχει, πολλ' ἄστεα, πολλὰ μέλαθρα.

Molitus vero eſt aliam terram infinitam, quam Selenen immortales vocant, homines vero Meenen, quae multos montes habet, multas urbes, multas domus. Idem Orpheus Μήνη *Lunam* vocavit, in his verſibus, qui apud Cyrillum leguntur:

Cyril. ad verſus Iulian. lib. 1.

> Φθέγξομαι, οἷς θέμις ἐστί. θύρας δ' ἐπίθεσθε βεβήλοις
> Πᾶσιν ὁμῶς. σὺ δ' ἄκουε φαεσφόρου ἔκγονε Μήνης
> Μουσαῖ', ἐξερέω γὰρ ἀληθέα.

Eloquar, quibus fas eſt audire, oſtia vero claudite profanis omnibus: Tu vero audi nitentis progenies Lunae Muſaee, canam enim vera. Sed eam vocem cum non intelligeret interpres Oecolampadius, μνήμης legendum putavit, &, pro *Luna*, *memoriam* vertit. Utique perperam. Nam, ne dicam nihil omnino eſſe φαεσφόρου μνήμης, minime mutari μήνης debet. Docere

cere id non tantum poſſunt Juſtinus Matyr, Clemens Alexandrinus, atque Euzebius, qui omnes citant hos verſus orphei, ut Μήνης habeant, non μνήμης, licet apud Euzebium paulo aliter legantur:

Iuſt. Mar. in cohortatione ad Graecos, & in libro de Monarchia Dei. Clem. Alexan. in admonitione ad Gentes, Euzeb. Praepar. Euang. lib. XIII. cap. XII. Jun. Animadverſ. l. I. c. 18.

> Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι
> Φεύγοντες δικαίων θεσμοὺς, θείοιο τεθέντος
> Πᾶσι νόμου σὺν ἄνακτι, Φαεσφόρου ἔκγονε Μήνης
> Μουσαῖε ἐξερέω γὰρ ἀληθέα.

Id eſt, Franciſco Vigero Rothomagenſi interprete.

> *Fas quibus eſt narrabo: fores claudunto profani,*
> *Queis ſanctae leges odio, quas omnibus auctor*
> *Ipſe tulit poſuitque Deus. Tu vero micantis*
> *O Lunae Muſaee nepos, haec auribus hauri.*
> *Namque ego vera canam.*

verum etiam, uti pulchrè obſervavit vir elegantis doctrinae, cui Batavia noſtra multum debet, Hadrianus Junius, Hermeſionax Colophonius, ubi de Muſaei amica loquitur:

> οὐ μὴν οὐδ' υἱὸς Μήνης ἀγέραστον ἔθηκεν
> Μουσαῖος Χαρίτων ἤρανος Ἀντιόπην.

> *Delitiae charitum, ſoboles Muſaee micantis*
> *Lunae, non tacitam liqueris Antiopen.*

Et Proclus Diodochus, qui Muſieum Lunarem, veluti Lunae progeniem, dixit: Ἐπείπερ, inquit, καὶ ἀπὸ Μουσαίου τοῦ σεληνιακοῦ τὸ γένος τοῖς ἐν Ἐλευσῖνι τῶν μυστηρίων ἡγεμόσιν εἶναί φασι. *Quandoquidem & à Muſaeo illo lunari*

ri ſacerdotibus in Eleuſine ſacrorum praefectis genus eſſe dicit. A Μήνη Graeci *menſem* vocarunt Μήν. Scilicet quia menſis ſecundum Lunae curſum numerabatur. Quod invicte docui in libro de Natali Jeſu Chriſti priore. Ex *Meni Ebraico prodiiſſe Graecum* μήν. *Daemon, ſeu Genius, qui & Sol,* atque *hinc dictos* μῆνες. *Menſes, quos curriculis ſuis Sol determinat, quaſi ſint varii Soles, & Sol puta Januarii alius ſic à Sole Junii,* aſſerit quidem Petrus Daniel Huetius. Sed nihil excogitari poteſt alienum magis. Certe à Graecis non ſunt *dicti* μῆνες. *Menſes, quos curriculis ſuis Sol,* ſed quos Luna, *determinat.* Menſes enim ſuos juxta lunam agere propoſitum antiquis Graecis fuit. Quod haec verba Gemini oſtendunt evidenter. Τὸ γὰρ ὑπὸ τῶν νόμων καὶ τῶν χρησμῶν παρηγγελμένον τὸ θύειν κατὰ γ΄. ἤγουν τὰ πάτρια, μῆνας, ἡμέρας, ἐνιαυτούς. τοῦτο διέλαβον ἅπαντες οἱ Ἕλληνες τὸ τοὺς μὲν ἐνιαυτοὺς συμφώνως ἄγειν τῷ ἡλίῳ, τὰς δὲ ἡμέρας, καὶ τοὺς μῆνας, τῇ σελήνῃ. *Quod enim à legibus & oraculis praecipiebatur, ut ſacrificarent ſecundum tria, ſive patria, menſes, dies, annos: hoc acceperunt omnes Graeci, ut annos congruenter agerent juxta Solem, dies vero, & menſes, juxta Lunam.* Etiam Graeci LXX. Interpretes Hebraeam vocem שהרנים, quae *lunulas* notat, μηνίσκους vertunt, quia videlicet μήνη eſt *Luna.* Pariter voce μηνίσκοις pro *ſpeciebus lunatis* Ariſtoteles eſt uſus. Legimus & apud Euzebium verbum μηναγυρτεῖν, quod eſt magicis artibus alicui illudere. Scilicet quia magi, vel venefici, carminibus ſuis vel coelo deducere Lunam credebantur. *Meniana* quoque *dicta à* Μήνη, *à Luna, quaſi Lunatica, ac Lunaria, ac Soleniaca,* ἀπὸ τῆς σελήνης, Stephanus Le Moyne putat. *Sic* ſcilicet Μηνιανὰ, *vel Meniana,* ἀπὸ τῆς Μήνης dicta ſunt, *quia exſtructa erant ut poſt ſolis occaſum,*

Cap. I. §. VI.

Huet. loc. cit.

Geminus in Iſagoge cap. VI. ſive περὶ μηνῶν, de menſibus.

Ariſtot. Problem.

Euſeb. περὶ παρ. lib. 2.

Le Moyne in Proleg. ad Varia Sacra 18.

ac

ac ad plurimam noctem, ibi vel ſomnos captarent, vel liberiorem & frigidiorem aërem ſpirarent, ac haurirent, & alio quocumque modo degerent & deliciarentur, poſt intolerabiles, & urentes dierum longiorum aeſtus & ardores. Ab eadem origine manavit vox *Menis*, qua uſus Auſonius eſt:

Quos legis à prima deductos menide libri,
Doctores patriae ſcito fuiſſe meae.

Auſon. de Profeſſoribus Burdigalenſibus

De ea ſic Hadrianus Turnebus. *Veteres ut in calce librorum coronidem appingebant, ita, ut ſuſpicor, in fronte lunulam ad ornatum deſignabant.* Menis *autem* lunula eſt, *quae cum corniculata ſit, idcirco & cornua Latini ea ornamenta librorum vocavere.* Manavit & vox *manacus*, quae apud Vitruvium exſtat. *Cireinatio circuli menſtrui agatur, qui Manacus dicitur.* Maxime ſi *omnino legendum* qui menacus dicitur, *id eſt*, μηναῖος. ut Claudius Salmaſius contendit.

in Coronide. Turnebus Advers. lib. XXII. *cap.* X.
Vitruvius lib. IX. *cap.* VIII.
Salmaſius in Proleg. ad Solin.

XI. Apud Latinos idem nomen obſervare in Dea *Mena*, vel *Mana*, quam foeminarum menſtruis praefecerunt, quae Graeci μῆνες vocant. Praeter Aurelium Auguſtinum, apud quem *Mena* vocatur, ejus Deae meminit Plinius, verum illius locus corruptiſſime vulgo legitur. *Catulos lactentes adeo puros exiſtimabant ad cibum, ut etiam placandis numinibus hoſtiarum vice uterentur his. Genito mane catulo res divina fit, & in coenis Deum etiamnum ponitur catulina.* Sed inſigne mendum jam pridem ſuſtulit ſingularis acuminis & doctrinae vir Juſtus Lipſius, qui, pro *genito mane catulo*, legendum monuit, *Genitae Ma-*

Aug. de civ. Dei lib. IV. *cap.* IX.
Plin. Hiſt. Nat. lib. XXIX. *cap.* IV.
Lipſ. Elect. lib. II. *cap.* 8.

Manae catulo res divina fit. Genita Mana enim nomen Deae fuit, cui res divina catulo fiebat. Id ex Plutarcho conſtat, dum quaeſtionem movet: διὰ τί τῇ καλουμένῃ Γενείτῃ Μάνῃ κύνα θύουσι; *cur, quae vocatur Genita Mana, canem immolant.*

Plut. Quaeſt. Rom. LII.

XII. Praeter haec מני *Meni* idem Numen cum eo eſſe, quod Μὴν à Graecis dicitur, qui Judicare de his optime potuit, Claudius Salmaſius pronuntiat. *Omnino*, inquit, *is Deus eſt, quem Graeci eadem plane voce appellarunt* Μῆνα. *cui templa in Phrygia, Armenia, & aliis locis. Meminit Strabo* Μηνὸς *cognomento* Φαρνάκου. *cui templum in Armenia: item* Μηνὸς *cognomento* Κάρου, *cui fanum in Phrygia. Jamblichus in vita Pythagorae tradit ex ſententia illius Philoſophi gallum gallinaceum ſacrum haberi* τῷ Μηνί. Idem Hugoni Grotio, & AEgidio Menago videtur. Et profecto credibilius nihil eſt, cum nominum affinitas tanta ſit. Sic autem מני *Meni* omnino *Luna* eſt. Μὴν enim & Σελήνη idem Numen. Ita jam dudum cenſuit Iſaacus Caſaubonus ad haec verba AElii Spartiani. *Quoniam dei Luni fecimus mentionem, ſciendum doctiſſimis quibuſque id memoriae traditum, atque ita nunc quoque à Carrenis praecipue haberi, ut qui Lunam foemineo nomine ac ſexu putaverit nuncupandam, is addictus mulieribus ſemper inſerviat: at vero qui marem deum eſſe crediderit, is dominetur uxori, neque ullas muliebres patiatur inſidias.* Poſtquam enim dixiſſet: *Omiſſis frivolis, putamus nos cur hoc numen alii pro Deo, alii pro dea habuerint, ejuſque nomen quidam maſculino, quidam foeminino genere extulerint, cauſam ejus varietatis eſſe, quod Lunae nomina & virilis & foeminei generis in linguis*

Salmaſius in Proleg. in Solin.

Grotius ad Jeſ. LXV. 11. *Menagius in Obſerv. ad Diog. Laert. lib.* VIII. *Segm.* 34. *AElius Spartian. in Antonino Caracalla cap.* VII. *& ibid. Caſaubonus.*

guis Orientis habeantur, idque probaſſet exemplis, pergit in hunc modum: *Strabo vero homo Cappadox maſculum hunc Deum aliter Graece extulit: non enim dixit* CEΛHNON, *verum* MHNA: *commemorans libro duodecimo varia loca, ubi eſſent* MENIS *hujus templa. Sciebat Strabo vocem quam vertebat utrumque ſignificare; &* σελήνην *&* μῆνα. *Sic Hebraeis* ירח *& luna eſt & menſis. Menem alium non eſſe à Luna, declarat Strabo cum ait,* ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῆς Σελήνης τὸ ἱερόν. Viſum quidem aliter Claudio Salmaſio eſt Nam *doctiſſimum virum*, inquit, *falli puto*, *qui* Μῆνα *maſculum hunc Deum extuliſſe autumat Strabonem authorem eruditiſſimum. Tribus locis quantum memini apud Strabonem* Μηνὸς *mentio & templorum ejuſdem Dei; ſed illis omnibus tribus locis* Μῆνα *& Lunam ſive* σελήνην *eſſe diverſos, ita verum eſt, ut verius nihil eſſe cenſeam. Primum nunquam* Μηνὸς ἱερὸν *ſine adjecto ponit, ſed ſemper aut* Μηνὸς Φαρνάκου, Μηνὸς Κάρου, *aut* Μηνὸς ἀρχαίου: *quibus locis quis Lunam ſub illis cognominibus dictam putet? Menem autem alium eſſe à Luna manifeſto oſtendit idem Strabo, cum ſcribit:* ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῆς σελήνης ἱερόν: *ibi enim, niſi fallor, mentionem facit Menes Pharnacae vocati, & ejus templi quod* ἱερὸν *non ſolum* Μηνὸς, *ſed etiam* σελήνης *eſſe ait. Quibus verbis non potuit apertius declarare aliam eſſe ac diverſam,* τὴν σελήνην ἀπὸ τοῦ Μηνός. *Totus igitur ille orbis &* κύκλος, *quem Luna modulationibus menſtruis, ut loquitur Tertullianus, variat,* Μὴν, *ut notum eſt, vocatur à Graecis, Latinis vero menſis: & videtur apud ſtultam gentilitatem Dei nomen emeruiſſe. Inde Diogenes in Pythagora, gallum gallinaceum* τοῦ Μηνὸς ἱερὸν *fuiſſe ſcribit, ex ſcito ejuſdem Pythagorae. Plinius vertit,*

ac Salmaſius.

tit, Menſi ſacrum, *cujus etiam rei meminit Jamblichus in vita Pythagorae lib.* I. *cap.* XVIII. Μηδὲ ἀλεκτρυόνα λευκὸν, ἱκέτης γὰρ καὶ ἱερὸς τοῦ Μηνός. διὸ καὶ σημαίνουσιν ὥραν. *Sic enim legendum.* Etiam Petrus Daniel Hue-
Huet. loc. cit. tius Μῆνα, *Solem*, non *Lunam*, eſſe; probare nititur prolixe. *Conjecturam noſtram*, inquit, *penitus firmat Strabo. lib.* 12. *cum ait Cabiris, quae urbs caput eſt Armeniae, eſſe* τὸ ἱερὸν μηνὸς Φαρνάκου καλούμενον. Templum quod Menis Pharnacis appellatur, *tam religioſe cultum*, ὥστε τὸν βασιλικὸν καλούμενον ὅρκον τοῦτον ἀπέφηναν, τύχην βασιλέως, καὶ μῆνα Φαρνάκου. Ut pro juramento, quod regium appellatur, haberi voluerint Fortunam Regis, & Mena Pharnacis. *Atqui id Templum Lunae quoque conſecratum erat:* ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῆς σελήνης τὸ ἱερὸν, καθάπερ τὸ ἐν ἀλβανοῖς, καὶ τὸ ἐν Φρυγίᾳ, τόδε τοῦ μηνὸς ἐν τῷ ὁμωνύμῳ τόπῳ, καὶ τὸ τοῦ ἀσκαίου τὸ πρὸς τῇ ἀντιοχείᾳ τῇ πρὸς πισιδίαν, καὶ τὸ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ἀντιοχέων. Eſt autem hoc quoque Templum Lunae, quemadmodum & illud quod eſt in Albanis, & quod in Phrygia, & illud Menis, quod eſt in loco cognomine: & illud Aſcaei apud Antiochiam quae eſt ad Piſidiam, & illud quod eſt in regione Antiochenorum. *De templo illo quod eſt in Albanis diſſerit Strabo lib.* 11. *In calce vero libri* 12. *Sic ille de templo Phrygio Menis:* μεταξὺ δὲ τῆς λαοδικείας, καὶ τῶν καρούρων ἱερὸν ἐστι μηνὸς κάρου καλούμενον. Inter Laodiceam & Carura templum eſt, quod Menis Cari appellatur. *Athenaeus libr.* 12. *pagum quendam Phrygiae* μηνὸς κώμην *appellat*, Pagum Menis, *ubi nempe templum Menis, ſi quid conjectura valeo. De templo vero Aſcaei haec Strabo libro eodem* 12. ἦν δὲ ἐνταῦθα καὶ ἱερωσύνη τις μηνὸς ἀσκαίου. Erat autem illic ſacerdotium Menis Aſcaei. *Nihil his locis intellexerunt interpretes. Vides templum illud quod erat Cabiris, conſecratum fuiſſe Meni, & Lunae. Atqui petita*

ex

ex eo juriſjurandi formula exprimit τύχην βασιλέως, Fortunam Regis, *cujus ſors Lunae adſcribebatur; & μῆνα Φαρνάκου, id eſt, ſi recte intelligo, Genium, ſeu Daemonem Pharnacis, cujus ſors ad Solem pertinebat. Templum itidem illud Albanorum, & illud Aſcaei, & aliud Phrygium, non Meni ſolum, ſed & Lunae fuerunt dicata: nec aliter enim accipi poſſunt iſta Strabonis.* ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῆς σελήνης τὸ ἱερὸν, καθάπερ τὸ ἐν ἀλβανοῖς, καὶ τὸ ἐν Φρυγίᾳ, τό τε τοῦ μηνὸς ἐν τῷ ὁμωνύμῳ τόπῳ, καὶ τὸ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ἀντιοχέων. *De Albanis ſic Strabo lib.* 11. θεοὺς δὲ τιμῶσι, ἥλιον, καὶ Δία, καὶ σελήνην. διαφερόντως δὲ σελήνην. ἔστι δ' αὐτῆς τὸ ἱερὸν τῆς Ἰβηρίας πλησίον. Deos autem colunt, Solem, & Jovem, & Lunam maxime vero Lunam. Eſt autem ejus templum Iberiae proximum. *Solem ait illos, & Lunam venerari, quos templum Meni, & Lunae poſuiſſe alibi ſignificat. Nempe Solis eſt men. Templum igitur illud apud Armenos Genio, & Fortunae Pharnacis conſecratum erat. Ita Romanis Genium Principis adjurare ſolitum erat, nec non & ejuſdem Fortunam, quae ipſa quoque Daemon eſſe cenſebatur: Origenes lib.* 8. *contr. Celſ.* ἔστι καὶ, ὥς ποτε ἔδοξεν αὐτοῖς τοῦ γενομένου βασιλέως τὸν δαίμονα ὀμνύναι οἱ τὴν τύχην αὐτοῦ ὀμνύοντες. δαιμόνιον ἐστι, ἡ ὀνομαζομένη τύχη τοῦ βασιλέως. *Sed Daemonis nomine Genius frequentius compellabatur. De Genio, & Fortuna eleganter Cebes in Tabula. Eos autem ſaepe ſimul cultos, atque iiſdem religionibus placatos reperias. Plurima apud Gruterum marmora videre eſt in honorem utriuſque erecta & inciſa. Conſecratum itidem Soli, & Lunae, dici poterat Armeniacum illud Templum, non abſolute, ſed quatenus Genio, & Fortunae Pharnacis Sol, & Luna praeerant. Porro lingua & moribus multum habuiſſe cum Syris cognationis Armenos idem Strabo libro primo prodidit. Quid ſi ab eodem*

Mene nomen dicamus Armeniam traxiſſe? Jeremias cap. 21. *v.* 57. *haec ſcribit:* Annuntiate contra illam (*Babylonem*) regibus Ararat, Menni, & Aſcenaz. LXX. *Sixtinae editionis:* παραγγείλατε ἐπ' αὐτῇ, βασιλεῦς ἀρα-ρτ παρ' ἐμοῦ, καὶ τοῖς ἀσχαναζίοις. *Lege:* βασιλεῦς ἀραρατ παρ' ἐμοῦ, καὶ τοῖς ἀσχαναζαίοις. *Ubi Ebraicum* מני *redditum eſt* παρ' ἐμοῦ. *quaſi id non ſit nomen proprium; Idem peccavit Arabs. At Paraphraſtes Chaldaeus Menni reddit* חורמיני, *quae vox alias ſcribitur,* הר־מיני: *utrobique vitioſe: ſcribendum ſiquidem* הר־מיני Mons Meni, *uti habent Baal Aruch, Jarchi, Kimchi, aliique Ebraei proceres, qui &* Armeniam *exponunt. Ex Menni ergo nomen ipſam traxiſſe erudite ſane, & luculenter oſtendit vir praeſtantiſſimus Samuel Bochartus in Phaleg lib.* 3. *cap.* 3. *Equidem non aliud eſſe cenſuerim* הר־מני, Montem Meni, *quam montem conſecratum Deo illi, qui ab Iſaia* מני, *appellatur,* Μὴν *à Strabone, & Auctore Praedicationis Petri, quam laudat Origenes. Hic amplius gallum album comedi vetabat Pythagoras, quod eſſet Meni ſacer, hoc eſt Soli, ut exponunt Pythagori. Jamblichus lib.* 1. *de vita Pythagorae, poſtquam cenſuiſſe illum dixit gallum album Meni conſecratum eſſe; altero libri ejuſdem loco ſubjungit:* ἱερὸν ἐγνῶσθαι εἶναι τὸν ἀλεκτρυόνα ἡλίῳ. Sacum exiſtimabat eſſe gallum Soli. *Laertius in vita ejuſdem inter ipſius effata hoc poſuit:* ἀλεκτρυόνος μὴ ἅπτεσθαι λευκοῦ. ὅτι ἱερὸς τοῦ μηνὸς καὶ ἱκέτης, σημαίνει γὰρ τὰς ὥρας. Gallum album penitus non attingere, quod ſacer ſit Meni & ſupplex; quippe qui horas ſignificet. *Id exponit Suidas in* πυθαγόρας. ὡς ἱερὸς τοῦ ἡλίου, ut Soli Sacer. Μῆνα tamen, non *Solem*, ſed *Lunam* eſſe, ex iis patet admodum evidenter, quae docte pariter & ingenioſe diſſerit Vir illuſtris Giſbertus Cuperus, Daventriae noſter Conſul,

ſul, & conſeſſui Potentiſſimorum Ordinum Belgicae Foederatae, qui Hagae Comitum eſt, adſcriptus. *Pythagoras*, ſcribit, *albo gallo veſci prohibuit*, *quia ſacer erat Lunae & Soli*: *Diog. Laertius prius docet*; *utrumque vero Jamblichus*: *& illius quidem verba ſunt*: Ἀλεκτρυόνος μὴ ἅπτεσθαι λευκοῦ, ὅτι ἱερὸς τοῦ Μηνὸς καὶ ἱκέτης: Gallo autem gallinaceo veſci prohibuiſſe, quia lunae & ſacer eſt & ſupplex. *Doctiſſimus Caſaubonus reſcribit* τοῦ Διός, *eumque ſequitur Schefferus in erudito libello de natura Philoſophiae Italicae*; *ſed vulgatam probam eſſe obſervat Galliae decus AEgidius Menagius*; *quia Jamblichus etiam memoriae mandat gallum* Μηνὶ ſacratum fuiſſe. *Neque tamen putem* Μῆνα *aut* Menſem *Deum hic intelligi debere*, *aut eundem eſſe cum Sole*. *Nam Suidas quidem in v.* πυθαγόρας, *nec non Jamblichus lib.* 1. *cap.* 28. *illi ſideri avem hanc ſacram faciunt*; *ſed ultimus lib.* 2. *exponens Symbolum Philoſophi Octavum decimum* Μῆνα *&* Ἥλιον *diſertis verbis diſtinguit*; Ἀλεκτρυόνα τρέφε μὲν, καὶ μὴ θῦε. Μηνὶ γὰρ καὶ Ἡλίῳ καθιέρωται. *Et hinc mihi ſuſpicio oborta*, *Lunam*, *non autem menſem ſignificari*; *Lunaeque gallum ſacrari*, διὰ τὸ σημαίνειν τὴν ὥραν. *ut Jamblichus & Diogenes loquuntur*, *canendo ſcilicet Luna & Sole exorientibus*, *quemadmodum docet AElianus lib.* 4. *c.* 29. *Anim. Nec obſtat Strabonem Menem Deum &* Σελήνην, *uti obſervat Magnus Salmaſius ad Hiſtor. Auguſtam*, *diſtinguere*; *& lib.* 12. *in urbe Dioſpoli ſcribere* Μηνὸς *cerni templum*, *illudque etiam dicatum eſſe Lunae*: Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῆς Σελήνης τὸ ἱερόν. eſt autem hoc quoque templum Lunae. *Nam* Μὴν *&* Σελήνη *idem numen*, *ſed ille ut mas*, *haec ut mulier colebatur*, *uti ſatis ſuperque patet ex noto Spartiani in Caracalla loco*; *& nummis*, *in quibus Lunus deus occurit habitu virili cir-*

Cuperus in ſuo Harpocrate, pag. 16. *&* 17.

circa tergum lunam corniculantem gerens; uti patet ex Valeriani apud Seguinum, & Caracallae apud Patinum, viros, Antiquariae rei periiſsimos, numiſmatibus; quorum in altero, quod notandum diligenter, gallus etiam Dei παρεδρὸς *eſt. Et ita AEgyptii* Lunam *maſculino genere exprimebant, ipſaque eſſe putabatur* ἀρρενόθηλυς, *quam naturam certe* Μὴν *&* Σελήνη *commode exprimebant: locus hanc in rem elegans apud Ammon. in lib. Ariſtot. de Interpret.* Καὶ γὰρ ἀρσενικῶς Αἰγύπτιοι τὴν σελήνην ὀνομάζειν εἰώθασιν· ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν γῆν οἶμαι αὐτὴν παραβάλλοντες, οὐχ ὑπὸ Ἡλίου μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῆς φωτιζομένην, διὸ καὶ ὁ ἐν τῷ συμποσίῳ τοῦ Ἀριστοφάνους λόγος, τὸ μὲν ἄρρεν τῷ Ἡλίῳ προσήκειν ἔφη, τὸ δὲ θῆλυ τῇ γῇ, τῇ δὲ Σελήνῃ τὸ ἀρρενόθηλυ. Lunam maſculino genere appellare ſolent, reſpectu, ut opinor, terrae, quippe quae non ſolum à Sole, verum etiam ab ipſa illuminetur: inde & Ariſtophanes in Sympoſio dicit, maſculum Soli convenire, foeminum terrae, Lunae vero maſculum & foemineum genus. *Et hanc arbitror ob rationem Strabonem ſcribere templum Menis etiam ſacrum eſſe Lunae, non autem quia haec numina plane diverſa erant, & nihil habebant commune. Nam Luna proprie* Μὴν *vocatur, quando corniculata eſt; Cleomenes lib. 2. Meteor.* Μὴν δὲ καλεῖται κατὰ ποσὸν σημαινόμενα· καὶ γὰρ ἡ Σελήνη, ὅταν ᾖ σιγμοειδὴς τῷ σχήματι μὴν καλεῖται· Μὴν vero vocatur ab quatuor ſignificata. Etenim Luna, cum figuram litterae ſigma refert, Μὴν appellatur: *nam haec eadem cum corniculata, quia figura litterae illius apud antiquos fuit,* C. *Et haec quidem mea de* Menis *cultu ſententia; quanquam fatear valde eam labefactari per Plinium, qui, teſte Salmaſio, Symbolum Pythagorae vertit,* menſi ſacrum; *quae tamen verba nec dum mihi, non ſecus ac erudítiſsimo Menagio reperta ſunt; ut & per nummum Antonini Pii apud Patinum, in quo cernitur Lunus Deus cum gallo, ut videtur, & haec inſcriptio:* MENSIS COL. CAES. ANTIOCH. *niſi ſit error, id quod etiam doctiſsimus editor ſuſpicatur, ſcalptoris, ſcribique debeat* Col. Caeſarea Antiochenſis. Haec ita placuerunt AEgidio Menagio, ut

Digitized by Google

ut conſenſum ſuum teſtatus publice ſit. Scripſerat ipſe: *Μηνὸς Dei, ejuſque templorum, mentio non ſemel apud Strabonem. Sed quis ille Μὴν, aut menſis, Deus? idem ac Ἥλιος. Jamblichus dicto libro* I. *cap.* 28. *ἱερὸν ἡγεῖτο εἶναι τὸν ἀλεκτρυόνα ἡλίῳ. Et lib.* II. *in Expoſitione Symbolo* XVIII. *ἀλεκτρυόνα τρέφειν μὲν, μὴ θύειν δέ. Μήνῃ γὰρ καὶ ἡλίῳ καθιέρωται. (Corrige obiter Μηνὶ γὰρ καὶ Ἡλίῳ) Etiam Suidas in Πυθαγόρας: μήτε λευκὸν ἀλεκτρυόνα ἐσθίειν, ὡς ἱερὸν τοῦ Ἡλίου, καὶ τὰς ὥρας μηνύοντα. Adde quod ex Μὴν factum eſt Μὶν, quemadmodum Ζὰν ex Ζεύς. Apud Eſaïam cap.* 65. *v.* 11. *legitur:* Et vos qui dereliquiſtis Dominum, qui obliti eſtis Montem Sanctum meum: qui ponitis Fortunae menſam, & libatis ſuper eam. *Ita Vulgata Hieronymi. Sed eo loco Graeci LXX.* Qui paratis Daemoni menſam, & impletis Fortunae potionem. Fortunae, *id eſt*, τῇ τύχῃ. *pro quo illos ſcripſiſſe* τῷ Μηνὶ. *magnus Bochartus exiſtimabat: quia Hebraicè legitur*, Et implentes לְמְנִי, τῷ Μηνὶ, libamen. *Et videtur idem ille Deus ſignificari, de quo Strabo lib.* XII. Sed cum legiſſet, quae totius Patriae, & noſtrum decus, Gisbertus Cuperus ſcripſit, eadem omnia, in noviſſima editione, ſuae notae ſubjunxit, atque ita pergit. *Hactenus ampliſſimus Cuperus: Cujus ſententiae non invitus accedo. Etiam doctiſſimus Harduinus in nummo Antonini Pii, pro* ANTIOCH. MENSIS, *emendabat* ANTIOCHENSIS. *Sed nihil mutandum. Docet hoc Septimii Severi imperatoris numiſma, nec dum publici juris factum, quod mecum, quae ſua eſt humanitas, communicavit Iohannes Valens, Numiſmatum, ſi quis alius, peritiſſimus;*

ΑΥΤ. ΚΑΟΣ. ΛΟΥΚ. CΕΠ. CΕΟΥΗΡΟC. CΕΒ.
ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ. ΠΡΟC. ΛΙΒΑΝΩ. ΜΗΝ.

Eſt enim ΜΗΝ *illud, Menſis, ſive Lunus Deus: qui in averſa nummi Antonini Pii, cum pileo Phrygio in capite, & corniculata luna dorſo impoſita, conſpicitur. Dextra, equum capiſtro retinet: ſiniſtra, facem gerit. Ad verba, Plinio à Salmaſio tributa quod attinet, ea in* Pli-

Menagius in Obſerv. ad Diog. Laert. lib. VIII. *Segm.* 34.

Plinio non reperiri, affirmavit mihi, qui nuper Plinium edidit, Harduinus.

XIII. Etiam מני *Meni*, non *Solem*, ſed *Lunam* eſſe, innuere videntur Graeci LXX. Interpretes, qui hunc locum reddiderunt, Ἑτοιμάζοντες τῷ δαιμονίῳ τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῇ τύχῃ κέρασμα. *Parantes Daemoni menſam, & implentes Fortunae potionem.* Notat Hieronymus *quod LXX. tranſtulerunt*, τῷ δαιμονίῳ, *id eſt, daemoni, in Hebraico habere* מני, adeoque τὸ *Gad*, non τὸ *Meni*, ſeniores *fortunam* reddidiſſe, & Latina eorum apud eum verſio habet: *Paratis* fortunae *menſam, & impletis* daemoni *potionem*, ordine alio, quam in codicibus excuſis Graeca verba leguntur. Hinc Petrus Daniel Huetius, *manifeſtum eſſe* pronuntiat, *corruptam eſſe vulgatam loci hujus lectionem*, ac reponendum, ἑτοιμάζοντες τῇ τύχῃ τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῷ δαιμονίῳ κέρασμα. Cumque *Meni* ſic *juxta* τοὺς ό *eſt* δαιμόνιον, concludit Solem ea voce ſignificari, quoniam *ſors Daemonis ſeu Genii*, cujus in tutela ut quiſque natus eſt vivit, *ut ait Cenſorinus, &* natale comes qui temperat aſtrum, *ut loquitur Horatius, tribuebatur Soli ab antiquis aſtronomicae diſciplinae magiſtris: & Sol ipſe Daemon appellabatur.* Ego vero non recedendum à vulgata lectione exiſtimo, & mendum fuiſſe eo in exemplari, è quo Hieronymus hoc refert. Certe vulgatam tuentur, non modo editio Complutenſis, & Veneta, & Romana, ſed Mſ. etiam Alexandrinum, & Marchali vetuſtiſſimum; niſi quod in Complutenſi editione, & codice Marchali δαίμονι legitur, pro δαιμονίῳ. Quod rectius videtur. Sic autem מני *Meni*, *Luna* omnino eſt. Scilicet, uti ad ſignificandum *Solem*, ſortem Soli deputatam, τὸν δαίμονα, *Daemonem*, poſuerunt, Graeci interpretes, ita pro *Luna*, ſortem ipſi tributam τὴν τύχην, *Fortunam*. Olim

Hier. ad Ieſ. LXV.

Huet. loc. cit.

Cenſor. c. 3. Horat. l. 2. Epiſt. 2.

quip-

quippe ſors *Solis* δαίμων, *Lunae* vero τύχη fuit. Locus ad hanc rem inſignis eſt apud Macrobium, qui refert AEgyptios geniturae praeſides olim habuiſſe δαίμονα, τύχην, ἔρωτα, ἀνάγκην, *daemonem*, *fortunam*, *amorem*, *neceſſitatem*, & δαίμονα *Solem*, τύχην *Lunam* fuiſſe. Verba Macrobii ſunt: *Argumentum caducei ad genituram quoque hominum, quae geneſis appellatur, AEgyptii protendunt, Deos praeſtites homini naſcenti quatuor adeſſe memorantes*, Δαίμονα, Τύχην, Ἔρωτα, Ἀνάγκην: *& duo priores Solem, & Lunam intelligi volunt, quod Sol author Spiritus, caloris, ac luminis, humanae vitae genitor & cuſtos eſt, & ideo naſcentis daemon, id eſt, Deus creditur. Luna* τύχη; *quia corporum praeſul eſt, quae fortuitorum varietate jactantur. Amor, oſculo ſignificatur. Neceſſitas nodo.* Plura de his ſortibus obſervata ſunt viro undequaque doctiſſimo Johanni Seldeno, qui ex Vettii Valentis Antiocheni, vetuſtiſſimi Aſtrologi, MSS. codice, prolixum ſatis locum exhibet, & illum alibi non ſemel, neglectis fere omnino Amoris, & Neceſſitatis, ſeu fati, id eſt, Veneris & Mercurii ſortibus, binas illas Daemonis & Fortunae, ut omnium potentiſſimas vitae praeſides ac gubernatrices amplecti, & huic corpus, illi animam, hanc Lunae, illam Soli tribuere, obſervat. Κλῆροι, inquit τῆς τύχης καὶ τοῦ δαίμονος σημαίνουσιν Ἥλιόν τε καὶ Σελήνην: *Sortes fortunae & daemonis ſignificant Solem & Lunam.* Locus omnino meretur apud Seldenum legi, itemque quae in notis ad Marmora Arundelliana ex eodem Vettio Valente habet, ubi plura de fortunae ſorte ac daemonis monet.

Macrob. Saturn. l. 1. c. 19.

Seld. de Dis. Syris Syntagm. 1. cap. 1.

Seld. ad Marm. Arundel. pag. 129.

XIV. Haec omnia confirmare videtur ritus vetu-

 ſtiſſi-

Digitized by Google

Hier. ad Ef. xxv. ſtiſſimus quem Hieronymus notavit. *Eſt autem*, inquit, *in cunctis urbibus, & maxime in AEgypto, & in Alexandria, idololatriae vetus conſuetudo: ut ultimo die anni, & menſis ejus qui extremus eſt, ponant menſam refertam varii generis epulis, & poculum mulſo miſtum: vel praeteriti anni, vel futuri, fertilitatem auſpicantes. Hoc autem faciebant & Iſraelitae, omnium ſimulacrorum portenta venerantes: & nequaquam altari victimas, ſed hujuscemodi menſae liba fundebant.* Quid proclivius eſt ſuſpicari quam in Solis atque Lunae honorem hoc factum, quorum vis magna eſt ad anni proventum. Sed haec nimis prolixe forſan diſcuſſi. Oblata tamen occaſione pro corollario libuit addere, quia in hac voce haerent interpretes, & doctorum virorum commentaria fruſtra conſuluntur.

Finis Libri Primi.

AN-

Digitized by Google

ANTONII BYNAEI

de

CALCEIS HEBRAEORUM

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

I. *Cur Paſcha comedendum calceatis pedibus, Exod.* XII. 11. *Variae ſententiae.* II. *Refellitur prima, quae vult viatorum calceos, à vulgaribus diſtinctos, praecipi.* III. *Secunda, quae alludi putat ad morem veterum, qui caenabant diſcalceati, proponitur.* IV. *Ab ea diſſenſum.* V. *Samuelis Bocharti conjectura.* VI. *Rejicitur non uno argumento.* VII. *Genuina inſtituti illius ratio.* VIII. *Is ritus imperatus tantum, pro illo tempore, in AEgypto, fuit, ac Chriſtus, more aevi ſui, ſine calceis accumbere ſolitus, eum non obſervavit.*

I.

DE Calceorum origine, materia, forma, abunde, ni fallor, ſuperiori libro diſputavi. Nunc ritus quoſdam perſequi juvat, qui obſervati olim apud Hebraeos fuerunt, & alia ſingularia exponere, quae in ſacris voluminibus leguntur. Inter alia, quae in AEgypto circa Agnum Paſchalem praecipit ſummum Numen, illud omnino

Digitized by Google

peculiare fuit, quod voluerit ut agnum comedentes haberent lumbos ſuccinctos, calceatos pedes, & baculos in manu. Verba Legis ſunt: וככה תאכלו אתו
Exod. xii. 11. מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה *Sic autem comedetis illum, lumbi veſtri erunt ſuccincti, calceamenta veſtra in pedibus veſtris, & baculi veſtri in manibus veſtris, & comedetis illum feſtinanter, Peſach eſt Domini.* Inquiſiverunt diu viri eruditiſſimi, quaenam ratio fuerit hujus praecepti, atque, ut fieri amat, dum conjecturis quiſque indulget, in varias ac multiplices diviſi ſententias abierunt.

II. Quorundam opinio eſt, voluiſſe Deum, ut Iſraelitae, longum atque difficile iter ingreſſuri, viatorum ſumerent calceos, & pedibus induerent, cum Paſcha primum eſſent comeſuri. Comminiſcuntur enim viatorum calceos fuiſſe à vulgaribus diverſos, ſicuti & hodie multi in itinere calceos induunt alios, quam in uſu quotidiano. Hoc vero commentum ego ſane neſcio qua ratione potuerit eruditis hominibus placere. Nam quod conjiciunt de viatorum calceis à vulgaribus diverſis, id teſtimonio probant plane nullo. Neque quidquam occurrit in hac tota lege, quod ſententiam adſtruat. Nihil aliud enim Numen ſupremum jubet, quam ut Paſchalem agnum calceati comedant, de viatorum calceis autem praeſcribit omnino nihil.

III. Referunt alii ad eum veterum morem, quo calceos deponebant dum caenarent, ne lectuli, in quibus deſcumbebant, iis inquinarentur. Volunt nimirum praecepiſſe Deum, ut Paſchale convivium

à re-

à reliquis etiam in eo differret, ut calceos ſuos non deponerent pro more. Horum opinio longe doctior priori eſt. Veteres, cum caenaturi eſſent, ſuas ſoleas deponere ſolitos, poſt caenam vero repoſcere, atque reſumere, res certiſſima eſt notiſſimaque. Romanis id factitaſſe demonſtrarunt politiſſimi viri Petrus Ciacconus atque Fulvius Urſinus, qui omnem Triclinii rationem expoſuerunt eleganter, tabulasque marmoreas, in quibus pueri viſuntur, qui calceos caenaturis detrahunt, & convivae nudis pedibus accumbunt, exhibuerunt. Apud Judaeos eundem morem viguiſſe ex Euangelica hiſtoria, in qua Servator, & ipſius Apoſtoli, more Romanorum illius aevi accumbunt, obſervarunt idem Petrus Ciacconus, Hieronymus Mercurialis, Johannes Baptiſta Villalpandus, & complures alii, quos adduxit Julius Nigronus. Quibus addi merentur, quae collegit ex Rabbinorum monumentis, vir in iis verſatiſſimus Johannes Lichtfotus. Ita non inepte homines eruditi ad hunc morem retulerunt hoc ſummi Numinis praeceptum, quo Iſraelitas Paſcha comedere juſſit calceatos, ut hac in re Paſchale convivium etiam à reliquis differret, ne calceos deponerent, quod pranſuri, aut caenaturi, ſolebant.

Ciaccon. de Tricl. & Fulv. Urſinus in Appendice

Mercur. de arte Gymn. l. 1. c. 2.

Villalp. in Ezech. XXIII.

Nigron. de Caliga cap. II.

Licht. Hor. Hebr. in Matth. XXVI. 20.

IV. Mihi tamen haec non videtur hujus praecepti ratio. Poſterioribus ſeculis apud Judaeos hunc morem fuiſſe, ut menſae accumberent, & calceos deponerent, ne lectulos inquinarent, conſtat ſatis. Sed mos ille tam antiquis temporibus apud Judaeos nondum viguit, cum Deus ter optimus traderet hoc praeceptum. Vetuſtiſſimis temporibus enim ſederunt ad menſam, non accubuerunt Hebraei. Poſt ſeculi noſtri

Cap. III. §. XXI. grande decus Samuelem Bochartum, id prolixè docui in libro de morte Jeſu Chriſti priore, atque ex S. Codice collegi teſtimonia ſat multa, è quibus plane certum eſt Habraeos ad menſam ſediſſe. Eodem modo uti apud Homerum, Καθίζοντες ἐν ταῖς συνδείπνοις οἱ Ἥρωες, οὐ κατακλίνονται, *ſedent in conviviis Heroes, non accumbunt*. Moris accumbendi apud Hebraeos primam mentionem magnus Caſaubonus apud Amoſum obſervavit. Et ſane ante ea tempora non videtur uſitatus. Exemplum vetuſtius apud Authorem Cantici inveniri, conjecit quidem vir illuſtris Hugo Grotius, ubi מסב κατάκλισιν vertunt Graeci. Sed ipſe id dubitanter aſſerit, & res ſe aliter habere videtur. Quare etiam optime monuit vir illuſtris *accubitum in lectis haud dubiè ſerius caepiſſe, Aſſyriorum, ut credibile eſt, exemplo, Graecorum, ac poſtremo Romanorum conſuetudine increbuiſſe.* Hinc cum ea tempeſtate, amore poſterioris aevi, in lectulis nondum accumberent Hebraei, ex recepta ea conſuetudine hoc à Deo praeceptum haudquaquam eſt, quaſi voluerit Paſchale convivium etiam hac in parte à reliquis differre.

Bochart. Hier. P. I. pag. 598. Athen. lib. I. c. 14. Caſaub. Exerc. Antibar. 16. cap. 22. Amos II, 8. Cant. I. 12. Matt. XXVI. 20.

V. Samuel Bochartus, qui Hebraeorum ac reliquarum gentium litteris inſtructiſſimus, opus de Animalibus perfecit, quo non tantum omnium, qui ea in re aliquid conati ſunt, induſtriam vicit, ſed longo intervallo poſt ſe reliquit, aliam conjecit eſſe hujus mandati rationem. *Hoc unum quod reſpondeat* ad quaeſtionem propoſitam, ſe dicit *habere, Judaeos non ſemper fuiſſe calceatos.* Ad eam rem cum attuliſſet varia τῆς ἀνυποδησίας exempla, *Judaeorum plurimos conjectat in* AEgypto *fuiſſe excalceatos*. Hoc ut adſtruat, *tria* monet *hic obſervanda*. I. AEgyptum *eſſe*

Bochart. Hier. P. I. pag. 499.

in

in fervida plaga, fere ſub ſidere Cancri, ac proinde ejus incolae poſſe calceis carere facilius. Ut hodieque non paucos Afros, *ſub eodem cum* AEgypto *parallelo, magna anni parte, nudis pedibus incedere nemo neſcit.* II. Judaeos *in* AEgypto *ſub jugo miſerae ſervitutis preſſos, ac paene oppreſſos: in quo ſtatu valde credibile eſt illis multa defuiſſe, quae ad vitam commode degendam requiſita ſunt.* III. Judaeorum ἀνυποδησίας *etiam in ipſa* Judaea, *rebus illorum maxime florentibus, veſtigia ſuperfuiſſe.* Hinc concludit, *cum in* AEgypto Judaeis ἀνυποδησία *minus fuiſſet periculoſa, iiſdem longum, aſperum, & ſenticoſum iter jam aggreſſuris, voluiſſe* DEUM *de calceis proſpici: quin, ut religio quoque eos ad rei tam neceſſariae curam adigeret, ſanciiſſe, ut nonniſi calceati* Paſcha *manducarent. Neque paſſum eſſe calceos, quos ad hoc ſolemne feſtum ſibi comparaverant, per annos quadraginta deteri.*

VI. Haec conjectura viri ſummi pariter mihi non probatur. Ἀνυποδησίαν, qualis olim obtinuit apud pleraſque nationes, apud Hebraeos in uſu non fuiſſe, atque illos non niſi ob religionem, aut certum aliquem ritum, fuiſſe diſcalceatos, cum alias forent calceati ſemper, ſuperius oſtendi ſat evidenter. Judaeos etiam *Lib. 1.*
in AEgypto, fervida licet plaga, in qua oppreſſi fue- *cap. 1.*
runt AEgyptiorum tyrannide, excalceatos fuiſſe, adeo ut neceſſe fuerit eos, vel religione, ad calceorum curam adigere, cum iter longum, aſperum, & ſenticoſum jam aggreſſuri eſſent, credi poteſt admodum difficulter. De calceis enim lex divina loquitur, non quos ad feſtum ſibi compararent tam ſolemne, ſed quos habebant. Certe Deus haudquaquam de calceis,

ceis, quos non habebant, proſpexit, ſed calceos induere juſſit, quos habebant. Pariter, nec hoc veriſimile eſt, calceorum curam adeo neglexiſſe Hebraeos, aut tam dira fuiſſe ſervitute preſſos, ut calceis caruerint, Deoque fuerit opus vel religione eos adigere, ut de calceis ſibi proſpicerent ad iter durum, atque ſenticoſum. Hoc quoque non omnino verum eſt, *Deum neque paſſum eſſe calceos, quos ad hoc ſolemne feſtum ſibi comparaverant, per annos quadraginta deteri.* Innuere id quidem videntur haec verba quae in Deuteronomio leguntur. ואולך אתכם ארבעים שנה בסדבר לא בלו שלמתיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך: *Duxi vos quadraginta annis per deſertum: non ſunt attrita veſtimenta veſtra, nec calceamenta pedum veſtrorum vetuſtate conſumpta.* Sed longe aliam eſſe horum verborum mentem, neque miraculum in eo fuiſſe, quod ipſi calcei, quibus induti fuerant in ſolemni feſto, cum Paſcha comederent in AEgypto, non fuerint detriti, ſed in mirabili Dei providentia, qua in Arabiae deſertis, horridis illis, & incultis, & omnium egenis, proſpexit, ut nunquam calcei ipſis defuerint, inferius oſtendam copioſe. *cap. IX.*

VII. Subiit mirari eruditos homines tam varia divinaſſe, cum rationem iſtius ritus indicet Deus ipſe. Verba haec ſunt, וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה: ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה: *Sic autem comedetis illum* (agnum.) *Lumbi veſtri erunt accincti, calceamenta veſtra in pedibus veſtris, & baculi veſtris, & comedetis illum feſtinanter: Peſach eſt Jehovae. Et tranſibo per terram AEgypti nocte hac,* *Exod. XII. 11. 12.*

&

& percutiam omnes primogenitos in terra AEgypti ab homine uſque ad jumenta. Res nota eſt, & narrata fuſius, poſt magnas clades, quibus AEgyptios affecerat Deus; ut ex ditione ſua dimitterent Hebraeos, ultimam ea nocte voluiſſe experiri, ac tot hominum & jumentorum mortibus univerſam AEgyptum reddere funeſtam, ut hac ratione AEgyptii nihil magis cuperent, quam ut citiſsime exirent Hebraei. Praevidebat, quod & factum eſt, ut tanta ſtrage territi AEgyptii, magis expellerent eos, quam dimitterent tranquille. Volebat ergo, dum eam noctem agerent quaſi feſtam, ut ad iter accincti, tamen & parati eſſent, utque lumbos ſuos haberent ſuccinctos, & calceamenta in pedibus ſuis, ac baculos in manibus, qui habitus eorum, qui iter difficile & operoſum aggrediebantur, in Oriente fuit. Calceos enim olim in itineribus inter alia uſitatos fuiſſe, Gibeonitae, qui ex נעלות מטלאות Ioſ. IX. 5:
calceis diverſis ſolorum fruſtis ſuppactis, fidem facere 13.
voluerunt, ſe longo itinere ad Iſraelitarum caſtra contendiſſe, oſtendunt. Omnia ſcilicet voluit parata, quae ad iter ſuſcipiendum requirebantur, ne ſi feſtinanter ab AEgyptiis expellerentur, de re aliqua forent ſolliciti. Quare & hoc praecipit, ut agnum בחפזון *in feſtinatione* comederent, ne coena media peracta tantum excedere cogerentur. Rationem autem horum omnium hanc ſubjungit: פסח הוא ליהוה ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה *Peſach eſt Jehovae, & tranſibo hac nocte per terram AEgypti, & percutiam omnes primogenitos in terra AEgypti ab homine uſque ad jumenta.* Haec verba certe manifeſtam continent eorum rituum rationem, quos praecepit Deus: Quaſi dicat, omnibus rebus oportet vos inſtructos, quae ad iter ag-

aggrediendum requiruntur, ut, quod ſolent viatores, & lumbos ſuccinctos, & calceos in pedibus, & baculos in manibus habeatis, & agnum edatis feſtinanter: Eſt enim Peſach, ſive tranſitus Jehovae, & ego hac nocte omnium primogenitorum diro interitu univerſam AEgyptum reddam funeſtam, unde vos AEgyptii, tot mortibus territi, coacturi ſunt ad celerem exitum, imo finibus ſuis ejecturi. Quare nullam in vobis morae cauſam volo, ut vel lumbos ſuccingere, vel calceos induere, vel baculum capere ſit neceſſe. Hanc eſſe genuinam rationem hujus inſtituti, ex eo confirmari poteſt, quod ad primum Paſcha, in AEgypto celebratum, Judaeorum magiſtri tantum volunt pertinuiſſe. Quorum opinio nequaquam caret evidenti ratione. Non pertinuiſſe enim haec ad religionem feſti, ſed ſymbola fuiſſe inſtantis itineris, perſuadent non pauca. Inter quae & hoc eſt, quod hi ritus nunquam in legibus de Paſchate repetuntur. Sunt videlicet, ut & ſanguinis aſperſio, pro illo tantum tempore imperati. Quare & à Judaeis, dum Paſcha ſuum celebrant, non obſervantur, ut videre eſt ex Paſchatis celebrandi ratione, quam magnus Buxtorfius deſcribit, nec non Johannes Leuſdenius, vir diligentiſſimus, cui Hebraeorum litterae propter indefeſſum eas promovendi ſtudum plurimum debent, & ego multis nominibus me agnoſco divinctum, cum meos in Hebraicis conatus ſingulari cura adjuvarit ſemper, & ſumma humanitate ac benevolentia ſit complexus.

Buxt. Syn. Jud. c. 18. Leuſden. Phil. Mixt. Diſſert.

VIII. Hinc videre eſt, cur Servator noſter, qui accumbebat more illius aevi, calceatus non fuerit cum Paſcha ſuum ultimum comederet cum ſuis diſcipulis.

Chri-

Chriſtum, more illius temporis, menſae accubuiſſe diſcalceatum, prout Romani, atque Graeci, ſoleis depoſitis cum coenatum irent, nudis pedibus accumbebant, viri doctiſſimi monuerunt jam dudum. Qui non leve argumentum petunt ex Hiſtoria iſtius mulieris, quae ipſius pedes lacrymis rigavit, capillis abſterſit, & unguento unxit, quam Lucas refert: στᾶσα, inquit, παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὀπίσω, κλαίουσα ἤρξατο βρέχειν τοὺς Luc. VII.
πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσι, καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμασσε, 38.
καὶ κατεφίλει τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἤλειφε τῷ μύρῳ: *Stans apud pedes ejus retro, flens lacrymis coepit rigare pedes ejus, & capillis capitis ſui tergebat, & oſculabatur pedes ejus, & ungebat unguento.* Ex eo loco colligunt enim, Chriſtum nudis pedibus accubuiſſe, cum hoc beneficium in menſa praeſtare mulier non potuiſſet, niſi depoſitis ſoleis, ſive ſandaliis, peracta coena reſumendis, accubuiſſet. At, cum dici poſſit, eam mulierem, & ungere, & oſculari, & lacrymis rigare, & abſtergere Chriſti pedes potuiſſe, licet nudis pedibus non accumberet menſae, cum nudi fuerint in parte ſuperna, quia ſandaliis, ſive ſoleis, quae plantam tantum pedis, non pedem integrum tegebant, ex more gentis utebatur: Reſpondent, non fuiſſe partem ſupernam prorſus nudam, cum ſoleae corrigiis pedi alligarentur, ut patet ex forma caligae, quam dedi ſuperius. Obſervari deinde volunt mulierem Chriſto à tergo ſtetiſſe, uti claris verbis Lucas refert, στᾶσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὀπίσω, *ſtans apud pedes ejus retro*, adeoque Chriſtum, in latus recumbentem, more Romanorum, plantas potius ſoleatas obvertiſſe, quam partem ſupernam ſeminudam. Adderem ego, in quo fortaſſe plus eſt virium, haudquaquam mulierem Chriſti pedes ſoleatos unxiſſe, quod ta-

tamen diſerte Lucas, καὶ ἤλειφε τῷ μύρῳ, *& ungebat unguento.* Nunquam enim pedes, quorum frequens unctio apud pleroſque populos fuit, cum ſoleis ungebantur. Ipſi Indi, uti refert Curtius, *demptis ſoleis, odoribus illinunt pedes.* Quare expedita eſt difficultatis omnis evitandae ratio, ſi dicamus Servatorem, dum accumberet menſae, ſoleas depoſuiſſe, ac pro more iſtius temporis nudis pedibus coenaſſe. Id ipſum obſervare eſt, cum Johannes refert, Chriſtum lavaſſe Apoſtolorum pedes: Ἐγείρεται, inquit, ἐκ τοῦ δείπνου, καὶ τίθησι τὰ ἱμάτια. καὶ λαβὼν λέντιον διέζωσεν ἑαυτόν. Εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ, ᾧ ἦν διεζωσμένος. *Surgit à coena & ponit veſtimenta ſua, & cum accepiſſet linteum, praecinxit ſe. Deinde mittit aquam in pelvim, & coepit lavare pedes diſcipulorum, & extergere linteo, quo erat praecinctus.* Lavit hic Chriſtus Apoſtolorum pedes, dum menſae accumberent, pedibus poſt ſe protenſis. Pedes Apoſtolorum nudos fuiſſe neceſſe eſt; cum pedes ſoleati, neque aqua lavari, neque linteo poſſint abſtergi. Apoſtoli ergo ſoleas, ſive ſandalia, jam ante exuerant, more accumbentium iſtius aevi, ne ſtragula lectorum, menſas ambientium, pulvere aut luto conſpurcarent. Neque enim de demptis prius à Chriſto ſoleis, vel minima ſuſpicio eſt, cum id non praetermiſiſſet ſcriptor diligentiſſimus, qui omnes circumſtantias annotavit tam accurate. Sicut autem Apoſtolorum, una cum Chriſto accumbentium pedes fuerunt nudi, ita & Chriſti ipſius fuiſſe par eſt colligere, quem nihil ab aliis ſingulare deprehendimus obſervaſſe. Cum Chriſtus nudis pedibus cum ſuis Apoſtolis accubuerit ſemper, ſtatuere neceſſe eſt idem factitaſſe, dum convivium

Curt. lib. VIII. cap. 9.

Joh. XIII. 4. 5.

vium ageret Paſchale. Ritum ergo priſcum, in AEgypto mandatum, & ab omni populo tunc temporis obſervandum, non uſurpavit. Scilicet ritus ille ſymbolum tantum fuit inſtantis itineris, adeoque non ſemper, & ubique, retinendus. Quomodo, ſanguinem poſtibus aſpergere non obſervatum etiam ſeculis poſterioribus eſt, quia imperatum tantum pro illo tempore in AEgypto fuit. Quod his verbis Rabbinorum maximus Moſes ben Maimon agnoſcit. שילקח הפסח מבעשור ושהוא טשן הגעת דם באגדת אזוב למשקוף ולשתי המזוזות ושיאכל בהפזון אין הדברים נוהגות לדורות ולא נעשו אלא בפסח מצרים בלבד *Quod ſumendus Paſchalis agnus decima die, quodque aſpergendus ſanguis ejus faſciculo hyſſopi ad ſuperliminare & duos poſtes, & comedendus in feſtinatione, non ſunt res uſurpatae ſequentibus generationibus, neque factae niſi in Paſchate AEgypti Solum.* *Maimonides in fine libri de Paſchate.*

CAPUT SECUNDUM.

I. *Religio nudis pedibus templa intrandi apud varias gentes.* II. *Obtinuit etiam apud Hebraeos.* III. *Moſes, & Joſua, cur juſſi calceos exuere? Exod.* III. 5. *& Joſ.* V. 15. IV. *De Moſis calceis lepida commenta.* V. *Unde Apud Hebraeos circa loca ſacra religio manavit, ut ea calceatum intrare ducerent nefas?*

I.

MAgna fuit, apud veteres, magna etiam hodie apud multos populos erga loca ſacra, & Deorum delubra, religio eſt, atque cultus, quae nudos pedes exigere olim putarunt, & etiam nunc exiſtimant.

mant. Vetuſtis temporibus, & etiam noſtris, apud multas nationes piaculum habitum eſt, & grande nefas, templorum pavimenta calceato pede calcaſſe. Uſurpatum fuiſſe morem hunc à variis gentibus, ut calceos ſuos exuerent, cum fana ingrederentur, Juſtinus Martyr narrat. A Graecis id ſaepius factum ex Callimacho, & Valerio Flacco, diſcimus. Apud Cretenſes, qui Dianam religioſſime venerabantur *AEdem numinis, praeterquam nudus veſtigia, nullus licite ingrediebatur*, Solinus refert. Apud Romanos, aedes Veſtae Deae nudis pedibus matronae adibant, ut ex Ovidio ſcimus. Turcas Moſcheas ſuas non intrare, niſi calceamenta exuerint, jam dudum, ex Bartholomaeo Giorgiometz, obſervavit Johannes Druſius, ac narrant, qui terras illas luſtrarunt diligenter, Georgius Douza, Adamus Olearius, Petrus della Valle, & alii plures. Legatus Chriſtianorum AEthiopum, apud Damianum Goenſem, de patriis moribus loquens: *Nobis*, inquit, *non datur poteſtas templum adeundi, niſi nudis pedibus*. Indorum Bramanes Templa ſua, quae *Pagoda* vocant, non intrare niſi calceis detractis, apud Rogerium legimus.

Iuſtin. Apol. 2. Callim. Hym. in Cerer. vers. 125. Valer. Flac. lib. 2. Solin. cap. XVII. Ovid. Faſtor. lib. VI. Druſ. ad Ioſ. v. 15. Roger. de Rit. & Rellig. Bram. lib. 2. c. 10.

II. Apud Hebraeos etiam erga loca ſacra, & inprimis Templum, religio ſumma, idque cum calceis ingredi vetitum fuit. Cautum fuiſſe, ut qui intrare vellent Templi montem, eſſent diſcalceati, docet Miſna in Maſſecheth Berachoth, his verbis: לא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשה קפנדריא ורקיקה *Nemo intrabit montem templi cum baculo ſuo, aut calceo ſuo, aut marſupio ſuo, aut pulvere ſuper pedes ſuos, nec brevioris viae gratia, nec ſputo inquinabit illum.* Paene eadem ſunt quae

Miſna in Maſſech. Berach. cap. 9.

quae traduntur in Gemara Babylonica Jevamoth, & in Gemara Berachoth, ex qua iſta tranſcripſit Rabbinorum doctiſſimus Moſes Ben Maimon. לא יכנס אדם להר הבית במקלו או במנעל שברגליו או באפנדתו ובמעות הצרורין לו בסדינו *Nemo in montem Templi veniat cum baculo, aut calceamentis pedum, neque cum mantica, aut pecuniis linteo involutis.* Quod jam dudum obſervatum eſt à viro ſummae eruditionis & acerrimi judicii Petro Cunaeo, cujus extant libri de Hebraeorum Republica, docti pariter, & ingenioſi. Petitum hinc eſt, quod etiam noſtro tempore prae Synagogarum foribus ferrum habeant muro inpactum, quo ſinguli Judaei calceos ſuos, ſi lutum contraxerint, repurgare debent, quodque crepidas, ſi eas geſtent inquinatas, omnino exuant, uti refert peritiſſimus rituum Judaicorum Johannes Buxtorfius.

Gem. in Ievam. cap. 1. & Berach. cap. 9. Maimon. in Halach. Beth. Habbechira cap. 7.

Cun. de Rep. Hebr. l. 2. c. 12.

Buxtorf. Syn. Iud. cap. 10.

III. Quod hunc honorem locis ſacris, & Templo, habuerint Hebraei, ab altiori origine petendum eſt. Olim Moſi, cum ad rubum ardentem propius accederet, calceos extrahere praecepit Deus. Idem Joſuae mandavit, qui ſe principem exercitus Dei dixit. Utrobique eadem adjungitur ratio: כי המקום אשר אתה עליו אדמת קדש הוא *quia locus, in quo ſtas, terra ſancta eſt.* Voluit nempe Deus, ut praeſentiae ſuae opinio utriuſque animum magna religione perfunderet, atque obligaret, quo non ſolum ad ea, quae mox moniturus erat, mentem acrius intenderent, verum etiam memoria auguſtiſſimi illius oſtenti, ſe ipſos impoſterum ſubinde confirmarent. Hinc locum, in quo ſtabant, ſanctum dixit. Quod ad praeſentiam Numinis divini ſpectat. Non enim terra illa ſanctior reliquis terrae partibus fuit, ſed ſancta ob ſingularem

Exod. III. 5.

Ioſ. V. 15.

Dei

Dei praeſentiam vocatur. Eam enim ipſe praeſentia ſua revera conſecrabat. Ad oſtendendam autem aliquo ſigno venerationem ſuam, voluit ut calceos ſuos exuerent, dum ſtarent eo in loco, quem praeſentia ſua dignabatur.

IV. Haec cum vera ſit hujus cerimoniae ratio, cur Moſi Calceos exuere ſupremum Numen praeceperit, vehementer miratus ſum fingi alias, quae frivolae prorſus ſunt, & ineptae. Refert vir doctiſſimus Benedictus Balduinus expoſitionem lepidam, quam, *viro inſigniter & curioſe docto concionante, ſe aliquando didiciſſe* dicit: *In AEgypto* (dixerat vir ingenioſus) *natus, educatuſque Moſes, cum oves ſoceri ſui paſceret, paſtorum AEgyptiorum more, ut credere par eſt, induebatur. Huic ad rubum ardentem, ut Exodi ſacra monumenta teſtantur, accedenti, ut propius ſtupendum illud flammarum non comburentium oſtentum agnoſceret; Dominus Deus ſtatim edixit:* ſolve calceamentum de pedibus tuis. *Quod igitur erat illud calceamentum? Id enim ſacrae tacent litterae. Ut quid etiam Moſes eo calceatus ad rubum prohibetur accedere? uno brevique verborum contextu, ut bipartitae quaeſtioni fiat ſatis, pro AEgyptiorum paſtorum more, Calceamenta Moſis erant ex junco marino contexta: Ideoque Dominus Deus praeſciens filium ſuum aliquando factum hominem, inter caeteras ſuppliciorum acerbitates, corona ex ejuſmodi junco marino compacta coronandum, vult ea calceamenta tolli; quod indignum videretur, ſervum id pedibus calcare, quo ipſius Dominus aliquando eſſet coronandus.* Meruit certe hujus commenti auctor, ut, non laurea, ſed ex ejuſmodi

Bal. de calc. Ant. cap. 3.

jun-

junco compacta corona ipſi decerneretur, quae ornaret lepidum profecto caput. AEque inſulſum eſt quod alii excogitarunt, Moſis calceos ſtramineos, ſive junceos, fuiſſe, & ideo deponendos, ne forte igne, quem accedebat, conſumerentur. Sane in eo commento tantum frigus eſt, ut ſtramineos Moſis calceos extinguere poſſet, ſi arderent.

V. Ex eo autem, quod Moſes, itemque Joſua, pedes excalceare, ad majorem Numinis praeſentis venerationem juſſi ſunt, origine manavit illius ritus, quo locis ſacris ea reverentia ſemper habita fuit, ut illa non intrarint calceati. Hebraei enim, cum ſcirent Deum ea loca in quibus Moſes atque Joſua ſteterunt ſacra, ob ſingularem ſuam praeſentiam, habuiſſe, utque calceos ſuos exuerent juſſiſſe tam expreſſe, Templum, in quo Deus praeſentiam ſuam auguſtiori modo manifeſtabat, ac בית המקש, *Domus ſanctitatis* vocatum eſt, habebatque קדש הקדשים *ſanctum ſanctorum*, in quo Deus habitabat, inter Cherubinos multo ſanctius eſſe rati ſunt, adeoque illud nulli ingredi fas eſſe calceato. Hanc ipſam Hebraeorum magiſtri praecipuam dant rationem, cur templum ſit ſine calceis intrandum. In Gemara Babylonica, ad ea verba Maſſechoth Berachoth, quae adducta ſuperius ſunt, poſt alia, quae in templo vetita diſputant, de calceo tandem concludunt. ומה מנעל בו דרך בזיון אמרה תורה של נעליך מעל רגליך *Sed quid de calceamentis, cum in iis nullus ſit contemptus? dixit lex: ſolve calceamenta de pedibus tuis.* Nicolaus de Lyra notat: *Hinc antiqui, & ſpecialiter Hebraei, ſancta loca pedibus calceatis non ingrediebantur.* Eadem ratio Chriſtianos AEthiopes permovit, ut

Lyra ad Exod. III. 5.

templa non adeant niſi diſcalceati. Ita refert eorum Legatus, apud Damianum Goenſem. *Nobis non datur poteſtas templum adeundi niſi nudis pedibus; neque nobis licet in ipſo ridere, loqui, ambulare, quia templa ſimilia ſunt monti Sinai, ubi dominus Moſi dixit: ſolve calceamentum, &c.*

Caput Tertium.

I. *Gentilium ſacerdotes, licet aliquando diſcalceati, tamen ut plurimum calceati rem divinam fecerunt.* II. *Sacerdotes Hebraeorum non niſi nudipedes ſacra peregiſſe, ex lege de ſacris veſtibus Exod.* XXVIII. *in qua calcei non memorantur, Oſtenditur.* III. *Idem ex eo confirmatur, quod Sacerdotes pluribus veſtibus non induebantur, quam Deus praeceperat.* IV. *Pariter evincitur ex eorum lotionibus in atrio.* V. *Gemina illius inſtituti ratio.* VI. *Sculptorum, à quibus Aaron cum calceis exhibetur in tabulis quibuſdam, & Plutarchi error, qui Pontificem Hebraeorum* κοθόρνοις *ſacra feciſſe tradit, refellitur.*

I.

Iambl. de vita Pyth. Symb. 3.

Ἀνυπόδητος θῦε καὶ προσκύνει, *Nudis pedibus ſacrifica & adora*, olim fuiſſe Pythagorae Symbolum ex Jamblicho diſcimus. Putavit nempe, vir Deorum obſervantiſſimus, exigere ſacrorum religionem, ut nudis pedibus res fiat divina. Id tamen à ſacerdotibus gentilium non ita ſemper obſervatum fuit. Nam licet ſaepius ſacra fecerint diſcalceati, tamen ut plurimum calceati ſacrificarunt. Strabo quidem Germano-

Digitized by Google

norum ſacerdotes *γυμνοπόδας* tradit, & Silius Italicus Sacerdotes Herculis *nudipedes* deſcribit, Druidaſque, ex vetuſtiſſimo templi cujuſdem ſaxo, nudis pedibus Cunradus Celtes ſiſtit, & alios ſacerdotes in antiquis marmoribus reperimus. Sacerdotes tamen Phaenicum calceis lineis uſos ex Herodiano, & AEgyptios geſtaſſe ὑποδήματα βύβλινα, *calceos papyraceos*, ex Herodoto diſcimus, ac complures Sacerdotes calceati in antiquis nummis, & marmoribus, viſuntur. Qua de re plura jam dudum monuerunt viri eruditiſſimi, & nuperrime Johannes Braunius, in eximio opere de veſtitu ſacerdotum Hebraeorum.

Strabo l. 7. Sil. Ital. de bel. Pun. l. 3. Celtes in Norimb. cap. 3. Herodian. l. 5. de Sacrif Eliogabali. Herod. l. 2. c. 7. Braunius de Veſt. Sacerd. Hebr. lib. 1. cap. III.

II. Apud Hebraeos ſumma religione obſervatum fuit, ut nudipedes rem divinam peragerent ſacerdotes. Ejus rei non leve argumentum eſt, quod inter veſtes, quibus indui Sacerdotes ſuos ſupremum Numen praecepit, calcei non numerantur. Extat lex de veſtibus ſacris, quibus Deus indui voluit, tum ſummum Pontificem, tum reliquos ſacerdotes, cum ſacris operarentur. Veſtes illae fuerunt *Ephod*, *Pectorale*, *Pallium*, *Aurea lamina*, *Tunica*, *Cidaris*, *Balteus*, *Feminalia*. Sed qui ſacerdotibus veſtiendi modum praeſcripſit Deus, calceos iis non indulſit. Quod oſtendit Hebraeorum ſacerdotes calceis caruiſſe, quia cum veſtibus ſacris memorantur nuſquam. Id jam dudum etiam obſervavit Gregorius Nyſſenus. Sacerdotes Hebraeorum enim nudis pedibus templum ingredi ſolitos ex eo animadvertit, quia cum Dominus, in antiqua lege, cunctis membris ſacerdotalibus ornamenta pulcherrima praeſcripſiſſet conficienda, nullam tamen de pedum calceamentis fecerit mentionem. Οὐδένα, inquit, τοῖς περὶ κόσμον ἐπιτεχνήσατο, ἀλλ'

Exod. XXVIII. Greg. Nyſ. in Cant. Homil. II.

καλλωπισμὸς τοῦ ἱερατικοῦ ποδὸς τὸ γυμνὸν εἶναι πάσης περιβολῆς, καὶ ἐλεύθερον. Χρὴ γὰρ ἱερέα πάντως ἐπὶ τῆς ἁγίας βεβηκέναι γῆς, ἧς μετὰ νεκρῶν δερμάτων ἐπιβατεύειν οὐ θέμις. *Nullum pedibus ornatum fabricatus eſt, volens hoc ipſum pedi ſacerdotali cultus pulcherrimi loco eſſe, quod ab omni tegumento nudus eſſet, ac immunis. Oportet enim ſacerdotem ſemper ſuper ſanctam terram incedere, quam cum mortuis pellibus calcare nefas.*

III. Hoc ex eo confirmatur, quia plura veſtimenta, quam praeceperat Deus, inter miniſtrandum induere, nefas fuit. Obſervant plurima Judaeorum magiſtri de ſacerdote, quem vocant מחוסר בגדים *deficientem veſtibus*, & יותר בגדים *qui redundat veſtibus*, & utrumque à ſacris volunt arcendum. Sacerdotium nempe putant illegitimum, cum ſacerdos miniſterium obit ſine quadam ex illis veſtibus, quas mandavit Deus, puta feminalibus, aut balteo, aut cidari, aut tunica, itemque, cum aliquo veſtimento duplici eſt indutus, puta duabus tunicis, aut balteis. Quin adeo ſolliciti ſunt Iudaeorum magiſtri, ne quis ſacerdotio fungeretur pluribus veſtibus amictus, quam lex divina poſtulabat, ut inter veſtes ſuperfluas, quibus miniſtrare nefas, minutiſſima quaeque reputent, *emplaſtra* ſcilicet, & *ligamenta* in digitis, aut alia aliqua corporis parte. Videri poſſunt quae ex Maſſecheth Zebachim in Gemara, itemque Barthenora, & Moſe Maimonide, prolixius obſervavit vir eruditiſſimus Iohannes Braunius. Imo Sacerdotibus nudis pedibus ſuper pavimento ſtandum volunt, ut ſi quis inter miniſtrandum forte ſtetiſſet, vel ſuper veſtem aliquam, vel aliud inſtrumentum, quod forte jacebat, aut ſuper beſtiam, aut agnum, imo vel ſuper pe-

Braun. de Veſt. Sac. Heb. l. 1. cap. 3.

pedes ſocii, totum ſacrificium illegitimum fuiſſet, uti ex eodem codice Zebachim, & Moſe Maimonide, Johannes Braunius notavit. Haec quidem ſuperſtitioſe à verpis obſervata ſunt. Magiſtri ſcilicet ineptiſſimi multa comminiſcuntur, quibus oſtendunt ſe τὸν κώνωπα διυλίζειν. Tamen, cum haec caveant tam ſollicite Rabbini, ſacerdotes olim non niſi nudipedes ſacris miniſtraſſe, & nullis calceis, aut pedum integumentis, in templo uſos, conſtare poteſt non obſcure.

IV. Idem docent Sacerdotum lotiones, quae in Atrio fiebant. Scilicet Sacerdotibus, cum tabernaculum ingreſſuri eſſent aut templum, ubi Thymiama
Domino in altari offerendum, in mari aeneo pedes Exod.
lavare lex divina praecepit. Ita enim legimus. xxx. 19.
ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם: בבאם 20.
אל אהל מועד ורחצו מים ולא ימתו או בגשתם אל המזבח
לשרת להקטיר אשה ליהוה *Et lavabunt in eo* (mari nempe aeneo) *Aaron & filii ejus, manus ſuas ac pedes ſuos quando ingreſſuri ſunt tabernaculum conventus, lavabunt ſe aquis, & non morientur: vel quando acceſſuri ſunt ad altare ad miniſtrandum, ut offerant Thymiama Domino.* Fit quidem ſolius lotionis mentio, ad quam ſacerdotes, ſacris perficiendis ſeſe accingentes, tenebantur. Inde tamen concludi ſat evidenter poteſt, ſacerdotes, ſacris operantes, diſcalceatos fuiſſe. Quis neſcit, lotionem tam ſolemnem, niſi calceamentis, ſiquidem illis uterentur, prius exutis, peragi non potuiſſe? Sane ante lavandum, *immundiſſimam pedum tutelam*, removere ſacerdotes decuit. Quis credat ſacerdotes, poſtquam loti fuerunt, calceamenta pedibus ſuis induiſſe, & non potius ſibi per-

perſuadeat, diſcalceatos, & ſacrificaſſe, & alia munia ſacra perfeciſſe, praeſertim cum inter eorum veſtitum, quem ipſe Deus praeſcripſit, nuſquam calcei appareant, & Hebraei omnes templum non adirent niſi diſcalceati? Hoc ex eo robur accipit, quod Talmudici referunt, olim conclave fuiſſe peculiare, in quo ſacerdotes, qui non niſi nudipedes in templo verſabantur, hyberno praeſertim tempore, calefieri poterant citius, pavimento calefacto inambulantes. Videri poteſt Codex Middoth, in quo deſcribitur בית המוקד *locus incendii*, ſive *focarium*, de quo notavit haec vir nobiliſſimus & eximius Conſtantinus l'Empereur. *Ab ardendo nomen habet haec ſtructura, quod ibi perpetuo lignorum ſtrues arderet, idque in uſum ſacerdotum, quo paratum ſemper haberent ignem, quandoquidem diſcalceatis pedibus in loco ſancto verſari tenebantur.* Idem ex eo quoque fit veriſimilius, quod delecti fuerunt olim, qui publice valetudinem curarent ſacerdotum. At cauſa vel praecipua morborum fuit, quod nudis pedibus in pavimento ſtarent. Ita Barthenora inter varias cauſas, unde ſacerdotes dolore viſcerum laborarent, vel primam ponit: לפי שהכהנים הולכים יחפים על הרצפה: *quod ſacerdotes incederent diſcalceati ſuper pavimentum.*

Middoth cap. 1. §6. & ad eum l'Emper.

V. Neque ratio obſcura eſt, cur pedes ſacerdotum calceis non muniverit Deus, & ſacerdotes in templo verſati ſint diſcalceati. Voluit enim hoc Deus ob eandem rationem, ob quam Moſi, atque Joſuae juſſit, ut calceos extraherent, quia locus, in quo ſtabant, ob ſingularem ipſius praeſentiam, ſacer erat. Quam rationem R. Moſes Bar Nachman Gerundenſis annotavit. Ejus verba haec ſunt: כל מקום שהשכינה נגלית אסור

Digitized by Google

אסור בנעלת הסנדל וכן ביהושע של נעלך וכן הכהנים לא שמרו במקדש אלא יחפים : *Omnis locus, in quo divina majeſtas ſe patefecit, prohibet uſum ſandalii, & ſic in Joſua* dicitur, *ſolve calceamentum tuum. Et ſic ſacerdotes non miniſtrant in Templo, niſi diſcalceati.* Huic adſtipulatur Theodoretus. Quaerit ille cur Moſes calceamenta ſua ſolvere ſit juſſus, rejectiſque quorundam opinionibus, ſuam tandem ita exponit ſententiam. Δύο τοίνυν ἡγοῦμαι διὰ τούτου δηλοῦσθαι· πρῶτον μὲν εὐλαβέστερον αὐτὸν τῷ λόγῳ καθίστησιν, ὥστε μετὰ δέους τῶν προστεταγμένων ἀκοῦσαι· ἔπειτα προπαιδεύεται, πῶς χρὴ τοὺς ἱερέας ἐν τῇ σκηνῇ λειτουργεῖν· γυμνοῖς γὰρ κἀκεῖνοι ποσὶ τὰς λειτουργίας ἐπετέλουν, καὶ τὰς θυσίας. *Duo igitur arbitror per hoc ſignificari: Primum quidem religioſiorem illum hac ratione reddit, ut cum metu audiret quae imperabantur; Deinde praedocetur, quomodo oporteret Sacerdotes in Tabernaculo ſacra miniſteria obire: Nudis enim illi pedibus officiis ſacris fungebantur, & victimas mactabant.* Sane ea veriſſima eſt, & unica hujus inſtituti cauſa. Nam exploſa eſt eorum opinio, qui putant ſacerdotibus calceos fuiſſe prohibitos, quia ex cadaverum pellibus conſtabant, quae ſecundum legem immundae haberi poterant, quod praeter Gregorium Nyſſenum, alioſque plures, innuere videtur vir doctiſſimus Guilhelmus Stukkius, cum non neceſſe ſit ut ſacerdotes calceos haberent ex animalium pellibus, & pelles animalium minime immundae ſecundum legem fuerint, uti vel ex eo conſtat quod ipſum Tabernaculum, & omnia ipſius vaſa, olim pellibus tegebantur. Videri poſſunt, quae notavi ſuperius de pellibus תחשים, quibus Tabernaculum tectum fuit, quaeque ſuper arcam, & menſam, & candelabrum, & altare aeneum, & omnia vaſa ejus, ex-

Greg. Nyſſ. in Cant. Homil. II.

R. Moſis bar Nachmann in antiquiſſimo opere Schemoth Rabboth Paraſch. II.

Theodoretus in Exod. quaeſt. VII.

Stuk. Ant. conviv. l. 2. cap. 27.

lib. 1. c. 3.

expandi jubentur. Niſi cadavera de morticinis intelligantur. Ex quorum pellibus utique non neceſſe fuit ut calcei conficerentur, cum alia materia ſuppeteret abunde. Pariter non placet quod alii dicunt, *nullos fuiſſe calceos ſacerdotibus, ut in templo moram & abſtinentiam ab extraneis negotiis ſic imperatam ſcirent, quoniam domeſtica opera nudis pedibus, forenſia calceati curabant, quam rationem ſe non omnino improbare poſſe* vir pereruditus Johannes Braunius dicit. Hoc enim nimis longe petitum, & allegoricum eſt. *Sacerdotes quamdiu in Templo occupati erant, reputari domi eſſe, & rem patris coeleſtis curare, unde etiam Chriſtus, qui in Templo inter doctores ſedebat, dixit* ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναί με, *adeoque calceos geſtare non debuiſſe, ut nulli alii negotio intricati*, vir doctus quidem monet. Sed haec iſtius ritus ratio, nimis profecto jejuna foret, &, ut verè dicam, frigida. Nam quod addit: *Hinc non tantum calceos deponere jubentur, ſed & baculum, quo inter perigrinandum per vias uterentur, nec pecuniam, nec crumenam, aut linteum, quo pecuniam involverent, ſecum ferre licebat, his enim uti ſolebant iter facientes, & ii qui negotiis urbanis inhaerebant* eam rationem nihil omnino juvat. Quis quaeſo! ſibi perſuadebit haec eam ob cauſam vel inſtituta, vel ab Hebraeorum ſacerdotibus obſervata, ut homines referrent, qui domi munia ſua diſcalceati obeunt, aut ſine baculis, crumena, aut linteo, incedunt? Quaſi vero, quia caleamentis, vel baculo, iter facientes, & qui negotiis urbanis inhaerebant, utebantur, haec ſacerdotibus Hebraeorum fuiſſent vetita, qui, cum in templo munia ſua perficiunt, reputantur domi eſſe? Quod vero ſubjecit, *inde etiam Chriſ-*

Braun. de Veſt. Sac. Hebr. l. 1. cap. 3.

Digitized by Google

Chriſtum diſcipulis ſuis, poſtquam eos per totum terrarum orbem, ad praedicandum Euangelium miſiſſet, vetuiſſe more ſolito favere: Μὴ κτήσηθε χρυσὸν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, μὴ πήραν εἰς ὁδὸν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον. *Ne poßideatis aurum, aut argentum, neque aes in zonis veſtris, neque peram ad iter, neque duas tunicas, neque calceos, neque baculum. Utpote, qui eodem habitu eos accinctos voluit, quaſi ituros ad templum, rem divinam facturos, quia revera totus orbis, ſi officium ſpectes, iis quaſi domus Dei, atque ſanctißimum aliquod templum fuit, & ubique locorum ſupremi* λειτουργοῦ *Chriſti aeternitatis patris, rem faciebant*, in eo vehementer fallitur. Calceos enim ſuis diſcipulis Chriſtus non prohibuit, & longe alia fuit iſtius praecepti ratio, uti ſuperius docui ſat copioſe. Neque *haec fortaßis etiam cauſa fuit, ob quam verpulorum magiſtri tam expreſſe vetuerint populo, templum ingredi:* במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשה קפנדריא ולא במעות העורין לו בסדינו *cum baculo, aut calceo, aut marſupio, aut pulvere ſuper pedes, nec compendii cauſa, nec cum pecunia ligata in linteo.* Id enim ob ſanctitatem loci factum. Quae ſane vera eſt & unica ratio, cur, & ii qui Templum adibant, eſſent diſcalceati, & ſacerdotes non niſi nudipedes ſua munia obirent.

Matth. x. 9. 10.

Lib. I. cap. 6.

VI. Hoc cum jam dudum à viris doctis obſervatum ſit, Hebraeorum ſacerdotes diſcalceatos fuiſſe, dum rem divinam facerent, neſcio cur Aaron cum calceis ſaepe repraeſentetur. Occupavit hic error vulgares tabulas, quae Belgicis Bibliis inſeruntur. Videatur tabula peregrinationis Iſraëlitarum in deſerto, &, quod mi-

Digitized by Google

mireris, Moſis pedes in ea nudi, Aaronis aliquo involuti integumento apparebunt. In tractatu Hieronymi Magii, quem de Tintinnabulis conſcripſit, Pontifici Hebraeorum, Thymiamata facienti, etiam calcei appinguntur. Excuſari haec poſſunt, quia, uti *poëtis*, ita & *pictoribus*,

Mag. de Tintin. pag. 45.

Horat. de arte Poëtica, ver. 10.

Quidlibet audendi ſemper fuit aequa poteſtas.

At Plutarchi inſigne erratum eſt, qui Pontificem Hebraeorum feſtis diebus κοθόρνοις ſacra feciſſe tradit. Eſt in eo totus ſcriptor graviſſimus, ut Bacchum à Judaeis cultum oſtendat. Probare hoc aggreditur ex eorum Pontifice: πρῶτον μὲν, inquit, ὁ ἀρχιερεὺς ἐλέγχει, μιτρηφόρος τε προϊὼν ἐν ταῖς ἑορταῖς, καὶ νεβρίδα χρυσόπαστον ἐνημμένος χιτῶνα τε ποδήρη φορῶν καὶ κοθόρνους: *Primum enim Pontifex hoc arguit, mitratus ingrediens diebus feſtis, & hinnuli pellem auro contectam indutus, tunicamque talarem geſtans & cothurnos.* Sed Plutarchus vehementer fallitur, cum Hebraeorum Pontifici, quae aliena ab eorum inſtitutis ſunt, affingit. Falſum enim eſt, diebus feſtis Pontificem Hebraeorum cothurnos geſtaſſe, qui cum reliquis ſacerdotibus ſemper nudipes ſacra peragebat. Nam quemadmodum omnes ſacerdotes, cum ſacra munia obirent, nudis pedibus fuiſſe conſtat, ita Pontificem diebus feſtis fuiſſe nudipedem, res certiſſima eſt, & indubitata, cum inter ejus veſtes nulli quoque calcei memorentur. Sed haec Plutarchum, ſcriptorem alias gravem, & cumprimis eruditum, tradidiſſe, nemo mirabitur, qui meminerit eum plurima in Sympoſiacis adverſus Judaeos futilia ſcribſiſſe. Quale eſt quod ſerio aſſerere non dubitat, eos τιμᾶν τὸν ὄνον ἀναφήναντα πηγὴν αὐτοῖς ὕδατος, *colere aſinum,*

Plut. Sympoſ. lib. iv.

qui

qui iis monſtraverit aquae fontem. Quod commentum, ab aliis etiam proditum, jam dudum exploſum eſt. Scilicet Plutarchus, & alii ſcriptores, qui de Judaeorum inſtitutis aliquid memoriae prodiderunt, eorum religionis fuerunt minime intelligentes, atque inde plurima narrant, vel ipſi fingunt in contumeliam gentis, quae prorſus ridicula ſunt, & ſe ipſa deſtruunt.

Caput Quartum.

I. *Varia humilis coram Deo animi indicia apud veteres Hebraeos.* II. *Inceſſiſſe nudipedes, ut animum coram Deo humilem oſtenderent & abjectum, male colligitur ex exemplo Achabi* 1. *Reg.* XXI: 27. III. *Judaei in feſto expiationis nudipedes* IV. *Etiam in Tiſcha Be-Ab.* V. *Nudipedalium origo non ex Judaeorum Jejuniis & γυμνοποδία petenda.* VI. *Vota nudis pedibus ſoluta.* VII. *Juvenalis locus explicatur, atque ipſius, & aliorum, error oſtenditur.*

I.

Apud Hebraeos olim varia fuerunt humilis animi coram Deo & abjecti ſigna. Indicebant jejunii dies. In iis jacebant in ſacco, & cinere, & ſqualidi obambulabant. Ita Achabus יקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט: *ſcidit veſtes ſuas, & ſacco corpus ſuum operuit, & jejunavit, & jacuit in ſacco, & ambulavit pedetentim.* Quod non alienum ab aliorum Orientalium moribus fuit. Nam Rex Ninive, cum audiviſſet imminens exitium, quod minabatur Jonas, non tantum ipſe *veſtes regias depoſuit, & induit ſe ſacco, & ſedit in cinere,* verum etiam

1. Reg. xxi. 27.

Ion. iii. 6. 9.

etiam edicto ſanxit, *ut & homines, & jumenta, ſaccis operirentur, & nec homines, nec jumenta, nec boves, nec oves, quidquam guſtarent aut paſcerent, aut aquam biberent.*

II. Hebraeos etiam olim inceſſiſſe diſcalceatos, ut coram Deo humilem & abjectum animum oſtenderent, ex Achabi exemplo poſſe colligi videtur. Multi interpretes enim vocem אט vertunt *diſcalceatum.* Ita habent Chaldaeus, Syrus, & Arabs, cum quibus faciunt R. Salomon Jarchi, & vir ſuo ſeculo Hebraice doctiſſimus Sebaſtianus Munſterus. Neque aliter accepit Flavius Joſephus. Sic enim ille de Achabo ſcribit: Ἀχάβῳ δὲ λύπη τῶν πεπραγμένων εἰσῆλθε, καὶ μεταμελος, καὶ σακκίον ἐνδυσάμενος, γυμνοῖς τοῖς ποσὶ διῆγεν, οὐχ' ἁπτόμενος τροφῆς, ἀνομολογούμενος δὲ τὰ ἡμαρτημένα, καὶ τὸν Θεὸν οὕτως ἐξευμενίζων. *Achabum autem dolor factorum ſubiit & poenitentia, & indutus ſaccum, nudis pedibus inceſſit, abſtinens à cibo, confitens autem peccata, & Deum ita ſtudens placare.* Sed vox אט pro *diſcalceato* in Hebraeorum lingua ponitur nunquam. Contra non aliud ſignificat, quam *leniter, ſenſim, pedetentim.* Hoc inter alios optime docuerunt viri magni Samuel Bochartus, & Johannes Coccejus. Notionem illam etiam complures interpretes agnoſcunt. Conjecit quoque Samuel Bochartus, *fortaſſe ab illo* אט, *at, quod proprie* greſſus tarditatem, *&* lentitudinem, *ſonat,* אטא *atta, primo* Punicè, *deinde etiam Latine, dictum eſſe, qui propter crurum vitium non niſi lente incedit:* Feſtus: *Attae appellantur, qui propter vitium crurum, aut pedum, plantis inſiſtunt, & attingunt magis terram, quam ambulant, quod cognomen Quintio Poëtae adhaeſit.*

Joſeph. Antiq. Jud. lib. VIII. *cap.* 7.

Bochart. Hieroſ. p. 1. *pag.* 600. *Cocc. Lex. Hebr.*

Gloſ-

Gloſſae. ὁ τοῖς ποσὶν ἀρχόμενος περιπατεῖν. Quare, cum אט in Hebraeorum lingua non notat *diſcalceatum*, ſed *ſenſim*, *pedetentim*, *lente*, neutiquam Achabus *diſcalceatus*, ſed *lente*, tanquam prae moerore languens, inceſſit. Quo ſenſu optime acceperunt R. David Kimchi, & R. Levi ben Gerſom. *Kimchi & Levi ben Gerſom ad 1. Reg. XXI. 27.*

III. Licet vero non doceat Achabi exemplum Hebraeos olim, in ſignum humilis & abjecti animi, inceſſiſſe nudipedes, tamen aliunde id abunde diſcimus. Praeter Sacerdotes, totum populum diſcalceatum inceſſiſſe in magno expiationis die, quem κατ' ἐξοχὴν יומא vocant, id eſt *diem*, vel etiam יום הכפרים *diem expiationis*, ex Maſſecheth Joma conſtat. Verba haec ſunt: *Joma cap. VIII. § 1.* יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה והמלך והכלה ירחצו את פניהם והחיה תנעול את הסנדל דברי רבי אלעזר וחכמים אוסרין *In die expiationis prohibitum eſt in cibo, & in potu, & in lotione, & in unctione, & in inductione ſandalii, & in miniſterio lecti. Rex vero, & ſponſa, lavant facies ſuas, & puerpera ſandalia induit. Verba R. Eliezeris. Sed ſapientes prohibent.* Eadem ferme habet Jonathan ad locum Levitici, in quo praeceptum Dei de feſto expiationis legitur. Ita enim παραφράζει. *Jonath. ad Lev. XVI. 29.* תענון ית נפשתיכון מן מיכלא ומן משתייא ומן הוית בני ותמרוקא ומסנא ותשמיש ערסא *Affligetis animas veſtras*, abſtinendo *à cibo, & potu, & à procreatione liberorum, & ab abſterſionibus, & calceamentis, & ab uſu lecti.* His ſimilia ex Hiſkuni profert Johannes Druſius ad eundem locum: *Ut die Cippurim vetitum eſt comedere & bibere, ita quoque vetitum eſt lavare, & ungere, & induere ſandalia, & coire*

in lecto, eo quod haec omnia vocantur afflictio animae. Paria Jonathan habet ad Lev. XXIII. 27. & ad Num. XXIX. 7. Gemina in Baal Hatturim leguntur:

Baal Hatturim ad Lev. XXIII. 27.

חמשה עינוים הם איכלא ושתיה ורחצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה *Quinque afflictiones hic imperatae ſunt: Nimirum abſtinentia à cibo, & potu, & lotione, & unctione, & indutione ſandalii, & coitu.* Etiam R. Iſaak Karo quae interdicta eo die ſunt, ſic recenſet:

R. Iſaak Karo in Schulchan Aruch P. I. Tract. de die כפורים *Tit. 6.*

מלאכה אכילא שתייה רחצה סיכה נעילת הסנדל ותשמיש המטה *operatio, cibus, potus, lotio, unctio, uſus ſandalii, & coitus.* Et adeo quidem neceſſarium putant Magiſtri ſine calceis incedere eo die, ut non modo R. Moſes ben Maimon dicat: אסור מנעל הסנדל אפילו ברגלו אחד, *prohibitum eſt induere ſandalia etiam pede uno:* Sed etiam non excludat infantes:

Maimon. in Jad Chazaka Tract. de die expiationis cap. III. §. 7.

התינוקות אף על פי שהן מותרין באכילה ובשתיה ורחיצה וסיכה מוכעין אותן ממנעל הסנדל *infantes, quamvis illi liberi ſint* ab abſtinentia *à cibo, & potu, & lotione, & unctione, tenentur tamen exuere ſandalia.* Caeterum, quod ad ſandalia, ſive calceos, vir doctiſſimus Robertus Sheringhamius, qui tractatum Talmudicum Joma latinum dedit, obſervavit, *hoc intelligendum eſſe de calceis coriaceis,* quoniam *poterant ſoccis ex panno, aut quavis alia materia confectis, uti,* atque id probat ex Arba Turim, in Hilcoth Jom Hakkippurim:

Shering. ad Ioma. cap. VIII. §. I.

מותר לילך באנפלאות של בגד לא שנא בבית לא שנא ברשי הרבים *Licitum eſt* (in die expiationis) *incedere impiliis, nihil intereſt, ſive privatim, ſive publice.* Scilicet אנפלאות *impilia*, id eſt, ſoccos ex panno, aut aliqua alia materia confectos, uti vocem hanc ſignificare, quae viros maximos exercuit, prolixe docet vir ſummus Johannes Seldenus, permittunt Magiſtri, cum

Digitized by Google

cum perinde hoc ſit ac ſi aliquis incedat diſcalceatus. Idem confirmat ex Menaſſeh Ben Iſrael, in Theſauro dos dinim cap. 98. Gemina in Synagoga Iudaica magnus Buxtorfius annotavit. *Nemo calceos, ne quidem uni pedi induere debet; Sic qui pede uno mutilus eſt, ei non licet fulcrum ſeu pedem factitium alligare aut applicare, inprimis ſi ſit ex corio: quia ex his commodum & delectationem capit homo: Senes vero, & debiles, quodam morbo aut plaga laborantes, aut ii quibus frigus nocet, ſoccos laneos induere poſſunt, vel in ſchola in pulvillum ſtare. Si quis etiam ſit in loco, ubi à ſcorpionibus eſt periculum, licet ei & coriaceos calceos inducere.* Sed coriaceis calceis praeterea infirmos, & vulneratos, uti poſſe, refert Menaſſe Ben Iſrael, celebris ille nuper Archiſynagogus Amſtelodamenſis.

Seld. in Uxor. Hebr. l. 1. c. 14.

Buxt. in Syn. Jud. cap. 26.

IV. Id ipſum fiebat in illo jejunio, quod quinto menſe, qui אב, *Ab*, dicitur, celebrabatur, unde & communiter, תִּשְׁעָה באב, *tiſcha Be-Ab*, vocatur. Videri de hoc jejunio poteſt vir CL. Johannes Buxtorfius. Eo die Judaeos eſſe nudipedes, neque fas eſſe calceis uti, etiam obſervavit Johannes Braunius. Inprimis memorabile eſt quod Buxtorfius narrat, inter ea quae decenter ad ejus celebrationem praeparandam faciunt, ex quo Menſem *Ab* ſunt ingreſſi, ab ipſis Calendis, uſque ad Nonas: *Calceos*, inquit, *nullus ſutor facere debet, ne quidem aliis pro mercede: calceos novos, vel ullum aliud veſtimentum novum, nemo induet.* De ipſa vero ſolemni celebratione notat: *Prima veſpera calceos exuunt, & nudis pedibus in ſcholam eunt.*

Buxt. Syn Jud. cap. 30.

Braun. de Veſt Sac. lib. 1. c. 3.

V. Ab hoc ritu originem petierunt viri eruditi ſacro-

crorum Nudipedalium, quae apud Graecos, Romanos, Barbaros, celebrata fuerunt, ad impetrandos de coelo imbres. De his Tertullianus: *Denique cum ab imbribus aeſtiva hiberna ſuſpendunt, & annus in cura eſt, quidam quotidie paſti, ſtatimque pranſuri, balneis, & cauponis, & lupanaribus operati, Aquilicia Jovi immolatis, Nudipedalia populo denunciatis, coelum apud Capitolium quaeritis, nubila de laquearibus expectatis, averſi ab ipſo Deo & coelo.* Cujus moris ſpecimen aliquod in variis Galliae locis hodieque retineri, & ad eliciendas aquas nudis pedibus loca ſacra homines ſupplices adire, Petrus Daniel Huetius, magnum literarum, & omnis eruditionis ornamentum, refert. Sed & alias id factum ex Plinio diſcimus: *Privatim autem*, inquit, *contra erucas ambiri arbores ſingulas à muliere incitati menſis nudis pedibus recincta.* Chriſtianos veteres etiam in ſupplicationibus inceſſiſſe nudipedes, multis oſtendit vir doctiſſimus Benedictus Balduinus. Quomodo & Cardinalis Borromaeus, cum peſtis Mediolani graſſaretur, indicta ſaepe publica ſupplicatione, nudis pedibus inceſſit, & plures ad ejus exemplum, uti narrat vir doctiſſimus Martinus Gejerus. Sed Nudipedalia aliunde originem habere quam à ſolemnibus jejuniorum diebus, qui inter Judaeos in magnis calamitatibus obſervati ſunt, ego ſuſpicor. Nudipedalia proprium fuiſſe Judaici populi feſtum, omnino perperam Thomas Dempſterus notavit, ex Joſephi loco, quem mox adducam. Pro ratione quidem, & neceſſitate temporis, ſaepe jejunia inſtituta ſunt quae nudis pedibus à Judaeis peragebantur, non tamen nudipedalia proprium feſtum Judaici populi fuerunt. Uti enim hodie Judaei, ingruentibus in civi-

Tertul. Apolog. cap. 4.

Huet. Dem. Euang. Prop. 4. cap. 11.

Plin. lib. XVII. cap. 28.

Bald. de Calc. Ant. cap. 23.

Gejer. de Luct. Heb. pag. 299.

Dempſt. ad Roſ. pag. 439.

civitatem aliquam calamitatibus publicis, peſte puta graſſante, aut uredine, aut rubigine, frumentum invadente, item propter pluviarum, vel defectum, vel nimiam abundantiam, indicunt jejunia, ita olim etiam à ſanctis patribus inſtitutum fuit. Ea jejunia variis ſignis humilis animi obſervarunt, uti haec hominibus quaſi innata religio eſt, externis indiciis declarare abjectum ſuum & humilem animum, ut eo magis divinum ſibi concilient favorem. Pariter Nudipedalia urgentibus neceſſitatibus inter gentiles inſtituta ſunt, ut divinum favorem in ſe elicerent, non Judaeorum exemplo, ſed inſtinctu humani ingenii, quod ad talia eſt admodum proclive. Putarunt enim ſe hac ratione Deos ſibi reddituros magis propitios. Quamvis à Judaeis ad Chriſtianos veteres, & inde ad ſuperſtitioſos in Gallia haec religio perveniſſe videri poſſit, ad quam tamen plurimum contulit hominum ad talia non parva proclivitas.

VI. Etiam vota nudipedes ſolverunt. Illuſtre eſt Berenices exemplum, quod Flavius Joſephus refert: Ἐπεδήμει δὲ, inquit, ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, εὐχὴν ἐκτελοῦσα τῷ Θεῷ. Τοῖς γὰρ ἢ νόσῳ καταπονουμένοις, ἢ τισὶν ἄλλαις ἀνάγκαις, ἔθος εὔχεσθαι πρὸ τριάκοντα ἡμερῶν, ἧς ἀποδώσειν μέλλοιεν θυσίας, οἴνου τε ἀφέξεσθαι, καὶ ξυρήσασθαι τὰς κόμας. ἃ δὴ τότε τελοῦσα Βερνίκη, γυμνόπους τε πρὸς τοῦ βήματος ἱκέτευσε τὸν Φλῶρον: *Degebat autem Hieroſolymis, ut vota Deo ſolveret. His enim qui morbo, vel aliis neceſſitatibus, implicantur, mos eſt orare per triginta dies, antequam immolent hoſtias, abſtinere quoque vino, & capillos radere. Quem morem Bernice illis diebus exercens, nudipes etiam ante tribunal deprecata eſt Florum.* De eadem Bernice Hegeſippus: *In conſpectu Berenices, quae ſoror Agrippae regis ad templum religionis cauſa venerat,* *acer-*

Ioſeph. de Bell. Iud. lib. II. c. 15.

Hegeſip. l. 2. c. 8.

acerbiſſima caede in populum deſaeviebat: nec obſecranti deferendum arbitratus, cum inſervientem religioni nudis pedibus adſtantem videret.

Juven. Sat. VI. vers. 155. &c. VII. Hujus hiſtoriae notitia ad Juvenalem perveniſſe videtur, qui de Berenice canit:

—Deinde adamas notiſſimus, & Berenices
In digito factus pretioſior: hunc dedit olim
Barbarus inceſtae, dedit hunc Agrippa ſorori,
Obſervant ubi feſta mero pede Sabbata Reges,
Et vetus indulget ſenibus clementia porcis.

Vetus Juvenalis Scholiaſtes haec de Agrippa Auguſti nepote, & ſorore ejus Julia, intelligit. Sed optime obſervarunt viri pereruditi, hoc omnino capiendum de Berenice Agrippae Regis ſorore, quae nudo pede ad Flori tribunal acceſsit. Erravit tamen Juvenalis, cum Judaeos dicit ſua Sabbata *mero*, hoc eſt nudo, *pede obſervaſſe*. Nemo enim putet hoc unquam à Judaeis factum. Eſt enim, & ſemper fuit, ab eorum moribus alieniſsimum. Quantopere à γυμνοποδίᾳ abſit Sabbati ſuperſtitioſa obſervatio, videre eſt in Synagoga Judaica magni Buxtorfii, è qua patet Judaeos potius, quam ut incedant nudipedes, omnibus veſtibus ſabbatinis ſe inducre, ut Sabbatum vel veſtium luxu honorent. Sed erroris hujus origo facile indagari poteſt. Apud Judaeos olim fuerunt varii jejuniorum dies. Praeter diem expiationis, qui ſingulis annis, ex lege Moſis, jejunio celebrabatur, quatuor publica jejunia, ſingulis annis indici ſolita, ex Zachariae vaticiniis colligi poteſt. Verba haec ſunt:

Buxt. Syn. Jud. cap. 15. 16.

Zach. VIII. 19. צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית

לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים *Jejunium quarti, & jejunium ſeptimi, & jejunium decimi*, menſis, *erit domui Judae, in gaudium, & in laetitiam, & in ſolemnitates praeclaras.* Ex eo loco enim etiamnum Judaei quatuor jejunia publica, & ſolemnia, propter calamitates, & afflictiones, quae illis diebus olim ipſorum patribus contigerunt, celebrare ſolent. Videri de his poteſt Synagoga Judaica magni Buxtorfii, qui de ſingulis agit prolixe. *Buxt. Syn. Iud. cap. 30.* Sed praeter ea jejunia, quae ſingulis annis, ſtato tempore, recurrebant, alia adhuc ſaepe indicta, pro re nata, ſunt. Iis temporibus, quibus ſolemniter jejunabant, nudis pedibus incedebant Judaei. Hinc Juvenalis, cum accepiſſet, nudo pede ad Flori tribunal acceſſiſſe Berenicen, quoniam in uſu apud Judaeos erat, ut jejunii tempore incederent nudipedes, errore ſui aevi, Sabbata ab ipſis regibus mero pede, id eſt nudo, obſervari cecinit. Scilicet, cum Judaei, non ipſis Sabbatis, hoc eſt ſeptimo quoque die, quem religioſe colebant, ſed jejunii diebus, nudis pedibus incederent, id accepit Juvenalis perinde, ac ſi Sabbatis id ipſum obſervarent. Eadem ratione, qua errorem alium à veteribus commiſſum ſcimus, qui Sabbatum jejunio celebrari à Judaeis volunt. Hanc communem quondam opinionem fuiſſe, non inepte quis colligat ex his Iuſtini verbis: *Iuſt. l. 36. cap. 2.* *Moſes, Damaſcena antiqua patria repetita, montem Synan occupat, quo ſeptem dierum jejunio, per deſerta Arabiae cum populo ſuo fatigatus, cum tandem veniſſet, ſeptimum diem more gentis* Sabbatum *appellatum, in omne aevum jejunio ſacravit: quoniam illa dies famem illis erroremque finierat.* Eundem errorem paſſim Poëtae, qui Judaicam gentem exagitant, errarunt.

 Petro-

Petronius, in Epigrammate quo Iudaeos proſcindit:

Et non jejuna Sabbata lege premet.

Mart. lib. IV. Epigr. 4. Martialis:

Quod jejunia Sabbatariorum:

h. e. Iudaeorum, qui Sabbata jejunio celebrant. Idem ipſe Auguſtus apud Suetonium putavit: *Ne Judaeus quidem*, ſcribit, *mi Tiberi, tam diligenter Sabbatis jejunium ſervat, quam ego hodie ſervavi, qui in balineo demum poſt horam primam noctis duas bucceas manducavi, priuſquam ungi inciperem.* Sed nihil à Iudaeorum moribus magis alienum eſt, quam Sabbatum jejunio celebrare. Diſerte Maimonides: אסור להתענות בשבת *Prohibitum eſt jejunare in Sabbato.* Imo in Iudaeorum ritualibus, etiam hoc noſtro tempore, legitur, genio indulgendum Sabbati die. Iucundas quoque aliquot hiſtorias, hoc eſt, ridiculas fabellas, quales nempe dignae ſunt cerebro Rabbinorum, in Talmude ſuo habent; quibus voluptas & deliciae ſummus Sabbati honor eſſe probantur. Videri poteſt Tractatus Talmudicus שבת, ſive *de Sabbato*, quem Sebaſtianus Schmidius Latinum dedit, itemque quae obſervata ſunt in Synagoga Judaica magno Buxtorfio. Juxta haec inſtituta R. David Kimchi dicit: מצות עשה לענג הגוף ביום השבת באכלים ערבים וטובים שמתוך שישנהו משאר ימים לטוב *Praeceptum affirmativum eſt paſcere corpus die Sabbati, cibis dulcibus & bonis ſe exhilarare, ut diſcrimen ſit inter reliquos dies & feſtum.* Quare nunquam Iudaei Sabbata ſua jejunio celebrarunt. Unde, neque in ſacris monumen-

Suet. in vita Aug. cap. 76.

Maimon. in Hilc. Schabbath, cap. XXX. n. ii.

Buxt. Syn. Iud. cap. 15.

Kimchi ad Jeſ. LVIII. 13.

mentis, neque in Iudaeorum commentariis, ullum hujus moris veſtigium occurrit. Sed & hujus erroris origo patet. Veteres, cum à Iudaeis crebra jejunia ſervari viderent, etiam putarunt ipſum Sabbatum, id eſt, ſeptimum diem, quem religioſe colebant, jejunio celebrari. Optime hoc obſervavit Magnus Caſaubonus: *Romani*, inquit, *qui norant crebra ab iis uſurpari jejunia, cum praecipua caſtimonia Sabbatum ab iiſdem celebrari viderent, ignari morum ejus gentis, id ſibi temere perſuaſerunt.* Uti vero ex crebris Iudaeorum jejuniis putarunt Romani etiam Sabbata jejunio celebrari, ita Iuvenalis, qui ſciebat Iudaeos diebus jejunii nudis pedibus incedere, id etiam de Sabbato ſibi perſuaſit. Hinc, cum hiſtoriam de Bernice referret, quae nudis pedibus coram tribunali Florum deprecata eſt, cecinit:

Caſaub. ad Suet. Aug. c. 76.

Obſervant ubi feſta mero pede Sabbata reges.

Haec cum ſint certiſſima, neſcio cur vir Doctiſſimus Johannes Braunius Juvenalem defendere, ac ſi à Criticis ſine cauſa inſcitiae accuſatus eſſet, voluerit, & Sabbata apud Iuvenalem de jejuniis explicarit. Poſtquam monuiſſet, Iudaeos *in die expiationum*, itemque *tiſcha be Ab*, nudis pedibus incedere, & ad haec ſibi videri Iuvenalem reſpexiſſe: *Ergo nudo pede*, inquit, *obſervant* Sabbata, *id eſt*, jejunia. *Praeſertim diem expiationum, qui vocatur* שבת שבתון, *quaſi diceres*, Sabbatum quietis. *Levit. cap. xvj. Quod velim Criticos obſervaſſe, ne Juvenalem impoſterum inſcitiae accuſarent, quaſi per Sabbata intellexiſſet, diem illum, qui ſingulis hebdomadibus recurrit, id eſt, diem Saturni, quo die ſane non jeju-*

Braun. de Veſt. Sac. Hebr. l. 1. cap. 3.

 na-

Digitized by Google

nabant, nec etiam nudo pede incedebant. Sane Iuvenalem *Sabbata* dixiſſe *jejunia*, non credo facile probaturum eſſe quenquam. Vocant quidem Iudaei *diem expiationum* שבת שבתון, ſed tam doctum fuiſſe Iuvenalem qua ratione quis adſtruet? Cum Auguſtum, Iuſtinum, Petronium, alioſque plures, in illo errore fuiſſe, Iudaeos Sabbatum, id eſt, ſeptimum diem obſervaſſe, ut diem jejunii, ignoret nemo, neſcio cur ſibi quis perſuadere conetur, aliter putaſſe Iuvenalem, quam Iudaeos *Sabbata*, id eſt, ſeptimum diem, qui ſingulis hebdomadibus recurrit, nudo pede obſervare. Nam, uti alii errarunt, qui Iudaeos Sabbatis jejunia ſervare exiſtimarunt, ita Iuvenalis erravit, qui feſta Sabbata mero pede obſervare Reges dixit, quod optime Critici monuerunt.

Caput Quintum.

I. *Luctus & dolor variis ſignis proditus.* II. *Hebraei in luctu inceſſerunt nudis pedibus.* III. *In loco Mich.* 1. 8. *duplex peccatum Graecorum interpretum.* IV. *Calceis captivos ſpoliare veteres ſoliti.* V. *Obſcurum locum Jer.* 11. 25. *male quidam ex hac conſuetudine exponunt.* VI. *Noſtra iſtius loci explicatio.* VII. *Ob luctum mortui nudis pedibus inceſſerunt Hebraei.* VIII. *De eodem ritu ex Maimonide plura.* IX. *Ex Suetonio, morem fuiſſe apud Romanos, ut in funeribus eſſent diſcalceati, obſervarunt quidam non recte.*

I.

INgens moeror, qui animo concipitur, vel ex Reipublicae calamitate, vel ex ejus, qui nobis charus

erat

erat, acerbo interitu, ſicut vultu proditur, & aſpectu, ita externo quodam ritu, ac ſigno, oſtenſus ſemper fuit. In privato, itemque publico luctu, videre eſt priſcos, paſſis crinibus, coma diſcerpta, intonſa barba, ſciſsis veſtibus, cinere conſperſos, paſsim incedere, ut dolorem, qui ipſos coquebat, & verſabat ſub pectore fixus, externo ſqualore indicarent. Pleni ſunt de his ritibus lugentium omnes libri, plena omnium monumenta, ex quibus multa jam dudum collegerunt viri eruditiſsimi, & inprimis, qui de luctu & ritibus lugentium librum ſingularem edidit, vir celeberrimus Martinus Gejerus.

II. Calceos etiam neglexerunt Hebraei, & nudis pedibus iverunt, cum aut Rempublicam gravior quaedam calamitas opprimeret, aut ereptos ſibi charos lugerent. Illuſtre eſt Davidis exemplum, qui in magno moerore, fugiens arma filii ſui Abſalomi, *aſcendit montem olivarum*, בוכה וראש לו חפוי והוא הולך יחף *flens, capite operto, & ipſe vadens diſcalceatus.* 2. Sam. xv. 30. Scilicet, Hieroſolyma pulſus à rebelli filio, cum ſignis variis dolorem animi, ex priſco more, indicaret, etiam יחף *diſcalceatus* fuit, licet per viam arduam, & aſperam, ſe reciperet in deſertum. Eodem modo ac apud Florum, ob imminens à Gallis periculum, Flor. lib. 1. cap. 13. *Virgines ſimul ex ſacerdotio Veſtae, nudo pede fugientia ſacra comitantur.* Equidem ſcio viros longe eruditiſsimos Iſaacum Caſaubonum, Benedictum Balduinum, Johannem Braunium, & complures alios, ad religionem referre nudos Veſtalium pedes, & ex hoc loco colligere, Virgines Veſtales nudis pedibus ſacrificaſſe. Hoc utique certum haberem, & indubitatum, ſi aliunde conſtaret nudis pedibus Veſtales Vir-

Casaub. ad Suet. Aug. cap. 100.
Bald. de Calc. Ant. cap. 23.
Braun. de Veſt. Sac. pag. 64.

Digitized by Google

Virgines ſacra feciſſe. Exhibuit nummos Guilhelmus Choulius, qui Religionem veterum Romanorum ſermone Gallico deſcripſit, unum Lucillae, alterum Fauſtinae, in quibus viſuntur Virgines Veſtales ſacra facientes, qualem etiam dedit vir omni elegantis doctrinae genere politiſſimus, meus, quod mihi duco gloriae, quondam doctor, Johannes Georgius Graevius, qui ex nummis, & monumentis antiquis, Florum illuſtravit, ex quibus, licet non evidenter videri poſſit an ſacra ſua peregerint nudipedes, colligere tamen eſt proclivius eas nudo pede non ſacrificaſſe. De Veſtae Aede quidem canit Ovidius:

Choul. de a relig. des Anc. Rom. pag. 217.

Graev. ad Flor. loc. cit.

Ovid. Faſt. lib. IV.

Huc pede matronam nudo diſcurrere vidi.

Sed id ad certum religionis, aut ſuperſtitionis ritum, referendum omnino eſt. Quare Virgines è ſacerdotio Veſtae, non quod alias ſolerent eſſe nudipedes, aut nudis pedibus ſacrificarent, ſed ob luctum & ſummum periculum, quod à Gallis urbi imminebat, qui fuſo exercitu jam moenibus appropinquabant, *nudo pede fugientia ſacra comitaſſe* videntur, plane uti olivarum montem rex David diſcalceatus aſcendit.

III. Si Graecos ſequimur interpretes, aliud exemplum de nudis pedibus ob luctum publicum occurret apud Micheam. Commemorat ille Dei judicia, quae Samariae imminebant, dicitque: על זאת אספדה ואילילה אילכה שילל וערום *Proterea plangam, & ejulabo, vadam ſpoliatus, & nudus.* Ea verba vero interpretes Graeci reddiderunt: Ἕνεκεν τούτου κόψεται, καὶ θρηνήσει, πορεύσεται ἀνυπόδετος, καὶ γυμνή. *Propter hoc planget, & lamentabitur, ibit diſcalceata,*

Mich. 1. 8.

ceata, *& nuda*. Scilicet pro שולל, quod in Hebraeo eſt, & *ſpoliatum* notat, habent ἀνυπόδητος, *diſcalceata*. Ad quod verbum notavit Cyrillus: Ἡ δὲ γυμνότης, καὶ ἀνυποδησία, τὸ τῶν αἰχμαλώτων σχῆμα δεικνύει: *Nuditas autem*, *& diſcalceatio*, *captivorum habitum deſignat*. Sed duo in hoc loco Graeci interpretes peccarunt. Primum, quod haec verba referunt ad Samariam, quaſi ea plangeret, & ejularet, & incederet nuda, cum verba Prophetae ſint, qui haec commemorat de ſe ipſo. Alterum, quod Hebraeam vocem שולל vertunt ἀνυπόδητον, cum proprie *ſpoliatum* notet, ac de laceris, & ſciſſis veſtibus, dicatur. Niſi cui magis placeat, Prophetam dicere ſe incedere שולל, hoc eſt *expertem conſilii*, prae animi dolore. Quo ſenſu apud Jobum ea vox uſurpatur, dum dicitur: *qui conſultos incedere* שולל, hoc eſt, *abſque mente*, *expertes conſilii*, *facit*. Iob. XII. 17. & 19.

IV. Rectè tamen notavit Cyrillus, ἀνυποδησίαν τὸ τῶν αἰχμαλώτων σχῆμα δεικνύειν, *diſcalceationem captivorum habitum oſtendere*. Soliti enim ſunt veteres, non tantum veſtibus, verum etiam calceis, ſpoliare captivos. Docet hoc illuſtris locus, qui in Annalibus legitur. Pekak, Remaliae filius, Rex Samariae, Judaeorum centum & viginti millia ceciderat uno die, & ducenta millia captivos abduxerat, & ſpoliarat. Hos captivos, non tantum veſtibus, ſed etiam calceis, ſpoliatos ex eo videre eſt, quod, ubi monitu Prophetae Oded reducerentur, diſerte dicitur: ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערמיהם הלבישו מן השלל וילבשום וינעלום *Et ſurrexerunt viri*, *quorum nomina ſunt expreſſa*, *& acceperunt captivos*, *atque ex praeda veſtiverunt omnes nudos*, *& calce-* 2. Paral. XXVIII. 15.

arunt. Aeque clare id oſtendit hic inſignis apud Ie-
Jeſ.xx.2. ſaiam locus. Dicit illi Deus: לך ופתחת השק מעל
מתניך ונעלך תחלץ מעל רגלך *Vade, & ſolve ſac-
cum à lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedi-
bus tuis*. Huic mandato paruit non invitus. Itaque
יעש כן הלך ערום *fecit ſic, eundo nudus*. Hoc vero
ſignum eſſet Aegyptiis, atque Cuſchaeis, ſimilis diſ-
calceationis, cum captivi abducerentur ab Aſſyriae
Rege. Ita enim explicat; & myſterium pandit ipſe
vers 3. 4. Deus. כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים
אות ומופת על מצרים ועל כוש: כן ינהג מלך אשור את
שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף
*Quemadmodum ambulavit ſervus meus Jeſaias nudus,
& diſcalceatus, tribus annis, ſignum & portentum
ſuper Aegypto & Cuſchaeis: ſic ducet Rex Aſſyriae
captivos Aegypti, & exules Cuſcaeorum, pueros,
& ſenes, nudos, & diſcalceatos*. Jam Abrahami
aevo eum morem uſitatum, non abſurde quis colligat
Gen. xiv. 23. ex ipſius dicto ad Regem Sodomaeorum, quo negat
ſe ex omni praeda accepturum, מחוט ועד שרוך נעל *à
filo uſque corrigiam calcei*.

V. Ex hac veterum conſuetudine exponunt viri
eruditiſſimi obſcurum quendam apud Jeremiam locum.
In eo graviter populum increpat Propheta, quod à
Deo defecerint, à quo tam multis tamque variis be-
Jer.II.25. neficiis fuerant cumulati. Tandem vero hoc moni-
tum ſubjungit: מנעי רגלך מיחף וגורנך מצמאה *Arce
pedem tuum à diſcalceatione, & guttur tuum à ſiti*.
Caſtal.ad h.l. Captivitatem praedici putant docti interpretes, in
quam nudipedes abducerentur. Ita Sebaſtianus Ca-
ſtalio: *Cave ut committas, ut tibi in captivitatem
nudis pedibus procul eundum ſit*. Et Magnus Cocce-
jus:

Digitized by Google

jus: *Monet imminere deportationem, ut nudipedes,* Cocccj. ad
& in ſiti, deducantur in aliam terram. Ego vero h.l. & in Lex. Heb.
non video hanc genuinam eſſe Prophetae mentem.
Perſiſtere Prophetam in Metaphora cameli, & onagri
foeminae, extra dubium omne eſt. Hinc neceſſe eſt,
ut hoc monitum pariter ſit metaphoricum, à re ſi-
mili deſumptum, quo deterret Iſraelitas, & *eos avo-
cat ab impudenti libidine*, prout ad haec verba opti-
me notarunt Belgae interpretes. Quod confirmat Belgae ad
reſponſio, quae ſubjungitur: ותאמרי נואש לוא כי h. l.
אהבתי זרים ואחריהם אלך: *Et dixiſti, deſperatum eſt,
Non: nam diligo alios, & eos ſequar.* Quaſi dicant:
fruſtra mones, & laterem lavas, id nunquam prae-
ſtabimus, diligimus enim alios. Hoc itaque moni-
tum eſt, non quo captivitas praedicitur, in quam nu-
dis pedibus, & in ſiti, procul eundum eſſet, ſed quo
à foeda libidine, hoc eſt Idololatria, populum deter-
ret vates.

VI. Hunc ſenſum miror non vidiſſe tot interpre-
tes, qui abeunt in alia omnia, quorum ſententias ne-
que referre, neque examinare libet. Superiori libro, Lib. 1.
duorum commatum, quae praecedunt, ſenſum dedi, cap. 6.
ut quidem opinor, veriſimillimum. *Camelum juni-
orem*, משרכת דרכיה, *quae circumit vias ſuas*, Ca-
melum foeminam eſſe, quae catulire incipit, & oeſtro
libidinis percita huc illuc vagatur, maris potiundi
gratia, docui prolixe. Scilicet Propheta qui cum me-
retrice comparaverat Iudaicam gentem, quae in lupa-
nari proſtat, & cuilibet ſe proſternit, quo magis ap-
pareat rei foeditas, eam comparat cum camelo junio-
re, quae libidine flagrans quaerit marem. Sed ea
metaphora non contentus, etiam onagrum vocat po-

Digitized by Google

pulum ad Idololatriam proclivem, quae ubi eminus olfecit marem, à nemine inhiberi poteſt, quo minus ad eum currat, imo quae neminem recuſat, vel in ipſis menſtruis. In eadem metaphora pergit Propheta, atque ex Dei nomine monet: מנעי רגלך מיחף וגורנך מצמאה *probibe pedem tuum à diſcalceatione, & guttur tuum à ſiti.* Scilicet Iſraelitas avocat ab impudenti libidine, qua omnium gentium Idola colebant. Apud veteres, uti matronae, & puellae pudicae, non tantum velatae erant, verum etiam pedes ſtola, & calceis tegebant: ita, quae licentiam ſtupri vulgaverant, non cervice modo, & humeris, atque lacertis conſpicuis, ac ſeminudis erant, prout Ovidius canit:

Ovid. de Arte Am. lib. III. vers. 307.

Pars humeri tamen ima tui pars ſumma lacerti
Nuda ſit à laeva conſpicienda manu.
Hoc vos praecipue niveae decet: hoc ubi vidi,
Oſcula ferre humero qua patet uſque libet,

verum etiam pedes diſcalceatos & nudos oſtendebant, niſi forte quid vitii ſubeſſet, quo facit hoc ejuſdem monitum,

ibid. vers. 271.

Pes malus in nivea ſemper celetur aluta,
Arida nec vinclis crura reſolve tuis,

quo puellam, quae amare, & amari cupit, inſtruit, ut pedem malum celet, ne ejus deformitas appareat, quam calcei, qui à pede per tibiam protenduntur, ac crus medium obligant, tegunt, ſi nunquam reſolvantur, unde & apud Tertullianum leno, meretricum *impuro cruri purum aut mulleolum inducit calceum.*

Tertul. de Pallio cap. 3.

Cum

Cum enim, ut apud Horatium eſt,

Matronae praeter faciem nil cernere poſſis,
Caetera, ni catia eſt, demiſſa veſte tegentis,

contra meretricum cervix non ſolum nuda, & ima pars humeri, & ſumma lacerti, in amatorum oculos incurrebat, verum etiam pedes nudi, & diſcalceati. Ita mulier, omnibus ſimulacris emendatior, in lupanari deſcribitur, cervice, & pedibus nudis, apud Petronium: *Jam mentum*, inquit, *jam cervix, jam manus, jam pedum candor intra auri gracile vinculum poſitus, Parium marmor extinxerat.* Eleganter Prudentius: *Prud. lib. II. in Symmach. vers. 35.*

Vincendi quaeris dominam? ſua cuique dextra eſt,
Et Deus Omnipotens: non pexo crine virago,
Nec nudo ſuſpenſa pede, ſtrophioque revincta,
Nec tumidas fluitante ſinu veſtita papillas.

Atque uti mulieres, libidine percitae, pedes nudabant, ita & vinum amabant, quum ſcirent *ſine Cerere & Libero Venerem frigere.* Habet enim vinum ad incitandam libidinem ſummas vires, ut vel Lothi exemplum oſtendit, cui, ſeni admodum, vinum appoſuerunt filiae, ut cum ipſis coiret, quo victus vir ſanctiſſimus, horrendum nefas commiſit. Uſque adeo verum eſt quod vulgo dici ſolet: *Gen. xix. 32. &c.*

Nox & amor vinumque nihil moderabile ſuadent.

Hinc meretrices, ut vini avidae, ſaepe deſcribuntur. Apud Terentium conqueritur ſenex, in cujus domum

 Bachis

Digitized by Google

Bachis erat introducta, *ſe releviſſe omnia dolia, omnes ſerias*, & tandem ſubjungit: *Pitiſſando mihi quid vini abſumpſit.* Monuit hinc Propheta: מנעי רגלך מיחף וגורנך מצמאה *Prohibe pedem tuum à diſcalceatione, & guttur tuum à ſiti.* Hoc eſt, ne amplius, more meretricum, nudos pedes tuos oſtende, & guttur tuum ne ſitiat vinum, quod libidinem incitat. Hanc ſententiam verba ſequentia optime confirmant, quibus obſtinatus populus introducitur reſpondere: נואש לוא כי אהבתי זרים ואחריהם אלך: *deſperatum eſt, non: nam diligo alios, & eos ſequar.* Quaſi dicat, haec fruſtra mones, abſtinere enim nequeo, cum amaſios diligam, & eos ſequi velim. Haec mea de hoc loco ſententia. Vir illuſtris Hugo Grotius etiam
Grot. ad Ier. 2. 25. vidit ad compeſcendam libidinem hoc monitum pertinere, ſed non recte mihi videtur id expoſuiſſe. *Prohibe, inquit, pedem tuum à nuditate, i. e. ſi quis tibi dicat (id enim hic ſupplendum) Noli denudare partes muliebres. Eas enim Hebraei, ut & alii, honeſte pedum vocant nomine. Vide Gen. 49. 10. Et guttur tuum à ſiti) Nova tranſlatio in ipſa comparatione: nam ſitim intelligit libidinem. Guttur quid ſit intelliges ex Prov. 30. 16 20.* Quod monet pedes ſaepe pro pudendis poni veriſſimum utique eſt. Sed, cum verbum יחף proprie notet *diſcalceatum*, *pes* pro *pudendo* hic ſumi omnino nequit. Pariter huc non quadrat, quod de ſiti, & gutture ſubjungit.

VII. Obſervatum quoque apud Hebraeos, ut qui
Illyr. clavi Script. p. 1. mortuum lugerent incederent nudipedes, jam dudum, praeter Flaccium Illyricum, complures viri eruditiſſimi, ex loco apud Ezechielem inſigni, collegerunt,
Ezech. XXIV. 16. 17. ubi Propheta à Numine jubetur, contra morem, in uxoris

Digitized by Google

uxoris funere, cunĉta retinere laetitiae ſigna. Verba Dei ſunt: בן ארם חנני לקח ממך את מחמר עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה ולוא תבוא דמעתך : האנק דם מתים אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה על שפם ולחם אנשים לא תאכל : *Fili hominis, ecce ego eripiam tibi deſiderium oculorum tuorum per plagam: tu tamen non planges, neque flebis, neque ullas lacrymas emittes, Clamare deſiſte, non facies luctum funebrem, tiaram tuam alliga tibi, & calceos tuos pone in pedibus tuis, & ne obnubas myſtacem, & panem hominum ne comedas.* Fuerunt haec omnia illis temporibus luĉtus indicia. Nam plangebant, flebant, leſſum faciebant funebrem, nudabant caput, vel obvolvebant, deponebant calceos, obnubebant myſtacem, & panem comedebant ab aliis allatum. Haec Prophetam vetat Deus. Quod Judaei, cum tanquam inſolens, & à vulgatis moribus alienum, mirarentur, praedicit futurum, ut ipſi quoque, liberis gladio ſublatis, idem facerent, quod ab ipſo fieri videbant, nec ullum luĉtus ſui ederent ſignum. Manifeſtum inde eſt certumque, in mortuorum luĉtu, olim inter Hebraeos eum morem fuiſſe, ut calceos exuerent, quod ſecus in laetitia fiebat.

VIII. Meminit hujus ritus omnium Rabbinorum doĉtiſſimus Moſes Ben Maimon, qui titulo peculiari, quem אבל *de luĉtu* inſcripſit, omnia quae ad luĉtum pertinent, egregie recenſet: *Illae ſunt res*, inquit, *quae lugenti prohibentur, die quidem primo ex ſententia Legis, diebus autem reliquis ex traditione majorum, nimirum tonderi, lavare veſtes, balneo corpus recreare, ungi oleo. cum uxore conſueſcere, calceos induere, facere negotium, legere in libro legis, ven-*

Maim. in Ebel. c. 5. §. 1.

Digitized by Google

Ibid. §. 6. *ventilare lectum, nudare caput ſuum, ſalutare.* Quod vero inter lugentium ritus, tanquam prohibitum, recenſet, *induere calceos*, ex Ezechielis exemplo petit: *Unde*, inquit, *eſt*, *quod lugenti prohibita Sandaliorum aſſumptio? Eo quod Ezechieli dictum fuerit, calceum tuum appones pedi tuo: unde generatim cuivis prohibitos fuiſſe elicitur.* Scilicet ex eo quod, contra morem, Ezechieli Deus mandavit, ut nullum luctus ſignum edat, quodque alias inſolens, calceos induat, colligit doctiſſimus Maimonides, fieri ſolitum, ut in luctu ſandalia exuerentur. Hunc morem etiamnum obſervari apud Judaeos, ut in funeribus diſcalceari oporteat lugentes, monuerunt viri ad mira-
Fag. ad culum in lingua & ritibus eorum eruditi, Paulus Fa-
Deu, 14. 1. gius, & Johannes Buxtorfius, & poſt eos vir cele-
Buxt.
Syn. Iud. berrimus Martinus Gejerus, qui ex Minhagim Ger-
c. 49. manicis adduxit haec praecepta. *Wenn das* meth
Gejer. *de* (*verſtorbne*) *noch nit zu* Keſura (*Grab*) *iſt kommen*,
Luct.
Hebr. c. *darf der* afel (*leidtragende*) *nicht die Schuh aus thun.*
15. hoc eſt, *Quando mortuus nondum delatus eſt ad ſepulturam, non opus eſt ut lugens calceos exuat.* Poſtmodum inchoato ſemel luctu, *mus er die Schuh auſthun, und ſol ſein Weib ſtehen laſſen*, hoc eſt,
Maſſech. *debet calceos exuere, & ab uxore abſtinere.* Quibus
Sem. c. 1. ſimilia leguntur in Maſſechet Semachoth: אין קורעין ואין חולצין וכו' ער שעת שימות *Non lacerabunt veſtes,*
Braun. de
Veſt. Sac. *nec calceos extrahent &c. antequam obierit.* Quod
Hebr. obſervavit vir doctiſſimus, Johannes Braunius.
pag. 61.

IX. Ex Suetonio, qui in funebri Auguſti pompa
Suet. in
Aug. cap. refert: *Reliquias legerunt primores equeſtris ordinis,*
100. *tunicati, & diſcincti, pedibuſque nudis, ac in Mauſoleo condiderunt*, obſervatum fuiſſe à Romanis, ut in

Digitized by Google

in funeribus nudis pedibus incederent, notavit vir elegantiſſimus Benedictus Balduinus. Paria habent alii, & nuperrime id monuit Johannes Braunius. Ego vero non video ex hoc loco poſſe colligi, Romanorum hunc ritum fuiſſe, ut diſcalceati luctum funebrem teſtarentur. Nam quod in pompa funebri Auguſti factum, plane ſingulare eſt, & alias inſolitum. Haec enim indicia reverentiae, & ταπεινοφροσύνης, vel, ut loquitur Tertullianus, ταπεινοφρονήσεως fuerunt, atque hic honor Auguſto habitus, ut qui jam major homine, & inter Divos eſſet. Non mihi latet magnum Caſaubonum notaſſe. *Falluntur, quod peculiarem Auguſto habitum hunc honorem cenſent, ut à diſcinctis reliquiae ejus legerentur. Nam in aliorum quoque funeribus idem factitatum. Tibullus,*

Bald. de Calc. Ant. cap. 23.

Braun. loc. cit.

Caſaub. ad Suet. loc. cit.

Pars quae ſola mei ſuperabit corporis, oſſa
Incinctae nigra candida veſte legunt.

Imo vero in pleriſque religionis ſuperſtitioniſve ritibus obeundis calceos ponebant. Quod prolixius docet. Mihi tamen neutiquam vir magnus perſuadet, eos falli, qui peculiarem Auguſto habitum hunc honorem volunt, ut nudis pedibus ipſius oſſa legerentur. Nam uti omnino ſingulare fuit, quod primores equeſtris ordinis, tunicati, & diſcincti, legerunt Auguſti reliquias, ita quoque peculiare fuiſſe, quod nudis pedibus obierunt hoc munus, patere puto ſat evidenter. Neque video quorſum vir magnus notet, *in pleriſque religionis, aut ſuperſtitionis ritibus obeundis, calceos olim poſitos.* Quid enim illud ad funebrem luctum facit? Sane, quaecumque vir magnus obſervavit, minime oſtendunt id in funeribus olim

uſitatum. Quod ſi ex religione, aut ſuperſtitione, Auguſti reliquias primores equeſtris ordinis nudis pedibus legerunt, nimirum quoniam Auguſtus ab iis jam divus habebatur, neceſſe eſt ut ritus fuerit omnino peculiaris, in aliorum funeribus non obſervatus. Si enim hoc ideo factum eſt, ut pedibus nudis Auguſtum venerarentur, & hunc haberent honorem, prout calceos, in pleriſque religionis, aut ſuperſtitionis ritibus, ponebant, omnino ritus non obſervatus in aliorum funeribus fuit. Tum ſi vel maxime nudis pedibus reliquiae lectae apud Romanos fuiſſent, alius hic ritus foret, quam quem veteres Hebraei uſurparunt, atque etiamnum Judaei obſervant. Lugentium enim hic ritus fuit, ut diſcalceati & nudis pedibus luctus tempore ſederent: *Qui principes funus deducunt*, verba ſunt doctiſſimi Buxtorfii, *ſive filii ſint, ſive proximi agnati, domum reverſi per ſeptem dies humi nudis pedibus ſedent.* Qui ritus longe alius eſt, quam Romani obſervaſſent, ſi nudis pedibus reliquiae fuiſſent lectae. Etiam, ſingulare fuiſſe in Auguſti funere, ut nudis pedibus reliquiae legerentur, animadverti virum doctiſſimum Johannem Kirchmannum monuiſſe. *Quod autem* pedibus nudis *dicit, id reverentiae & ταπεινοφροσύνης fuit indicium, nam in pleriſque religionis & ſuperſtitionis ritibus obeundis calceos ponebant. Non igitur in reliquiis funebribus uſurpatum.* Quare, inter tot habitus & mores lugentium, qui vel lacrymis, & fletu, & planctu, dolorem oſtendebant, vel lacertos, & pectora, & genas, & vultum lacerabant, vel querelis Deos ſuos onerabant, quod ab illis aſpectu charorum ſuorum eſſent privati, vel capillos evellebant, pulvere ac cinere conſpurcabant, tondebant, radebant, & ſuper pectora mor-

* *Buxt. Syn. Iud. c. 49.*

Kirch. de Fun. Rom. lib. III. c. 6.

mortuorum, vel tumulos, parentandi gratia imponebant, capita velabant, veſtem funebrem induebant, multaque alia habebant luctus indicia, nihil habet de calceis in luctu depoſitis, qualem morem Hebraei & olim habuerunt, & etiamnum obſervant.

Caput Sextum.

I. Lex apud Hebraeos ſingularis, qua frater uxorem fratris, ſine liberis mortui, ducere jubebatur, ut ſemen fratri ſuſcitaret, Deut. XXV. *5.6.* II. *In ea mirandum, quod qui id recuſabat, à vidua conſpuebatur, & calceus ipſi extrahebatur. verſſ. 7.8. 9.10.* III. *Balduini ratio, cur calceus potiſſimum adhibitus, examinatur.* IV. *Noſtra opinio.* V. *Balduini circa hunc ritum lapſus.* VI. *Error Thomae Dempſteri, & Cypriani.*

I.

INter ſingularia veterum Hebraeorum inſtituta, quae aliena atque diverſa ab aliarum gentium moribus fuerunt, legem referre licet, qua ſummum Numen juſſit, ut frater uxorem fratris ſui, ſine liberis mortui, matrimonio ſibi jungeret, & ſemen ſuſcitaret fratri defuncto. Verba legis ſunt. כי ישבו אחים
יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה
לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה: והיה
הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו
מישראל: *Si habitaverint fratres ſimul, & mortuus* Deu. XXV.
fuerit unus ex illis, & filius non ſit ei, non nubet uxor 5. 6.
defuncti foris, id eſt, extra mariti ſui familiam, *viro extraneo: Levir ejus ingredietur ad illam, & ſumet eam ſibi uxorem, & praeſtabit ei officium leviri.*

Digitized by Google

Erit autem, primogenitus quem pepererit, ſtabit nomine fratris ſui defuncti, & non delebitur nomen ejus ex Iſraele. Quod lex praecipit de officio leviri, jam antea videtur obtinuiſſe, cum exemplum vetuſtius in hiſtoria Judae occurrat, qui, Ere primogenito ſuo ſine liberis defuncto, alteri filio Onan dixit, ut ingrederetur ad viduam fratris ſui, & ſemen illi excitaret, eoque etiam, nullus ex ſe relictis liberis, morte ſublato, conjugium Selae, filii ſui tertii, qui ſolus ſupererat, quum primum adoleviſſet, ſuae nurui promiſit. Conſuetudinem legi reſpondiſſe illuſtre documentum habemus in nota illa hiſtoria, quam Chriſto objectam à Sadducaeis legimus, de ſeptem fratribus, qui unam eandemque duxerunt uxorem. De hac lege, & leviratus jure, integer exſtat Tractatus Talmudicus Jevamoth, & praeter Maimonidem, Rabbinoſque alios, multa monuerunt viri magni, Buxtorfius, & Seldenus.

Gen. XXXVIII. 8. 9. 10. 11.

Matth. XXII. 24. *&c.*

Buxt. Syn. Iud. c. 41. *& in Differt. de ſponſal. Seld. uxor Hebr. l.* 1. *c.* 12. *&c.*

II. Sed in hac lege illud omnino mirandum eſt, non potuiſſe à leviro hoc officium praetermitti, ſine quadam infamia, qua notabatur à defuncti fratris uxore, quae calceum ipſius exuebat, & ſpuebat in faciem, coram urbis Senatu. Nam, cum fieri poſſet, ut leviro non placeret fratris defuncti conjux, & matrimonium illius recuſaret, liberum quidem ipſi ex lege erat, eandem vel ducere, vel renuntiare: ſed, ſi renuntiaret, hac infamia notabatur. Sic enim porro lex praecipit: ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי : וקראו לו זקני עירו ודברו אליו ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה : ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו · וענתה ואמרה ככה יעשה

Digitized by Google

יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו : ונקרא שמו
בישראל בית חלוץ הנעל : *Si vero vir ille noluerit* Deut.
ducere uxorem fratris ſui, aſcendet uxor fratris ejus XXV. 7.
ad portam, ad ſeniores, dicetque: recuſat levir meus 8. 9. 10.
ſuſcitare fratri ſuo nomen in Iſraele, non vult mihi praeſtare officium leviri. Et vocabunt eum ſeniores urbis ſuae, & loquentur cum eo: ſi perſeveraverit, & dixerit, non placet mihi eam ducere: Accedet uxor fratris ejus ad eum in conſpectu ſeniorum, & detrahet Calceamentum de pede ejus, & ſpuet in faciem ejus: & obteſtabitur, & dicet: Sic fiet viro, qui non aedificabit domum fratris ſui, Et vocabitur nomen ejus in Iſraele: Domus ejus, cui exutus eſt calceus.

III. De hoc ritu plura diſputant Talmudici, & prolixe docent Judaeorum ritualia, qua ratione debuerit peragi, diſtinctiones item de calceo, qui adhibendus eſt, habent admodum ſubtiles. Sed ea hic non tango, tum, quia occupata ſunt à viris doctiſſimis Paulo Fagio, Johanne Buxtorfio, & imprimis Johanne Seldeno, tum, quia ſunt Rabbinica, hoc eſt, frivola, & ſuperſtitioſa. Rationem ingenioſam, cur calceus potiſſimum ad hanc cerimoniam fuerit adhibitus, dedit vir elegantiſſimus Benedictus Balduinus. *Quid aptius*, inquit, *ſignificando matrimonio quam calceus? calceum plerumque pedi gravem & moleſtum eſſe nemo ignorat. Idem etiam ſaepius in matrimonio contingere teſtari poſſunt, qui ſuo malo ſunt experti. Scitum occurrit hac in re Senatoris Romani dictum, qui rogantibus amicis, cur uxorem praeſtanti forma inſignem, & in qua nihil apparebat conjugio indignum, repudiaret, pede protenſo calceum oſtendens: Hic, inquit, pulcher eſt, & elegans, neſcitis tamen qua*

Fagius ad Deut. 25. Buxt. Syn. Iud. c. 41. Seld. ux. Hebr. l. 1. cap. 24.

Bald. de Calc. Ant. cap. 24.

Digitized by Google

parte pedem meum premat. Unde qui calceum ſibi detrahi volens patiebatur, is non inepte ſic uxoris ducendae curam abjicere ſe demonſtrat. Sed ea non videtur hujus cerimoniae ratio. Nam, qui calceum ſibi detrahi patiebatur, non demonſtrabat ſe abjicere uxoris ducendae curam, ſed non placere ſibi viduam fratris. Hic ritus enim non eam ob cauſam adhibebatur, quia matrimonium recuſabat, quod cum moleſtia & toedio ſaepe conjunctum, cui ſignificando calceus eſt aptiſſimus, ſed ut palam fieret viduam fratris poſthac ſui juris eſſe, & nubere poſſe cuilibet alteri.

IV. Mihi haec viſa eſt hujus ritus ratio. Pedibus calcare, ſymbolum olim fuit dominii, & poteſtatis.
Ioſ. I. 3. Hinc Deus, terrae Canaan poſſeſſionem promittens, dicit: כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו *omnem locum, quam calcabit planta pedis veſtri, dedi vobis.*
Deut. I. 36. Calebo quoque: לו אתן את הארץ אשר דרך בה *dabo ipſi terram, quam calcavit.*
Gen. XIII. 17. Abrahamo mandavit ob eandem cauſam, ut terram perambularet in longitudine, & latitudine, quam ipſi daturus erat.
Mich. I. 3. דרך על במותי ארץ *Celſa terrae calcare*, apud Michaeam, eſt munimenta terrae habere in poteſtate. Moſes, cum Iſraelitico populo futurum praediceret, ut hoſtium munitas urbes redigeret in poteſtatem, ita cecinit: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביהוה מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרך:
Deut. XXXIII. 29. *Beatus es tu, Iſrael: Quis ſimilis tibi? populus es ſervatus per Dominum, qui clypeus auxilii tui, & gladius dignitatis tuae. Mentientur idcirco tibi hoſtes tui, & tu illorum excelſa calcabis.* Hinc, in
Ioſ. X. 24. ſubjectionis ſignum, Joſua Regum Cananaeorum cervices conculcandas tribunis militum dedit. Qualem trium-

Digitized by Google

triumphi ſpeciem, quamvis ſuperbam nimis, & in- *Trebel. in*
humanam, in Valerianum, Imperatorem Romanum, *Valer.* *Oroſ. lib.*
à Sapore Perſa, in Romanum Diogenem à Bel- *7. cap. 22.*
pheco, & in Bajazethem à Tamarlane Schyta, le- *Fulgos*
gimus uſurpatam. Ex hoc ritu illuſtranda ſunt multa *Memor.* *l. 9. c. 5.*
ſacri codicis loca: Qualis ille: עד אשית איביך הדם לרגליך: *Egnat. de*
Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. *Imp.* *Rom. l. 2.*
Et ille: עסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות תגליכם *Pſ. CX. 1.*
Conculcabitis, impios: erunt enim cinis ſub pedibus *Mal. IV.*
tuis: & rurſus ille: על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר *3.*
ותנין: *ſuper leonem & aſpidem calcabis, conculcabis* *Pſ. XCI.*
leunculum & draconem. Et ille, in quo Chriſtus, *13.*
cum ſuis diſcipulis dominationem ſummam in Sata-
nam ſe conceſſiſſe vellet ſignificare, dixit: Ἰδοὺ, δίδωμι
ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων, καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ
πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. *En, do vobis poteſtatem* *Luc. X. 19.*
calcandi ſuper ſerpentes, & ſcorpiones, atque ſuper
omnes vires adverſarii. Cum pedibus calcare olim
ſymbolum dominii fuerit & poteſtatis, etiam
calceus, qui incedentium & calcantium uſibus
inſervit, ſignum dominii, & poteſtatis fuit. Un-
de, ubi juris, ſive dominii ceſſio, ſignificanda fo-
ret, calceamenti ſolutio, & extractio, ſymbolicè
uſurpata eſt. Prout id olim ingenioſe expreſſit, uti
obſervavit Benedictus Balduinus, quiſquis amoris *Bald. de* *Calc. Ant.*
effigiem pinxit, ſiniſtra manu calceum gerentem, altera *cap. 24.*
vero titulum hunc, JUS MEUM ALTERI TRADO.
Patet hoc admodum luculenter ex veteri more, quo
olim apud Hebraeos, qui jure ſuo cedebat, & do-
minium alicujus rei transferebat in alium, calceum ex-
trahebat, in ſignum, atque teſtimonium, ſe cedere
jure calcandi fundum, & poſſeſſionem, de qua anti-
quiſſima conſuetudine plura diſputantur capite ſe-
quenti.

Digitized by Google

quenti. Hinc illi, qui nuptias uxoris fratris demortui recuſabat, calceus à vidua extractus eſt, in ſignum, atque teſtimonium, eum privari omni jure ſuo, quod in eam habebat. Quae etiam Simeonis de Muis opinio eſt. In ea cerimonia autem hoc ad ignominiam pertinuit, quod ipſe non ſolvebat atque exuebat calceum, ſed vidua fratris, cum in tranſlatione dominii, ubi aberat omnis infamia, qui jus ſuum alteri tradebat, calceum ſuum exuerit ipſe.

De Muis Varia Sacra ad Deut. xxv.

Bald. loc. cit.

V. Circa hunc ritum lapſus eſt Benedictus Balduinus: *Qui fratris viduam*, inquit, *ducere recuſabat, primum ſui calcei corrigiam ſolvebat, quo nimirum oſtenderet, ſe jure cedere calcandi fundum, ſive poſſeſſionem, quam cum vidua erat aditurus. Deinde mulier ultionis demortui gratia, calceum recuſantis auferebat, ut ſic eum infamem denotaret*, In eo aſſerto enim illud omnino falſum eſt, fratrem ipſum *primum ſui calcei corrigiam ſolvere*, cum vidua, & ſolveret, & extraheret calceum: illud vero perperam dictum, hoc ab eo factum, *ut oſtenderet ſe jure cedere calcandi fundum, quem cum vidua erat aditurus.* Ea cerimonia enim adhibebatur, ut palam fieret mulierem, quae calceum extrahebat, poſthac ſui juris eſſe, & habere poteſtatem nubendi cuilibet, levirumque non *jure calcandi fundum, quem cum vidua aditurus erat, cedere*, ſed omni jure privari, quod in ipſam viduam habebat.

Dempſt. ad Roſ. pag. 439.

VI. Sed gravius peccavit Thomas Dempſterus. *Quod*, inquit, *conſuetudinis Judaeorum, apud quos, qui nuptias recuſabant, nudis pedibus incedere cogebantur, puto, ut carentia prolis plecteretur, D. Cyprian.*

Digitized by Google

prian. lib. 2. in Judaeos. Putat vir doctus eam Judaeorum conſuetudinem fuiſſe, ut qui nuptias recuſarent, nudis pedibus incederent, idque ex Cypriano probat. Verba Cypriani, quae innuere videtur, haec ſunt: *Erat enim in lege, ut quiſquis nuptias recuſaret, calciamentum deponeret, calciaretur verò ille, qui ſponſus futurus eſſet.* Sed planè erravit, Cyprianus. Calceus in lege quidem extrahebatur à defuncti vidua, quam levir ducere recuſabat, non verò omnes, qui nuptias recuſabant deponebant calceamenta, uti nec illud in Judaeorum moribus fuit, ut calcearetur qui ſponſus futurus erat, quod unde Cyprianus hauſerit ego profectò neſcio. Longè verò ineptiora ſunt quae Dempſterus notavit. Leviro quidem calceus extrahebatur, quando recuſabat viduam ducere defuncti fratris, ſed non illi qui nuptias recuſabant nudis pedibus incedere cogebantur. Etiam levir ipſe non ſemper nudis pedibus inceſſit. Nam, & calceus dextri pedis tantum extrahebatur, & calceatus incedere poſtmodum potuit, quoniam ea cerimonia tantum pertinuit ad judicii tempus. Neque id factum eſt, ut carentia prolis plecteretur, ſed ut ſignum eſſet, eum privari omni jure quod in viduam habebat. Quare hoc omnino Iudaeorum ingratiis Dempſterus dixit.

Cyprian. adverſ. Iud. lib. II. cap. 19.

Caput Septimum.

I. *Apud Hebraeos non niſi aliqua formula, ſive cerimonia adhibita, fiebant contractus.* II *Antiquiſſimus ritus Ruth.* IV. 7. III. *Calceum exuere Rabbini tradunt fuiſſe formulam traditionis, ſive acquirendi dominii.* IV. *Flavius Joſephus ad le-*

gem de leviratu refert. V. *Non unum Joſephi erratum detegitur.* VI. *Etiam alii cum lege de calceo leviro extrahendo confundunt eorumque ſententia ex Abarbanele refutatur.* VII. *Nihil in hoc ritu eſſe quod cum lege in Deuteronomio conveniat variis rationibus oſtenditur, & Hugonis Grotii argumentis ſit ſatis.* VIII. *Objectio non contemnenda, qua ratione Rutha ducenda eſſet, ſi non ex jure de leviratu haec agerentur, ſolvitur.* IX. *Ex redemptionis jure id fieri prolixe demonſtratur.* X. *Diſſenſus interpretum quiſnam calceum extraxerit, an vindex, an Boozus.* XI. *Qui jure ſuo cedebat calceum exuiſſe, adeoque vindicem, multis adſtruitur.*

I.

APud Hebraeos, cum alicujus rei dominium acquireretur, ſive transferretur in alium, in uſu olim variae cerimoniae, ſive ſormulae, fuerunt. Ex nudo verborum contractu nihil omnino tranſigebatur, ſolenne quiddam accedere neceſſe fuit, quod rem faceret ratam. Omnium enim contractuum, ſive emptionum, & venditionum, & ceſſionum de jure, aut dominio alicujus rei, vim atque obligationem à formulis ſolennibus pendere volebant, ut his praetermiſſis cuncta irrita & planè nihili eſſent. Praeclarè hoc docuit, ex Talmudicorum ſcitis, Johannes Selſeld. de I.N.&G. l.6.c.5. denus, & varias iſtiuſmodi formulas, quae in uſu quondam fuerunt, notavit.

Seld. de I.N.&G. l.6.c.5.

II. Ab antiquiſſimis temporibus in redemptione, & permutatione, cum quis cederet ſuo jure quod in rem aliquam habebat, cerimonia ſolemnis fuit, ut exue-

exueret calceum, & alteri daret. Meminit hujus ritus vetuſtiſſimi hiſtoria Ruthae. Verba haec ſunt: זאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל: ויאמר הגאל לבעז קנה לך וישלף נעלו: ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך *Obtinuit olim in Iſrael, in redemptione, & in per-* Ruth. iv. *mutatione, firmaretur omne negotium, extrahebat* 7. 8. 9. *homo calceum ſuum, & dabat proximo ſuo, eratque hoc teſtimonium in Iſrael: dixit igitur redemptor ad Boaz, poßide tu, & extraxit calceum. Et dixit Boaz ad ſeniores, & cunctum populum, teſtes vos eſtis hodie, quod poſſederim omnia quae fuerunt Elimelechi, &c.*

III. Agnoſcunt hunc ritum Judaeorum magiſtri, & veterem, ac ſolennem traditionis, ſeu acquirendi dominii, formulam fuiſſe volunt. Ita cenſet R. Iſaak Abarbanel, qui prolixus eſt ut oſtendat ad venditio- *Abarb. in* nem, & jus redimendi, vel retrahendi patrimonium *Deut.* venditum, hanc extractionem calcei pertinuiſſe. Pa- *xxv.* ria legere eſt in Midraſch Ruth, ubi haec de ſolenni, *Midraſch* quae inoleverat, traditionis, ſeu acquirendi dominii *fol. 42.* formula, exponuntur. Quae confirmat R. Salomon *col. 2.* Jarchi, qui pro hoc ritu, jam abolito, in more eſſe *R. Sal.* dicit, ut contrahant per pannum, qui vulgo סודר, *Iarchi ad h. l.* ſive *ſudarium* dicitur, unde *emptio ſudar*, quam *linteatam* non male voces, in jure Hebraeorum. Ita enim notavit de calceo: זהו קנין כמו שאנו קונין בסודר במקום נעל *inde acquiſitio, quemadmodum & nos acquirimus*, ſeu emimus, *ſudario*, ſive linteo, *loco calcei.* Scilicet emptionem, ſive acquiſionem, quae olim calceo fiebat, nunc בסודר, ſive *ſudario*, fieri

 exiſti-

Digitized by Google

exiſtimat. Quod viſum etiam Eliae Levitae eſt. Sic enim in Thiſbite ſuo: בדברי רבותינו זכרנם לברכה קבול קנין וקנין כודר והוא במקום מה שאומר הפסוק וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו וכולי כן אנחנו קונין עתה בכודר שהוא הבגד וזה שלוקחין שני עדים ונכארים לפניהם דברי תנאיהם וכל אחד מהעדים פושט כנף בגדו והמקבלים עליהם לקיים כל דבר נוגעים כנפי בגדיהם וזה נקרא קנין כודר Id eſt, Paulo Fagio interprete. *Rabbini dicunt, Acceptio poſſeſſionis. Item, poſſeſſio pallii. Sic vocant conſuetudinem, quae ſucceſſit in locum ejus, quae olim in Iſrael erat, de qua mentio ſit Ruth.* I V. *Haec autem conſuetudo olim erat in Iſrael, in commutatione propinquitatis, cum roborare quis vellet negotium, extrahebat calciamentum ſuum. Ea eſt apud nos hodie, quod dum emimus, vel contrahimus aliquid, adhibemus in hunc uſum veſtem, quam* כודר *appellant, Hanc apprehendunt duo teſtes, & diſertè explicant coram his, qui contrahunt, verba conditionis eorum, quorum teſtium quiſque expandit oram veſtimenti ſui, & qui recipiunt, ſe confirmaturos quamlibet rem, attingunt oras veſtimentorum illorum. Et hoc ipſum vocatur* קנין סודר, quaſi dicas, *Emptio, acquiſitio, poſſeſſio per ſudar.*

Elias Levita in Thiſbite ſuo ad vocem קנה.

I V. Sed in alia omnia Flavius Joſephus abit, qui hanc hiſtoriam ad eum ritum refert, quo leviro à vidua calceus detrahebatur. Verba praeſtantiſſimi ſcriptoris ſunt. Κἀκεῖνος (Boaz ſcil.) ἤδη μεσούσης τῆς ἡμέρας κατελθὼν εἰς τὴν πόλιν, τήν τε γερουσίαν συνῆγε, καὶ μεταπεμψάμενος Ῥούθην, ἐκάλει καὶ τὸν συγγενῆ. καὶ παραγενόμενον φησὶν, Ἀβιμελέχου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ κλήρων κρατεῖς; ὁμολογήσαντος δὲ συγχωρεῖσθαι τῶν νόμων κατὰ τὴν ἀγχιστείαν· οὐκ ἄρα, φησὶν ὁ Βόοζος, ἐξ ἡμισείας δεῖ μεμνῆσθαι τῶν νόμων, ἀλλὰ πάντα ποιεῖν κατ' αὐτούς· μᾶλλον, ἰδὲ γὰρ δεῦρ' ἥκει γύναιον, ὅπερ, εἰ θέλεις τῶν ἀγρῶν κρατεῖν, γαμεῖν σε δεῖ κατὰ τοὺς νόμους. ὁ δὲ Βοο-

Ioſeph. Ant. Iud. lib. V. *cap.* XI.

Digitized by Google

Βόοζος περὶ τῦ κλήρυ καὶ τῆς γυναικὸς πραγματευόμενος, συγκαλεῖ μὲν ἔτι καὶ αὐτοῦ τῶν πε-πολιτευμένων. ἥκειν δὲ καὶ γυναῖκα λέγων αὐτῷ καὶ παρεῖναι ἰδεῖν. μαρτυρόμενος οὖν Βόοζος τὴν γερουσίαν ἐκέλευσε τῇ γυναικὶ ὑπολῦσαι αὐτὸν προσελθοῦσαν κατὰ τὸν νόμον, καὶ πτύειν εἰς τὸ πρόσωπον, καὶ γενομένων τούτων. Βόοζος γαμεῖ τὴν Ῥούθην. *Ille verò circa meridiem reverſus in oppidum, ſenatum coire fecit: ac mox Rutham & propinquum illum accivit. Qui poſtquam venit, Abimelechi, inquit Booſus, & filiorum ejus ſortem poſsides. Faſſus eſt alter poſsidere ſe, idque ſecundum legem de jure propinquitatis. Tum Boozus, haudquaquam ex parte tantum legum meminiſſe oportet, ſed omnia juxta praeſcriptum earum facere. Ecce adeſt mulier, quam, ſi vis poſſeſsionem agrorum retinere, lex te ducere jubet. At ille Boozo & ſortem & mulierem ceſsit, quandoquidem & ipſe defunctorum eſſet cognatus. Sibi enim jam uxorem eſſe dicens, & liberos. Tunc Boozus conteſtatus ſenatum, juſsit mulierem ad illum accedere, & juxta legem illi calceum detrahere, & in faciem incutere. Quo facto Boozus duxit Rutham.*

V. Verùm non unum erratum Joſephi hîc licet animadvertere. Fallitur enim cum refert Boozum ad τὸν δεῖνα, qui ipſi propinquior erat, dixiſſe: Ἀβιμελέχου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ κλήρων κρατεῖς; *Abimelechi & filiorum ſortes poſsides tu*, τὸν δεῖνα vero hoc faſſum eſſe, ſed συγχωρούντων τῶν νόμων τῆς ἀγχιστείας, *indultu legum de propinquitate*, Boozum autem etiam urſiſſe alteram legis partem, qua cavebatur, ſi poſſeſſionem agrorum vellet retinere, Rutham eſſe ducendam, ſed τὸν δεῖνα, una cum agro, mulierem ceſſiſſe. Id enim minimè convenit cum ea narratione, quae legitur in hiſtoria Ruthae. Errat quoque cum addit mulierem ſolviſſe calceum τοῦ δεῖνα. Id enim aliter ſe habet. Etenim ὁ δεῖνα

 cal-

calceum ſuum ipſe exſtraxit. Imò ne quidem veriſimile eſt ipſam Rutham adfuiſſe. Sanè nulla Ruthae fit mentio, ac Naomi diſertè praecipit, ut quieſceret, ac totum negotium committeret Boozo. Unde colligere multo proclivius eſt, Rutham fuiſſe abſentem, ac calceum τοῦ δεῖνα nequaquam exuiſſe. Peccavit etiam, idque graviſſimè, cum mulierem refert juſſam eſſe, τύπτειν εἰς πρόσωπον, hoc eſt, *incutere in faciem*, ut habet verſio recentior. Sed tam immanem errorem à Joſepho, legum patriarum non ignaro, commiſſum eſſe credibile haudquaquam eſt, praeſertim cum eam legem alibi exhibebat ſat rectè: ἀπολύσασα δὲ αὐτὸν ἡ γυνὴ τοῦ ἀδελφοῦ τὰ σάνδαλα, καὶ πτύσασα εἰς τὸ πρόσωπον. *Solvens autem uxor fratris ipſius ſandalia, & ſpuens in faciem.* Quare mihi viſi ſunt homines eruditiſſimi optimè animadvertiſſe, corruptos eſſe hoc loco Joſephi codices, & vel πτύσειν legendum, vel πτύειν, quorum prius Johanni Druſio, poſterius Hugoni Grotio, & Johanni Seldeno placet. Id quod Ruffinus, Ioſephi interpres vetuſtior, confirmat, qui vertit, *ut in faciem ejus exſpueret*, ea ratione oſtendens ſe vel πτύσειν, vel πτύειν, legiſſe. cum tam diverſis circumſtantiis hiſtoriam ſacram expreſſerit Ioſephus, non mirum ſi erraverit etiam circa ritum de calceo detracto, atque eundem voluerit eſſe cum ea cerimonia, quam in lege de leviratu praecepit Deus, cum planè fuerit diverſus. Hanc hiſtoriam enim referens, ac ſi hoc actum eſſet ex lege de leviratu, non potuit non meminiſſe illius ritus, qui in Deuteronomio imperatur. Nam ſi hoc contigiſſet ea ratione, qua à Joſepho proditum eſt, jam etiam neceſſe eſſet ut idem fuerit ritus, qui diverſus tamen ab eo eſt, qui in Deuteronomio legitur.

Joſeph. Ant. Iud. lib. IV. cap. 8.

Druſ. Quaeſt. Hebr. l. 1. Quaeſt. 46. Grot. ad. Ruth. 4. 5. Seld. de Suc. in bona de funct. cap. 15.

VI. Mul-

VI. Multi tamen, pariter ac Joſephus, cum ea lege, quam de calceo leviro extrahendo, qui fratris viduam ducere recuſabat, ſanxit Deus, hunc ritum confuderunt, & inter eos homines eruditiſſimi, qui ad noviſſimam Belgarum verſionem notas adjecerunt, itemque vir illuſtris Hugo Grotius. Sed horum omnium ſententiam optimè refutavit Iſaacus Abarbanel, cujus verba, quia magna argumenta continent, quae demonſtrant haec neutiquam pendere ex lege de leviratu, atque aliam eſſe extractionem calcei, quam quae à Deo imperatur, hic placet inſerere, & quia prolixiora ſunt, tantum Latinè. *Exſtimarunt quidam*, inquit, *hiſtoriam (nuptiarum) Boazi & Ruthae quoque fuiſſe ex vi juris leviratus, & detractionem calcei, quae illic legitur, fuiſſe illam ipſam* החליצה *Exutionem calcei, de qua Lex in hac lege praecipit: adeoque hinc etiam docuerunt, filium primogenitum, quem pareret fratria, non vocatum fuiſſe nomine defuncti, ſicut nimirum filius, quem Rutha peperit Boozo, non vocatus fuit Macklon, ſed Oded. Sed haec revera ſententia pernicioſa eſt, & erronea. Nam Macklon non fuit frater Boazi, ut obligatus fuiſſet ducere fratris ſui defuncti uxorem. Et quamvis ad Seniores, qui in porta erant, dixerit:* Partem agri, quae erat fratri noſtro Elimelecho, vendidit Naomi, quae reverſa eſt è regione Moab; *non alia de cauſa vocat eum fratrem, niſi quia fuit de familia ipſius, non verò quod frater ejus germanus & verus fuerit. Nam ſcriptura dicit diſertè.* Et Naomi habebat מודע cognatum ex marito, virum fortem, & ſtrenuum, de familia Elimelechi, & nomen ejus erat Boaz. *Quin & ipſamet dicit:* Propinquus noſter eſt vir ille, de cognatis noſtris eſt, *non verò dicit, quod frater Elimelechi, multò minus Macklonis*

Belgae ad Ruth. 4. 8. Grotius ibid. Abarb. in Deut. xxv.

Ruth. IV. 3.

Ruth. II. 1.

vers. 20.

lonis, fuerit Et licet fuiſſet frater Elimelechi, ſicut dicit ſupra; tamen non obligatus fuiſſet ducere Rutham, uxorem Machlonis, filii Elimelechi. Quin & detractio illa calcei, non eſt detractio illa, cujus lex in hoc loco Deuteronomii meminit. Nam Ruth non venit ad Seniores in portam, ad exuendum calceum de pede vindicis, aut leviri: Hoc autem ipſi facere omnino incubuiſſet, & dicere, Non vult leviratus jure ducere me, & inſpuere in faciem ipſius, ac dicere, ſic fiet viro, &c. *eorum verò nihil commemoratur in hiſtoria Boazi. Inſuper, vera extat traditio, ſi duo fratres fuerint defuncto, & primogenitus illorum noluerit uxorem viduam ducere, minor natu non potuerit id facere. Itaque ſi vindex ille, cujus meminit Boaz, fuit vindex propinquior, de jure non potuit Boaz leviri jus praeſtare, quia non ita propinquus fuit. Haec omnia docent, nullum hic fuiſſe leviratus jus vel officium.*

VII. Quae diſputat R. Iſaak Abarbanel ſanè praeclara ſunt ad deſtruendam eorum opinionem, qui haec agi ex lege, quae in Deuteronomio legitur, exiſtimant. Machlonem non fuiſſe fratrem Boazi optimè obſervavit. Nam Boazum non fuiſſe fratrem defuncti Machlonis res ipſa docet. Etiam τὸν δεῖνα non fuiſſe Machlonis fratrem conſtat ſatis. Neuter ergo ex lege de jure leviratus Rutham ducere tenebatur. Qua ratione igitur quis putabit, haec ex lege agi, quae in Deuteronomio legitur, cum neque ὁ δεῖνα, neque Boazus, fuerint defuncti fratres? Non mihi latet virum illuſtrem Hugonem Grotium notaſſe *autore conſuetudine* Grot. ad Ruth. 4. 5. *hanc legem à fratribus productam eſſe ad propinquos alios, idque ſe ad eum locum dicere.* Sed ad locum

in

in Deuteronomio nihil aliud habet vir illuſtris, *quam morem idem produxiſſe ad alios propinquos, ubi fratres non extabant*, citatque in teſtimonium hunc ipſum Ruthae locum, addens: *Hoc* גאל *dici* ἀγχιστεύειν, *non* יבם ἐπιγαμβρεύειν. Hoc ipſum vero eſt, quod probandum erat viro illuſtri, an ea conſuetudo etiam abierit ad propinquos. Quod fieri non poſſe exiſtimo. Etenim legem hanc de ducenda uxore, ac ſobole defuncto fratri excitanda, etiam ad caeteros agnatos, aut gentiles, productam fuiſſe, quo argumento adſtruet, cum in ea *fratres* tantum, & nominentur, & intelligantur? Cum etiam frater, tum iſtic, tum alibi, proprio vocabulo vocetur יבם, & גאל notet *redemptorem*, unde conſtabit de agnato גאל, de fratre יבם, dici? Conjectura enim viri illuſtris eſt nullo teſtimonio probata. Illud quoque veriſſime animadvertit Abarbanel, detractionem hanc calcei, non eſſe detractionem illam, cujus lex in Deuteronomio meminit, cum Rutha ipſa neque venerit in portam, neque exuerit calceum, aut inſpuerit in faciem τοῦ δεῖνα. Rogat quidem vir illuſtris Hugo Grotius: *Excalceatio nonne hic plane ut in Deuteronomio?* Sed mirum admodum eſt, unde viro illuſtri hoc venerit in mentem, cum omnia ſint diverſiſſima. In Deuteronomio enim vidua defuncti jubetur leviro, qui nuptias recuſabat, exuere calceum coram urbis ſenatu. Hic ipſe ὁ δεῖνα calceum exuit. Imo Rutham non exuiſſe calceum τοῦ δεῖνα, vel ex eo manifeſtum eſt, quod in eo judicio non adfuiſſe videtur. Quare alius plane ritus eſt, quam qui in Deuteronomio legitur. Nam qui recuſabat demortui fratris uxorem ducere, id non teſtabatur exuendo calceo, ſed ipſa mulier hac ignominia eum afficiebat. In Deuteronomio etiam *in-*

Digitized by Google

ſpuere in faciem lex viduam jubet. At hic ignominia illa non affectus legitur *ὁ δεῖνα*. Quare longe alium ritum debemus agnoſcere. Fingere enim, quod nonnullis placet, conſtitutum fuiſſe, ut mitius in hoc negotio cum agnato ageretur, quam cum fratre, quia jure naturae, & vinculo, ac neceſſitudine ſanguinis, frater magis fratri obligatus eſt ad praeſtanda officia, quam agnatus agnato, frivolum omnino eſt, & nullo idoneo nititur fundamento. His addo nihil in tota hiſtoria narrari de leviratu. Non enim hic agitur de fratre, qui ducit, vel reſpuit, defuncti fratris uxorem, ſed de propinquo, cui jus, aut cujus officium erat, redimere haereditatem. Manifeſte id innuit narrationis ſeries, quae non agit de renuntiatione perſonae, ſed de acquiſitione rei. Etiam calcei, quae memoratur ſolutio, alia longe ratione refertur, quam ut pertineat ad illam legem. Ritum enim fuiſſe dicitur ſolennem, qui ab antiquis temporibus inoleverat, quo veluti formula ceſſionis de jure, & traditionis, aut acquirendi dominii utebantur. Quid aliud enim indicant haec verba? זאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל׃ *Obtinuit olim in Iſrael, in redemptione, & in permutatione, ut firmaretur omne negotium, extrahebat homo calceum ſuum, & dabat proximo ſuo, eratque hoc teſtimonium in Iſrael.* Poſt quae ſtatim ſequitur: ויאמר הגאל לבעז קנה לך וישלף נעלו׃ *Dixit igitur redemptor ad Boaz, poſſide tu, & extraxit calceum.* Sane haec verba, non ad cerimoniam, in Deuteronomio imperatam, hanc calcei extractionem referendam eſſe, ſed ad veterem quandam, & ſolennem, traditionis ſeu acquirendi dominii formulam, oſtendunt

dunt ſatis. Unde quoque multi viri eruditiſſimi animadverterunt, de eo ritu, qui in Deuteronomio legitur, Ruthae hiſtoriam nihil meminiſſe, & detractionem calcei ſpectaſſe ad ſolennia contractus, ſignumque fuiſſe quo alteri dominium cedebatur, & jus dabatur adeundae poſſeſſionis. Quaſi quis dicat, trado tibi calceum, quo hactenus jus habui calcandi agrum, & poſſeſſionem, quod nunc tibi cedo, ut calcare tu eundem poſſis. Praeter Alphonſum Toſtatum Epiſcopum Abulenſem, Nicolaum Serarium, Jacobum Bonfrerium, Tirinum, Johannem Piſcatorem & complures alios, qui commentariis, vel Pentateuchum, vel Ruthae libellum, illuſtrarunt, ſunt in ea ſententia viri longe doctiſſimi Johannes Druſius & Johannes Seldenus. Innuit id ipſum Johannes Buxtorfius, qui, de emptione per ſudarium cum monuiſſet, ſubjungit. *Olim fiebat id calcei extracti & traditi cerimonia, ut teſtatur hiſtoria Ruth.* Neque aliud in animo habuit Chaldaeus interpres, qui pro calceo *chirothecam* ſubſtituit. Sic enim παραφράζει: טלע גבר נרתק יד ימיניה ושושט ביה קנין לחבריה *exuebat homo chirothecam manus ſuae dextrae, & emptionis cauſa proximo porrigebat.* Et paulo poſt: אושיט ידך לקנינא וקני לך וטלע בועז ית נרתק ימיניה וקני ליה *Extende manum tuam emptionis cauſa, & eme tibi. Et exuit Boaz chirothecam dexterae ſuae, & emit ſibi.* Sane cum non *calceum* hic habeat, ſed *chirothecam*, manifeſtum eſt eum putaſſe non hic agi de ea cerimonia, quae in Deuteronomio legitur, ſed de alia, quae in emptione, & permutatione, locum habebat, pro qua, cum ſuo tempore jam inoleviſſet, aliam ſubſtituit, quae tunc in uſu fuit.

Toſt. in Deut. 25. Serar. Bonfr. Tirin. Piſcat. in Ruth. Druſ. in Ruth. & Quaeſt. Hebr. l. 1. Qu. 46. Seld. de Succeſ. cap. 15. de Iure N. & G. l. 6. c. p. 5. Buxt. Lex. Talmu.

 VIII. Sed

Digitized by Google

VIII. Sed his opponi poteſt, quod ſane non contemnendum eſt, ſi haec non agerentur ex lege de leviratu, neutiquam intelligi poſſe, qua ratione Rutha fuerit ducenda. Etenim in redemptione non neceſſe erat, ut גאל, qui agrum, ſive poſſeſſionem, redimebat, viduam duceret, ſi quae eſſet. At hic Boozus diſerte dicit: ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת
Ruth. IV. 5. המת קניתי להקים שם המת על נחלתו: *Quo die redemeris agrum illum è manu Naomi, etiam à Rutha Moabitide, uxore defuncti, redimes, ad ſuſcitandum nomen defuncti ſuper haereditatem ejus.* Quod non neceſſe erat ex jure redemptionis, ut quidem ex illo jure, quod leviro praeſcripſit Deus. Unde rogat vir illuſtris Hugo Grotius: *At quae igitur connexio, ſi agrum habere vis, debes & viduam habere?* Verum hic obſervandum eſt, jus redemptionis apud veteres Hebraeos eo uſque extenſum fuiſſe, ut qui ſuccederet in omne jus defuncti; etiam viduam acciperet ut fierit uxor, ac Boazum ex hoc jure ſtipulatum eſſe, ut quo die redemptor acquiſiviſſet agrum è manu Naomi, etiam à Rutha Moabitide, uxore defuncti, eum acquireret, ut nomen defuncti ſuper haereditatem ſuſcitaret. Quod, quia non recte animadvertiſſe videntur homines eruditiſſimi, hic oſtendendum accuratius eſt.

Lev. XXV. 25. &c. IX. De redemptione poſſeſſionum lex in Levitico legitur. Ex ea lege proximus agnatus tenebatur redimere eas poſſeſſiones, quas frater, qui ad paupertatem redactus erat, vendidiſſet. Ex vi legis, ad nihil aliud quidem obſtrictus erat, quam ut redimeret fratris poſſeſſionem. Id vero, ex interpretatione, eo uſque extenſum apud Hebraeos veteres fuit, ut

qui

Digitized by Google

qui redimeret poſſeſſionem defuncti, eo ipſo viduam acciperet, ut fieret uxor. Nam, uti ex hoc jure quis in demortui poſſeſſionem univerſam ſuccedebat, ut omnia quae defuncti fuerant fierent ipſius, ita & viduam accipiebat in poteſtatem. Id enim caviſſe videntur Hebraei veteres, cum à propinquo redimeretur alicujus demortui haereditas: ut etiam viduam duceret uxorem, ne neglecta maneret, & deſolata. Uxorem demortui, ex redemptionis jure, illius fieri, qui admittebat, accipiebatque, illud indicare videtur ea ſtipulatio, quam adhibuit Boozus. ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת המת קניתי להקים שם המת על נחלתו: *Quo die redemeris agrum illum è manu Naomi, etiam à Rutha Moabitide, uxore defuncti, redimes, ad excitandum nomen defuncti ſuper haereditatem ejus.* Hoc enim dicit Boozus: Illo ipſo momento, quo, ex redemptionis jure, agrum, à Naomi alienatum, te vindicaturum conſtitueris, etiam, ex eodem illo jure, tibi aſſeres omnia, quae Ruthae Moabitidis ſunt, ut ea in poteſtatem tuam veniat, eamque ducas uxorem. In hunc ſenſum haec verba jam dudum interpretatus eſt vir doctiſſimus Cornelius Bertramus, Certe, non ex ea lege, quae in Deuteronomio legitur, eam ſtipulationem adhibuit Boozus, ſed ex jure redemptionis, quod ita interpretati ſunt veteres Hebraei, ut, una cum haereditate, uxor demortui in poteſtatem veniret redemptoris, & ipſius fierit uxor. Hoc ipſum Rutha innuere videtur, cum ad Boozum dixit: פרשת כנפך על אמתך כי גאל אתה: *Expande pallium tuum ſuper famulam tuam, quoniam tu es redemptor.* Nam perinde eſt, ac ſi diceret, ſub tutelam tuam me, ut maritus, ſuſcipe; quoniam tu es redemptor, ſive

Bertràm. Lucubr. Frankṭal. cap. 6.

Ruth. III. 9.

 pro-

Digitized by Google

proximus agnatus. Petit ſcilicet his verbis honeſte, ut ſe uxorem ducat. Senſus enim eſt: duc me ancillam tuam in matrimonium, quia tu es, qui jure redemptionis me in poteſtatem tuam debes accipere. Cautum fuiſſe apud Hebraeos, ut in eadem familia, uti poſſeſſiones debebant manere, matrimonia contraherentur, notiſſimum eſt, certiſſimumque. Hinc, uti redimendi jus proximo agnato erat, viduam illi ducendam voluerunt, ut reſtitueretur in familia mariti defuncti nomen, quod morte ipſius, cum prolem maſculam relinqueret nullam, extinctum omnino erat. Huc optime retulit R. Salomon Iarchi, *Sal. Iarchi ad Ruth. III. 9.* qui notavit haec ex lege dici, quae in Levitico legitur: *Et veniat redemptor ejus, qui propinquus ei, & redimat.* Sic enim ille חמותי ואני צריכות למכור נחלתינו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זות אשת מחלון *Nam ſocrui meae, & mihi, neceſſe eſt, ut vendamus haereditatem noſtram. Et nunc, cum acquires, acquire etiam me cum ea, ut in memoria habeatur nomen defuncti propter haereditatem ejus, ut, cum veniam in agrum, dicant, haec uxor Machlonis.* Sane, ſi jus redemptionis non extenſum eo uſque fuiſſet apud Hebraeos, nimis impudens fuiſſet Ruthae poſtulatum, neque Boozus eam laudaſſet, quod neminem alium fuerit ſecuta, ſed illis, quibus debebatur ex jure redemptionis, ſe obtulerit, ut nomen defuncti in ipſa familia reſtitueretur. Haec confirmat totius hiſtoriae ſeries, quae oſtendit ex jure redemptionis fieri hic cuncta. Quare omnino agitur de eo ritu, ſive cerimonia, quae olim adhibebatur in redemptione aut permutatione rerum, qua quis, in ſignum ſe cedere ſuo jure, calceum extrahebat, non vero de ea cal-

calcei detractione, quae locum habebat, cum viduam fratris ſui ducere recuſabat levir.

X. Sed hic non levis controverſia eſt inter viros doctiſſimos, an ipſe Boozus extraxerit ſuum calceum, & dederit τῷ δεῖνα, an vero ὁ δεῖνα calceum ſuum exuerit, & dederit Boozo. Alii enim ſacri textus verba, וישלף נעלו, *exuit calceum ſuum*, referunt ad Boozum, alii ad τὸν δεῖνα. Chaldaeus interpres Jonathan de Boozo intellexit. Sic enim παραφράζει. ושלף בועז ית נרתק יד ימיניה וקני ליה *Et exuit Boaz chirothecam dextrae ſuae, & emit ſibi.* Pariter celebris ille R. Aben Ezra cenſet, Boozum exuiſſe calceum ſuum, & dediſſe propinquo, tanquam pro haereditate. Sed Vulgatus interpres eo ſenſu accepit, ac ſi propinquus extraxerit calceum, & dederit Boozo. Ita enim vertit: *Dixit ergo propinquo ſuo Boaz, tolle calceamentum tuum. Quod ſtatim ſolvit de pede ſuo.* Idem placuit interpretibus Graecis. Non tantum juris interpretes, verum ipſi Hebraeicae literaturae principes, hac in re ſunt dubii. Cenſuit olim Johannes Druſius, verbum *exuit* referendum ad Boozum. *Conſtat enim*, inquit, *hunc morem ſervatum fuiſſe olim etiam in commutationibus, cujus rei teſtis ille ipſe locus. Porro ut ſit commutatio, neceſſe eſt, ut qui aliquid accipit, idem aliquid det. Hoc veteres declarabant verbo Halaph, quo uſi ſunt in hac re. Dabatur autem calceus dicis cauſa, ſive pro forma, ut ita loquar.* At in commentariis in Ruthae hiſtoriam, quae poſtea conſcripſit, aliter ipſi viſum fuit. *Quanquam incertum*, inquit, *quo haec pertineant, tamen quia ſequitur, & dixit Boaz, videtur non abſurde poſſe referri ad vindicem, qui calceum ſuum exuerit, ac dederit Boozo. Sed fuit tempus cum exiſti-*

Druſ. Quaeſt. Hebr. l. 1. Quaeſt. 46.

Seld. de I. N. & G. l. 6. c. 5. *ſtimarem haec referenda potius ad Boozum.* Johannes Seldenus, qui hanc controverſiam paucis attingit, etiam nihil definit.

XI. Non quidem adeo facile eſt componere has lites. Puto tamen detractionem calcei ad vindicem referendam. Signum enim fuit, eum cedere ſuo jure, quod in poſſeſſionem, quae redimenda erat, habebat. Calceum fuiſſe ſignum dominii, & juris, quod quis in rem aliquam habebat; atque inde natam eam conſuetudinem, ut, ubi juris, ſive dominii ceſſio, ſignificanda eſſet, calceus extraheretur, oſtenſum ſuperius (Cap. praeced.) eſt. Hinc neceſſe eſt, ut qui jure ſuo cedebat, & dominium ſuum transferebat in alium, calceum ſuum exueret ipſe. Non itaque hoc ad Boozum, ſed ad vindicem referendum eſt, qui, ex conſuetudine in redemptionibus, & permutationibus, uſitata, calceum ſuum exuit, ut conſtaret ſe omne jus ſuum transferre in Boozum. Eum vero, qui jure ſuo cedebat, calceum exuiſſe, confirmare videntur haec verba: זאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל: *Obtinuit olim in Iſrael, in redemptione, & in permutatione, ut firmaretur omne negotium, extrahebat homo calceum ſuum, & dabat proximo ſuo, eratque hoc teſtimonium in Iſrael.* Optime mihi notaſſe videntur Belgae interpretes (Belgae ad Ruth. 4. 7.), per *proximum* eum intelligendum eſſe: *Dien hy ſijn recht overdroegh, en daar mede van het ſelve in toekomende tijden verſteken was:* hoc eſt, *in quem jus ſuum transferebat, quo hac ratione ſequentibus temporibus erat privatus,* & per ea verba, *eratque hoc teſtimonium in Iſrael,* illud denotari: *Dat imant het recht van eenigh landt,*

of

of erfgoet, als ſijn eygen te betreden, ende te beſitten, aan een anderen overdroegh: hoc eſt, *aliquem jus alicujus agri, aut haereditatis, tanquam propriam calcandi, & poſſidendi, in alium tranſferre.* Sane innuere videtur conſuetudinis ratio, ut, qui jure ſuo cederet, & alicujus rei dominium in alium transferret, calceum ſuum exueret, in teſtimonium, atque ſignum, ſe impoſterum privatum eſſe omni poteſtate, quam in rem illam habebat. Quare non ipſe Boozus calceum ſuum exuit, ſed vindex, qui ſuum redimendi jus Boozo cedebat. Quod etiam indicare videntur haec verba: ויאמר הגאל לבעז קנה לך וישלף נעלו *Et dixit redemptor ad Boozum: redime tu, & extraxit calceum.* Videtur enim veriſimilius hoc ita capiendum eſſe, ut vindex, cum Boozo dixiſſet, ut ſuo loco redimeret, etiam in ſignum ſe cedere ſuo jure, quod ad redimendum habebat, calceum extraxerit. Ea ratione ſi haec facta intelliguntur, optime reſpondebunt verba ſequentia. ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון ומחלון מיד נעמי׃ *Et dixit Boozus ſenioribus, & omni populo: vos eſtis hodie teſtes, me redemiſſe omnia quae Elimelechi, & omnia quae Machlonis & Chilzonis fuerunt, à manu Naemi.* Scilicet Boozus, cum extractum calceum à vindice accepiſſet, qua cerimonia in ipſum tranſlatum erat jus redimendi, teſtes vocavit ſeniores populi, & omnes qui aderant praeſentes, ſe redimere quaecumque fuerant Elimelechi. Boazi nomen, quod hic occurrit, oſtendere videtur ad eum non pertinere verba praecedentia, quae de calcei extractione loquuntur. Nam ſi Boozus calceum ſuum extraxiſſet, ita concipienda fuiſſe ſacra verba videntur. וישלף בעז נעלו ויאמר לזקנים׃ *Et extraxit Boaz calceum*

Digitized by Google

ceum ſuum, & dixit ſenioribus. Nunc cum ea verba, וישלף נעלו *& extraxit calceum ſuum*, cum ſermone conjungantur, quem ad Boozum vindex habuit, colligere proclivius eſt ad vindicem pertinere calcei extractionem. Ita comma octavum refert, quid Boozo dixerit vindex, quid item fecerit: comma vero nonum, quid factum ſit à Boozo, qui, cum extractum calceum accepiſſet, ſeniores teſtes vocavit, ſe cuncta redimere quae Elimelechi fuerunt. Hunc ſenſum expreſſerunt LXX. Interpretes, qui, evitandae ambiguitatis cauſa, quae in codice Hebraeo eſt, ea ſupplerunt, quae omnem tollunt dubitationem. Sic enim habent: Καὶ τοῦτο τὸ δικαίωμα ἔμπροσθεν ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἐπὶ τὴν ἀγχιστείαν, καὶ ἐπὶ τὸ ἀντάλλαγμα, τοῦ στῆσαι πάντα λόγον. Καὶ ὑπελύετο ἀνὴρ τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ, καὶ ἐδίδου τῷ πλησίον αὐτοῦ τῷ ἀγχιστεύοντι τὴν ἀγχιστείαν αὐτοῦ, καὶ τοῦτο τὸ μαρτύριον ἐν Ἰσραήλ. Καὶ εἶπεν ὁ ἀγχιστεὺς τῷ Βοόζ. Κτῆσαι σεαυτῷ τὴν ἀγχιστείαν μου. Καὶ ὑπελύσατο τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ. *Et hoc jus antea in Iſrael, ſuper redemptione, & ſuper permutatione, ad firmandum omne verbum. Et ſolvebat vir calceum ſuum, & dabat proximo ſuo redimenti redemptionem ejus. Et hoc teſtimonium in Iſrael. Et dixit redemptor Boozo. Acquire tibi redemptionem meam. Et ſolvit calceum ſuum, & dedit ei.*

CAPUT OCTAVUM.

I. *De loco Pſ.* LX. 10. *&* CVIII. 10. *variae interpretum ſententiae.* II. *Molleri, & Junii expoſitio.* III. *Ab ea receſſum.* IV. *Vatabli, Balduini, & aliorum explicatio.* V. *Omnium error.* VI. *Alia Balduini expoſitio.* VII. *Quae pariter non probatur.* VIII. *Buceri, & Arnoldi Botii ſenten-*

ſententia. IX. *Confutata.* X. *Hugonis Grotii, Johannis Cocceji, & Thomae Gatakeri opinio.* XI. *Noſtra ſententia.*

I.

CUm victoriam, quam de Syris, atque Edomeis, reportaverat, quos cum vicinis gentibus redegerat in poteſtatem, celebraret David, & ſubjectos ditioni ſuae populos, ac quam late paterent imperii fines recenſeret, de Edomo dixit, על אדום אשליך נעלי, *ſuper Edom projiciam calceum meum.* Ea verba eruditos interpretes torſerunt vehementer. Ex ritu priſco eruendum eſſe eorum ſenſum agnoſcunt omnes, videntque clariſſime, ſed in eo aſſignando in varia ſunt atque multiplici differentia. Quare praecipuas primum, & magis probabiles, exponam ſententias, iiſque diligenter excuſſis, ſubjecturus ſum noſtram. *Pſ.* LX. 10. & CVIII. 10.

II. *Calceos in aliquem projicere*, ſunt qui putant idem eſſe quod contumelioſe tractare, alludi ad morem veterum, quo contemptus, atque ludibrii, & contumeliae res habebatur, vel calceo caedere, vel ſoleam alicui impingere. Ut, על אדום אשליך נעלי, *ſuper Edom projiciam calceamentum meum*, ſit, Edomaeos habiturus ſum contumelioſe, calceum in os eorum, vel caput, impingendo. Ita Henricus Mollerus, qui ſuperiori ſeculo accuratum dedit in Pſalmos commentarium, exiſtimat. Ejus verba haec ſunt: *Idumaeos non ſubjiciam tantum, ſed etiam cum contumelia quadam ipſorum miſerias aliis oſtentabo, ut cum quis alicui ſuperbe inſultans, calceum interferiendum in eum projicit: ſignificans ſe hunc non tantum contemnere, ſed etiam ludibrio habere.* Non multum *Moller. ad Pſalm.* LX. 10.

Digitized by Google

tum abit Franciſcus Junius, qui inter optimos ſcripturae interpretes ſuo merito eſt cenſendus, dum, אשליך נעלי, *projiciam calceum meum*, idem eſſe vult, quod *audaciter conculcabo*.

Iun. ad eundem Pſalm.

III. Illud quidem certiſſimum eſt, ſolea, ſive calceo, aliquem caedere, olim contemptus, atque contumeliae rem fuiſſe habitam, quod varia ſcriptorum veterum loca oſtendunt, quae eruditi homines jam collegerunt. Videri poſſunt, quae obſervavit Anglus doctiſſimus Thomas Gatakerus. Pariter certum eſt, longe fuiſſe contumelioſius, ſi inter caedendum quis alicui ſuum calceum in faciem projiceret. Quod docere poteſt puellae cujuſdam pauperculae facinus, quae parva adhuc, & parentibus orba, cum annonam à Rege ſuo in fame petiiſſet, ille vero eam objurgaſſet calceo, & in faciem projeciſſet, probrum ferre non potuit, ſed ſui ſuſpendio voluit expiare, uti ex Plutarcho retulit doctiſſimus Gatakerus. Ad hunc morem tamen alludi à Davide, aut de contumelia, & contemptu, quo Idumaeos affecturus erat, ejus verba capienda haudquaquam ſunt. Populos enim ditioni ſuae ſubjectos recenſet. אחלקה שכם ועמקי סכות
אמדד לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעז ראשי יהודה מחקקי׃
מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי׃
Diſtribuam Sichem, & vallem Succoth metiar; Mea Gileaditis, meus Manaſſe, & Ephraim arx capitis mea. Judah legiſlator meus. Moab pollubrum meum, ſuper Edomum projiciam calceum meum: ſuper me, ô Palaeſtina, jubila. Quaſi dicat; totus Iſrael me Regem agnoſcit, & mihi paret: Moabitae quoque, & Edomaei, bello ſubacti, ſerviunt mihi. Sic de populis ſubjugatis quidem triumphat, illoſque vili-

Gatak. Cinno lib. 2. c. 19.

Gatak. loc. cit.

Digitized by Google

viliſſimum ſibi praeſtare miniſterium praedicat, de contumelia vero, & ludibrio, quo habiturus erat gentes devictas, dicit omnino nihil.

IV. Franciſcus Vatablus, vir Hebraicè doctiſſimus, אשליך נעלי, *projiciam calceamentum meum*, putat eſſe *Phraſin Hebraicam*, *pro*, *immittere pedem*; *q. d. calcabo Edom*, *tanquam mihi ſubjectam*. Conſentit vir elegantiſſimus Benedictus Balduinus, qui, cum notaſſet *calceamento dominium*, *ſive jus aliquod in rem aliquam*, *denotari*, inde dictum putat: *In Edom extendam calceamentum meum*, h. e. *eam mihi ſubjiciam.* Johannes Druſius, eo in loco, in quo in Ruthae hiſtoria *verbum* exuit *referendum cenſet ad Booz*, ita pergit. *Porro ad veterem illum morem capiendum videtur Davidis illud*, Ad Edom projiciam calceum meum, *Pſal.* 107. 10. *Vult dicere*, *faciam Edom mei juris*, *redigam in meam poteſtatem.* Eum ſequuntur noſtri. Belgae interpretes, quorum haec eſt nota. *Ik ſalſe onderbrengen*, *beſitten*, *erven*, *en als onder mijn voeten leggen*, *vergel. Ruth.* 4. *op vers* 7 h. e. *ſubjugabo*, *poſſidebo*, *haereditario jure acquiram*, & *quaſi pedibus ſubjiciam*, *confer Ruth.* 4. 7. Idem fere volunt doctiſſimi Rabbini David Kimchi, & Aben Ezra, qui *in Edom projiciam calceum meum*, explicant: *conculcabit eos pes meus*, *eruntque inſtar ſcabelli pedum meorum.* Hoc ipſum innuit Chaldaeus paraphraſtes, qui habet. על פרקת קדל גברי אדום טלקית מסני *Super juncturam cervicis ſtreniorum* Idumaeorum projiciam *calceum.* In eandem mentem Brentius, qui על אדום אשליך נעלי vertit, *ſuper Edom proferam calceamentum meum: Subjectionis*, inquit, *eſt deſcriptio: proferre enim calcea-*

Vatab. ad Pſ. IX. 10.

Bald. de Calc. Ant. pag. 242.

Druſius in Quaeſt. Ebraic. lib. I. *cap.* XLVI.

Belgae ad Pſ. X. 10.

Kimchi & Aben Ezra ad Pſ. IX. 10.

Brentius ad Pſ. IX. 10.

Digitized by Google

ceamentum eſt proferre imperium, & ſubjicere ſibi terram, quam pedibus tuis calcaveris.

V. Haec virorum doctiſſimorum opinio abſurda haudquaquam eſt. Pedibus calcare aliquam regionem, aut terram, ſignum uſitatum poſſeſſionis, & dominii fuiſſe, hoſtiumque cervices, in ſubjectionis ſignum, olim lib.2.c.6. calcatas, ſuperius obſervavi prolixe. Multa tamen ſunt, quae me acquieſcere in eorum ſententia non ſinunt. *Projicere calceum*, pro, *immittere pedem*, phraſi Hebraica dici notat quidem Franciſcus Vatablus. Id vero non puto eum cuiquam facile perſuaſurum. Nam nimis dura foret haec loquendi ratio, pro *immittere pedem* in terram aliquam, vel regionem, dicere, calceum projicere in aliquam terram, ut denotetur, calcabo eam terram tanquam mihi ſubjectam. *In Edom extendam calceamentum meum*, h. e. *ſubjiciam*, exponit quidem Benedictus Balduinus, quomodo & Brentius, *proferre calceamentum*, voluit eſſe, *proferre imperium, & ſubjicere ſibi terram, quam pedibus calcaveris.* Sed verbum שלח *extendere*, vel *proferre*, notat nuſquam. Habent quidem interpretes Graeci: ἐπὶ τὴν Ἰδυμαίαν ἐκτενεῖ τὸ ὑπόδημά μου; & eos ſecutus Vulgatus, *in Idumaeam extendam calceamentum meum.* Sed Hebraeum vocabulum *mittere*, *projicere*, non *extendere*, ſignificat. Unde recte iidem Graeci interpretes reddiderunt altero in loco. ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενῶ τὸ ὑπόδημά μου, *In Idumaeam injiciam calceamentum.* Dein, *extendere*, vel, *proferre calceamentum*, quid ſit, omnino non capio. Qui enim terram aliquam calcat, & cum calceis incedit, viam quidem conficit, ſed hinc *extendere*, vel, *proferre calceamentum*, in ſignum ſubjectionis, & extendendi fines

nes

Digitized by Google

nes imperii, dici poteſt haudquaquam. Etiam *calceum projicere*, non *ſubjugare* eſt, *vel pedibus ſubjicere, & haereditario jure poſſidere*, uti, poſt Johannem Druſium, Belgae interpretes notarunt. Neque id probat locus, qui in hiſtoria Ruthae legitur. Nam, cum ipſi obſervaverint, *extrahere calceum* ſignum fuiſſe ceſſionis de jure, omnino contrarius hinc eliciendus eſſet ſenſus in Davidis dicto. Neque enim David indicaret, *ſubjugabo, & haereditario iure poſſidebo Edomum, & pedibus meis ſubjiciam*, ſed cedam omni jure, & dominio, quod in Edomaeos habeo, uti is, qui extrahebat calceum, & proximo dabat, eo ipſo oſtendebat, ſe cedere omni jure, ſive dominio, calcandi fundum, & poſſeſſionem, atque in alium conferre, quae veriſſima ſententia eſt de antiquiſsima cerimonia, quae in Ruthae hiſtoria legitur, uti ſuperiori capite oſtendi prolixe. Rabbini celebres, David Kimchi & Aben Ezra, mihi quoque non placent. Nam *in Edom projiciam calceum meum*, aliud quid eſt, quam *Edomum conculcabit pes meus*, uti cervices hoſtium devictorum calcantur, quod Chaldaeus innuit. Ad tam figuratam loquendi rationem enim confugere non eſt opus.

VI. Doctiſſimus Balduinus etiam alium refert veterum morem, ex quo ſenſum hujus dicti exponit. Poſtquam obſervaſſet, *apud Arabes, calceum ſibi detractum in alium jacere, ſervatae, ſervandaequè fidei ſignum, & aequi pignus eſſe certiſſimum*, atque *ei rei firmandae* adduxiſſet exemplum, *quod, referente clariſſimo Lipſio, Luſitanicae narrant hiſtoriae, de Rabo quodam Benxamutio, viro inter Arabum duces inſigni*, qui *cum in Marochienſi agro caſtra, & de more*

Bald. de Calc. Ant. p. 244. &c.

Lipſ. in Monitis & exemplis polit. c. 27.

re

re familiam haberet, irruentibus Luſitanorum copiis, cum ſe imparem videret, dolens maeſtuſque primum uxorem patiebatur abduci, mox vero, cum ab ea indignabunda illi ignavia & perfidia exprobaretur, acrioribus incitatus ſtimulis, ſtatim, ut in more gentis erat, calceum ſibi detractum in illam jecit, & ſimul equites, quos ad ſeptuaginta raptim collegerat, animoſe cohortatus, tanto impetu in Luſitanos irruit, ut hi tandem, amiſſo duce, diſſipataque acie, caeſi plerique aut capti fuerint, Rabus vero uxorem receperit, addit: *Et certe, non inepta uxoris recipiendae propoſiti, per calceum in eam conjectum, ſignificatio; cum, ut obſervavit Rabbi Immanuel* in Pſalmos, *ubi Reges olim urbem aliquam obſidebant, in eam projicere chirothecam ſolerent, ſignum, ſe ſtatuiſſe obſidionem non ſolvere, donec urbe potirentur. Nam quod hic per chirothecam factum ait, alii per calceamentum malunt, eoque Pſalmiſtam ſpectaſſe volunt, ubi cecinit.* In Idumaeam extendam calceamentum meum. *Ac ſi dicat, in Idumaeam belli ſignum conjiciam, cui finem dare non eſt propoſitum, niſi prius eam in poteſtatem meam redegero. Cui interpretationi favet ea verſio, quae ubi communis ſubjungit:* Mihi alienigenae amici facti ſunt, *habet*, ſubditi ſunt. *Unde etiam de ſubjiciendis alienigenis hoc loco agi, doctiores hiſtorici ſenſus interpretes arbitrantur.*

VII. Verum & illa, quae obſervavit elegantiſſimus Balduinus, ſe mihi non probant. An mos iſte obtinuerit apud Hebraeos veteres, ut Reges, cum urbem aliquam obſiderent, calceum in eam projicerent, in ſignum pertinacis propoſiti non ſolvendae obſidionis, priuſquam urbs ſit redacta in poteſtatem, omni-

omnino non liquet. De chirotheca quoque non memini me quicquam legiſſe. Tum ſi vel maxime olim viguiſſet haec conſuetudo, non tamen ex ea exponendum videretur hoc Davidis dictum. Etenim de propoſito ſibi ſubjiciendi univerſam Idumaeam haudquaquam loquitur, ſed de Idumaea jam devicta triumphat.

VIII. Doctiſſimus Gatakerus, poſtquam recitaſſet Martini Buceri opinionem, qui ſic παραφράζει: *Edom erit ut locus, in quem abjiciam calceamentum meum*, etiam refert viri erudítiſſimi Arnoldi Botii ſententiam, quam de hoc loco, per epiſtolam ſciſcitanti ſibi aperuit: *Quia pedes loturi homines, calceos coeno, aut pulvere infectos, non in medio pavimento deſtituere, ſed in obſcuriorem aliquem, ac ſordidiorem angulum, conjicere ſolent, ideo Edomitas itidem ſibi ſpretos, cum loco ejuſmodi vili comparavit, ſicuti contra Ieſ. 22. 24. vir honoratus, atque amplae dignitatis, paxillo fixo in loco ſelectiore, atque è quo pretioſa quaeque ſuſpenduntur, confertur.* Ad confirmandam hanc ſententiam notavit Gatakerus, calceos, pulvere conſperſos, vel luto contaminatos, & veteres quam maxime jam attritos, in locum ſordidiſſimum quemvis temere abjici, juxta illud Luciani: Τὰ καινὰ τῶν ὑποδημάτων ἐν τιμῇ τινι καὶ ἐπιμελείᾳ ἐςίν. ἐπειδὰν δὲ πατηθῇ πολλάκις, καὶ ὑπὸ τῦ πηλῦ ἀναπλασθῇ, ὑπὸ τῇ κλίνῃ ῥίπτεται. *Calcei, novi dum ſunt, in aeſtimatione curaque ſunt aliqua, at ubi ſaepius calcati lutoque deformati fuerint, ſub lectum alicubi projiciuntur.*

Gatak. loc. cit.

Lucian. de Merc. Conduct.

IX. Sed nec haec mihi arridet ſententia. Etenim David hic loqui videtur de vilibus miniſteriis, quae ipſi praeſtare Moabitae, & Idumaei, bello devicti,

tenentur. Nam, cum Moabum dicit *eſſe ſuum pollubrum*, non id dicit, ſe non pluris aeſtimare Moabum, quam in domo opulenta aeſtimari ſolet podoniptron, uti putavit eruditiſſimus Botius, ſed Moabum, vel pollubri vicem ſibi praeſtare. Pariter, cum de Edomo dicit, *ſe in eum calceum projecturum*, non id dicit, ſe Edomum habere tanquam vilem aliquem locum, in quem calcei ſordidi, & veteres, conjiciuntur, ſed Edomum ſe habere tanquam ſervum, cujus opera eſt in curandis calceis occupata.

Grot. ad Matth. III. vers. 11. — *Grot. ad Pſ. LX. 10.* — *Cocccj.* — *Braun. de Veſt. Sacerd. Hebr. pag. 59.* — *Gatak. loc. cit.*

X. Vir illuſtris Hugo Grotius, *David*, inquit, *Idumaeo ait ſe objecturum ſoleas, nimirum ut exutas auferat. Hoc eſt enim quod* βαστάσαι τὰ ὑποδήματα *Matthaeus dixit. Quod idem miniſterium denotat* τὸ λῦσαι τὸ ὑπόδημα, *Act.* 13. 25. *Sive* τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων. *Marc.* 1. 7. *Luc.* 3. 16. *& Ioh.* 1. 27. *miniſterium ſcilicet ſervis viliſſimis mandari ſolitum.* Paria notavit vir illuſtris ad verba Davidis: *Idumaeo extendam calceum meum, nempe ut cum mihi detrahat, ut viles ſervuli ſolent.* Ex eodem more haec verba expoſuit doctiſſimus interpres Johannes Coccejus: *In Edomum conjicio calceos meos. h. e. Sic mihi ſerviunt, ut mediaſtini, in quos conjicio calceos, ut eos excipiant & auferant. Sic Iohannes Baptiſta fatetur ſe indignum, qui calceos domini aſportet, h. e. mediaſtini officium illi exhibeat.* Eam ſententiam & alii probarunt, & vir eruditiſſimus Johannes Braunius. Sed Thomas Gatakerus mavult ulterius, abjectiuſque quiddam, ea formula inſinuari, nimirum, quemadmodum infimae prorſus ſortis ſervi calceos pulvere conſperſos, ſive luto conſpurcatos, emundabant, & extergebant, Davidem dicere, ſe ad hoc, caeteroquin

quin

Digitized by Google

quin omnium viliſſimum abjectiſſimumque miniſterium, Idumaeorum opera abuſurum, ut eos quaſi pro *peniculo* habeat, quo calcei ſui extergeantur.

XI. Ego ad ſervilem aliquem morem Davidem alluſiſſe dubito nullus. Cecinit enim hunc Pſalmum, ut inſcriptio docet, cum Joabus, imperator exercitus, Edumaeorum octodecim millia ceciderat, poſt quam pugnam plane ſunt domiti, & in Davidis poteſtatem, ſervitutemque redacti, uti narrat hiſtoria, quae in libris Samuelis legitur. וישם באדום נצבים בכל אדום
שם נצבים ויהו כל אדום עבדים לדוד. *Et locavit prae-* II Sam.
ſidia in Edom, in tota Edomaea praeſidia locavit, VIII. 14.
& omnes Edumaei facti ſunt Davidis ſervi. Servos olim hoc miniſterio functos, non apud Hebraeos tantum, verum Graecos etiam, & Romanos, ut dominorum geſtarent ſandalia, res notiſſima eſt, certiſſimaque. Hinc Plautus ſervos appellavit *ſandaligerulos*, ſi vera eſt Jani Douzae, viri nobiliſſimi, qui tamen plus ingenio quam natalibus debet, emendatio, qua pro *ſalutigerulos pueros*, legit *ſandaligerulos*, hoc eſt, ſervos qui ſandalia geſtant, ſicuti ancillas vocavit Plautus *ſandaligerulas*, quae ſandalia dominarum ſervabant, & gerebant. Ex veterum more videri poſſunt viri eruditiſſimi optime explicaſſe haec Davidis verba על אדום אשליך נעלי *ſuper Edom projiciam calceum meum*, quaſi dicat, tanquam vilibus ſervis, calceos projiciam Edomaeis, ut eos geſtent, quod miniſterium ſervorum eſt. Prout ex hac conſuetudine expoſuerunt Johannis Baptiſtae dictum, qui, dum ſe Chriſto comparat, dicit: οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι *Cujus non ſum digno ut calceos portem.* Nam, ut recte obſervarunt, idem eſt quod

Plaut. in Aulul. Act. 3. ſc. 5.

Trinummo Act. 2. ſc. 1.

Matth. III. vers. 11.

λῦσαι τὰ ὑποδήματα, vel λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων, *ſolvere calceos*, vel *ſolvere corrigiam calceamentorum*, cum, qui calceos portabant, iidem ſolverent, & qui calceos ſolvebant, iidem exutos auferrent, & curarent, miniſteriumque notat viliſſimum, ſervis demandari ſolitum. Sed cum praeceſſerit, מואב סיר רחצי *Moab eſt lavacrum meum*, optime puto judicaſſe doctiſſimum Gatakerum Davidem dixiſſe, על אדום אשליך נעלי *ſuper Edom projiciam calceum meum*, nempe ut Edumaei abſtergant pulverem atque lutum, & ſint pro peniculo, quo calcei extergeantur. Ita enim ſcite admodum dicit, Moabum, pro lavacro, & pelvi ſe habere, in quo pedes ſuos proluat, Edomum vero pro peniculo futurum ſibi, utpote cui calceos extergendos ſit projecturus. Apud veteres nihil vilius fuit habitum, quam calceamenta, luto conſpurcata, extergere. Itaque viliſſimis ſervis ea cura mandabatur. In ſervis enim hic ordo erat, ut alii lautiores eſſent, alii inferiore loco, ut ex iis patet, quae obſervata ſunt Laurentio Pignorio, in erudito commentario, quem de ſervis dedit. Non niſi viliſſimis vero mandabatur calceos purgare. Hinc, ſicuti *calceos ſolvere*, pro vili miniſterio uſurpatur, quomodo Tibullus, cum vellet dicere ad omnia officia, etiam abjectiſſima, pauperem fore praeſto, cecinit:

Vinclaque de niveo detrahet ipſe pede,

calceos extergere pro viliſſimo miniſterio veteres dixerunt. Apud Ariſtophanem ſenex ille Philocleon, cum oſtendere vellet vel Theorum, hominem magni nominis, ad ſordidiſsima quaeque ſibi praeſtanda paratum eſſe, dixit:

Ariſtoph. Veſp.

Ἀλλ'

Ἀλλὰ Θέωρος, καὶ τις ’ςὶν ἀνὴρ Εὐφημίου ἐδὲν ἐλάττων,
Τὸν σπόγγον ἔχων ἐκ τῆς λεκάνης τὰ’μβάδ’ ἡμῶν περικωνεῖ.

Vel ipſe Theorus, licet vir ſit Euphemio nihil minor, ſpongiam habens ex pelvi, crepidas nobis exterget. Ita David dixit, על אדם אשליך נעלי, *ſuper Edomum projiciam calceos meos*, nempe abſtergendos, ut notet Edomaeos ad tantam ſervitutem redactos, ut obirent hoc viliſſimum & ſordidiſsimum calceos detergendi munus, & eſſent tanquam *peniculus quo extergentur baxeae*, ut Plauti verbis utar.

CAPUT NONUM.

I. *Hebraeae genti, cum in Arabiae deſertis obambularet, de victu, & veſtitu, proſpexit Deus, Deut.* VIII. 3. 4. *& Neh.* IX 20. 21. II. *Quorundam interpretum de iis locis ſententia.* III. *Aliorum, & noſtra opinio.* IV. *Singulare Dei beneficium Deut.* XXIX. 5. *circa veſtes, & calceos Hebraeorum.* V. *Communis ſententia calceos, quibus ex Aegypto diſceſſerant Judaei, per annos quadraginta integros ſervatos.* VI. *Ab ea diſſenſum.* VII. *Viri docti opinio probatur, qui hoc beneficium ſitum putat in admirabili Dei providentia, qua Hebraeis de calceis proſpexit, ut ubi veteres defeciſſent, haberent novos.* VIII. *Moſis verba in hanc ſententiam expoſita, & locus Jeſ.* XLVIII. 22. *explicatus.* IX. *Varia divinae providentiae circa veſtes & calceos documenta.*

Digitized by Google

I.

GEns Hebraea, quam à dura, qua Pharaonis tyrannide preſſa fuerat, ſervitute, liberavit Deus, poſtquam plurima in Aegypto micacula patraſſet, ſingularem gratiam, & favorem Numinis, experta fuit per quadraginta annos, quibus eam per deſerta Arabiae circumduxit. Nam in deſerto, omnium egeno, & inculto, tam quae ad victum, quam ad veſtitum, erant neceſſaria proſpexit. Cum fame laborarent, Manna de Coelo pluit. Cum ſiti premerentur, aquam proſilire vel ex ipſa petra juſsit. Cum carnes appeterent, magnam vim coturnicum in caſtra immiſit. Circa veſtes quoque ſingularis cura & providentia fuit. Praedicat haec beneficia Moſes, commemoratque ingrato populo his verbis. ויאכלך את המן אשר
לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם
לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יהוה יחיה האדם:
שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה:
Deut. VIII. 3. 4. *Dedit tibi in cibum Manna, quam ignorabas, & non cognoverunt patres tui, ut oſtenderet tibi, quod non ſolo pane vivit homo, ſed omni illo quod egreditur ex ore Domini. Veſtimentum tuum vetuſtate non defecit tibi neque pes tuus intumuit, his quadraginta annis.* Repetuntur haec apud Nehemiam, in illa ſolenni populi confeſsione, qua Dei beneficia, patribus praeſtita, recenſentur prolixe. Verba haec ſunt:
ומנך לא מנעת מפיהם ומים נתתה להם לצמאם: וארבעים
שנה כלכלתם במדבר לא חסרו שלמתיהם לא בלו ורגליהם
Neh. IX. 20. 21. לא בצקו: *Manna tuum non prohibuiſti ab ore eorum, & aquam dediſti eis in ſiti. Et quadraginta annis paviſti eos in deſerto, nihil illis defuit. Veſtimenta eorum non ſunt vetuſtate conſumpta, & pedes eorum non intumuerunt.*

II. Si

II. Si multos ſequimur interpretes, Hebraea verba, quae in Deuteronomio leguntur, רגלך לא בצקה, *pes tuus non intumuit*, itemque, quae apud Nehemiam ſunt, רגליהם לא בצקו, *pedes eorum non intumuerunt*, verti debent, *pes tuus non fuit diſcalceatus*, vel, *pedes eorum non fuerunt diſcalceati.* In editione Romana Lxx. Interpretum & celebri Ms. Alexandrino, apud Moſen legitur: Τὰ ὑποδήματά σου οὐ κατετρίβη ἀπὸ σοῦ, οἱ πόδες σου οὐκ ἐτυλώθησαν. *calcei tui non detriti ſunt à te, pedes tui non occalluerunt.* In editione vero Veneta, & Complutenſi, & oxonienſi libro Ms. Coll. Univerſit. Octoteuche dicto, è quo variae lectiones exhibentur in Polyglottis Londinenſibus, haec verba non leguntur, τὰ ὑποδήματά σου οὐ κατετρίβη ἀπὸ σοῦ, *calcei tui non ſunt detriti à te.* Et ſane alterutrum gloſſema eſt. Apud Nehemiam in editione Romana eſt, καὶ πόδες αὐτῶν οὐ διεῤῥάγησαν, *& pedes eorum non ſunt diſrupti.* Sed in editione reneta, & complutenſi, & Ms. Alexandrino, καὶ ὑποδήματα αὐτῶν οὐ διεῤῥάγησαν, *& calcei eorum non ſunt diſrupti.* Jonathan quoque παραφράζει apud Moſen, ריגליכון לא הליכן מיחפין *pedes veſtri non iverunt diſcalceati*, & onkelos, מסנך לא יחיפו, *calcei tui non fuerunt diſcalceati.* Rabbi David Kimchi interpretatur, *pes tuus non fuit diſcalceatus abſque calceo*, & originem verbi Hebraei à בצק, *conſperſio*, aut *maſſa*, deducit, quaſi eam ob rationem hic uſurpetur, quia conſumto calceo conſpergitur pes luto. Notavit pariter vir illuſtris Hugo Grotius: לא בצקה, *non conſperſus fuit pes tuus*, i. *non fuit diſcalceatus.* Et apud Nehemiam, vir Hebraice Doctiſsimus Franciſcus Vatablus. *More ſcilicet conſperſionis, ſive paſtae fermentatae.* *Vel*,

Kimchi in lib. Rad.

Grot. ad Deut. 8. 4.

Vatab. ad Neh. 9. 21.

Digitized by Google

Vel, non fuerunt inquinati, contaminati, foedati, *Sub.* luto, *ut inquinari ſolent digiti ejus qui farinam ſubigit*, *q. d.* impaſtati, *h. e. calcei eorum non fuerunt pertuſi*, *attriti*, *aut vetuſtate conſumpti.* His alii conſentiunt.

III. Tot interpretibus licet viſum fuerit *τὸ* בצק *diſcalceatum* ſignificare, non paucioribus tamen placuit, ut *intumeſcere* notet. Ita, praeter complures interpretes, & Belgas noſtros, expoſuerunt praeſtantiſsimi lexicographi, &, qui inter illos eminent, Buxtorfius, & Coccejus. Inter Judaeorum magiſtros doctor non incelebris Abraham Aben Ezra notavit, *moris eſſe ut pes viatoris*, *qui viam ivit*, *inflетur & intumeſcat*, *Deum autem dediſſe illis vires*, *aut duxiſſe leniter*. Conſentit R. Salomo Jarchi. Pariter Moſes Bar Nachman Gerundenſis בצק exponit, *intumuit*, *ut farina aqua macerata*, *& ſubacta*, & hic dici vult, *tumorem*, *aut inflammationem*, *in pede ipſorum non fuiſſe.* Horum ſententia mihi prae altera probatur. *Τὸ* בצק enim proprie notare videtur maſſae elevationem, quae à fermento eſt. Hic itaque notat tumores, quos noſtra vernacula *blaren*, *bleinen*, vocamus. Sane eſt ab hac voce, בצק, *maſſa*, qualis nempe fermento intumuit. Sic inter alia beneficia commemorat Moſes, *pedes eorum non intumuiſſe*, quod longis, & aſperis itineribus, fieri conſuevit.

Buxt. & Cocc. in Lex. Hebr. R. בצ.

IV. Unde vero tot interpretes ad hanc ſententiam delapſi ſint, ut ea verba, רגלך לא בצקה, vertenda putarint, *pes tuus non fuit diſcalceatus*, obſcurum haudquaquam, eſt. Moſes enim, in eodem Deuteronomio, ad ipſos calceos Dei beneficium extendit

Deut. XXIX. 5.

tendit

tendit verba haec ſunt: אולך אתכם ארבעים שנה במדבר לא בלו שלמתיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך: *Duxi vos quadraginta annos per deſertum, non inveteraverunt veſtimenta veſtra à vobis, & calceamentum tuum non inveteravit à pedibus veſtris.* Putarunt videlicet etiam in illo loco Moſen dixiſſe, *pedes non fuiſſe diſcalceatos*, cum hic commemoret, *calceos non fuiſſe conſumptos vetuſtate.* Sed duplex beneficium fuit, quod in illam gentem contulit Deus. Non tantum enim pedes ſervavit à tumoribus illaeſos, verùm etiam calceos iis non paſſus eſt deeſſe, ut per viam aſperam, & difficilem, in Arabiae deſertis, incedere tutò poſſent.

V. Sed haec verba nequaquam rectè intellexiſſe videntur Judaeorum magiſtri, & Chriſtiani quamplurimi. In hunc ſenſum enim interpretantur, ac ſi narrarent hanc ſingularem Dei curam atque providentiam fuiſſe, ut ea ipſa veſtimenta, quibus induti fuerant, cum ex Aegypto diſcederent veteres Hebraei, non paſſus ſit deteri, & ipſos calceos, licet iter arduum atque difficile conficerent, per quadraginta annos, ſervaverit illaeſos. Scilicet in eo miraculum hoc collocant, ut, cum calcei longo itinere atterantur, *Ioſ.ix.13.*
quod legati Gibeonitarum argumentum habent maximum, quo perſuadeant ſe ex longinqua regione venire, rerum geſtarum fama exciti, Deus Iſraelitarum calceos ſervaverit integros. Jam olim Juſtinus Martyr: Ὧν καὶ οἱ ἱμάντες τῶν ὑποδημάτων οὐκ ἐῤῥάγησαν, οὐδὲ καὐτα τὰ ὑποδήματα ἐπαλαιώθη. *Quorum corrigiae calceamentorum non ruptae ſunt, neque ipſa calceamenta inveteraverunt.* Et Tertullianus: *Cujus etiam cura & providentia Iſraelitarum non ſivit, nec veſtes conſumi,*

Juſtinus Martyr in Dial. cum Triphone Judaeo, prope finem: Tertul. in lib. de Trinit. cap.VIII.

 nec

nec viliſsima in pedibus calceamenta deteri, ſed nec ipſorum poſtremo adoleſcentium captiva ſarabara comburi. Et Aurelius Auguſtinus: *Si enim Deus Iſraelitarum veſtimentis & calceamentis praeſtitit, quod per tot annos non ſunt obtrita, quid mirum ſi obedienti homini ejuſdem potentia praeſtaretur, ut animale ac mortale habens corpus, haberet in eo quendam ſtatum, quo ſine defectu eſſet annoſum, tempore quo Deus vellet mortalitate ad immortalitatem, ſine media morte venturus.* Ne de Chryſoſtomo, Hieronymo, Ambroſio, & aliis pluribus dicam. Hoc tempore quoque ea vulgata opinio eſt, ipſos calceos, quibus induti fuerant Hebraei, cum ex Aegypto egrederentur, à Deo conſervatos, ut annorum quadraginta ſpatio manſerint incorrupti. Ipſum Samuelem Bochartum, virum ſummae eruditionis, qui in omni doctrinae genere primas tenet, jam ſuperius vidimus obſervaſſe, *Deum Judaeis, longum, aſperum, & ſenticoſum iter jam ingreſſuris, de calceis proſpici voluiſſe, & , ut religio quoque eos ad rei tam neceſſariae curam adigeret, ſanciiſſe, ut non niſi calceati Paſcha manducarent, neque paſſum eſſe calceos, quos ad hoc ſolenne feſtum ſibi comparaverant, per annos quadraginta deteri.*

Auguſt. de peccatorum meritis & remiſſione lib. I. *cap.* III.

Chryſ. Homil. IX. *in Philip.*

Hieron. ad Pammach. adv. errores Joh. Hieroſ.

Ambr. lib. II. *de Fide ad. Gratiam c.* I.

Bochart. Hieroſ. p. 1. *pag.* 600.

VI. Ego verò, ut ingenuè fatear, in hac vulgata opinione acquievi nunquàm. Ad hoc miraculum, enim non illud tantum concurrere neceſſe fuit, ut Deus virtutem incorruptam calceis inderet, quod quidem à Deo, cui πάντα δύναται, non difficulter potuit praeſtari, verùm illud etiam, cum in magno iſto Iſraelitarum numero, & parvuli fuerint, & matura nondum aetate adoleſcentes, ut latentis incrementi facul-

facultatem daret, & calcei, quos primùm induiſſent, & pueri, & adoleſcentes, cum ex Aegypto virtute Numinis educerentur, illis creſcentibus, etiam creſcerent cum illis. Id enim aliter fieri non potuit, niſi puerorum, & adoleſcentium, calcei cum ipſis pedibus creviſſent. Non mihi latet, quid vir illuſtris Hugo Grotius notarit: *Non tantum non attrita fuiſſe, ſed & cum ſtatura creviſſe veſtimenta, tradunt Hebraei.* Id verum eſt, tradere Hebraeos, cum ipſis pueris, & adoleſcentibus, &, veſtimenta, & calceos creviſſe, uti Midraſch in haec verba Cantici: ריר שלמתיך כריח לבנון: *Odor veſtium tuarum ſicut odor Libani*, pluribus agit de Iſraelitarum veſtibus in deſerto, & ad eam quaeſtionem, an pueris, & adoleſcentibus veſtes quoque ſimul creverint, reſpondet: צא ולמד מן החלזון שכל זמן שהוא גדל נרתיקו גדל עמו *Egredere, & diſce à chilzon*, h. e. cochlea, *quod quamdiu creſcit, etiam theca ejus creſcit cum eo*, quaſi eadem ratione una cum pueris, & adoleſcentibus, & veſtes, & calcei creviſſent, uti cum cochleis conchae, quod non tantum in terreſtribus videmus, verùm etiam in marinis, & in cochlea purpurarea maximè, quarum incrementum ſingulis annis per orbes patet, ita ut, cum ſex aut ſeptem annos vivat, tot orbes habeat quod annos agit, uti referunt Ariſtoteles, & Plinius. Certè, hoc qui credit, etiam illud credet non difficulter, cibum, quo uſi Iſraelitae ſunt, totis illis quadraginta annis, quibus errarunt in Arabiae deſertis, omnem in eorum viſceribus abſumptum, atque egerendum reliquiſſe omninò nihil, ne alvum dejicere haberent opus. Quod proditum ab ipſo R. Iſaaco Abarbanele, traditionibus iſtiuſmodi alioquin minus addicto, eſt. Sic enim ille: הלא תראה שהקבה

Grot. ad Deut. VIII. 4.

Midraſ. in Cant. IV. II.

Ariſt. & Hiſt. Animal. l. V. c. 15. Plin. l. IX. cap. 36.

Abarbanel in legem fol. CCCLXXXI

הק"בה מזונם כל ימי היותם באהלים במדבר במזון הנבלע באברים כוי שלא ישקצו את מחניהם בהוצאת הכותרות ולא נצטרכו ליד ויתר לפי שאין הנשים יכולות לעמוד על הענין ההוא . מה שלא היה כן במחנה המלחמה כי כלם אנשים: *Annon vides, quod Sanctus benedictus, omnibus diebus, quibus in tentoriis degerunt in deſerto, cibum intra membra abſumptum ſuppeditarit, ne abominanda redderent caſtra ſua ejectione reliquiarum, & non indigerent certo loco, & paxillo, eo quod mulieres non poſſent ſatisfacere huic inſtituto. Id quod ſic non eſt in caſtris bellicis, quoniam omnes viri ſunt.* Sed, quis non videt merum hoc eſſe ſomnium, qualia multa fingunt nugaces magiſtri, de quo Horatius diceret,

Horat. lib. 1. ſat. V. vers 100.

—— Credat Judaeus apella;
Non ego. ——

Quis quaeſo ſibi perſuadebit, niſi vim faciat ſuo ingenio, judicioque, cum pueris, & adoleſcentibus, & veſtes, & calceos creviſſe, uti cum cochleis conchae? Etiam ſcio Juſtinum Martyrem ſcripſiſſe jam olim, quod Iſraelitarum, οὐδὲ τὰ ἐνδύματα κατετρίβη, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν νεωτέρων συνηύξανε, *neque veſtes attritae ſunt, ſed juniorum quoque una cum ipſis creverunt.* A vetulis haec narrari poſſunt pueris, ut eos trahant in admirationem, à viris meritò exſibilantur. Profectò neminem reperiri arbitror hominem non putidum, qui haec non damnet modo, ſed commenti tam inepti auctores, tanquam fatuos, & nullius judicii homines, irrideat. Ut mirer virum illuſtrem Hugònem Grotium has futiles naenias ſuis Annotationibus inſeruiſſe: Sed id factum arbitror, non quod vir ille, verè magnus, fidem

Juſtinus Martyr in Dial. cum Tryphone Judaeo, prope finem.

fidem adhibuerit huic magiſtrorum figmento, verùm ut appareret ſe hoc non ignorare. Praeſertim, cum diſſentiant ex ipſis Judaeorum magiſtris, qui paulo ſaniores ſunt, quàm ut ipſis placeant talia deliramenta. Aben Ezra certè, qui ſaepè à vulgatis verporum opinionibus diſcedit, & aliquando plus veri videt, quàm caeteri ſuae gentis magiſtelli, cenſet Judaeos, ex Aegypto, multas veſtes, multoſque calceos ſecum tuliſſe, ita ut nunquam iis defecerint in deſerto. Cujus ſententia, licet non omninò mihi poſſit probari, cum non ſit veriſimile tam multos calceos ſecum ex Aegypto tuliſſe Iudaeos, ut per quadraginta annos, quibus erraverunt in Arabiae deſertis, nunquam deficerent: tamen oſtendit, Rabbinum illum celebrem neutiquam abreptum communi gentis opinione fuiſſe, quae vult, & calceis inditam virtutem incorruptam ut non deterentur, & ipſos una cum pedibus infantum, & puerorum, & adoleſcentum, creviſſe, uti cum cochleis conchae. Praeterea & hoc certiſſimum eſt, nunquam, niſi cum ſumma id exigeret neceſſitas, à Deo patrata miracula fuiſſe. Cum Manna de coelo plueret, aut aqua ex petra proſiliret, fame ferè conficiebantur Hebraei, & ſiti premebantur intolerabili, nihilque erat in vaſtis illis Arabiae deſertis quo famem compeſcerent, & ſitum ſedarent, niſi ipſe Deus, & cibum, & potum, extra conſuetas naturae leges, praeberet. Talis neceſſitas nunquam fuit, ut, vel de veſtimentis, vel de calceis, tam inſigni miraculo, Hebraeis proſpiceret ſupremum Numen. Nam oſtendam, ut opinor, clariſſimè, aliis rationibus hoc potuiſſe praeſtari, ut non neceſſe fuerit, vel vim incorruptam calceis indere, vel creſcendi facultatem, ut cum pedibus infantum creſcerent, uti cum cochleis

Aben Ezra ad Deut. VIII. 4.

 con-

Digitized by Google

conchae. Tum illud quoque obſervandum eſt, in ſumma fame, & ſiti, Deum, & famem, & ſitim non ſedaſſe, nullo cibo, nulloque potu, vel cibo, quem mittebat de coelo, & potui, quem praebebat petra, eam indidiſſe virtutem, ut in poſterum neque eſurirent, neque ſitirent, quale propemodum miraculum in Elia deprehenditur, qui virtute cibi, & potus, iter per quadraginta dies confecit, ſed panem ſingulis diebus miſiſſe, & aquam ex petra ipſos juſſiſſe ſequi. Quis ergo credet vim incorruptam fuiſſe calceis inditam, aut creſcendi facultatem, ut iiſdem calceamentis, quibus induti fuerant in Aegypto, per quadraginta annos errarent in Arabiae deſertis, cum Deus, ne quidem hac in re, naturam rerum mutaverit, ut ſine cibo, & potu, vitam ducerent, aut virtute cibi per aliquot dies ſaltem vagarentur, quod Eliae contigit? Quare de vulgata hac opinione dubitavi, ſemper, & aliter ſacram hiſtoriam cenſui interpretandam.

1 Reg. xix. 8.

VII. Memini me, cum haec animo volverem, ſermonem aliquando habuiſſe cum magno doctore meo Iohanne Georgio Graevio, qui affirmabat, ſibi videri virum doctum verum vidiſſe, qui hoc beneficium, quod Moſes commemorat, ſitum fuiſſe putat in admirabili illa Dei providentia, qua Iſraelitas, quadraginta annos, per deſerta inculta, & horrida, & omnium egena, duxit, ut nunquam tamen ipſis, aut veſtes, aut calcei defecerint, aut materia defuerit, qua veſtiri potuerunt & calceari. Ut haec verba nequaquam indicent, vim incorruptam calceis inditam, aut una cum infantum & puerorum pedibus creviſſe, ſed nunquam defuiſſe, vel calceos, vel materiam, unde

Digitized by Google

unde conſuerentur. Placebat mihi eo tempore haec opinio, & quidem eò magis, cum viderem virum optimum, ſubactique judicii, meum in ſacris litteris doctorem, Franciſcum Burmannum, illam ſuo calculo probare. *Burm. ad Deut. VIII. 5.* Nunc verò, ubi omnia perpendi paulò diligentius, planè in ea acquieſco, cum evidenter demonſtrari poſſit, verba Moſis nihil aliud indicare, & oſtendi, qua ratione de novis calceis Hebraeis proſpexerit ſupremum Numen.

VIII. Verba Moſis non eſſe intelligenda, quaſi eaſdem ſemper veſtes geſtaſſent Judaei, eoſdemque calceos, qui veſtutate non conſumpti forent per quadraginta annos, ſed nihil, ne in veſtibus quidem, & calceis, per quadraginta annos, ipſis defuiſſe, quia non ſivit Deus, ut indigerent veſtimento, & calceatu, quod ſubſtituerent vetuſtate detrito, oſtendere poteſt hic apud Jeſaiam locus. Verba Prophetae ſunt: *Jeſ. XLVIII. 21.* ולא צמאו בחרבות הוליכם *Et non ſitierunt, cum ipſos per deſertum duceret.* Sitiiſſe Judaeos cum in deſerto errarent, quis neſcit? Maſſa, & Meriba, & alia loca, teſtimonium ſunt evidentiſſimnm. Vel ad ipſas gentes hujus rei memoria manavit. Notiſſima fabula eſt Judaeos aſinum coluiſſe, quam tot prodiderunt ſcriptores veteres, quorum teſtimonia collegit vir ſummus Samuel Bochartus. *Bochart. Hier. p. I. l. 2. c. 18.* Hujus verò cultus, tam alieni, nullam aliam cauſam adferunt, quàm quod aſinus monſtraverit aquae fontem. Ita expreſſè Tacitus. *Tac. Hiſt. lib. V. cap. III.* *Nihil aeque* (*Judaeos* in deſerto) *quàm inopia aquae fatigabat. Iamque haud procul exitio, totis campis procubuerant: cum grex aſinorum agreſtium, è paſtu in rupem nemore opacam conceſſit. Secutus Moſes, conjectura herbidi ſoli, largas aquarum ve-*

nas

cap. IV. *nas aperit.* Et paulò poſt: *Effigiem animalis, quo monſtrante errorem ſitimque depulerant, penetrali ſacravere.* Quare ſitiverint neceſſe eſt in deſerto Iudaei. Et tamen non ſitiiſſe, cum Deus ter optimus ipſos duceret per deſertum, affirmat Propheta. Quod profectò non alia ratione intelligendum eſt, quàm quia Deus abunde ſuppeditabat, unde ſitim potuerint explere. Potuiſſe Deus, cui nihil ἀδύνατον, id praeſtare, ut non ſitirent Iudaei. Hoc verò nunquam fecit, ſed illis, vel ex ipſa petra, ſuppeditavit aquae venas, ad ſedandam ſitim. Quare Prophetae verba non alio ſenſu poſſunt intelligi, quàm quod Deus minimè paſſus ſit, ut ipſis aqua deficeret in ſiti. Quomodo mox ſubjungit. מים מצור הויל למו ויבקע צור ויזבו מים: *Aquam è petra fluere fecit eis: & ſcidit petram, & fluxerunt aquae.* Eodem ſenſu, quo Jeſaias dixit, non ſitiviſſe Iudaeos in deſerto, Moſen dixiſſe arbitror, *non attrita fuiſſe veſtimenta*, aut *calceos fuiſſe veſtutate conſumptos.* Calcei attriti fuerunt, & vetuſtate conſumpti, uti in deſerto ſitiverunt Iudaei. Attritos non fuiſſe narrat Moſes, uti Propheta refert non ſitiiſſe Iudaeos. Potuit ſcilicet atteri veſtimentum, & calceamentum, ſed non deficere vetuſtate adeo ut, & calceis, & veſtibus, indigerent Iudaei. Pariter uti ſitire potuerunt Iudaei, non extingui ſiti. Potuit quidem Deus etiam id praeſtare, ut non attererentur, & veſtes, & calcei, uti praeſtare potuit, ut non ſitirent Iudaei. Sed uti non ſitirent Iudaei, ſed aquam ipſis ſuppeditavit in ſiti, ita non praeſtitit ut non atterentur, & veſtes & calcei, utque iiſdem veſtibus & calceis, per annos quadraginta, incederent in deſerto: ſed admirabili ſua providentia id effecit, ut neque materia veſtium deficeret,

ret,

Digitized by Google

ret, neque ſine calceis cogerentur incedere, cum abunde ſuppeditaret, quae ad veſtes, & calceos, requirerentur. Non ſitiiſſe Iudaeos utique credi poſſet non difficulter, ſi nuſpiam extaret Deum aquas ipſis praebuiſſe in ſiti. Non attrita fuiſſe veſtimenta, & calceos Hebraeorum, per quadraginta annos, ſed Deum vim incorruptam, & veſtibus, & calceis, indidiſſe, & cum parvulis, & pueris, & infantibus, creviſſe, uti cum cochleis conchae, etiam credi poſſet admodum facile, niſi aliunde conſtaret, qua ratione Deus defectum, & veſtium, & calceorum, expleverit, ut alias veſtes, & alia calceamenta, ſibi comparare potuerint, ubi veteres defeciſſent.

IX. Singularis haec Dei erga populum illum cura & providentia fuit, ut, antequam Aegypto diſcederent, Aegyptiorum opibus, & veſtimentis, locupletaret. Praeceptum Dei in Exodo legitur, quo juſſit, *Exod.* XI. 2. 3. ut jam jam Aegypti finibus egreſſuri, aurea, & argentea vaſa ab Aegyptiis peterent, promittitque ſe gratiam Aegyptiorum, ut nihil denegarent ipſis, conciliaturum. Id ipſum factum ab Hebraeis eſt, *qui ab Aegyptiis petierunt argentea, & aurea vaſa, & veſtimenta, cum Deus daret ipſis gratiam in oculis Aegyptiorum, adeo ut ſpoliarent Aegyptios.* *Exod.* XII. 36. 37. Hinc conſtat, etiam veſtibus, praeter illas quas induerant, onuſtos fuiſſe, cum ex Aegypto diſcederent, Hebraeos. Hoc in animo habuiſſe Aben Ezra videtur, qui Judaeos multas veſtes, multoſque calceos, ex Aegypto ſecum tuliſſe cenſet. Sane hinc tot habuerunt ornamenta, & tam amplam veſtium materiam, quam conferre ad Tabernaculi ſtructuram, & Sacerdotum veſtitum, potuerunt. Hinc, ad aliquot tempus, veſtiri potue-

Digitized by Google

runt iis veſtibus, & calceis, quos ex Aegypto ſecum ſumpſerant Iudaei. Non multo poſt, quam egreſſi
Exod. ex Aegypto ſunt, Rex Amalekitarum, cum exercitu
XVII. ipſis occurrit, de quo magnam victoriam, & ſpolia ampla, reportarunt. Provida haec deinde fuit Dei cura, ut eos aliquando duceret per regiones amoenas, & fertiles, in quibus cibum, & potum, pecunia emere, & de veſtibus ſibi proſpicere potuerunt, quales fuerunt fines Moabitarum, & Ammonitarum, quod
Deut. II. in Deuteronomio legimus. Quarum rerum uſu cum
28. 29. interdiceret Sihon Rex Heſbon, *percuſſerunt eum cum*
33. 34. 35. *filiis ejus, & omni populo, & occuparunt omnes urbes ejus, & devoverunt omnes urbes, viros, & foeminas, & pueros, & neminem ſervarunt vivum, & pecudes ſolas ſibi ſpoliarunt, & ſpolia urbium, quas oc-*
Deut. III. *cuparunt.* Eadem ratione Ogum regem Baſanis de-
4. 7. leverunt, *& occuparunt ſexaginta urbes, & pecudes, & earum urbium ſpolia ſibi ſumpſerunt.* Quis dubitabit inter ſpolia, quae ex tot urbibus retulerunt, fuiſſe veſtes, & calceos, & magnam materiam, unde & veſtes, & calceos, conficere potuerunt? Praeſertim cum cogitet ipſos ſimul pecudum gregibus locupletatos, è quarum lana veſtes, & ex pellibus calceos, ſibi parare potuerunt. Omnino ergo hoc referendum ad ſingularem illam Dei providentiam eſt, qua Iudaeis, & de calceis proſpexit, non vero fingendum tam magnum miraculum, ac ſi eorum veſtes, & calcei, per quadraginta annos durarint, aut cum infantibus, & pueris, creverint, uti cum cochleis conchae, cum verba Moſis nihil aliud indicent, quam per quadraginta annos ipſis, neque veſtes, neque calceos defuiſſe, cum detritis veteribus, & veſtibus, & calceis, vel alios haberent, quos induerent, vel novos.

novos. Quod nos Belgae diceremus eleganter: *Gy zijt in veertigh jaar, noch uyt uwe kleederen, noch uwe ſchoenen geraakt.*

CAPUT DECIMUM.

I. *Miraculum ſingulare Dan.* III. 21. 27. *quo Deus, in ardenti fornace, veſtes trium virorum ſervavit illaeſas.* II. *Voces* סרבלין, פטישין, כרבלין, *&* לבושין, *multi interpretes ita exponunt, ut nullam mentionem faciant calceorum, alii vero calceos agnoſcunt, ſed ſunt in multiplici differentia circa vocem, quae calceos notaret.* III. *Noſtra ſententia.* IV. כרבלין *eſt veſtis exterior, fluxa, & talaris, qualis ſtola matronarum, non* femoralia, *vel* fibialia. V. פטיש calceus *eſt, non* bracca. VI. כרבלה *tiara, ut Graecum* Κυρβασία. *ornamentum capitis, inſtar criſtae galli.* VII. לבוש *veſtimenta interiora.* VIII. *Operis concluſio.*

I.

SIngularem Dei curam, atque providentiam, qua Hebraeis, cum in Arabiae deſertis obambularent, per annos quadraginta, variis modis de calceis proſpexit, ita ut nunquam ipſis defuerint, licet minime calceis, quibus induti fuerant, cum ex Aegypto diſcederent, virtutem indiderit incorruptam, aut creſcendi facultatem, ut cum puerorum, & adoleſcentum pedibus creſcerent, ſicuti cum cochleis conchae, ſuperiori capite expoſui, & futilem exploſi errorem. Nunc verum miraculum illuſtrandum eſt, quod Sadracho, Meſacho, & Abednegoni contigit, qui, cum captivi Babylonem abducti eſſent, & imaginem

aream, quam Nebucadnezar coli praeceperat, adorare nollent, in fornacem ardentem cum veſtimentis ſuis conjecti ſunt: ſed Deus ita ſervavit illaeſos, ut tutas ipſas etiam veſtes à vi ignis praeſtiterit. Ita refert hiſtoria, quae, ex Babyloniorum archivis Chaldaicè

Dan. III. 21. relata, inter Danielis vaticinia legitur. באדין גבריא אילך כפתו בסרבליהון פטישיהון וכרבלתהון ולבשיהון ורמיו לגוא אתון נורא יקדתא *Tunc viri hi ligati ſunt cum ſarabaris ſuis, calceis ſuis, tiaris ſuis, & veſtibus ſuis, & conjecti ſunt in medium fornacis ignis ardentis.* Et paulo poſt: ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא חזין לגבריא אלך די לא שלט נורא בגשמהון ושער ראשהון לא התחרך וסרבליהון לא שנו וריח נור לא עדת בהון: *Et congregati ſunt ſatrapae, magiſtratus, duces, & conſiliarii regis, intuentes viros iſtos, quoniam non dominatus fuerat ignis in corporibus eorum, & capillus capitum eorum non erat aduſtus, & ſarabara eorum non mutata, & odor ignis non tranſierat in eos.*

II. Nonnulli interpretes haec quatior vocabula, סרבלין, פטישין, כרבלין, לבושין & dequorum diſtincta notione vix quicquam certi noverunt, ita reddunt, ut nulla fiat calceorum mentio. Inter hos ſunt Belgae noſtri, qui verterunt: *Doe wierden die mannen gebonden in hare mantels, hare broeken, ende hare hoeden, ende hare* andre *kléderen:* hoc eſt, *tunc viri hi ligati ſunt cum palliis ſuis, & braccis ſuis, & pileis, &* aliis *veſtibus ſuis.* Conſentit vir eximius Johannes Coccejus, in ea verſione, quam in Obſervationibus ſuis ad Danielem dedit. Sic enim habet: *Tunc viri hi ligati ſunt cum chlamydibus ſuis, femoralibus ſuis, pileis ſuis, & veſtibus ſuis.* Etiam vir illu-

Digitized by Google

illuſtris Hugo Grotius nullam harum vocum de calceis explicavit. *Grot. in h. l.* Magnus Buxtorfius quoque nulli horum vocabulorum ſignificationem dedit calceorum: *Bux. in Lex. Hebr.* סרבלין enim dicit eſſe, *chlamydes*, *pallia*, פטיש *ſubligaculum*, *femorale*, כרבלה *paludamentum*, *tegumentum*, לביש *indumentum*, *veſtimentum*. Ubi illud omnino mirandum eſt, quod vir magnus, qui כרבלין *chlamydes*, *pallia*, notare dixit, כרבלה vult eſſe *paludamentum*. Id enim ſi verum foret, hi viri veſtiti fuiſſent *clamydibus*, *femoralibus*, *&* *paludamentis*. Sed alii interpretes etiam de calceis cogitarunt. Hi vero ſunt in varia atque multiplici differentia, quodnam vocabulum *calceos* notet. כרבלין quibusdam ſignificant נעלים, *calceos*, ut obſervat Saadias. Rabbinos pedum tegumenta velle notatum etiam ab Elia Levita eſt. *Elias Levita in Thiſbite, ad vocem* סרבל. Sic enim ille: כדברי רבותנו זכרונם לברכה בכרבליהון אילו הסרבלין שברגליהם *Rabbini noſtri beatae memoriae dicunt*, כרבלין *veſtes fuiſſe*, *quibus veſtiti fuerunt eorum pedes.* Tradit Hieronymus Symmachum vertiſſe ἀναξυρίδες. *Hieron. Comment. in Dan.* Ea voce Theſaurus linguae Graecae multis auctoribus probat *braccas*, & *femoralia*, ſignificari, quomodo, & apud Suidam, & Heſychium, ſynonyma ſunt ἀναξυρίδες, φημινάλια, βράκια. *Calceos* tamen etiam deſignat. Sic enim diſerte Heſychius: Ἀναξυρίδες, φημινάλια, βρακία βαρβαρικά, ἐνδύματα ποδῶν, ὑποδήματα βαθέα, ἢ βασιλικά. *Heſychius in Ἀναξυρίδες.* Ἀναξυρίδες, *femoralia*, *braccae barbaricae*, *veſtimentum pedum*, *calcei cavi*, *aut regii*. Scilicet ἀναξυρίδες, quae *femoralia*, & *braccae* ſunt, *calceamenta* quoque facit, & quidem βαθεά, *cava*, ut à ſoleis, quae plantis pedum ſuppoſitae, diſtinguit. Pollux quoque: Τὰ δὲ πέλυντρα, εἶδος ὑποδήματος, ὥσπερ αὐτοπόδια, ἃ ταὐτὰ ἦν ταῖς ἀναξυρίσιν, ἃς σκελέας ἔνιοι ὀνομάζουσι. *Pollux lib. VII. cap. 22.* *Pelyn-*

tra autem, ſpecies ſunt calcei, ſicut autapodia, quae idem ſunt quod anaxurides, quas ocreas nonnulli vocant. Lutherus פטשין, *ſchuhen*, *calceos* vertit. Eum ſecutus eſt, in ſua Expoſitione vocum Chaldaicarum, vir ſummus Johannes Coccejus, licet *femoralia* reddiderit in ea verſione, quam in Obſervationibus ad Danielem dedit. Theodotion vero, cujus eſt Danielis Graeca interpretatio, כרבלין exponit περικνημίδας, & Vulgatus, *calceamenta.* Ea diverſitas dubium omnino reddit, & incertum, quodnam ex his vocabulis *calceos* ſignificet.

III. Ego, & illos errare arbitror, qui nulli horum vocabulorum ſignificationem *calcei* tribuerunt, & pleroſque eorum, qui, ut in re incerta, conjectantes, vel hoc, vel illud, ea notione ſumpſerunt, haſque voces non alia ratione diſtinguendas, quam ut סרבלין. ſint *Sarabara*, פטיש *calceus*, כרבלה *tiara*, לבוש *veſtis interior.* Sic reddidiſſet Theodotion, σὺν τοῖς σαραβάροις αὐτῶν καὶ τιάραις, καὶ περικνημῖσι, καὶ ἐνδύμασιν αὐτῶν, ſi vera eſt viri longe eruditiſſimi Johannis Druſii conjictura, qui legi mavult, ordine inverſo, καὶ περικνημῖσι, καὶ τιάραις, ut פטשין ſint περικνημίδες, & כרבלין τιάραι. Non multum abit ὁ πάνυ Johannes Coccejus, magnum Lutherum ſecutus. *Igitur non dubito*, inquit, quin סרבלין *notet togas, aut pallia:* כרבלין *tiaras :* פטישין περικνημίδες, *&* לבושין *interiores veſtes, quibus corpus texerant. Habebimus veſtem corporis exteriorem, & interiorem, tegmen capitis, & pedum. Luth. In ihren mantelen, ſchuhen, buten, und anderen kleideren.* Sed quia à nemine aliquid certi de his vocabulis eſt traditum, operaepretium eſt hoc accuratius adſtruere.

Druſ. in Dan. III. 21.

Cocc. in Expoſ. Dict. Chald.

IV. כרבלין

IV. סרבלין notare veſtem exteriorem, quae ſtatim in oculos incurrit, ex eo certiſſimum videtur, quod cum Sadrach, Meſach, & Abednego, ex fornace ardenti educuntur, סרבליהון *Sarabala ipſorum non mutata* dicantur. *Sarabala* enim nihil aliud fuiſſe quam veſtimentum exterius, quod ſtatim conſpicitur, vel ex eo manifeſtum eſt, quia omnium loco nominatur, ut conſtet nihil in eorum veſtibus mutatum. Quid enim aliud proclivius eſt intelligere, quam veſtimentum aliquod externum, cujus ſplendor, cum non fuerit mutatus, omnia incorrupta, & illaeſa cognoſcantur? Sane aptiſſimum eſt dicere *Sarabala non eſſe mutata*, hoc eſt, veſtimentum exterius, ut ſignificetur nihil in veſtibus igne conſumptum, quia hoc, cum non arſerit, miraculum reddidit evidentius. Animadvertiſſe hoc illi videntur, qui סרבלין, vel *togam*, vel *pallium*, volunt. Ita Jachiades, qui Danielem Paraphraſi illuſtravit, veſtem intelligit exteriorem, quae corpus operit, quale pallium, vel ſimile quid. Sic enim ſcribit: בסרבליהון והם הלבושים אשר יכסו כל הגוף בצאת האיש מביתו ללכת בשוקים ורחובות ובלעז מאנ"טילו או דומ' לו *Cum ſarabalis ſuis, h. e. cum veſtimentis, quae totum obtegunt corpus, ubi quis è domo ſua prodit in publicum, ſive forum ac plateas, & barbare* Mantilo, *aut quid ſimile ei.* R. Nathan Juſtus, in Lexico juris Hebraici, laudat doctores Babylonios, qui affirmant fuiſſe veſtem quandam ſuperiorem, quam *Talith* nuncupant, id eſt, *togam*, aut *pallium*. Aben Ezra quoque veſtem ſignificare ſuperiorem ſcribit, ab obtegendo dictam, quae nulla alia quam toga, vel pallium eſt. Hanc ſententiam ſequuntur recentiores Judaei, apud quos *Sarabara*, ut

Dan. III. 27.

Iachiad. ad Dan. III. 21.

Digitized by Google

Elias in Thiſbite ſuo, ad vocem סרבל.

Talm. in Menachoth fol. XLI. I.

Hieron. Comment. in Dan.

ut celebris ille Elias Levita ait, in vulgari uſu eſt pro *pallio*. Verba ejus haec ſunt: אנחנו קורין למלבוש העליון סרבל בלשון אשכנז וגם בלעז מנטיל: *Nos vocamus veſtem ſuperiorem*, סרבל, *Sarbel*, *quae in lingua Germanica*, *& Italica*, *vocatur*, מנטיל, *mantil*. Eadem ſignificatione & apud Thalmudicos legitur. Sic enim illi in Menachoth: *Angelus invenit Rab Ketina amictum ſindone*, *& dixit ei: O Ketina*, *Ketina*, סדינא לקנטא וסרבלא לסתוא, *Sidon convenit aeſtati*, *ſaraballum hiemi*. Veſtem ſuperiorem eſſe, quae totum corpus tegebat, confirmat vocis hujus origo. סרבלין eſt à סרבל, quod Chaldaeis non modo, verum etiam Arabibus, eſt *tegere*, *operire*. Hinc optime סרבלין veſtimentum exterius dicitur, quod corpus hominis obtegit, quomodo *toga*, à tegendo, Romanis eſt appellata. Ita tamen ut סרבלין non quidem ſint, aut togae, aut pallia, qualis nempe toga Romanis fuit, aut pallium Graecis, aut qualibus nos hodie utimur, ſed σαράβαρα. vel σαράβαλα, uti hanc vocem reddidit Theodotion, hoc eſt, veſtis fluxa, & talaris, quales ſtolae matronarum. Neque aliter Aquila vertit. Habuit enim, aeque ac Theodotion, σαράβαλα, uti Hieronymus eſt auctor, qui ita legi etiam poſtulat. Sic enim ſcribit: *Pro braccis*, *quas Symmachus* ἀναξυρίδας *interpretatus eſt: Aquila & Theodotion ſaraballa dixerunt*, *& non ut corrupte legitur ſarabara*. Sed hoc neceſſe haudquaquam eſt. Σαράβαρα enim, aeque ut σαράβαλα, rectum eſt, cum literae R. & L. facillime permutentur, uti jam dudum plurimis exemplis eruditi homines oſtenderunt. Equidem ſcio aliter σαράβαρα à Suida, atque Heſychio, explicari. Suidas enim σαράβαρα ἐσθὴν περσικὴν, *veſtem Perſicam* facit, quam ἔνιοι λέγουσι βρακία, *quam non-*

Digitized by Google

nonnulli braccas vocant, & Heſychius Sarabara vult eſſe περὶ τὰς κνημῖδας (vel ut alii, cum Stephano, legunt, *Heſychius in Σαράβαρα, & in σκελίαι* κνήμας, quae vox *tibias*, *ſuras* ſignificat) ἐνδύματα, hoc eſt *crurum indumenta*, quomodo & alibi habet: Σκέλιαι τὰ τῶν σκελῶν σκεπάσματα, πάρθοι σαράβαρα. Etiam non latet mihi exponere Scholia Graeca: τίνες σαράβαρα εἰρήκασι τὰ μὲν παρὰ τῶν πολλῶν λεγόμενα Μώχια, παρὰ δὲ τοῖς *Inedit. Rom.* Ἕλλησιν ἀναξυρίδας περισκελίζευόμενα, &c, pro Μώχια, forſan legendum Βράκια, jam dudum monuiſſe virum praeſtantiſſimum Johannem Druſium. Sed hos omnes *Druſ. in Fragm. Vet. ad Dan.* errare tam certum eſt mihi, quam ipſum Hieronymum, omnium patrum doctiſſimum, qui notavit: *Lingua Chaldaeorum ſaraballa crura hominum vocari, & tibias; & ὁμονύμως etiam braccas, quibus crura teguntur, & tibiae, quaſi crurales & tibiales appellatas eſſe.* *Hieron. Comment. in Dan.* Quod ſane unde hauſerit omnino neſcio. Etenim *ſaraballa* lingua Chaldaeorum crura hominum vocari non credo Hieronymum ullo teſtimonio poſſe confirmare. Sed omnes decepit vox peregrina, quam non intellexerunt, unde & aliis impoſuerunt viris noſtro ſeculo doctiſſimis, qui σαράβαρα, vel *braccas* eſſe conjecerunt, vel tibiarum indumenta, uti videre eſt apud Iulium Nigronum, qui hic vehementer eſt ambiguus, itemque Jo- *Nigr. de caliga. pag. 12.* hannem Braunium, imo ipſum Samuelem Bochartum, qui, סרבל *Sarbel*, σαραβάλλον, *ſaraballum exponimus*, inquit, *cum Aquila, Theodotione, & Hieronymo Dan.* *Braun. de Veſt. Sac. Hebr. pag. 454.* 3. 21. *Proprie femoralia ſignificat, ut Arabicè* סראויל *ſaravilo, & gracè* σαράβαρα: cum tamen σαράβαλα, vel *Bochart. Phalegh. l. 1. c. 6.* permutatis literis, R. & L. σαράβαρα, vox ſit à סרבלין deducta, quae à סרבל, quod *tegere* ſignificat, veſtimentum notat exterius, quod corpus tegebat, qualis ſtola matronarum. Braccas ſane hic intelligere eſſet invenuſtum. Omnium enim inſtar nominare braccas,

 ut

ut teſtimonium ſint veſtes à vi ignis manſiſſe illaeſas, quis non videt eſſe ineptum? Quare Σαράβαρα veſtis fluxa, & talaris, qualis ſtola matronarum, fuit. Ita Iſidorus. *Quibuſdam autem nationibus*, inquit, *ſua cuique propria veſtis eſt, ut Parthis ſarabarae.* Et ſtatim poſt: *Sarabarae ſunt fluxa & ſinuoſa veſtimenta, de quibus legitur in Daniele: Et ſarabarae eorum non ſunt immutatae, & Publius, Ut quid ergo in ventre tuo Parthi ſarabara ſuſpenderunt.* Clarius autem adhuc Tertullianus. *Vicerat*, de Alexandro M. Loquitur, *Medicam gentem, & victus eſt Medica veſte. Triumphalem cataphractam amolitus, in captiva ſarabara deceſſit*, hoc eſt aſſumpſit captivae, ac victae gentis veſtem, pro ſuo habitu triumphali. *Sarabara* hic minime *braccas* notare, oppoſitio *triumphalis cataphractae* oſtendit, quae loricam ex ferro notat. Idem & ea docent quae ſequuntur. *Pectus ſquammarum ſignaculis diſculptum, textu pellucido tegendo nudavit, & anhelum adhuc ab opere belli, ut mollius, ventilante ſerico extingit.* Sane patet ex his luculenter *ſarabara* non niſi de ſtola Medica accepiſſe Tertullianum. Stolam autem Medicam fuiſſe veſtem fluxam, & talarem, quales ſtolae matronarum, Xenophon oſtendit, qui eam à Medis ad Perſas tranſtuliſſe Cyrum refert his verbis: Στολήν τε γοῦν εἵλετο τὴν Μηδικὴν αὐτός τε φοφεῖν, καὶ τοὺς κοινώνας ταύτῃ ἔπεισεν ἐνδύεσθαι. Αὐτὴ γὰρ αὐτῷ συγκρύπτειν ἐδόκει εἴ τις τι ἐν τῷ σώματι ἐνδεὲς ἔχοι, καὶ καλλίστους καὶ μεγίστους ἐπιδεικνύναι τοὺς φοροῦντας. *Stolam itaque elegit Medicam & ipſe ferre, & ut familiares ea induerentur perſuaſit. Haec enim illi occultare viſa ſi quis defectum aliquem haberet in corpore* (quod fluxa nimirum, & talaris) *atque illa indutos pulcherrimos & maximos conſpici.* Eodem modo ſcilicet Cy-

Iſid. Orig. lib. XIX. cap. 23.

Tertul. de Pal. c. 4.

Xenoph. Hiſtor. lib. VIII.

Digitized by Google

Cyrus id veſtimenti genus à Medis tranſtulit ad Perſas, quo ad Medos, cum imperio, tranſierat ab Aſſyriis, qui hunc morem veſtis tenuerunt, à Semiramide edocti, uti Juſtinus refert. *Igitur brachia ac crura velamentis, caput tiara tegit: & ne novo habitu aliquid occultare videretur, eodem ornatu & populum veſtiri jubet: quem morem veſtis exinde gens univerſa tenet.* Scilicet Semiramis, quae ſe, pro uxore Nini, filium, pro foemina, puerum ſimulabat, ut ſexum facilius mentiretur, nec fraus deprehendi poſſet, tunicam longam, & manuleatam induit, quae non modo pectus, & humeros, ſed etiam brachia, & crura velaret, qualem veſtem Aſſyrii, & poſtea Medi, ac deinde Perſae geſtarunt, & στολὴν βαρβαρικὴν, στολὴν Μηδικὴν, & στολὴν Περσικὴν vocant priſci ſcriptores. Sollicitavit quidem hunc Juſtini locum maximus Salmaſius, &, pro *velamentis*, ex fide MSS. codicum, repoſuit *calceamentis*, & explicavit *faſcias crurales, & feminales.* Sed ὁ πάνυ hic mihi lapſus videtur. Eſt enim retinenda vulgata lectio, neque de faſciis cruralibus exponendus locus. *Velamenta* Juſtinus alibi pro *veſte* dixit. *Priuſquam*, inquit, *adverſus calorem vel frigus velamenta corporis invenirentur*, hoc eſt, *veſtes.* Eodem ſenſu de Semiramide narravit, quod *brachia & crura velamentis texit*, hoc eſt, veſte quae brachia & crura velaret. Quae vero alia haec fuit quam tunica longa, & talaris, qua non ſolum pectus, & humeri, ſed brachia quoque ad manus uſque, & crura velarentur, quam proinde στολὴν Σεμιράμιδος Diodorus Siculus dixit? Juſtinum ſane hoc ipſum voluiſſe, illius verba ſequentia oſtendunt: *quem morem veſtis exinde gens univerſa tenet.* Utique eum morem veſtis tenuit gens uni-

Juſtin. lib. I. cap. II.

Salm. ad Aelii Lampr. Alex. Sev. cap. 40.

Juſt. lib. II. cap. I.

Diod. Sic. Biblioth. lib. I.

Digitized by Google

verſa, *ut brachia ac crura velamentis tegeret*, h. e. tunicis uteretur laxis, & talaribus, & manuleatis, quas στόλας veteres vocarunt, & olim Aſſyrii geſtarunt, & poſtea Medi, ac deinde Perſae. Etiam non poteſt intelligi, cur, ut ſexum mentiretur, faſciis cruralibus, & feminalibus, crura velaſſet Semiramis, uti contra cernitur non difficulter, cur eam ob cauſam uſa fuerit, ſtola, ſive tunica longa, & talari, & manuleata, quae totum corpus tegebat, & celabat etiam eam pectoris partem, quae fraudem facile detexiſſet. Sane non intelligendas eſſe faſcias crurales, & feminales, uti exponit ὁ μέγας Salmaſius, vel id oſtendit quod de brachiis Juſtinus refert. Id enim non niſi de tunica manuleata, quae brachia ad manum uſque velaret, intelligendum. Profecto mirum eſt, maximum Salmaſium de faſciis cruralibus hic cogitaſſe, cum de brachiis aeque, ac de cruris, Juſtinus dicat, ea Semiramidem velamentis texiſſe. Talem tunicam, ſive στολὴν Μηδικὴν, vel Περσικὴν, vel Βαρβαρικὴν, ego *ſarabara* fuiſſe puto, uti optime interpretatus eſt Iſidorus, & accepit Tertullianus. Scilicet Sadrach, & Meſach, & Abednego, uti captivorum reliquorum nu-
Dan. 1. mero exempti erant, ut Regi Nebucadnezari mini-
Dan. 2. 49. ſtrarent, & praefecti negotiis provinciae Babel, ita & in *ſarabara* deceſſerant, hoc eſt, aſſumpſerant vi-
Tertul. in libro de Trinit. ctoris populi veſtem, jam quae eleganter Tertullianus *captiva ſarabara* vocavit, cum dicit Dei *curam & providentiam non ſiviſſe, ipſorum captiva ſarabara com-*
& de Reſur Carn. cap. 58. *buri.* Quod alibi dixit: *Qui Babylonii ignes trium fratrum nec tiaras, nec ſarabaras, quanquam Judaeis alienas, laeſerunt.*

V. פטיש eſſe *braccas*, olim mihi placebat. Etenim licet

Digitized by Google

licet in veſtitu Hebraeorum, Graecorum, & Romanorum, illud fuerit à noſtris moribus alienum, quod braccarum uſum ignoraverint, quomodo nos vocamus illud veſtimenti genus quod femora tegit, uti prolixe docuerunt Iſaacus Caſaubonus, Iulius Nigronus, Gaſpar Sanctius, & nonnulli alii, noveram tamen & Gallos, qui provinciam Narbonenſem incolebant, braccas olim geſtaſſe, atque inde *braccatos* dictos, & Perſas, de quorum braccis Ovidius.

Caſaub. ad Suet. Aug. cap. 82. Nigr. de Caliga pag. 9. &c. Sanct. in Cant. 5. Ovid. l. 4. Triſt.

Hos quoque qui geniti Graja creduntur ab urbe
Pro patrio cultu Perſica bracca tegit.

& Thraces, uti de Orpheo Philoſtratus: χαίρουσι γὰρ δὴ τῷ Ὀρφεῖ, πάρεγον ἴσως καὶ ἀναξύριδα τιμῶντες, οὐ γὰρ μουσικήν γε οὐδὲ ᾠδὰς αἷς ἐπέλγε: *Plurimum namque Orpheo gaudebant incolae, tiaram forſan & braccas admirati, non ſane Muſicam, aut carmina, quibus demulcebat homines.* Qui propterea in marmoreis antiquorum monumentis cum tiara & braccis cernitur, uti videre eſt apud Antonium Boſium. Addi & Parthi poſſunt, quorum regis ſtatua braccata conſpicitur, quam, olim à Cavallerio editam, exhibet vir eximius Octavius Ferrarius. Ea vero opinio mihi nunc non probatur. Praeterquam enim quod nullo argumento confirmari poſſit פטשין eſſe *braccas*, ſive *femoralia*, puto *braccas*, & ſi quid aliud veſtimenti genus ſub ſarabaris geſtarunt, includi voce לבוש, quam veſtes interiores, quas ſub ſarabaris induere ſolebant, ſignificare, oſtendam inferius: itaque exiſtimo per פטישין potius indicari pedum tegumentum, quod tiaris, capitis ornamento, opponitur, uti etiam hanc vocem intellexit Theodotion, ex cujus interpretatione Danielem legi

Philoſt. lib. 1. de vita Apollon. c. 18. Boſ. in Roma ſubterranea. Ferrar. de Re Veſt. p. 2. lib. 1. cap. 8.

Hieron. Proem. in Dan.

Hieronymus docet. Reddidit enim περικνημῖδας, uti pro τιάραις καὶ περικνημῖσι, inverſo ordine legi mavult, καὶ περικνημῖσι καὶ τιάραις, vir magnus Johannes Druſius. περικνημῖδες autem ſunt ocreae, pedum & crurum tegumenta, quomodo Perſarum calcei olim forte fuerunt, quales Turcarum hodie ſunt, medio crure tenus, ita ut non ſolum imos pedes, ſed etiam mediam tibiarum partem circum circa velarent, quales etiam fere fuerunt, quibus ante non multos annos in foederata Belgica noſtra ditiores uſi ſunt ex corio Hiſpanico. פטיש autem eſſe pedum tegumentum, etiam argumento eſt, quod Johannes Buxtorfius, cujus merita erga Hebraeam linguam & ſacram literaturam nulla tacebit aetas, in magno illo opere triginta annorum, vocem פשש habet, quam *ſoccum*, *pedilium*, exponit, & exemplum adducit, quod ſic Baal Aruch ex Medraſch Echa citat: חמיתי בחלמא דליתי ברגלי פשוש *vidi in ſomnio, quod non eſſet in pedibus meis ſoccus,* ubi tamen in ſuo exemplari legi פטיש addit, quod Gloſſator monet eſſe ex ſignificatione פטשיהון. in hoc Danielis loco. Recte ſane legitur, פטיש & ex ſignificatione פטשרון eſſe, monet Gloſſator. *Soccum* quidem, & *pedilium* exponit Buxtorfius, poteſt tamen ut ſit *calceus*. Quod ſi verum non eſt, illud tamen eſt certiſſimum non braccas eſſe, uti פטשין volunt, ſed pedum tegumentum.

Buxt. Lex. Talm. R. פשש

Medraſch Echa cap. 1. vers 1.

VI. כרבלה *tiaram* eſſe non multum laborandum eſt ut demonſtrem. Ita enim exponit maxima pars Rabbinorum. Iachiades: הם הבגדים המכסי הראש ככובע וזולתו *Hae ſunt veſtes, quae obtegunt caput, ut galea & ſimiles.* R. Saadiah: קסידין שבראשן כמין כובעים *Caſſides, quae in capite inſtar galearum.* Elias

Iachiad in Paraphr. ad Dan.

lias Levita: מלבוש של ראש, *veſtis capitis.* Conſentiunt David Kimchi, Baal Aruch, & compluresetiam vernaculi interpretes. Jam olim Hieronymus notavit eſſe *Genus pilioli, quo Perſarum, Chaldaeorumque gens utitur.* Horum veriſſimam eſſe ſententiam ex eo confirmari poteſt, quod veriſimile admodum eſt in harum veſtium deſcriptione *tiaras* nominari, quoniam eas ſemper geſtarunt Chaldaei, Perſae, Parthi, quemadmodum innumera veterum ſcriptorum loca oſtendunt, & ad hunc uſque diem in uſu ſunt per totum fere Orientem. Idem ex eo fit credibilius, quod ab hac voce כרבלה apud Graecos deducta videri poſſit vox Κυρβασία, quae idem capitis ornamentum ſignificat. Pollux: Περσῶν μὲν ἴδια, κάνδυς, καὶ ἀναξυρίς, ἣν καὶ κυρβασίαν, καὶ κίδαριν, καὶ πῖλον καλοῦσι. *Perſarum propria, kandys, & anaxyris, quam & kyrbaſiam, & cidarim, & pileum vocant.* Heſychius: Τιάρα, ἡ λεγομένη κυρβασία. Ταύτῃ δὲ οἱ πέρσαι βασιλεῖς μόνη ἐχρῶντο ὀρθῇ, οἱ δὲ στρατηγοὶ ἀποκεκλιμένη, *Tiara, quae vocatur kyrbaſia: qua Perſarum Reges ſoli recta utuntur, praefecti autem inclinata.* Suidas: Κύρβασις, ἔνιοι μὲν τιάραν, ᾗ οἱ βασιλεῖς τῶν περσῶν ὀρθῇ ἐχρῶντο, οἱ δὲ στρατηγοὶ ἐπικεκλιμένῃ. *Kurbaſis, quidam tiaram vocant, qua Perſarum Reges recta utuntur praefecti autem inclinata.* Hanc ad rem omnino obſervandum, quod in magno opere notavit ὁ θαυμάσιος Johannes Buxtorfius, vocem כרבלא (quam miror iterum *tegumentum, paludamentum,* virum maximum exponere, & nullam mentionem facere iſtius ſententiae, quam tot Rabbini habent, quos adduxi, quae capitis veſtem, eſſe inſtar galeae, contendit) Aruch ſcribere fuiſſe veſtimentum rubrum, כגון כרבלתא התרנולא; *inſtar criſtae galli.* Utique hoc ipſum eſt quod de κυρβασία

ve-

Eliae in Thiſb. *Hieron. Comment. in Dan.* *Pollux lib. VII. cap. 13.* *Heyſch. in τιάρα.* *Suidas in κύρβασις.* *Buxt. Lex. Talm. pag. 1084.*

Digitized by Google

veteres prodiderunt, licet id tantum dicant de ea quae recta eſt, & Regi Perſarum propria. Praeter loca, quae ex Heſychio, atque Suida, citata ſuperius ſunt, unde id patet admodum luculenter, alibi ſic idem Heſychius: Κυρβασία, ὀρθὴ τιάρα. Ταύτῃ δὲ οἱ Περσῶν βασιλεῖς μόνοι ἐχρῶντο, καὶ κορυφὴ ἀλέκτορος. *Kyrbaſia eſt recta tiara. Hac autem Perſarum Reges ſoli utuntur: & criſta galli.* Hinc inprimis elegans eſt Ariſtophanis locus, qui Gallum Perſis imperitaſſe quondam ex eo probat, quod etiamnum illius criſta recta ſit, ut recta tiara.

Heſychi in κυρβασία.

Ariſtoph. in avibus.

Αὐτίκα δ' ὑμῖν πρῶτ' ἐπιδείξω τ' Ἀλεκτρυόν' ὡς ἐτυράννει.
Ἦρχέ τε Περσῶν πρῶτος Δαρείου καὶ Μεγαβύζου.
Ὥς τε καλεῖται Περσικὸς ὄρνις, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἔτ' ἐκείνης
Διὰ ταῦτ' ἄρ' ἔχων καὶ νῦν, ὥσπερ βασιλεὺς ὁ μέγας διαβάσκει,
Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὴν κυρβασίαν, τῶν ὀρνίθων μόνος, ὀρθήν.

Statim autem vobis primùm oſtendam, Gallum quòd, regnabat, imperabatque Perſis prius quam Darius, & Megabyzus. Quare vocatur Perſicus avis, à dominatione adhuc illa, propter haec habens & nunc, ſicut rex magnus incedit, in capite Kyrbaſiam, avium ſolus, rectam. Feſtiviſſime jocatur gallum Perſarum Regem fuiſſe, quia etiamnum ſolus avium criſtam erectam, uti Perſarum Rex κυρβασίαν ὀρθὴν, habet. Unde patet clariſſime, κυρβασίαν idem eſſe quod כרבלא, *tiaram* nempe, qualem olim Perſae, Chaldaei, & alii Orientis populi geſtarunt.

VII. לבושין eſſe *veſtes interiores*, quas ſub ſarabaris habebant, voluit Jachiades. Sic enim ille: הם המלבושים ההולכי על הבגדים הראשונים מתחת הסרבלים. *Haec*

Jachiad. Paraphr. in Dan.

Haec ſunt veſtimenta, quae induebantur praeter veſtes priores, infra ſarabara. Hujus ſententia mihi veriſſima videtur. לבש quidem eſt *induere*, & לבוש *veſtis*, attamen hic ſumitur pro iis veſtibus, quas ſub ſtolis habuernnt, quales braccae, & ſi quid aliud in uſu fuit veſtimenti genus. Ita apparet, quomodo veſtiti fuerint Sadrach, Meſach, & Abednego, ſtolâ nempe Medica, calceamentis, tiarâ, braccis, aut veſtibus aliis, quas ſub ſarabaris habuerunt. Ita vero ſingularis Dei cura, atque providentia illuxit, ut non tantum ipſorum corpora à vi ignis illaeſa ſervaverit, verum etiam ipſas veſtes. Nam, cum ex fornace Dan. III.
ignis ardentis eſſent educti, שער ראשהון לא התחרך 27.
ופרבליהון לא שנו וריח נור לא עדת בהין: *pili capitis ipſorum non erant aduſti, neque ſarabara mutata neque odor ignis tranſierat in eos.*

VIII. Ita defunctus ſum omni labore, qui circa calceos Hebraeorum impendendus fuit. Nemo enim à me expectet, ut de calceo myſtico prolixe diſputem, quod quidem fecit Benedictus Balduinus. Tertiam ille partem ſui libelli de Calceo antiquo implevit, ut, Patrum plurimorum ductum ſecutus, multa ex calceis myſteria venaretur, atque ex iis, tum Chriſti incarnationem, tum praedicationem Euangelii, tum neſcio quae alia oſtenderet. Fuit hoc antiquorum Eccleſiae doctorum magnum ſtudium, ut à ſenſu, quem vocant literali, atque hiſtorico, ad myſticum aſcenderent. Quae interpretandi ratio ab Origine potiſſimum caepta, qui ingenio, quo fuit acri, nihil magis ſcrutabatur quam ſenſum, quem vocabat ſpiritualem, cum ſenſus, qui dicitur literalis, nimis humilis ipſi, & ſimplex videretur, ita ad reliquos omnes

perevaſit, ut vix aliquis in veteri Eccleſia ab hoc ſtudio fuerit immunis. Ipſe Hyeronimus, licet juſte de Origine ſit conqueſtus, *quod ita allegorizet, ut hiſtoriae auferat veritatem*, quiddam exceſſus hic pati videtur, itemque Auguſtinus, ne de Ambroſio, Hilario, Gregorio, ac pluribus aliis dicam Horum exemplo, & ex horum ſcriptis, Benedictus Balduinus, de Calceo Myſtico diſſeruit prolixe Mihi vero id peſſimo fieri inſtituto videtur. Quid enim aliud agunt hi homines, quam ut ſibi fingant myſteria, & allegorias, quas pro lubitu, etiam invito Spiritu S. magno labore probare conantur? Non diffiteor haec ſpecie ingenii, & novitatis, blandiri, quae maxime homines inflammare ſolet, ad aliquid quod ſupra vulgi captum ſit, nihilque plebeum prae ſe ferat, moliendum. Etiam ſcio quo quis audacius, & ineptius, aliquid ſit commentus, modo non ſit dictum populariter, tanto facilius arripi ab iis hominibus, qui ſibi in his argumentiis, & ventoſis acuminibus placent, uti ſemper ſunt iſtorum portentorum admiratores, qui, cum judicio non valeant, nec dijudicare poſſint quid diſtent aera lupinis, facile in haec vitia incidunt, in quibus ſibi delicias faciant. Mihi tamen nulli majori cachinno digni videntur quam iſtiuſmodi homines, qui ſic ſibi placent in exponendis myſteriis, & allegoriis. Etenim licet quam maxime ſibi videantur ſapere, culpam tamen & notam laſcivientis ingenii effugere non poſſunt, & incurrunt cenſuram hominum non putidorum, qui haec non damnant modo, ſed etiam irrident. Ego quidem nunquam committam, ut carbones ejuſmodi, pro theſauris, aut ipſe arripiam, aut lectoribus venditem. Ea juvant quae ſunt vera, ſolida, & nullis ineptiis obnoxia, prae illis.

Hiero. in Epiſt. ad Pammacium de optimo genere interpretando.

illis miris, & inauditis, quae vani homines conſectantur. Quare, miſſis tricis iſtiuſmodi, hic gradum ſiſto, & Deo Ter Optimo Maximo gratias ingentes ago, quod vitam & valetudinem conceſſerit, ut haec perficere potuerim, quae eum in finem à me elaborata ſunt, ut nonnulla ſacrarum litterarum loca tenebricoſa aliqua luce perfunderem.

Δόξα τῷ Θεῷ.

Digitized by Google

INDEX
LOCORUM SCRIPTURAE SACRAE,

Quae citantur, illuſtrantur, explicantur.

E GENESI,

Cap.	ỳs.	pag.
III.	18.19.	3.
	21.	3.4.15.
XIII.	17.	206.
XIV.	23.	5.99.109.194.
XVIII.	4.	84.
XIX.	2.	84.
	32.	197.
XXIV.	22.	121.
XXXVIII.	8.9.10.11.	204.
XLIX.	10.	198.
	20.	47.

EXODO,

Cap.	ỳs.	pag.
III.	5.	9.167.168.169.
XI.	2.3.	249.
XII.	11.	7.9.156.157.158.159.160.161.162.163.164.165.
	36.37.	249.
XVII.	8.	250.
XXV.	5.	34.
XXVI.	14.	34.
XXVIII.	1.4.	171.
XXX.	19.20.	173.
XXXV.	23.	34.
XXXIX.	34.	34.

LEVITICO,

Cap.	ỳs.	pag.
XVI.	29.	181.189.
XXIII.	27.	182.
XXV.	25.	220.221.

LIBRO NUMEORORUM,

Cap.	ỳs.	pag.
IV.	6.8.10.	34.
	11.13.	34.
	14.15.	
XXIX.	7.	182.

DEUTERONOMIO,

Cap.	ỳs.	pag.
I.	36.	206.
II.	28.29.33.34.35.	250.
III.	4.7.	250.
VIII.	3.4.	160.238.239.240.241.245.
XXV.	5.6.	203.204.
	7.8.9.	204.205.206.
	10.	208.209.(207.
	9.	82.97.
XXIX.	5.	9.54.160.240.241.242.243.244.245.246.247.248.249.250.
XXXIII.	24.	51.
	25.	47. & ſeq.
	29.	206.

LIBRO JOSUAE,

Cap.	ỳs.	pag.
I.	3.	206.
V.	15.	9.167.168.169.
IX.	5.	20.21.22.23.24.85.86.161.
	13.	161.241.
X.	24.	206.

LIBRO JUDICUM,

Cap.	ỳs.	pag.
V.	17.	49.
VIII.	21.	130.132.134.
	26.	131.132.

L I-

LIBRO RUTH,

Cap.	ỳs.	pag.
II.	1.	215.
	20.	215.
III.	9.	221. 222.
IV.	3.	215.
	5.	216. 220.
	7. 8. 9.	211. . . . 226. 229.

LIBRO PRIMO SAMUELIS,

XII.	3. 4.	25.
XIII.	13.	69.
XVII.	6.	58.

LIBRO SECUNDO SAMUELIS,

VII.	12.	69. 70.
VIII.	14.	235.
XV.	30.	7. 191. 192.

LIBRO PRIMO REGUM,

II.	5.	63. 64.
	46.	74.
VIII.	13.	74.
XIX.	8.	246.
XXI.	27.	179. 180. 181.

LIBRO SECUNDO REGUM,

I.	8.	20.
V.	5.	93.

LIBRO SECUNDO PARALIPOMENON,

VI.	2.	74.
XXVIII.	15.	11. 193.

LIBRO ESRAE,

II.	68.	70.
III.	3.	70.

LIBRO NEHEMIAE,

IX.	20. 21.	238. 239. 240.

LIBRO JOB,

XII.	17. 19.	193.

LIBRO PSALMORUM,

Cap.	ỳs.	pag.
XXIV.	2.	73.
LX.	10.	50. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237.
LXV.	7.	70. 74.
LXXXIX.	15.	70. 74.
XCI.	13.	207.
XCIII.	3.	74.
CIII.	19.	70.
CVIII.	10.	227. ad 237.
CX.	1.	207.

PROVERBIIS SALOMONIS,

VII.	22.	120.
VIII.	27.	73.
XXX.	16. 20.	198.

CANTICO CANTICORUM,

I.	12.	158.
IV.	11.	243.
VII.	1.	42. 43. 44. 45.

JESAIA,

III.	16.	124. 125.
	18.	118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 129. 130. 133.
V.	27.	110. 111. 112. 113.
XI.	15.	10.
XX.	2.	7. 8. 194.
	2. 3. 4.	10. 11. 194.
XXII.	24.	233.
XLVIII.	21.	247. 248.
LXV.	11.	136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154.

Digitized by Google

JEREMIA,

Cap.	℣s.	pag.
II.	20.	107.
	23.	103. 104. 105. 106. 107. 108. 195.
	24.	108. 195.
XXI.	25.	194. 195. 196. 197. 198. 199. 200.
	57.	148.
XXII.	24.	112.

EZECHIELE,

Cap.	℣s.	pag.
XIII.	19.	25.
XVI.	10.	10. 29. & ſeq.
	16.	20.
XXIV.	16. 17.	198. 199. 200.
	17.	7. 8.
XXXIII.	19.	48.

DANIELE,

Cap.	℣s.	pag.
II.	49.	260.
III.	21.	252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265.
	27.	252. 255. 265.

AMOSO,

Cap.	℣s.	pag.
II.	6.	25. 26.
	8.	158.
VIII.	6.	25. 26.

JONA,

Cap.	℣s.	pag.
III.	6. 9.	179.

MICHA,

Cap.	℣s.	pag.
I.	3.	206.
	8.	192. 193.

ZACHARIA,

Cap.	℣s.	pag.
III.	11.	70.
VIII.	19.	186. 187.

MALACHIA,

Cap.	℣s.	pag.
IV.	3.	207.

MATTHAEO,

Cap.	℣s.	pag.
III.	11.	116. 234. 235.
X.	9. 10.	177.
	10.	91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98.
XXII.	24.	204.
XXV.	3. 4.	74.
XXVI.	20.	158.
XXVIII.	1.	104.

MARCO,

Cap.	℣s.	pag.
I.	7.	99. 115. 116. 234.
VI.	8.	95.
	9.	13. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98.
XIII.	35.	104.

LUCA,

Cap.	℣s.	pag.
II.	14.	76.
	49.	176.
III.	16.	115. 116. 234.
VII.	38.	163. 164.
	44.	84.
IX.	3.	95.
X.	19.	207.
XV.	22.	11.

JOHANNE,

Cap.	℣s.	pag.
I.	27.	86. 115. 116. 234.
XIII.	4. 5.	164.
	10.	65.

ACTIS APOSTOLORUM,

Cap.	℣s.	pag.
IX.	43.	20. 26.
X.	5.	20. 26. 27.
XII.	3.	13.
	8.	83.
XIII.	25.	115. 116. 234.

PAULI EPISTOLA ad ROMANOS,

Cap.	℣s.	pag.
V.	1.	76.
X.	10.	65.

PRI.

Digitized by Google

PRIMA ad CORINTHIOS,

Cap.	ys.	pag.
V.	19.	76.

ad EPHESIOS,

Cap.	ys.	pag.
II.	12. 13. 14. 15. 16. 17.	75. 76.
VI.	11.	67. 75.
	12. 13.	62. 67. 75.
	14.	71. 75.
	15.	61. & ſeq.

ad COLOSSENSES,

Cap.	ys.	pag.
I.	23.	72.

ad HEBRAEOS,

Cap.	ys.	pag.
XI.	37.	20.

Et PETRI PRIMA EPISTOLA,

Cap.	ys.	pag.
III.	15.	65.

INDEX AUCTORUM,

Qui laudantur, illuſtrantur, emendantur, notantur, aut refutantur.

A.

R. ABarbanel. 118. 119. 211. 216. 243.
Laudatur. 215. 217.
Notatur. 244.
R. Aben Ezra. 120. 136. 149. 255.
Laudatur. 223. 229. 240. 244.
Refellitur. 230. 231.
Aelianus. 5. 47. 149.
Aeſchylus. 114.
A Lapide. 136.
Alcoranus. 138.
Ambroſius. 33. 242.
Notatur. 266.
Refellitur. 33. 34.
Ammonius. 150.
Appianus. 16.
Aquila. 20. 31. 106. 256. 257.
Arabs interpres. 48. 118.
Notatur. 105. 148.
In Bibliotheca Arundelliana. 136.
In Suecia Mſ. 31.
Refellitur. 32. 33. 34. 49. 180. 181.
Arba Turim. 182.
Ariſtophanes. 6. 15. 236. 237.
Illuſtratur. 264.
Ariſtoteles. 106. 142. 150. 243.
Artemidorus. 27.
Aruch. 148. 262. 263.
Athenaeus. 29. 79. 108. 146.
Auguſtinus. 12. 143. 242.
Notatur. 266.
Refellitur. 242. 243. 244. 245. 246.
Aulus Gellius. 78. 99.
Auſonius. 143.

B.

BAal Hatturim. 182.

Digitized by Google

Balduinus (Benedictus) 12. 33. 39. 41. 63. 78. 80. 87. 91. 101. 118. 129. 207.
Laudatur. 2. 3. 14. 16. 27. 41. 92. 113. 118. 129. 168. 184. 201. 205. 229. 231.
Notatur. 122. 265. 266.
Refellitur. 3. 4. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 103. 130. 191. 192. 201. 202. 206. 208. 230. 231. 232. 233.
Barradius. 12.
Barthenora. 172. 174.
Barthius (Caſpar) laudatur. 127.
Notatur. 127.
Bartholomaeus Giorgiometz. 166.
Belgae interpretes. 30. 43. 48. 51. 64. 65. 103. 136. 229. 240. 252.
Laudantur. 58. 59. 103. 111. 125. 133. 195. 215. 224.
Notantur. 119. 125. 133.
Refutantur. 30. 31. 49. 52. 53. 54. 56. 66. 67. 68. 104. 105. 106. 134. 135. 177. 215. 216. 217. 218. 219. 230. 231.
Bertramus (Cornelius) laudatur. 221.
Beza. 64. 93.
Laudatur. 68. 71. 72. 96.
Notatur. 72. 73.
Refellitur. 66. 67. 68.
Bochartus. 19. 20. 31. 35. 180.
Laudatur. 6. 7. 8. 21. 29. 30. 34. 53. 54. 57. 79. 106. 148. 151. 158. 180. 242. 247.
Notatur. 257.
Refellitur. 8. 9. 10. 11. 159. 160. 241. 243. 244. 245. 246.
Bonaventura. 12.
Refellitur. 13.
Bonfrerius. 219.
Boſius (Antonius) 261.
Botius (Arnoldus) laudatur. 233.
Refellitur. 233. 234.
Bourdelottius. 125.
Boxhornius. 129.
Braunius. 173. 183. 201.
Laudatur. 35. 36. 171. 172. 200. 234.
Notatur. 189. 190. 257.
Refellitur. 176. 177. 191. 192. 201. 202.
Brentius. 229.
Refutatur. 230. 231.
Bucerus. 233.
Refutatur. 233. 234.
Burmannus (Franciſcus) laudatur. 247.
Buxtorfius. 35. 103. 119. 136. 183. 262.
laudatur. 21. 23. 31. 43. 81. 107. 125. 131. 162. 167. 183. 186. 187. 188. 200. 202. 204. 205. 240. 253. 262. 263.
Notatur. 253. 263.
Refellitur. 44. 45. 104. 105. 106. 134. 135.

C.

Cajetanus. 12. 95.
Callimachus. 6. 112. 166.
Capellus. (Lodovicus) 44.
Defenditur. 45.
Carthuſianus (Dionyſius) 12.
Refellitur. 13. (261.
Caſaubonus (Iſaacus) 56. 87. 144. 145.
Laudatur. 22. 23. 37. 38. 39. 44. 45. 55. 79. 149. 158. 189. 201.
Notatur. 122.
Refellitur. 191. 192. 201. 202.
Caſaubonus (Mericus) 38.

Caſ-

Digitized by Google

Caſſianus. 97.
Caſtalio (Joſephus) 63. 82.
Caſtalio (Sebaſtianus) 51. 194.
Refellitur. 52. 53. 54. 195.
Cato. 25.
Cavallerius. 15. 261.
Cerimoniale Pontificum. 41.
Celſus illuſtratur. 23.
Cenſorinus. 152.
Chaldaeus interpres. 31. 36. 42. 45. 46. 48. 59. 118. 219. 289.
Notatur. 105. 148.
Illuſtratur. 34. 107.
Refellitur. 49. 180. 181. 230. 231.
Choulius. 192.
Chryſoſtomus. 12. 71. 94. 109. 242.
Ciacconus (Alfonſus) 82.
Ciacconus (Petrus) 157.
Laudatur. 157.
Cicero. 2. 4. 92. 113.
Clarius. 49.
Notatur. 51.
Refellitur. 52. 53. 54.
Claudianus. 79.
Clemens Alexandrinus. 7. 85. 118. 141.
Laudatur. 66.
Cleomenes. 150.
Coccejus (Johannes) 64. 119. 136.
Laudatur. 35. 43. 48. 54. 65. 103. 125. 180. 194. 234. 240. 252. 254.
Notatur. 254.
Refellitur. 35. 49. 55. 56. 66. 67. 68. 104. 105. 106. 134. 135. 195.
Codex Alexandrinus Mſ. 152.
Quatuor Euangeliorum, Joachimi quondam Camerarii. 94.
Mſ. Ravii. 94.
Codices Bibliothecae Bodlejanae. 94.
Roberti Stephani. 94.
Coelius Sympoſius illuſtratur. 18.
R. Cohen de Lara. 81.
Colladonius notatur. 127.
Colomeſius (Paulus) 74.
Laudatur. 72.
Corippus. 40.
Illuſtratur. 18.
Cunaeus laudatur. 167.
Cunradus Celtes. 171.
Cuperus (Giſbertus) laudatur. 148. 149. 151. 140.
Curopalates, ſive Georgius Codinus.
Curtius. 60. 164.
Emendatur. 59. 60.
Cyprianus. 208.
Notatur. 209.
Cyrillus. 140. 193.

D.

Damianus Goenſis. 166. 170.
Daniel (Franciſcus) 126.
De Dieu laudatur. 104. 119. 121. 125.
Refellitur. 105. 106.
Della Valle. 166.
Delrio. 109.
Dempſterus notatur. 184.
Refellitur. 208. 209.
De Muis. 208.
Dilherrus notatur. 63.
Dio. 37. 39. 63.
Emendatur. 37. 38.
Diodorus Siculus. 259.
Diogenes Laërtius. 6. 47. 145. 148. 149.
Douſa (Georgius) 166.
Douſa (Janus) 126.
Laudatur. 135.

Druſius. 166. 181. 214. 223. 229.
Laudatur. 21. 219. 254. 257. 262.
Refellitur. 134. 135. 230. 231.

E.

EGnatius. 207.
Elias Levita. 24. 212. 253. 262.
Laudatur. 256.
Epictetus illuſtratur. 38.
Epiphanius. 29.
Eraſmus (Deſiderius) laudatur. 62. 63. 64. 93. 96..
Notatur. 68. 72. 73.
Refellitur. 66. 67. 68.
Erathoſtenes. 16.
Erpenius laudatur. 48.
Euzebius. 141. 142.
Euthymius Zygabenus. 139.

F.

FAgius (Paulus) 212.
Laudatur. 200. 205.
Ferrarius (Octavius) 78.87.89.100. 101. 123. 124. 129.
Laudatur. 6. 15. 37. 39. 123.261.
Refellitur. 88. 89.
Feſtus. 17. 79. 180.
Flaccius Illyricus. 198.
Florus illuſtratur. 191. 192.
Forerius. 136.
Refellitur. 134. 135.
Friſius (Andraeas) 101. 102.
Fulgoſus. 207.
Fullerus laudatur. 137.

G.

GAtakerus. 233. 234.
Laudatur. 228.233.236.

Gauſſenus laudatur. 72.
Gejerus (Martinus) laudatur. 25. 184. 191. 200.
Refellitur. 26.
Geminus. 142.
Georgius Phranzes. 40.
Gloſſa ordinaria notatur. 113.
Gloſſarium vetus. 20. 82. 122. 181.
Golius (Jacobus) laudatur. 121.
Gonzalius. 125.
Graeci LXX. Interpretes. 31.32.43. 47. 51. 58. 69.70.73.74.78.81. 82. 93. 99. 102. 118. 131. 134. 136. 142. 158. 192. 223. 226.
Laudantur. 21.51.56. 58. 85.230.
Emendantur. 148. 151. 152.
Illuſtrantur. 21.22.34.86.106.107
Notantur. 105.106.193.230.
Editio Aldina. 105. 131. 152. 239.
Baſilienſis. 105.
Complutenſis. 131. 152. 239.
Romana. 105. 131.148.152.239.
Wecheliana. 95. 105.
Mſ. Alexandrinum. 239.
Mſ. Marchali vetuſtiſſimum. 152.
Mſ. Oxonienſe. 239.
Graevius laudatur. 15. 17. 29.44. 94. 126. 192. 246.
Gregorius notatur. 266.
Gregorius Nyſſenus. 12.33.171.172.
Refellitur. 13. 33. 34. 175.
Grotius. 93. 119. 144. 158. 214.
Laudatur. 26. 30.46.59.63.65.94. 96. 107. 215.234.239.243.244. 253.
Notatur. 244. 245.
Refellitur.66. 67.68.198.215.216. 217. 218. 219. 220.

Gru-

Digitized by Google

Gruterus. 147.
Guilhelmius. 126.
Guilhelmus Apulienſis. 40.

H.

HArduinus. 152.
Laudatur. 151.
Hegeſippus. 185. (93.
Heinſius (Daniel) laudatur. 60. 86. 87.
Heinſius (Nicolaus) laudatur. 60. 61.
Herbertus. 130. 135.
Hermeſionax Colophonius. 141.
Herodianus. 171.
Herodotus. 171.
Heſiodus. 28. 57. 58.
Illuſtratur. 29. (264.
Heſychius. 16. 52. 93. 253. 256. 263.
Emendatur. 257.
Notatur. 257.
Hieronymus. 12. 20. 22. 31. 32.33.82. 133. 136. 152. 154. 242. 253. 256. 257. 262. 263.
Laudatur. 257.
Notatur. 256. 257. 266.
Refellitur. 13. 33. 34.
Hilarius notatur. 266.
Hiſkuni. 181.
Homerus. 57. 58. 93. 99. 158.
Horatius. 6.17.122.152.178.197.244.
Hottingerus. 139.
Laudatur. 138.
Huetius (Petrus Daniel) 138. 146.
Laudatur. 136. 137. 184.
Refellitur. 137. 138. 142. 148.152.

I.

IAchiades 255. 262. 264.
Jalkut. 2.
Jamblichus. 144. 146. 148. 149.151 170.
R. S. Jarchi. 29. 35. 36. 48. 148.211. 222. 240.
Refellitur. 30. 31. 49.
Jonathan Chaldaeus Paraphraſtes. 78. 80. 81. 136. 181. 182. 223.
Illuſtratur. 133.
Notatur. 131.
Joſephus (Flavius) 8. 52. 81. 82. 93. 184. 185. 212. 215.
Refellitur. 180. 181. 213. 214.
Emendatur. 214.
Interlinearis verſio. 64. 136.
Refellitur. 66. 67. 68.
R. Iſaak. Karo. 182.
Iſidorus. 22. 56. 108. 134. 258. 260.
Notatur. 134.
Judithae liber. 26. 103.
Illuſtratur. 46.
Julius Capitolinus notatur. 89.
Junius (Franciſcus) laudatur. 119. 228.
Refellitur. 121. 228. 229.
Junius (Hadrianus) laudatur. 127. 141.
Notatur. 127.
Juſtinus Hiſtoricus. 187.
Notatur. 187. 188. 190.
Illuſtratur. 259. 260.
Juſtinus Martyr. 141. 166. 241.
Refellitur. 242.243. 244.245.246.
Juvenalis. 8. 9. 32. 108. 109.
Notatur. 186. 187. 190.
Illuſtratur. 186. 187. 188.189.190.
Juvencus. 95.

K.

R. David. Kimchi. 22.23.24.48.59.119. 136.148.181.188.229.239.263.

Digitized by Google

Refellitur. 49. 230. 231.
Kirchmannus laudatur. 202.

L.

Ampridius. 22.
Launajus (Paulus) refellitur. 74. 75.
Lazius notatur. 63.
L'Empereur laudatur. 174.
Le Moyne. 137. 142.
Laudatur. 137.
Leo Judas. 136.
Leopardus laudatur. 29.
Leuſdenius laudatur. 162.
R. Levi ben Gerſon. 119. 181.
Licetus (Fortunius) laudatur. 82.
Lichtfotus laudatur. 92. 115.
Refellitur. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98.
Lipſius. 78. 231.
Laudatur. 143.
Livius Andronicus. 42.
Lucianus. 6. 47. 233.
Lucilius. 56. 114.
Lucretius. 15.
Lutherus. 136. 254.
Laudatur. 254.
Lyra. 12. 169.
Refellitur. 13.

M.

Acrobius. 153.
Magius. 99.
Notatur. 178.
Maimonides. 115. 116. 120. 172. 173. 182. 188. 204.
Laudatur. 24. 120. 165. 167. 199. 200.
Maldonatus. 95.
Manilius illuſtratur. 108. 124.
Martialis. 17. 19. 39.
Emendatur. 19.
Notatur. 188.
Maſius laudatur. 22. 50. 52. 59.
Refellitur. 50. 51. 52. 53. 54.
Menagius. 144. 150. 151.
Laudatur. 149. 150.
Menaſſe ben Iſrael. 183.
Laudatur. 183.
Mercerus (Johannes) 136.
Mercurialis. 157.
Midraſch Coheleth 243.
Echa. 262.
Ruth. 211.
Minhagim rituale Germanicum. 200.
Mollerus (Henricus) laudatur. 227.
Refellitur. 228. 229.
Monſtrelletus. 33.
Morus (Alexander) 73.
Laudatur. 72.
Moſes Gerundenſis. 174. 175. 240.
Moſes Mikotzi. 115.
Munſterus. 30. 51. 136.
Refellitur. 30. 31. 52. 53. 54. 180. 181.
Muſonius. 7. 66.

N.

R. Nathan. Juſtus. 255.
Nemeſianus. 42.
Nicephorus. 33.
Nicetas. 40.
Nicolaus Damaſcenus. 6.
Nigronus. 63. 78. 82. 157. 261.
Laudatur. 56.
Notatur. 122. 257.
Nonius. 56.
Nonnus notatur. 86.

Digitized by Google

O.

OEcolampadius notatur. 140.
Olearius. 166.
Oppianus. 6. 19.
Origenes. 33. 147. 148.
Notatur. 265. 266.
Refellitur. 33. 34.
Oroſius. 207.
Orpheus. 140. 141.
Oſiander. 25. 30.
Refellitur. 30. 31.
Oſorius. 136.
Ovidius. 64. 166. 196. 261.
Illuſtratur. 17. 110. 192.

P.

PAgninus. 119.
Palmerius. 126.
Patinus laudatur. 150.
Paulus Burgenſis. 12.
Paulus Diaconus. 40.
Perſius. 41. 90.
Petronius. 197.
Notatur. 188. 190.
Illuſtratur. 23. 124.
Emendatur. 125. 126. 127. 128.
Philoſtratus. 47. 134. 261.
Pignorius laudatur. 236.
Piſcator. 64. 219.
Refellitur. 66. 67. 68.
Pithaeus. 126.
Plato. 114.
Plautus. 55. 62. 114. 134. 237.
Emendatur. 235.
Plinius. 19. 56. 107. 146. 150. 151. 152. 184. 243.
Emendatur. 143. 144.
Illuſtratur. 123. 124.
Plutarchus. 5. 6. 16. 144. 228.
Notatur. 178. 179.
Pocokius laudatur. 138.
Politianus laudatur. 15.
Polybius illuſtratur. 22.
Pollux 16. 17. 29. 121. 122. 253. 263.
Proclus Diodochus. 141.
Procopius. 39.
Propertius. 15.
Prudentius. 197.

R.

RAevardus. 78.
Rogerius. 165.
Rubenius (Albertus) 39. 63. 78. 87. 88. 89. 129.
Laudatur. 87. 134.
Refellitur. 123. 124.
Rubenius (Philippus) 118.
Ruffinus. 214.

S.

SAndias. 253. 262.
Salmaſius. 38. 39. 63. 79. 80. 87. 88. 129. 145. 150. 151.
Laudatur. 6. 7. 18. 19. 30. 32. 34. 37. 38. 44. 91. 92. 117. 122. 138. 144. 149.
Refellitur. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 259. 260.
Defenditur. 89.
Samaritanus interpres. 31. 49.
Refellitur. 32. 50. 51.
Samhaſchari. 139.
Sanctius (Gaſpar) 261.
Scaliger (Julius Caeſar. laudatur. 118.
Scaliger (Joſephus) laudatur. 125.
Notatur. 132.

Schefferus laudatur. 6. 149.
Scheringhamius laudatur. 182.
Schindlerus. 119. 136.
Schmidius (Eraſmus.) 64.
Refellitur. 66. 67. 68.
Schmidius (Sebaſtianus) 188.
Scholiaſtes Horatii. 122.
Juvenalis. 6. 109. 186.
Scholia Graeca notantur. 257.
Seguinus laudatur. 150.
Seldenus. 132. 153. 205. 214. 224.
Laudatur. 131. 136. 138. 153. 182.
204. 210. 219.
Seneca. 16. 24. 25.
Illuſtratur. 122. 123.
Serarius. 118. 219.
Servius. 6.
Sidonius Apollinaris. 16. 17. 87.
Silius Italicus. 171.
Spartianus. 144. 145. 149.
Solinus. 166.
Sophocles. 6.
Sopranes. 13.
Statius. 131. 132.
Statius (Achilles) 80.
Stephanus. 257.
Stobaeus. 66.
Strabo. 144. 145. 146. 147. 148. 149.
151. 170. 171.
Illuſtratur. 150.
Stukkius notatur. 175.
Suetonius. 6. 22. 80. 126. 188.
Illuſtratur. 23. 200. 201. 202.
Suidas. 47. 85. 148. 149. 253. 256.
263. 294.
Notatur. 257.
Symmachus. 31. 106. 136. 253.
Syrachides illuſtratur. 25.
Syrus interpres. 31. 94. 118. 136.
Illuſtratur. 34.
Notatur. 105.
Refellitur. 180. 181.

T.

Tacitus. 60. 247. 248.
Targum Hieroſolymitanum. 78. 81.
Terentianus Maurus. 42.
Terentius. 110. 114. 197. 198.
Tertullianus. 7. 41. 47. 92. 117. 118.
184. 196. 201. 241. 260.
Laudatur. 86.
Emendatur. 7. 18.
Illuſtratur. 258.
Refellitur. 242. 243. 244. 245. 246.
Thalmud Berachoth. 166. 167. 169.
Cetuboth. 116.
Cholin. 21. 35.
Jebamoth. 82. 96. 97. 167. 204.
Joma. 118. 181. 182.
Kelim. 81.
Kidduſchim. 115.
Menachoth 256.
Middoth. 174.
Mikvaoth. 109.
Nidda. 81.
Oholoth. 81.
Peſachim. 35.
Schabbath. 29. 109. 118. 119. 120.
188.
Sebachim. 172. 173.
Semachoth. 200.
Theocritus. 2.
Theodoretus. 33. 53. 175.
Refellitur. 33. 34.
Theodotion. 20. 106. 254. 256. 257.
261.

Emen-

Emendatur. 254. 262.
Theophylactus. 95.
Thomas. 95.
Tibullus. 236.
Illuſtratur. 110. 114.
Tirinus. 219.
Toletus. 12.
Torrentius. 63.
Toſtatus. 12. 219.
Refellitur. 13.
Trebellius Pollio. 18. 207.
Illuſtratur. 19. 89.
Tremellius. 136. 232.
Turnebus. 78. 143.

V.

Valens (Johannes) laudatur. 151.
Valerius Flaccus. 166.
Varro. 44.
Vatablus. 30. 49. 51. 65. 103. 119. 136.
Laudatur. 59. 229. 239.
Refellitur. 30. 31. 52. 53. 54. 66. 67. 68. 104. 105. 106. 230. 231.
Vettius Valens Antiochenus. 153.
Victorius (Petrus) 78.
Vigerus (Franciſcus) 141.
Villalpandus. 157.
Vincentius Regius. 95.
Virgilius. 17. 41. 42. 43. 67. 90.
Illuſtratur. 110.
Vitruvius. 143.
Vopiſcus. 32.
Vorſtius (Johannes) laudatur. 69.
Voſſius (Gerhardus Johannes) laudatur. 131. 132.
Voſſius (Iſacus) laudatur. 19.
Vulgatus Interpres. 22. 43. 47. 51. 56. 64. 78. 82. 83. 94. 118. 134. 136. 151. 223. 254.
Laudatur. 56. 85.
Illuſtratur. 22. 23. 24. 90. 133.
Notatur. 68. 106. 131. 230.
Refellitur. 66. 67. 68. 130.
Emendatur. 130.
Urſinus (Fulvius) laudatur. 157.

W.

Wolfius laudatur. 38.

X.

Xenophon. 5. 15. 258.

Z.

Zegerus. 65.
Refellitur. 66. 67. 68.
Zonoras. 36. 40.

Digitized by Google

INDEX
VERBORUM ET RERUM
MEMORABILIUM.

A.

Aron male cum calceis exhibetur in tabulis quibuſdam. 177. 178.
Abruptio corrigiae inter calceandum malum omen olim habitum. 110. 111.
Accumbendi mos apud veteres. 157.
Apud Hebraeos non vetuſtus. 158.
More poſterioris aevi Chriſtus accubuit. 162. 163. 164.
Adam an primus calceorum opifex. 2. 3. 4.
Pelliceis tunicis à Deo indutus. 4.
AEgyptii olim calceis uſi 10. 11. & quidem papyraceis. 14.
AEgyptiorum ritus quidam vetuſtiſſimus. 154.
AEgyptii monachi ſandalia veluti à Domino permiſſa geſtabant, calceos veluti interdictos recuſabant. 97.
AEnigma elegans de caliga. 18.
AEnei clavi caligarum. 56. Calcei Empedoclis. 47. Ocreae ab antiquis in bello uſitatae. 57. 58.
AEs in Carmelo monte. 52. Nullum in Libano vel Antilibano. 53. 54.
AEthiopes Chriſtiani non niſi nudis pedibus templa intrant. 166.
Aetoli uno pede in bellis calceati. 67.
Ageſilaus jam ſenex nudis pedibus inceſſit. 5.
Albanorum Reges rubros calceos geſtarunt. 36. 37.
Albi calcei mulierum proprii. 32.
Allath & Alozza Arabum idola. 138.
Prius Venerem, poſterius Luciferum fuiſſe conjicitur. 139. 140.
Almanah cur calendarium? 138.
Aluta. 17.
Amoris effigies inſignis. 207.
Ἀναξυρίδες. 257.
אנפלאות *impilia.* 182.
Antigone nudis pedibus incedit. 6.
Antilibanus nullas aeris aut ferri fodinis abundavit. 53. 54.
Antonini imperatoris calcei lintei. 14.

Apol-

Digitized by Google

Apollinis Pythii ſoleae expreſſae. 102.
Apoſtolorum ſandalia. 41. Uſum calceorum iis Chriſtus non interdixit. 93 cur. δύο ὑποδήματα vetet? 94. 95.
Eorum pedes lavit. 164.
Arabes lunulas aureas è collo pendentes geſtarunt. 131. 132.
Arcus Conſtantini caligas exhibet. 83.
Armillarum magnus in Oriente uſus. 121.
Ἀρνακίδες calcei ex pellibus agninis. 16.
Aſcheris portio vino oleo & tritico foecundiſſima. 47. Non aere & ferro. 52. 53. An Aſcheritarum urbes fuerint munitae. 49. homines bello ſtrenui. 57. 58.
Aſinum à Judaeis cultum gentiles finxerunt. 247. 248.
אט non *diſcalceatum*, ſed *ſenſim*, *pedetentim notat.* 180. *Atta. ibid.*
Athletae curſores ſine calceis. 66.
Auguſti reliquias cur pedibus nudis primores equeſtris ordinis legerint. 200. 201. 202.
Aurati calcei. 38.
Aurea calceorum vincula. 108.
M. Aurelii Statua palliata. 101.
Aurelianus calceos mulleos, cereos, albos, hederaceos viris tulit & mulieribus reliquit. 32.

B.

בירת המוקד conclave ſacerdotum, in quo hyberno tempore pavimento calefacto inambulabant. 174.
בכרה camelus junior. 106.
ברביר ventrale opificum. 21.
בצק *intumeſcere*, non *excalceare.* 239. 240.
Berenice regina nudipes vota ſolvit. 185. 186. 189.
Bovis corium ad conficiendos calceos. 18.
Braccae apud Hebraeos, Graecos, Romanos ignotae. 261. Gallorum geſtamen. *ibid.* Perſarum item & Thracum. *ibid.*
Bullae aureae. 131.
ברסיא & *Βύρσευς* coriarius. 20.

C.

CAlcare pedibus olim ſymbolum dominii & poteſtatis. 206. In ſubjectionis ſignum hoſtium cervices calcatae. 206. 207.
Calceari idem quod *vinciri.* 7.

Digitized by Google

Calcei vox unde derivata? 79. Ex prima origine pro ſolea. 80.
Calceorum origo. 1. *& ſeq.* Uſus antiquiſſimus. 5. Veteres tamen non ſemper, uti nos hodie, calceati. 5. *& ſeq.*
Calcei olim ex varia materia confecti. 14.
Ex pellibus & corio crudo primum. 15.
Ex aluta. 17. Ex bovis corio. 18. Ex equino. 16. Ex agninis pellibus. *ibid.*
Caprinis. *ibid.* Haedinis. 19. Hyenae. *ibid.* Parthicis. 18.
Calcei aerei. 47. Aurati. 38. Ferrei. 55. Juncei. 168. Lanei 182. Linei. 262. Lignei. Lintei. Papyracei. Spartei. 22. Straminei. 169.
Taxei. 29.
Calceorum colores varii. 32. Coccinei. 36. *&* Caerulei. 33. Mullei. *ibid.* Nigri. *ibid.* Purpurei. 37. Rubri. 36. *& ſeq.*
Calceorum varia & multiplex forma. 77.
Apud Hebraeos incerta. 78.
Calcei mulierum alti. 118. Patritiorum Lunati. 129. Non vero mulierum Hebraearum. 130. Viliſſimum veſtimenti genus. 24. 25. Immundiſſima pedum tutela. 117. In iis tamen magnus luxus praecipue foeminarum. 117. 118.
Calcei pedum vincula & impedimenta olim habita. 66. Cum toga ſumpti. 92. à Templum ingredientibus depoſiti. 166. 167. iſtius ritus ratio. 167. 168.
Calceos in pedibus habere Hebraei juſſi, cum Paſcha comederent in AEgypto. 156. Variae de ratione iſtius praecepti ſententiae. 156. *& ſeq.* Vera ratio. 160. *& ſeq.* in AEgypto id tantum imperatum. 162. 163.
Calceis quidam ſacerdotes carent. 170.
Etiam ſacerdotes Hebraeorum. 171. *& ſeq.*
Calceos exuere ſignum humilitatis. 180. exuebantur diebus jejunii. 183. In die expiationis. 181. *& ſeq.* In Tiſcha Be Af. 183. Cum vota ſolverentur. 185. *& ſeq.* In luctu publico. 190. *& ſeq.* In luctu mortuorum. 198. *& ſeq.* Inter caenandum. 163. Cum levir ducere recuſabat defuncti fratris viduam. 203. *& ſeq.* In emptionibus & venditionibus. 211. *& ſeq.*
Calceos non habere ſignum paupertatis. 10.
Iis captivi ſpoliati. 195. 196. pedes in bello muniti. 63. 64.

Digitized by Google

Calceo caedere contemptus & ludibrii res olim habita. 228. Etiam calceum in aliquem projicere. 229. Quod tamen apud Arabes fuit fidei ſervandae ſignum. 231.
Et olim pertinacis propoſiti cum in hoſticum ſolum projicerentur. 332.
Calceos portare ſervorum miniſterium. 235. Extergere viliſſimorum munus. 236. 237.
Calcei Empedoclis Philoſophi. 47. Julii Caeſaris. 37. Moſis. 168. Hebraeorum in deſerto. 238. *& ſeq.* Trium virorum in ardenti fornace. 252. *& ſeq.*
Calendarium cur *Almanah.* 138.
Caliga militare calceamentum. 63.
Unde dicta? 18. Ex crepidarum ſive ſolearum genere. 82. Ejus figura expreſſa. 83. Clavata. 55. Ad crus medium extenſa. 87. 88. De ea elegans aenigma. 18.
Caligatus militis epitheton. 63.
Camelus animal libidinoſum. 106. Cum eo Iſraelitae comparantur. 107.
Campagus imperatorum calceamentum. 87. Ad crus habenas extendit opere reticulato. 89. Ejus figura expreſſa. 102.
Caprinae pellis in veſtibus uſus. 15. In calceis. 16.
Captivi calceis ſpoliati. 195. 196.
Carbatinae ex coriis bubulis. 15.
כרבלה, *tiara.* 262. 263. 264.
Carmelus mons metalli venis abundavit. 52. 53.
Cato nudis pedibus inceſſit. 6.
Catulo res divina Genitae Manae fiebat. 143. 144.
כבלים catenulae aureae, ornamenta pedum. 121.
Cerei calcei. 32.
Ceſſio juris per calcei ſolutionem ſignificata. 207.
Caenaturi ſoleas deponebant. 163.
Caerulei calcei Regum Gallorum. 33.
Michaelis Paleologi Soceri. *ibid.*
Chirothecae jactus in urbem obſeſſam ſignum pertinacis propoſiti de urbe capienda. 332.
Ejus in contractibus uſus. 211. *& ſeq.*
Chriſtus calceatus inceſſit in his terris. 12. 13.
Diſcalceatus Paſcha comedit. 162. 163. Lavit Apoſtolorum pedes. 164.

Chri-

Chriſtiani veteres nudipedes inceſſerunt. 6.
AEthiopes templa non niſi nudis pedibus intrant. 166.
Ciceronis vel Oratoris ſtatua togata. 101.
Clavi caligarum aerei vel ferrei. 55.
Coccineus color תחש. 36. Calcei Coccinei, in ſummo honore. 36. Magnatum Hebraeorum. 42. Mulierum nobiliorum in Oriente. *ibid.*
Columna Trajani caligas exhibet. 83.
Commodi nummi. 88.
Compes pro *periſcelide*. 120. Aureas vel argenteas mulieres geſtarunt in Oriente, Graecia, Roma. 121. *& ſeq.*
Contractus apud Hebraeos non ſine ceremonia ſive ſolemni formula fiebant. 210.
In iis calcei antiquiſſimus uſus. 211. *& ſeq.*
Recentior ſudarii. 211. 212.
Coriarii urbium ambitu excluſi. 26. 27.
Corium ad calceos adhibitum. 15. *& ſeq.* Rubrum. 36. *& ſeq.*
Corrigiae Hebraeum & Graecum nomen elegans. 99. 100. In ſoleis neceſſariae. 99. Aureae. 108. Ex corio. *ibid.* Varia ratione pedibus circumvolutae. 99. *& ſeq.* Pro re vili & nullius pretii habitae. 109. Earum abruptio malum omen. 113. Solvere ſervorum viliſſimum miniſterium. 114. *& ſeq.*
Cothurni purpurei. 41. *& ſeq.* Vinclis ad crus pertingentibus religati. 87. Iis diebus feſtis Pontifex Hebraeorum ſacra non fecit. 178. 179.
Crepidae. 87. Cum tintinnabulis habent Hiſpanae mulieres dum ſaltant. 119.
Cretenſium pueri nudis pedibus venatum iverunt. 6.
כון *parare*, *praeparare*, etiam *firmare*, *ſtabilire* notat. 69. 70.
Curſores olim excalceati. 66.
Cynici Philoſophi nudis pedibus iverunt. 6.
Cyrenaicae item virgines. *ibid.*

D.

Δαίμων pro Sole. 153.
Das Belgarum vocabulum unde? 29.
Deus an primus calceorum opifex. 3. *& ſeq.*
Non facit miracula ſine neceſſitate. 245.
Hebraeis in deſerto de calceis proſpexit. 249. *& ſeq.* Veſtes

Digitized by Google

ſtes & calceos trium virorum in fornace ardenti ſervavit illaeſos. 252. *& ſeq.*
Die expiationis nudipedes incedunt Hebraei. 181. *& ſeq.* Etiam diebus jejunii. 183.
Dircis ſoleae expreſſae. 102.
Διφθέραι veſtimenti genus ex caprarum pellibus. 15.
Druidae nudis pedibus ſacra fecerunt. 171.

E.

Elias Propheta ſine cibo & potu quadraginta dierum viam conficit. 246.
Ἐμβολίσματα. 20.
Empedocles aeneo calceo uſus. 47. Montis AEtnei flammis abreptus & conſumptus. *ibid.*
Epiſcopalis habitus inſignia calcei rubri. 41.
Equinum corium ad calceos conficiendos adhibitum. 16. 28.
Eſſeni calceos non mutarunt niſi detriti eſſent. 93.
Ἑτοιμασία praeparatio, promptitudo. 64.
Non tamen apud Paulum. 66. *& ſeq.* Pro *baſi, fundamento* apud LXX. interpretes. 70. Pariter apud Paulum. 71. Solidam & firmam cognitionem Euangelii notat. 72.
Expiationis die nudis pedibus incedunt Hebraei, vel laneis aut lineis ſoccis induti. 181 *& ſeq.*
Extergere calceos viliſſimum miniſterium habitum. 236. 237.

F.

F *Acies* de exercitu eleganter uſurpatur. 60.
Faſciae pediles Orientalibus non uſitatae. 44.
Iis Romani fere uſi. *ibid.*
Crurales & foeminales non ſumpſit Semiramis, ut voluit Salmaſius. 259. 260.
Feminalibus Hebraei, Graeci & Romani ſero uſi. 261.
Ferrei calcei. 47. Caligarum clavi. 55.
Fluvium cum calceis tranſire pro ſicco pede. 10.

G.

Gad idolum veterum Sol. 137.
Gallia Narbonenſis braccata. 261.

Galliae Regum calcei compatici. 33.
Γειώρας *proſelytus.* 131.
Genita Mana quaenam Dea. 143. Catulo res divina fiebat. 144.
Gibeonitarum ſoleae ad indicium vetuſtatis pittaciis conſutae. 20. *& ſeq.*
עכס *compes.* 120.
עכסים Multa & diverſa iſtius vocis interpretamenta. 118. 119. Ornamentum pedum ſimile compedi. 120. In Oriente, Graecia, Roma, à mulieribus geſtatum. 121. *& ſeq.*
ענקיא *torques.* 133.
Gothorum perones ex equino corio. 16. 28.
Graeci non geſtarunt braccas. 261.

H.

HAdriani nummi. 88.
Hebraiſmi multi in N. Teſt. 69.
Hebraei veteres non inceſſerunt nudipedes. 8. *& ſeq.* In AEgypto non fuerunt diſcalceati. 9. 159. Ob varias rationes olim calceos depoſuerunt. 8. Soleis ſunt uſi. 80. Quae ex corio fuerunt. 19. Et vili pretio conſtiterunt. 24. 25. Tibiatim calcearunt. 87. Magnates in feſtis ſolemnioribus calceos coccineos geſtarunt. 42. In herba jacentes cibum ſumpſerunt. 157. Sero accubuerunt. 158. In deſerto per quadraginta annos calcei ipſis non defuerunt. 241. *& ſeq.* Pedes non intumuerunt. 238. Non geſtarunt braccas. 261.
Hederacei calcei. 32.
Hedina pellis in calceis. 19.
Henrici Magni imago in aerario Sandionyſiano. 33.
Hernici Italiae populi uno pede in bellis nudi. 67.
Heroes priſci pellibus veſtiti. 14. In conviviis ſederunt. 158.
Hiſpanae mulieres crepidas cum tintinnabulis habent dum ſaltant. 119.
Hiſpanorum calcei ſpartei. 14.
Hoſpitum pedes olim loti. 83. 84.
Hoſtium cervices in ſubjectionis ſignum calcatae. 206. 207.
Hyacinthinus color. 34.
Hyenae pellis canibus metum incutit 19. Ex ea calcei. *ibid.*
Hyſginus color. 34.

I.

IChneuſa Sardiniae nomen. 79.

Jejunia

Digitized by Google

Jejunia Judaeorum. In Tiſcha Be Af. 183. Non Sabbato. 186. 187.
Inceſſerunt in jejuniis nudipedes. 183.
Imperii inſignia in calceis expreſſa. 33.
Imperatorum Conſtantinopolitanorum calcei rubri, ſive purpurei. 39. 40. Aureis aquilis intertexti. 33. 34.
Impilia ſocci ex panno. 182.
Indorum calcei lignei. 14.
Johannes Baptiſta ſe dignum negat ſolvere corrigiam calceorum Chriſti. 115. Portare Chriſti calceos. 235. 236.
Joſua cur juſſus calceos exuere. 167.
Judaei tunicis uſi 92. Ante Synagogae fores, vel purgant, vel exuunt calceos. 167.
Judithae ſandalia. 46.
Julii Caeſaris calceatus. 37.
Juncei calcei. 168.

K.

קמים. 24.
Κατεπιπλματωμένος. 21. 22.
Κέντητα ὑποδήματα. 38.
Κίδαρις. 263.
Κονίποδες calceamenti genus apud Atticos. 85.
Κνημῖδες. 57. 58.
Κυρβασία. 262. 263.

L.

L. & R. ſaepe permutantur. 256.
לכא *lacca* color ruber corii. 34.
Lanei calcei vel ſocci. 182.
Lavare pedes peregre advenientibus primum olim hoſpitalitatis officium. 83. 84.
Apoſtolorum pedes lavit Chriſtus. 164.
Sacerdotes in atrio pedes lavarunt. 173.
לבוש, veſtimentum interius. 264. 265.
Levir mortui fratris uxorem ducere tenebatur apud Hebraeos ſi ſine liberis obiiſſet. 203. ſi recuſaret calceus extrahebatur. 204.
Ratio iſtius ritus. 205. & ſeq.
Libanus mons nullas aeris vel ferri fodinis nobilis. 53. 54.
Lignei calcei, & lintei. 14.
Lorum pro *corrigia*. 108. 109.

Lu-

Digitized by Google

Lucifer ab Arabibus olim cultus. & *Alozza* dictus. 139.
Lucillae nummi. 192.
Luctus variis ſignis proditus. 190. 191. Hebraei inceſſerunt nudipedes in luctu publico. 191. *& ſeq.* etiam in luctu mortui, 198. *& ſeq.*
Luna Hebraeis מני dicta. 137. Arabibus *Menath*. 138. 139. Graecis *Μήνη*. 140. *& ſeq.* Romanis *Mana*. 143. Belgis *Mane*. 138. Chaldaeis סהרר. 131. Alia terra à Philoſophis olim habita. 140. Ejus ſors *τύχη*. 152. 153. Cultus in Oriente vetuſtiſſimus. 131. 132. Per Lunas anni & menſes numerati. 138.
Lunata pellis pro calceo Senatorio. 17.
Lunula inſigne calcei Patritiorum. 129. Non mulierum Hebraearum. 130. Colli ornamentum apud Midianitas, Arabes, Turcas. 131. *& ſeq.* Lunae corniculantis ſpecie. 134. 135. Lunulas cur Muhammedani templorum faſtigiis imponant. 132.
Luxus in calceis olim magnus praecipue faeminarum. 117. 118.
Lycurgus Rhetor nudis pedibus inceſſit. 6.

M.

מכון Baſis, fundamentum. 70.
Magnates Hebraeorum calceis coccineis uſi. 42.
Mana qualis Dea. 143. Res divina catulo fiebat. 144.
Maniacus idem quod lunaris. 143.
Mane Belgis *Luna*. 138.
מנעל *peſſulus*. 49.
Maroquin du levant quale corium. 36.
מרקע. 21.
מטלית ventrale opificum. 21.
Matrimonium moleſtum per calceum expreſſum. 205. In eadem familia apud Hebraeos contrahebantur. 222.
Menath Arabum idolum *Luna*. 138. 139.
מני idolum veterum ab interpretibus non intellectum. 136. Lunam eſſe prolixe oſtenditur. 137. *& ſeq.*
Menis quid? 143.
Meretricum pedes nudi, & diſcalceati. 196.
Vini avidae meretrices. 197.
משרכת verbum obſcurum, & variae interpretum ſententiae. 103. *& ſeq.* Nova expoſitio noſtra. 106. 107. 108.
Μὴν Graecis *menſis*. 142.
Μηναγυρτέω. *ibid.*

Μήνη

Digitized by Google

Μήνη Luna. 140. 141.
Μηνίσκος Lunula. 131. 142.
Μῆνος ἱερὸν in Aſia minore. 144. *& ſeq.*
Midianitae lunulas aureas è collo pendentes geſtarunt. 130. *& ſeq.*
Milites olim caligati. 62. *& ſeq.* Chriſtianum militem calceatum vult Paulus. 61. *& ſeq.*
מנעל non eſt *peſſulus* vel *ſera.* 49. Neque *compes.* 50. 51. Sed *calceus* 51. Vel potius *ocreae.* 57. 58.
Miraculum in Elia factum. 246. ſine neceſſitate non facit Deus. 245. Nullum miraculum in calceis Hebraeorum quaſi per annos quadraginta non fuiſſent detriti, aut cum infantum & adoleſcentum pedibus creviſſent. 241. *& ſeq.* Singulare miraculum quo Deus in ardenti fornace trium virorum & veſtes & calceos illaeſos ſervavit. 251. *& ſeq.*
Molocho liberos immolarunt parentes. 107.
Monachi AEgyptii ſandalia veluti à Domino permiſſa geſtabant, calceos veluti interdictos recuſabant. 97.
Moſes calceatus. 9. Calceos ſolvere cur juſſus. 167. De ejus calceis lepida commenta. 168. 169.
Muhammedani cur templorum faſtigiis lunulas imponant. 132.
Mullei Regum Albanorum & Romanorum calcei. 36. Triumphantium. 39. mulierum. 41. Color rubeus. 39.
Mulierum calcei albi, mullei, cerei, hederacei, nunquam nigri 32. Purpurei. 4. Alti ad magnitudinem ſtaturae corporis conciliandam. 118. Non lunati. 130. *& ſeq.*
Mulieres in Oriente, Graecia, Roma *periſcelides* geſtarunt. 121. *& ſeq.*
Muſaeus Lunae filius. 140. 141. Genus dedit ſacerdocibus Eleuſiniis. 142.

N.

נעל proprie *ſolea.* 80. *& ſeq.*
נתק aliquando *detrahere.* 111. 112.
Nero nudis pedibus inceſſet. 16.
Nigri calcei Senatorum. 32. Nunquam mulierum. *ibid.*
Nudipedes inceſſerunt olim viri clariſſimi apud Graecos & Romanos Spartanorum juvenes, Cynici Philoſophi, Pythagoraei Cretenſium pueri, virgines. primi Chriſtiani. curſores, tabellarii, athletae. 5. 6. 7.
Nudipedes templa intrarunt variae gentes. 165. 166. Hebraei veteres 166.

Digitized by Google

166. 167. Inſtituti ratio. 167. 168.
Nudipedes ſacrificarunt multi ſacerdotes gentilium. 170. 171. Etiam Hebraeorum. 171. & ſeq. Iſtius ritus ratio. 174. & ſeq.
Nudipedes inceſſerunt Hebraei ut humilis animi indicinm coram Deo darent. 179. In die expiationis. 181. & ſeq. In Tiſcha Be Af. 183. Cum vota ſolverent. 185. Diebus jejunii, ſed non Sabbato. 186. & ſeq. Etiam Chriſtiani in publicis ſupplicationibus. 184.
Nudipedes inceſſerunt Hebraei in luctu publico. 191. & ſeq. Etiam virgines Veſtales. 191. 192. Ob luctun mortui. 198. & ſeq.
Nudipedalia quale feſtum apud veteres. 183. 184. 185.
Nummi Hadriani & Commodi. 88. Domitiani, M. Aurelii & Plautillae. 89. Lucillae & Fauſtinae. 192.

O.

OCreae aereae vel ferreae. 57. 58.
Ὀλολύζειν. 106. 107.

P.

פעמים pro *pedibus*. 43.
Papyracei calcei. 14. 171.
Parthorum Regis ſtatua pellita & braccata. 14. 15. 261.
Paſcha calceati comedere juſſi Hebraei. Rationes variae iſtius praecepti. *ibid.* 156. & ſeq. Vera. 160. & ſeq. Ad primum Paſcha in AEgypto celebratum tantum pertinuit. 162. & ſeq.
Pratritiorum calcei lunati. 17. 129.
Pedes à calceis commendantur. 43. 45. Excalceati agiles. 66. 67. Lavare primum hoſpitalitatis officium. 83. 84. Apoſtolorum Chriſtus lavit. 164. In atrio ſacerdotes lavarunt. 173. In conviviis uncti. 163. 164.
Pedibus calcare ſignum dominii & poteſtatis. 206. 207.
Pedibus nudis templa intrarunt variae gentes. 165. Hebraei veteres. 166. & ſeq. Sacra fecerunt varii ſacerdotes. 170. Etiam Hebraeorum. 171. & ſeq. Obſervarunt jejunia. 186. & ſeq.
Pelles crudae conficiendis calceis primum adhibitae. 15. 16. Venetae. 18. Coccineae ad ſtructuram Tabernaculi. 34. 35.
Pellis pro *calceo*. 17. 18.
Pelliceis veſtibus Adam indutus. 3. & ſeq. Patriarcharum & Prophetarum habitus. 20. Priſcorum Heroum. 14. Multarum gentium

Digitized by Google

tium. *ibid.* Senatorum Romanorum. 15.

πίλημα. 21. 22.

περικνημῖδες. 262.

Periſcelides Hebraicè עכסים. 120. Ornamenta aurea crurum mulierum in Oriente, Graecia, Roma. 121. *& ſeq.*

Peryſtilii vox Petronio reddita. 125. 126.

Perones ruſticorum geſtamen è crudo corio. 16. 17.

Perſae braccas geſtarunt. 261.

פטיש *calceus.* 260. *& ſeq.*

פתקא. 23. 24.

Petri Apoſtoli ſandalia. 13.

Phaecaſia Philoſophorum coriacea. 16. Vili pretio conſtiterunt. 24. 25.

Phenneſia & Proconneſia metalla. 53.

Philoſophi Cynici & Pythagorei nudis pedibus iverunt. 6.

Phocion nudis pedibus inceſſit. *ibid.*

πῖλος, eſt *faſcia pedilis.* 44.

Pittacium pro brevi epiſtola. 22. Pro ſcedula è membrana exciſa. 22. 23. Fruſto corii. 23. 24.

Plautillae nummi. 89.

Pontifex Hebraeorum male cum calceis pingitur. 177. Diebus feſtis non fecit ſacra Κοθόρνας. 178. 179. Romanorum Pontificum rubea Sandalia. 41.

Portare calceos ſervorum miniſterium. 235. 236.

Punicei calcei. 39.

Purpurei calcei Imperatorum Conſtantinopolitanorum. 39. *& ſeq.* Mulierum & Dearum. 40. Magnatum Hebraeorum & virginum nobiliorum in Oriente. 41.

Pythagorei nudis pedibus iverunt. 6.

R.

ῥάκος unde? 21.

Redemptionis jus. 220. Ex eo vidua ducenda ſi quae eſſet. 221. 222.

Reticulatus campagus. 89. 90.

Romani in conviviis ſoleas depoſuerunt. 156. *& ſeq.* Non inceſſerunt nudis pedibus in funeribus. 200. *& ſeq.* Non geſtarunt braccas. 261.

Rubri calcei Albanorum Regum. 36. Bulgarici imperii inſignia. 40. Epiſcopalis item habitus. 41. Imperatorum Conſtantinopolitanorum.

Digitized by Google

tanorum. 39. 40. Mulierum. 41.
Pontificum Romanorum. *ibid.*
Ruſtici ſenes apud Graecos pelliti. 15. Romani perones geſtarunt ex crudo corio. 17.

S.

S*Abbata* non obſervant Judaei nudo pede. 186. 187. Neque celebrant jejunio. 187. 188.
Saccus in luctu ſumptus. 179.
Sacerdotes gentilium aliquando calceati, aliquando diſcalceati ſacrificarunt. 170. 171. Hebraeorum non niſi nudipedes. 171. *& ſeq.* Quod ob ſanctitatem loci ab iis requirebatur. 174. 175. Hyberno tempore pavimento calefacto inambulabant. 174. Eorum morbi praecipue oriebantur, quod nudis pedibus in pavimento ſtarent. *ibid.* Pedes in atrio lavarunt. 173.
סהרא Caldaeis *Luna.* 134.
שהרונים *lunulae.* 131. Non calceorum ſed colli ornamenta. 132. 133. Lunae corniculantis ſpecie. 134. 135.
Σάνδαλα piſces plani. 79. Inde Hebraeum סנדל. 81.
Σανδάλιον *ſolea.* 79. Apud Hebraeos סנדל, vel סנדלא. 81.
Σανδάλια & ὑποδήματα non diſtinguntur apud LXX. interpretes & Novi Foederis ſcriptores. 90. *& ſeq.* Apoſtolorum. 41. AEgyptiorum Monachorum. 97. Judithae. 46. Petri. 13. Pontificum Romanorum. 41.
Sandaligeruli & *ſandaligerulae*, ſervi & ancillae. 235.
Sandaliotis Sardinia dicta. 79.
סרבלין non *femoralia*, vel *tibialia*, ſed σαράβαρα. 255. *& ſeq.*
Sarabara veſtis fluxa & talaris. 257. *& ſeq.*
Orientalium populorum habitus. *ibid.*
סרלקה *coccinum.* 35. 36.
Sarepta unde dicta? 52. 54.
Saſgon color hyſgenus, juxta Bochartum. 34. 42.
Scaligeri lepidum dicterium in Italicas mulieres. 118.
Schootsvel. 21.
שלוך *mittere, projicere.* 230.
Senatores Romani pelliti. 15. Olim nudis pedibus inceſſerunt. 6. Calceos nigros geſtarunt. 17. 32. Senatoris Romani dictum nobile. 205.

שרוך.

שרוך, *corrigia.* 99. 102.
Servi nudis pedibus inceſſerunt. 6. Calceos Dominorum ſolvebant. 114. 115. 116. Portabant. 235. Extergebant. 236. 237. Eorum oppigneratio apud Hebraeos. 115.
Simonis coriarii domus cur juxta mare. 26. 27.
Σιμῶνες. 131.
Socrates nudipes inceſſit. 6.
Soccus auro ſubpactus. 55. Ex lana. 182.
Sol, *Gad.* 137. *Δαίμων.* 152. 153.
Solea calceamenti genus, quod plantam pedis tantum tegebat. 77. *& ſeq.* Corrigiis pedi adſtringebatur. 99. Antiquiſſimum calceamenti genus. 78. 79. 80. Ab omni aevo ex corio. 15. 16. 17. Vili pretio conſtiterunt. 24. 25. 26. Rubrae. 41. 90. Pallio & tunicae propriae. 92. Gibeonitarum. 20. *& ſeq.* Pythei Apollinis & Dircis expreſſae. 102. A caenaturis depoſitae. 163. Ex iis natus mos hoſpitum pedes lavandi. 83. 84.
Solvere calceamenta ſervitutis ſignum. 114. *& ſeq.* Ceſſionis de jure ſymbolum. 207.
Spartanorum juvenes, ex lege Lycurgi, nudis pedibus inceſſerunt. 5.
Spartei calcei. 14.
Statua antiqua. 100. In fronte domus Baſſianorum. *ibid.* Ciceronis, vel Oratoris. In atrio Palatii Veneti. 101. M. Aurelii palliata. *ibid.*
Stola Medica. 258. Semiramidis. 259. 260.
Straminei calcei. 169.
Sudarii in contractibus uſus apud Judaeos. 211. 212.
שולל pro *ſpoliato*, vel, *experte conſilii.* 139.
Sutor primus quis fuerit? 2. *& ſeq.*

T.

Tabellarii olim excalceati. 66.
תחש multi erronee animal volunt. 29. 30. Coloris nomen. 31. *& ſeq.* Et quidem quem *Lacca* Talmudici vocant. 34. *& ſeq.*
Taxus quale animal. 29. Nunquam ex ejus pellibus facti calcei. 30.
טלא. 20. טלואות. *ibid. &* 85.
תלא אילן quale animal? 29.
Templa cum calceis intrare apud varias gentes nefas. 165. 166.

Digitized by Google

Etiam apud Hebraeos. 166. 167. Iſtius ritus ratio. 167. & ſeq. cur lunulas templorum faſtigiis Muhammedani imponant. 132.
Tentipellium, quid ſignificet? 17. 18.
Thraces braccas geſtarunt. 261.
Tiara Orientalium populorum capitis tegmen. 263. 264.
Tibiatim calcearunt Judaei. 87. & ſeq.
Toga cum calceis ſumpta. 92.
Triumphantium calcei mullei. 69.
Triumphi ſpecies inhumana. 207.
Τροχάδες curſorum calcei. 16. 29.
Tunicis Judaei uſi. 92. Mutatorias in itineribus habuerunt. 93. 94.
Turcarum calcei. 130. 262. Lunulas aureas è collo pendentes geſtant. 131.
Moſcheas non intrant niſi calceos exuerint. 166.
Τύχη, Pro *Luna*. 152. 153.
Tyriae virgines purpureos cothurnos geſtarunt. 42. 43.
Tzangae ex pellibus Parthicis. 18. Imperatorum geſtamen aureis aquilis inſignes. 41. Earum figura expreſſa. 102.

V.

VEnetae mulieres altis calceis utuntur. 118.
Venetiis optimae pelles conficiendis calceis. 18.
Venus ab Arabibus olim culta, & Allath dicta. 139.
Veſtium prima origo. 3. ſine iis incedere quam inhoneſtum. 4. Ex pellibus olim ſuerunt. 14. 15. Patriarcharum & Prophetarum veſtes pelliceae. 20. Sacerdotum Hebraeorum quales? 171.
Viatores calceos ſumebant. 156.
Vidua olim ducenda fuit à fratre mariti defuncti, ſi ſine liberis obiiſſet. 203.
Leviro calceum extrahebat, qui nuptias recuſabat. 204. & ſeq.
Ex jure redemptionis à proximo agnato ducebantur. 220. 221. 222.
Vincula pro *ſoleis*. 80. 99. Aurea pro Periſcelidibus. 108. 122. 123.
Vincla demere, vinclis pedem exuere, vinclis crura reſolvere, pro calceos ſive ſoleas extrahere. 110.
Virgines olim nudis pedibus aliquando inceſſerunt. 6. Veſtales urbe à Gallis capta. 191. 192. In Oriente nobiliores calceis coccineis uſae. 42. 43.

Vota

Digitized by Google

Vota nudipes ſolvit Berenice. 185. *& ſeq.*
Ὑάκινθες quis color? 32.
Ὑποδέσεις. 37.
Ὑπόδημα de ſoleis primitus dictum, pro calceo cavo ſumitur. 79. Non tamen perpetuo. 81. 82. Nullum inter ὑποδήματα & σανδάλια diſcrimen apud LXX. interpretes & Novi Foederis ſcriptores. 90. *& ſeq.*
Uxoris cum calceo comparatio. 205.

X.

χαλκολίβανον non eſt aes ex Libano monte effoſſum. 53.
χαλκοκνημῖδες Ἀχαιοί. 57. χάλχη. 18.

F I N I S.

Digitized by Google

Curam editionis habere cum non potuerim, corrige tu, LECTOR BENEVOLE, & haec, & alia, quae me ſugerunt,

E R R A T A.

In Dedic. pag. 2. lin. 21. pro *eſſet.*, ſcribe *eſſe.*
In praeſ. pag. 2. lin. 3. pro *aliquos*, ſcribe *aliquot.*
pag. 3. lin. 3. pro *indicere*, ſcribe *incedere.*
& lin. ult. pro *de*, ſcribe *do.*

In ipſo opere.

pag.	lin.	pro	ſcribe
11.	27.	*obſervatus.*	*obſervatur.*
13.	18.	*ſuis.*	*ſuis Apoſtolis.*
17.	15.	*celceo.*	*calceo.*
18.	19.	*Conficiebatur.*	*Conficiebantur.*
23.	15.	*ſumtum eſt.*	*ſumtum aliquando eſt.*
36.	6.	*concedit.*	*conjecit.*
43.	11.	פעים.	פעמים.
44.	25.	*ideo legit.*	*id irridet.*
45.	16.	*Ude.*	*Unde.*
51.	5.	*Suis.*	*Suis ſit.*
52.	27.	*inde neque.*	*inde dici nequit.*
	ult.	*Carmelo.*	*in Carmelo.*
55.	5.	*Ad.*	*At.*
57.	30.	*inquit.*	*induit.*
63.	20.	*qui.*	*quae.*
70.	7.	*baſin.*	*quae baſin.*
75.	21.	*Euangelium.*	*cur Euangelium.*
88.	1.	*Negat.*	*Negat id*
89.	14.	*inquit.*	*induit.*
90.	24.	*aeque quae.*	*quaequae*
93.	14.	*eſt.*	*ſit.*
95.	8.	*explicare.*	*explicari.*
106.	1.	חלק.	חלק.
116.	23.	*caveat.*	*cavent.*
135.	5.	*referret.*	*referret C.*
140.	2.	*debeant.*	*debeant ſic.*
158.	17.	*amore.*	*more.*
165.	10.	*Solinus.*	*ut Solinus.*
169.	10.	*origine.*	*origo.*
204.	8.	*nullus.*	*nullis.*
214.	12.	*exhibebat.*	*exhibeat.*
	22.	*eum.*	*Cum.*
227.	17.	*alludi.*	*& alludi.*
235.	23.	*Ex.*	*Ex eo.*
245.	25.	*Situm.*	*Sitim.*
248.	8.	*potuiſſe.*	*potuiſſet.*
	28.	*non.*	*non praeſtitit ut non.*
251.	2.	*noch.*	*noch uit.*
260.	26.	*jam quae.*	*quam.*
264.	8.	*locus.*	*jocus.*

In ſomnio.

pag.	lin.	pro	ſcribe.
2.	14.	*tuum ſit ſcio, haud.*	*tutum ſit haud ſcio,*
10.	ult.	*Fabriculanum.*	*Febriculanum.*
12.	23.	ἐνυπχίε,	ἐνυπνίῳ.
23.	25.	*demiſſique.*	*demiſſiſque.*

Digitized by Google

A01 1675891